ఆహా! గృహకృత్యముల నాతని దుర్నయమును దలంచుకొనంగ, గడుపు మఱింత మండిపోవునుగదా? యెంతసేపటికిని దనసౌఖ్యము, తనకీర్తి, తనయారోగ్యము, తనయైశ్వర్యము లనయామును న్నే కదా! కేవలాత్మీయవాంఛాలంపటతాతిపంకిలాత్ముఁడు పరస్త్రీయస్పృహానాభావ స్వభావదుర్భరుఁడు సహవము బిగించుకొని జొల్లుఁ గార్చుకొనుచు జేతికఱ్ఱ టక్కుటక్కున నేలఁదాటించుకొనుచు దౌహిత్రుఁడు వారి చూపుచుండఁ దొమ్మిదవసారి గన్యాదానపుపీటలపైని "హరహరా" యనుచుఁ దాను జదికిలఁబడునుగాని పదుమూఁడేండ్లనితంతువునకుఁ బునర్వివాహము దూష్యమని చెప్పును? ఈతనికి నయాదాక్షిణ్యము లున్నవా? ఔచిత్యమున్నదా? హృదయమున్నదా? ఈతఁడు ప్రాణి కోటిలోనివాఁ డగునా కాదా? తా నెన్నితప్పుతిరుగుడులు తిరిగిన నది శిష్టాచారమా? తా నెన్నివంకరూఁతలు రూసిన నవి వేదాక్షర ములా? అవి మనకు దూష్యములు శిక్ష్యములు. నరకాన్వము లునా? భగవంతునికిఁగూడ నిట్లే మతిపోయెనా? అతనిచట్టములు గూడ నింతపక్షపాతప్రబలములేనా? అతనినోట వెడలినశ్రుతులు గూడ మన కధోగతిప్రదములేనా? ఆహా! ఎంతదురన్యాయము! ఎంతదుర్నీతి మగవాని మనసే మనసా! ఆతనిమాటయే మాటయా? మన మాతనియానతుల శిరమున వహించి నోరు మూసికొని యుండవలసినదా? మనకేమి సిగ్గుబిడియములులేవా? ఆత్మగౌరవము లేదా? అహంకారములేదా? అవస్తువులమా? అసువులులేని మట్టిబొమ్మ లమా? అతనియిష్టానుసారముగఁ గామతంత్రము నిర్వహించుకొనుటకు మనమేమి వట్టితోలుతిత్తులమా? మనము సింగారించుకొని వాకిట నిలువఁబడఁగూడదా? మోకాలుచిప్ప లూడగొట్టుకొని పంచ పాళీలోఁ గూర్చుండవలయునా? వీథిలోఁబోవువారి నెవరినైనఁ జూడఁ గూడదా? కన్నులలో జీడిపెట్టుకొని గడపమూలను గూర్చుండవల యునా? మన మెవరితోడనైన స్వేచ్ఛగ మాటాడఁగూడదా? నోటిలో లద్దిగొట్టుకొని యుండవలయునా? తాను—తాను, తన యిష్టాను సారముగఁ దిరుగుటా? స్వేచ్ఛగఁ గనఁబడినకాంతలతోఁ బరిహాస ముగా మాటలాడుటా? రాత్రులు రెండుయామములవఱకు నిల్లు సేరకుండుటా? చందనచర్చతో నత్తరపువాసనతో వచ్చి దేవుఁడ్గా

సాక్షి

5. గ్రహచక్ర జ్యోతిషము.

నిన్నటి యలవాటు ననుసరించి జనులు మూగిరి. నేనుగూడఁ బోయి లోనఁ గూర్చుంటిని. "ఎండలప్పుడే మిగులఁ దీవ్రముగ నున్నవి! వైశాఖమాసమున నెట్లుండునో" యని నేను యాదృచ్ఛికముగఁ బలుక నంతవఱ కేమియు మాటలాడక యేదియో తనలోఁ దా నాలోచించు కొనుచుఁ దలవంచుకొని కూరుచుండియుండిన జంఘాలశాస్త్రి తటాలున లేచి యుపన్యాసపీఠ మెక్కి యిట్లు పలుకదొడఁగెను.

"కావా? ఎక్కువగుచునేయున్నవి. ఇఁకయు నెక్కువగును. భరించుటకైన శక్యముకాకుండ నెక్కువయగును. ఈనిదాఘతీవ్రత్వ మునుగూర్చి మనమేమో నిర్లక్ష్యముగఁ జూచుచున్నారము. మన కేమో చీమకుట్టినట్లైన లేకుండనున్నది. ఇది యెంతలో కోపద్రవమో కాసంతయైన మనవారెవ్వరు నాలోచింపరైరి. ఆ ... యెంత యజ్ఞా
నము. ఏసంవత్సరమున కాసంవత్సర మెండలు ... ం తమవుచున్నవి.
వర్షములు తగ్గిపోవుచున్నవి. భూమిలోనిసా ... హాని ప్రత్యక్ష
భూగర్భమున నుండునగ్ని యధిక మగుచున్నది. ... ము తనకుఁదగిన
సములగుచున్నవి. మనుజులమాట చెప్పవలసినదేమి ... లు మిగిలిపోవు
జీవించినమనుజుఁ డెవఁడైన దైవమహాత్మ్యమున ... రేనుగూడ నొక
గాంచునెడల మనము మనుజజాతిలోనివారమవ ... శమున గ్రుద్దు
జాలఁడు. గేదెముందు లేతపెయ్యలెటులు ... . అది తెల్ల
మట్టు లగపడుదుము. మనకింక నెట్టికొంకనక్క ... చి నాలెంపపై
బాలిక రజస్వల యగుచున్నది. పదునాలు ... టిని, వీరావేశ

సావిత్రి

5. గ్రహచక్రజ్యోతిషము.

నిన్నటి యలవాటు ననుసరించి జనులు మూగిరి. నేనుగూడఁ బోయి లోనఁ గూర్చుంటిని. "ఎండలప్పుడే మిగులఁ దీవ్రముగ నున్నవి. వైశాఖమాసమున నెట్లుండునో" యని నేను యాదృచ్ఛికముగఁ బలుక నంతవఱ కేమియు మాటలాడక యేదియో తనలోఁ దా నాలోచించుకొనుచుఁ దలవంచుకొని కూరుచుండియుండిన జంఘాలశాస్త్రి తటాలున లేచి యుపన్యాసపీఠ మెక్కి యిట్లు పలుకఁదొడఁగెను.

"కావా ? ఎక్కువగుచునేయున్నవి. ఇఁకయు నెక్కువగును. భరించుటకైన శక్యము కాకుండ నెక్కువయగును. ఈనిదాఘతీవ్రత్వమునుగూర్చి మనమేమో నిర్లక్ష్యముగఁ జూచుచున్నారము. మనకేమో చీమకుట్టినట్టులైన లేకుండనున్నది. ఇది యింతలో కోపద్రవమో కాసంతయైన మనవారెవ్వరు నాలోచింపరైరి. ఆ... ...యెంత యజ్ఞానము. ...రు,

ఏసంవత్సరమున కాసంవత్సర మెండలు ... తమచున్నవి. వర్షములు తగ్గిపోవుచున్నవి. భూమిలోనిసా... ...ని ప్రత్యేక భూగర్భమున నుండునగ్ని యధిక మగుచున్నది. ... తనకుఁదగిన సములగుచున్నవి. మనుజులమాట చెప్పవలసినదేమి ...లు మిగిలిపోవు జీవించినమనుజుఁ డెవఁడైన దైవమహాత్మ్యమున ... ...నుగూడ నొక గాంచునెడల మనము మనుజజాతిలోనివారమ... ...శమున గుద్దు జాలఁడు. ...గేదెముందు లేతపెయ్య లెటులు ... అది తెల్ల మట్టు లగపడుదుము. మనకింక నెట్టికొంకనక... ...చి నాలెంపపై బాలిక రజస్వల యగుచున్నది. పదునాలు... ...టిని, వీరావేశ

గ్రంథాదియందు స్పష్టముగఁ జెప్పియుంటిని. నాకుఁ బరబ్రహ్మమున దనాదరణముగాని యాతని నొప్పించు నభిలాషగాని లేదు. నాయనా! మనము వ్రాసినది రామాయణముగాని పరబ్రహ్మాయణము కాదు. వ్రాసినది రామకథగాని పరబ్రహ్మకథ కాదు. పరబ్రహ్మమునుగూర్చి వ్రాయఁదగినగాథ యేదియు లేదు. రాముఁడు పరబ్రహ్మమగునేని కౌసల్యాగర్భమునఁ బుట్టినందువా? బాల్యలక్షణములగు రోదనాదిక్రియలాచరించె నందువా! సుఖదుఃఖానుభవసామర్థ్యమున కుండఁదగిన మనుష్యవ్యక్తి కలిగె నందువా? సర్వవిధముల మనుజుఁ డగునని యొప్పుకొందువా? పరబ్రహ్మత్వమును బరిపూర్ణముగఁ బ్రచ్ఛాదింపఁ దలఁచుకొనియేకదా పరమపురుషుఁడు మానవుఁ డయ్యెను. నరజన్మమెత్తినయాతఁడు నరలక్షణము లగపఱుపఁదగునుగాని నారాయణ లక్షణము లగపఱుపవచ్చునా? గొల్లవేషము వేసిన బాపనపగటిభాగవతుఁడు దొంకికఱ్ఱ చేతఁబూని పశువులఁ గాచుకొనఁదగునుగాని బ్రహ్మసూత్రపారాయణముఁ జేయవచ్చునా? శిష్టరక్షణార్థము దుష్టశిక్షణార్థము న్యాయపరిశీలనార్థము రాత్రులందు వీథులలోఁ దిరుగఁదగిన రాజు గోఁచియో గొంగళియో ధరించిన బిచ్చగాఁడై ముష్టిరూపు ముష్టిచూపు ముష్టిమాట గలిగి ప్రచ్ఛన్నుఁడై ప్రవర్తింపవలయునుగాని కిరీటాంగదధారియై చతురంగసేనాసమేతుఁడై సర్వాధికారియై చరియింపవచ్చునా? రాధాకృష్ణవీథినాటకమునఁ గృష్ణవేషధారణ మొనర్చు పంగనామాలయయ్య బాడిదెకఱ్ఱలమోపు నెత్తిపైఁ బెట్టుకొని ముక్కున నడ్డబొస యుంచుకొని ముఖారి రాగము పాడవలయునుగాని నాలాయిరము పఠింపఁదగునా? స్థితి కనుకూలమగు వేషము, వేషమున కనుకూలమగుభాష యుండుటతగునుగాని చాకివాఁడు సవారినెక్కి చాకిరేవునకుఁ బోవుట సందర్భముగ నుండునా? కాషాయాంబరధారి కళాశాస్త్రప్రశంస చేయఁదగునా? దేశకాలస్థితుల కర్హముగ నుండుటయే యధికయోగ్యతావధి—రాజునకు రత్నఖచితమగు కిరీట మెంత యర్హాలంకారమో యుప్పరివానికి నెత్తిపై మట్టితట్ట యట్టిది. విష్ణ్వాలయములో వేదఘోష మెట్లుతగునో వేశ్యావీథిని గీతసాధన మట్లు తగును. బాల్యావస్థలోని చిటిచిటిరోదనధ్వను లెంతముద్దో యుద్ధావస్థలో సమరశూరుని సింహగర్జన మంతముద్దు. నాయనా! పరబ్రహ్మతత్త్వ

మును నే నేడిపింపను లేదు. అది యేడుపను లేదు. ఏడ్చినయాతఁడు పరబ్రహ్మత్వమును మఱచిన రాముఁడు. ఆతఁ డేడ్వఁదగినది కావుననే యేడ్చినాఁడు. ఏడ్వఁదగినజ్ఞానముండి నేడ్వఁదగినస్థితి యేడ్వఁదగిన సాధనములుండిన యాతఁ డేడ్వకుండుట దేశ కాలవిరోధమని నే నాతని నేడ్పించితిని. నాయనా! ధీరోదాత్తుఁ డేడ్వఁదగునా? యని యధిక్షేపించితివి. ధీరోదాత్తుఁడు నల్లఱాయి కాఁడే? ఉక్కుతునక కాఁడే? వజ్రశకలము కాఁడే? రక్తమాంసములును సుఖదుఃఖములు గలవాఁడే? మనుజకోటిలోనివాఁడే? బ్రతికియుండువాఁడు గాని ప్రాణహీనుఁడు కాఁడే? ఆపత్సహనశీలుఁడు, ధైర్యశాలి, శాంతుఁడేకాని కన్నీరులేనివాఁడు కాఁడే? హృదయము లేనివాఁడు కాఁడే?

నాయనా! నీ వధ్యాత్మ రామాయణమున మాయాసీతను సృష్టించి యామెనే రావణుఁ డెత్తుకొనిపోయినట్లు చేసితినని చెప్పితివి. రామాయణమున కంతకు రసము సీతమ్మశోకముగదా? సీతమ్మనే రామాయణమునుండి తీసివైచి సాహసించితివా? ఎంతపనిచేసితివి? ఇఁక రామాయణమున జీవ మేమున్నది. మాయాసీత కల్లబొల్లి యేడ్పు లెవనిమనసు దూరును. భగవానుఁడైన శ్రీరామభద్రున కింక భార్యావియోగ మేది? భరింపరాని యాపద యేది? సహింపరాని దుఃఖమేది? ఆమహామహునితో మనకు సహానుభూతి యేది? భార్యను భద్రముగ నొకచో దాఁచుకొని దొంగభార్యను లంకాధీశునకు బుద్ధిపూర్వకముగ నంటఁగట్టి "హా జానకీ! యెచ్చటకుఁ బోయితివి" యని పైకఱచుటమాత్రమే కాని, కనులఁ జెమ్మయైన లేని, యొడలఁ గంపమైన లేని, గళమున గద్గదస్వరమైనలేని, హృదయమున రసమైనలేని—వట్టిదైన-చప్పనిదైన - రానిదైన-శుష్కమైనదైన- దెచ్చిపెట్టుకొనినదైన—నాటకపుటంగునకై బూటకముగఁ గన్నులు పొడిచి పొడిచి పుట్టించుకొనినదైన—దుఃఖచ్ఛాయాచ్ఛాయాలేశమును—దప్పనిసరిగ—చూచువారల మోసముచేయు నుద్దేశముతోఁ గనఁబఱచు రాముఁడు-మానవుఁ డైన నేమి?—భగవానుఁ డైన నేమి? పరబ్రహ్మ మైన నేమి? ప్రజాభక్తి గౌరవాధికత నొందఁగలఁడా? ప్రాణికోటిపూజాపాత్రత నొందఁగలఁడా? నారామాయణములోని రాముఁడు మనుజుఁడై యథార్థముగ హరింపఁబడిన యిల్లాలికొఱకు

కరుణముగ విలపించుట తప్పయినప్పుడు—నీరామాయణములోని రాముఁడు పరబ్రహ్మమై—యిట్టి కల్లబొల్లి గరిబెభాగవత మాడ నీకుఁ దప్పుగఁ దోఁచలేదా? పరబ్రహ్మమై యుండుటయే కాక పరబ్రహ్మమని తాను దెలిసికొనిన నీ రామునికి శివధనుఃఖండన మెంతపని! అది మాయామానుషవిగ్రహమగు నారామునికి శ్లాఘాపాత్రము. పరబ్రహ్మమగు నీరామునకుఁ బితృవాక్యదీక్ష యేమంతఘనము—విస్మృతాత్మీయపూర్వజ్ఞానుఁడగు నారామున కది సర్వప్రజాశిరఃకంపనార్హము—పరబ్రహ్మమగు నీరామునికి సాకేతరాష్ట్రత్యాగ మేమంత గొప్ప? ప్రకృతిచ్ఛన్న తేజస్సంపన్నుఁడగు నాశ్రీరామచక్రవర్తి కది యత్యంత మహోదారతాసూచకము—పరబ్రహ్మమగు నీ రామునకు రావణవధ యేమంతవిశేషము—అమోఘసాయకుఁడగు నాకోదండరామభూపతి కది యత్యంత పౌరుషప్రభాభాసకము; నాయనా! రాముఁడు పరబ్రహ్మమగును. కాని పరబ్రహ్మజ్ఞానమున రాముఁడు వర్తించుట రామునితప్పు. ఆతఁడటు వర్తించెనని ప్రజకు బోధించుట కవితప్పు. ప్రజకేకాదు—నాకుఁగూడ — రాముని పరబ్రహ్మత్వముతో నంతజోక్యము లేదు— రాముఁడు రాజీవలోచనుఁడు— నీలమేఘశ్యామలదేహుఁడు— జానకీనాథుఁడు— మాయెదుటఁ గనఁబడవలయును. మే మాతని కాళ్లల కన్నుల కద్దుకొందుము—ఆతఁడు మారక్షకుఁడు. ఆతఁడు మాగురుఁడు—ఆతఁడు మాతండ్రి—జానకమ్మ మా తల్లి—మేమందఱ మాతని బిడ్డలము. ఆతఁడు మాలోనివాఁడు—మేమాతని విడువఁజాలము. ఆతఁడు సర్వసద్గుణగణాలంకృతుఁడు. మా తల్లిపైఁటచెఱఁగుబట్టుకొని కొందఱము—మాతండ్రిధనుఃకోటిని బట్టుకొని కొందఱము వారివెంటఁ బోవుదుము. జానకిం బాసి మారామచంద్రుఁ డేడ్వ మేముగూడ నేడ్తుము. ఆతఁడు దుష్టుఁడైన రావణునిపై బాణము లేయ "మేమాయసురు నిట్లు తన్నుదుము." అని నిద్రలో నొడలు తెలియక బల్లపైఁ దన్నితిని. కాలుచిదుక "మొఱ్ఱో" యని యేడ్చుచు లేచితిని.

సాక్షి

7. పాశ్చాత్య నాగరకతామహాత్మ్యము.

శ్రీమద్రామాయణాధ్యాత్మరామాయణ గ్రంథకర్త లగు ఋషులస్వప్నకలహములో సత్యమగు దెబ్బతగిలిన నేను మహాసభా భవనమున కీరాత్రి పోలేకపోయితిని. జంఘాలశాస్త్రియుపన్యాస ధోరణి మాసభకు సభ్యుల నాకర్షించుచున్నది. అతని వాచాలతావిష యికప్రఖ్యాతి మెల్లగఁ జుట్టుపట్టులనున్న యాంగ్లేయభాషాకళాశాల లకుఁగూడ వ్యాపించియుండుటచేఁ గాఁబోలు నీరాత్రి కొందఱు బాలురుగూడ వచ్చి సభ నలంకరించిరి. జంఘాలశాస్త్రి యిటులు చెప్పెనఁట. సభ్యులారా!

"ఈదినమున—ఊఁ—ఈదినము."

సభలోనుండి "ఈదినముకాదు. ఈరాత్రి యనుము" అను మాటలు; చప్పటలు.

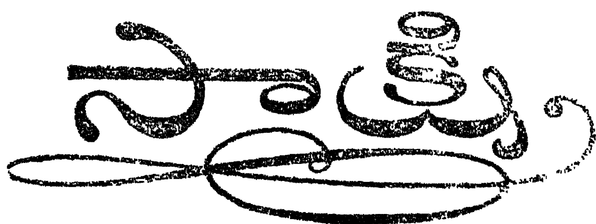
జంఘా—ధీమంతులారా! సూర్యోదయమగు పిమ్మట రాత్రి యెక్కడిది? ఓ! ఇందఱు జ్ఞానసూర్యు లొక్కసారి మాయజ్ఞానతిమిర విచ్ఛేదనమునకై యిట నుదయించియుండ నింక మాకు రాత్రియెక్కడిది? ఇఁక మీవలన మాకుఁ బగలే! మీచదువులేమి? మీజ్ఞానములేమి! మీ వచోనైపుణ్యము లేమి? మీయధిక్షేపణ సామర్థ్యము లేమి? మీదేహదార్ఢ్యములేమి? మీమనస్థైర్యములేమి? మీమతాభిమానము లేమి? మీపూర్వాచారసాంప్రదాయవిశ్వాసములేమి? మీస్వభాషాభిలాష లేమి? మీబంధుమర్యాదవైఖరులేమి? మీ రెక్కడ, మే మెక్కడ! మీరు కాలిడినచోట మేము తలనిడుటకైన నవకాశ మున్నదా! మీ రేమి సామాన్యులా? మీరు నవనాగరకతాకల్పవృక్షసుమ ములుగారా? నవనవశాస్త్రపారామృతఘుటికలుగారా! చిత్రచిరత్న

మునుబట్టి మా వైద్యశాలలోఁగూడ శరీరచ్ఛేదనమునకై కొన్ని యాయుధముల నుంచితిమి. రెండుచీఁపురుకట్టలు, వేఁపబెత్తపుకట్ట, దూలగొండి యాకు నూఁగుతోఁగలిపిన విభూతి, రెండుజతల యినుపగోళ్లు, గట్టి బిరడలుగల భూతాకర్షణ కాచపాత్రములు, నొక పట్టుకారును, మాశాలలో శల్యతంత్రసాధనసామగ్రిగా యున్నవి. ఈయాయుధములకుఁ గూడ వింతవింత పేరులు మాగురువుగారు కల్పించియుంచిరి. చీపురు కట్టకుఁ గాంతాకరవాలమనియుఁ, వేఁపబెత్తమునకు బాలబుద్ధ్యుద్దీపిని యనియు, దూలగొండిబూడిదె కుగ్రనారసింహమనియు, నినుపగోళ్లకుఁ గాలికావంస్త్రలనియు, సీసలకు క్షోణీకుక్షి నిక్షేపములనియు, బట్టుకారునకు వీరాంజనేయమనియు, విచిత్రనామములను వస్త్వగౌరవపరిహారార్థముగను భూతరోగులకు భయాభివర్ధనార్థముగను గల్పించెను. ప్రతివైద్యశాలయందు శారీరశాస్త్రసంబంధములగు పటములు వ్రేలాడఁ గట్టు నాచారమునుబట్టి యిచ్చట గూడ నాలుగుగోడలకు బాల—బగళ—మహిషాసురమర్దని—మళయాళ భగవతియను విగ్రహములు రంగులతో వేయఁబడినవి. అవిగాక మాగురువుగారి గురువగు గుంటపల్లి గురులింగదేవరగారి విగ్రహ మొకటికూడ నున్నది. భూతక్షేపముల ననుసరించి భూమిపై వేయవలసిన వేలువేలు మ్రుగ్గుల చిత్రపటములు కొన్నిమాత్రమే, యచ్చటచ్చట సుద్దతో వ్రాయఁబడియున్నవి. ఇవికాక తాళీపళసంపుట మొకటి యున్నది. అందులో నేమున్నదియో నాకుఁ దెలియదు.

మా గురువుగారు వ్యాఘ్రాజినముపైఁ బద్మాసనస్థులై నాసికాగ్ర విన్యస్తవిలోకనులయి కూరుచుండిరి. ఆయన నడిమివయసుగలవాఁడు. పిప్పళ్లబస్త! పాషాణప్రతిమ! ఉక్కు వృకోదరుఁడు. నల్లని గరుసుగడ్డముచేఁ బ్రత్తికాయలవంటి గ్రుడ్లచేఁ దుట్టెపెదవులచే భ్రూమధ్యమునఁ బెద్దకుంకుమరేఖచే భయంకరమగు స్వరూపము గలవాఁడు, ఒక్క భార్య నంటఁగట్టుకొని లోడితెడు సంసారములో గుడు గుడు గుంచములాడుట కిష్టపడక బ్రహ్మచారియై లోకముమీఁద విఱుచుకొనిపడి తెగిపడ నుపకారము చేయుచున్నాఁడు. భూతభేతాళ పిశాచాదులతో నీతనికి జరిగిన హస్తాహస్తి పాదాపాది మూర్ధామూర్ధి యుద్ధము లనేకము లీతఁడు పొడిచినట్లు మొలచినట్లు వర్ణింపఁగలఁడు. దయ్యముల పిడికిటిపిడుగులచే

మునుబట్టి మావైద్యశాలలోఁగూడ శరీరచ్ఛేదనమునకై కొన్ని యాయుధముల నుంచితిమి. రెండుచీఁపురుకట్టలు, వేఁపబెత్తపుకట్ట, దూలగొండి యాకు నూఁగుతోఁగలిపిన విభూతి, రెండుజతల యినుపగోళ్లు, గట్టి బిరడలుగల భూతాకర్షణ కాచపాత్రములు, నొక పట్టుకారును, మాశాలలో శల్యతంత్రసాధనసామగ్రిగా యున్నవి. ఈయాయుధములకుఁ గూడ వింతవింత పేరులు మాగురువుగారు కల్పించియుంచిరి. చీపురుకట్టకుఁ గాంతాకరవాలమనియుఁ, బేఁపబెత్తమునకు బాలబుద్ధివర్ధిని యనియు, దూలగొండిబూడిదె కుగ్రనారసింహమనియు, నినుపగోళ్లకుఁ గాళికాదంష్ట్రలనియు, సీసలకు క్షోణీకుక్షినిక్షేపములనియు, బట్టుకారునకు వీరాంజనేయమనియు, విచిత్రనామములను వస్త్వగౌరవపరిహారార్థముగను భూతరోగులకు భయాభివర్ధనార్థముగను గల్పించెను. ప్రతివైద్యశాలయందు శారీరశాస్త్రసంబంధములగు పటములు వ్రేలాడఁగట్టు నాచారమునుబట్టి యిచ్చట గూడ నాలుగుగోడలకు బాల—బగళ—మహిషాసురమర్దని—మళయాళ భగవతియను విగ్రహములు రంగులతో వేయఁబడినవి. అవిగాక మాగురువుగారి గురువగు గుంటపల్లి గురులింగదేవరగారి విగ్రహ మొకటికూడ నున్నది. భూతభేదముల ననుసరించి భూమిపై వేయవలసిన వేలువేలు ముగ్గుల చిత్రపటములు కొన్నిమాత్రమే, యచ్చటచ్చట సుద్దతో వ్రాయఁబడియున్నవి. ఇవికాక తాళీదళసంపుట మొకటి యున్నది. అందులో నేమున్నదియో నాకుఁ దెలియదు.

మా గురువుగారు వ్యాఘ్రాజినముపైఁ బద్మాసనస్థులై నాసికాగ్రవిన్యస్తవిలోకనులయి కూరుచుండిరి. ఆయన నడిమివయసుగలవాఁడు. పిప్పళ్లబస్తి! పాషాణప్రతిమ! ఉక్కు వృకోదరుఁడు. నల్లని గరుసుగడ్డముచేఁ బ్రత్తికాయలవంటి గ్రుడ్లచేఁ దుబ్బెపెదవులచే భ్రూమధ్యమునఁ బెద్దకుంకుమరేఖచే భయంకరమగు స్వరూపము గలవాఁడు. ఒక్క భార్యనంటఁగట్టుకొని లొడితెడు సంసారములో గుడు గుడు గుంచములాడుట కిష్టపడక బ్రహ్మచారియై లోకముమీఁద విఱుచుకొనిపడి తెగిపడ నుపకారము చేయుచున్నాఁడు. భూతభేతాళ పిశాచాదులతో నీతనికి జరిగిన హస్తాహస్తి పాదాపాది మూర్ధామూర్ధి యుద్ధము లనేకము లీతఁడు పొడిచినట్లు మొలచినట్లు వర్ణింపఁగలడు. దయ్యముల పిడికిటిపిడుగులచే

11. దివ్యయోగములు.

నేను సభాభవనమునకు వెడలలేదు.

జంఘాలశాస్త్రి యిట్లుపన్యసించెనని వింటిని.

"నేనుజూడని క్షేత్రములేదు. ఎక్కనిగుట్టలేదు. దాటనినదిలేదు. సేవింపని మహాపురుషుఁడు లేఁడు. పరీక్షింపని వింతలేదు. కనిపెట్టని ప్రకృతిలేదు. అనుభవింపని సుఖములేదు. పడనికష్టములేదు. ఆడని యాటలేదు. పాడనిపాటలేదు. వేయనిగంతులేదు. లేదు. ముమ్మాటికి లేదు. ఓ! ఎన్నికలాపములు! ఎన్నివిలాపములు! ఎన్నినాటకములు! ఎన్నిబూటకములు! ఎన్నివన్నెలు! ఎన్నిచిన్నెలు! ఎన్నిమంత్రములు! ఎన్నితంత్రములు! ఈదినమున విభూతిరుద్రాక్షమాలాధారినై చిలుము గొట్టము తడిగుడ్డ చేఁబూని గోసాయీలనడుమ, తేపు కిరీటాంగద భూషాధారినై సింహాసనమునఁ గరవాలము చేఁబూని శైలూషుల నడుమ, నీవారము చీపురుకట్టఁ జేఁబూని "హ్రాం హ్రీం" మ్మనుచు నట్టు మాడఁగొట్టుచు ననాథలనడుమ—పై వారము చిత్తారు చేఁబూని "రాంరా" మనుచు హరిస్మరణము చేయుచు భక్తులనడుమ నీపక్షము ఋషిపత్నులరెట్టతోఁ బుటములు పెట్టుచు రసవాదజ్ఞులనడుమ పైపక్ష మేరుపిడకల పుటికలతో నెగళ్లు రగులఁజేయుచు యోగాభ్యాసకుల నడుమ, నీనెల హైదరాబాదులో "నాలి! దూలా! హాస్సేనుహాస్సే" ననుచు మ్లేచ్ఛులనడుమ, పైనెల బదరీనారాయణములో దేవీనవరాత్ర ములలో "నారాయణజే! భగవతిజే!" యనుచు సాధులనడుమ, పడుగు పేకగ—"సుల్తానీదాగ," చక్రపుఁబలిటీలు గొట్టుచుండువాఁడను.

ఒకనాఁడు బదరీనారాయణమున నొకసిద్ధుని జూచితిని. అతని బ్రహ్మవర్చసము నాతనిశరీరసౌష్ఠవము వర్ణనాతీతములై యుండెను. అతఁడు మహానుభావుఁడని యాలోచించి యాశ్రయించితిని. ఆతఁ డొక్క చిన్నగుడిసెలో నుండెను. ఏవేవో యౌషధు లప్పుడప్పుడు తెచ్చి నాకుఁ గనఁబడకుండ దొడ్డిలో వానిని నూరి రసముతీసి యేవేవో మందులు చేయుచుండెడివాఁడు. "నాకుఁగూడ నేమైన బోధింపరాదా" యని యెంత ప్రార్థించిన నాతఁ డియ్యకొనలేదు—ఎట్లాగునైన నీతని రహస్యము లేవో తెలిసికొనవలయునని నేను భీష్మించి యటనే పీటఁ బెట్టితిని.

ఒకదినమునఁ బరమపదించిన యొకసాధువు కళేబరనిక్షేపమునకై యందఱితోఁబాటు నే నాశ్రయించుసిద్ధుఁడుగూడఁ బోయెను. నన్నుఁ గూడ రమ్మని యాతఁడు కోరెను. కాని యాతనిరహస్యముల నెఱుఁగ నదనువేచియున్న నేను శిరోవ్యథగనున్నదని చెప్పి తప్పుకొంటిని. ఆతఁ డక్కడ భూమిని త్రవ్వి సాధువును బూడ్చుచుండఁగా నేనిక్కడ నాతని పెట్టె నెక్కలాగి లోనఁబూడ్చిపెట్టిన రహస్యములఁ బైకిఁ గొక్కరించుచుంటిని. ఏవియో కొన్ని ఘుటికలు, కొనిచూర్ణములు, కొన్ని లేహ్యములు, కొన్ని ద్రావకములు, కొన్ని గుళికలు కొన్ని లేపనములు కనఁబడినవి—ఈతఁడు మహాదేహదార్ఢ్యసంపన్నుఁడుకదా! ఈ మందులతో నీతని కేమిప్రయోజనమో నాకు బోధపడలేదు. మందులపైఁ బేరులు లేవు. పేరులు తెలిసిననైనఁ బ్రయోగజ్ఞానశూన్యుఁడనైన నాకు వాని యుపయోగమేమి? ఏమందైన నోటిలో వేసికొనవలయునని బుద్ధిపుట్టినదికాని యవి విషములో రసములో పాషాణములో యని భయపడి యందులకు సాహసింపనైతిని. వానిని నిమ్మళముగఁ దీసి క్రిందఁబెట్టి యడుగునున్న మఱియొక యఱ నెత్తితిని. దానిలోఁ గొన్ని తెల్లకాగితములు నొకసీసపుఁబుల్లయు నొక పుస్తకము నున్నవి. ఆత్రముతోఁ బుస్తకము నట్టెతెఱచితిని. సెబాసు! దొరకినదని చేటయంత మొగముఁగలవాఁడనై కొన్ని కాగితములపైఁ దద్గ్రంథస్థయోగములను వ్రాసికొంటిని. తిరుగ నన్నివస్తువులను భద్రముగ యథాస్థానములనుంచి పెట్టెవైచితిని. ఇఁక నచ్చటనుండ నిష్టతలేక దారిలో నష్టకష్టములఁ బడుచు హస్తినాపురము చేరితిని. అన్నప్రాశనమేకాని యక్షరాభ్యసన

జేయవలసిన సులభరీతు లెఱుఁగక తెలివితక్కువ తలతిక్క రోఁకటి పాటల క్రిందఁ బెట్టి "కః కిమ్, కస్య, క్వాకిర్ కర్" అను ననావశ్యకములగు నకాలపువెఱ్ఱియాకాంక్షల క్రిందఁబెట్టి నిరంతరసంబంధమున్న భాషావ్యాకరణములలోఁ దీర్ఘమునకు హ్రస్వము ప్రసాదమునకుఁ బ్రసాదము ననునట్లు భాషలో నెంతమాత్రము బాలుర ప్రవేశ మొసంగక వ్యాకరణము భాషాద్యంత మభ్యసింపఁజేసి వ్యాకరణపాఠమును గట్టి భాషాపాఠమునే చెప్పి వేదముల నపహరించిన సోమకాసురునాఁటి వెఱ్ఱిపద్ధతులనే యవలంబించి భాషాపఠనమంతయుఁ బలువిధముల పాడుచేసి బాలురు భాషాభ్యసనమునఁ బరమాసహ్యతాయుక్తు లయిరి. అనివార్యపఠనపద్ధతిని బట్టి వచ్చిన ముప్పిది గదా? యని యెంచి దేశభాషలు పైపరీక్షలకు స్వేచ్ఛాపఠనయోగ్యములుగఁ జేయఁబడినవి.

జంఘూ—పైపరీక్షలకేనా? 4-వ ఫారం మొదలుకొని స్కూల్ ఫైనల్వఱకు భాషాపఠనము నిర్బంధము సేయఁబడినదా? దాదాపుగా 12 సంవత్సరము లున్న 4-వ క్లాసు పిల్లవాఁడు దేశభాషను వదలుకొనవలసినదా? ఏదేశముననయిన నిట్లే జరుగుచున్నదా! మీ కింగ్లీషు దేశభాషకదా? మీరు దేశభాష నిట్లే పరిత్యజింపఁజేయఁబడిరా? మీరు ల్యాటిను గ్రీకు మొదలగునాదిభాషలు నేర్చుకొనునప్పు డింగ్లీషు భాషామాధ్యస్థ్యముననే నేర్చుకొనలేదా? దానిని వదలి నేర్చుకొనిరా? మీయభివృద్ధికి దేశభాష యావశ్యకమై మాయభివృద్ధి కాటంకమయినదా? పోనీ (School Final) స్కూల్ఫైనల్ వఱకయిన దేశభాషలు చదువకతప్పనివిగఁ జేసితిరేమో! పైపరీక్షలకు వాని యనివార్యపఠన మంత యావశ్యకము కాదేమో యని మాలో మేము కన్నులు తుడుచుకొందుమన్న నేదీ? కాకి కుక్కకథలు ముగిసినవెంటనే మాభాషాపాండిత్యమున కాశ్వాసాంతమైపోయెనే! మాదేశీయగ్రంథపఠనదీక్ష కవభృథస్నానమై పోయెనే! తగిన భాషాగురువులు లేకుంటచే భాషయందు బాలురకు వేదాంతము ముదిరినదా! అహా! ఇది యెక్కడి హేతుకల్పనము? పూర్వభాషాపండితు లంత నిరుపయోగు లనియే మీకుఁ దోఁచినదా? నలుబదియేఁబది వత్సరములలోపునఁ గలిగిన నవలాకారకులు, చరిత్రకారకులు, శ్రవ్యదృశ్యప్రబంధకారకులు.

భాషాంతరీకరణసమర్థులగు దేశీయు లెందఱు మీరు చెప్పిన తిలతిక్క, తెలివితక్కువ, యెందుకుబోవు గెలువఁగని కృతఘ్నసంఘటిత స్థాణుజాతి వారివలన నిట్టి లోకోపకారకస్థితిలోనికి వచ్చినవారై కారు? ఇట్టి వీరి కందఱకు నాంగ్లేయభాషాప్రవేశముకూడఁ గొంచెముగనో విశేషముగనో యున్నదికదా? వీరందఱుఁగూడ నింగ్లీషుతోడ దేశభాషను నిర్బంధముగ నభ్యసించినవారగుదురా? కాదా? పూర్వపద్ధతి సంతుష్టికరమగుఫలము నీయకపోవుటచే నీనవీనపద్ధతి కల్పింపఁబడినది. అని మీరు చెప్పుచున్నారుగదా? ఇది సాహసమైన మాటకాదా? ఒకవేళ మీ రభిప్రాయపడునట్లు దేశీయభాషా గురువగు పండితుఁడు సమర్థుఁడే కాకపోవచ్చును. పురాతనపు ముక్కే కావచ్చును. అతనిని బాగుచేయవలయును. అతనిని ప్రస్తుతస్థితి కుపయోగించునట్లు మార్పవలయునుగాని యాతనినిఁబట్టి మా బాలురకు భాషలనుండి బహిష్కారమా? భాషలకుఁ బఠనశాలలనుండి బహిష్కారమా?

నేను—మీభాషలను జదువుకొనవలదని మీబాలుర నెవ్వరిని ప్రతిబంధింపలేదు. ఇష్టమువచ్చినవారు చదువుకొననే వచ్చును. అట్టి స్వేచ్ఛవలన భాషాభిరుచి పుట్టును. బలాత్కారము లేదు.

జంఘా—వారి యిష్టమేమిటి? ఇంటర్మీడియేటు క్లాసులోనికి వచ్చు బుద్ధిమంతుఁడైన బాలునకుఁ బదునాఱు సంవత్సరము లుండ వచ్చును గదా? తిన్నఁగ నాలుగుమాటలు మాటలాడుటకైన, శక్తి కలిగియుండఁడు కదా? అట్టి బాలునకు దేశభాషను మానుటకుఁగాని చదువుటకుఁగాని స్వేచ్ఛయా? వానికిఁ దోఁచినపుడల్ల మానవలసి నదా? వాఁ డంతటి దీర్ఘాలోచనపూర్వకమగు కార్య మా వయసులోఁ జేయఁగలఁడనియే మీ రనుకొందురా? మీ రట్టివయసులో నట్టియాలోచనఁ జేసికొనఁగలరా? బలాత్కారము చేసినందువలన భాషాభిరుచి గలుగదు. కాన స్వేచ్ఛ నిచ్చితి మని యిది యొక క్రొత్త సిద్ధాంతమా? ఈసిద్ధాంతము మీ యాంగ్లేయభాష కేల యుపయోగించుకొనఁ గూడదు? ఇక్కడఁ దిరుగ వ్యత్యాసమా? ఇది మా దిక్కుమాలిన దేశభాషలకు మాత్రమే చెల్లవలసినదా? రాజభాషయొకటియు దేశభాషయొకటియు నెప్పుడుగాని యెంతవయస్సుగల బాలునకుఁగాని

నిర్బంధపఠనీయములుగ నుండవలసినదే! ఇతరవిషయములు స్వేచ్ఛానుసారములుగ నుండవచ్చును.

నేను——ఇంటర్మీడియేటు బి. యే. పరీక్షలను బోధ్యభాగములుగను దేశీయభాషావ్యాసములఁ బరీక్ష యున్నది కాదా? అది చాలదా?

జంఘూ——ఉన్నది ఉన్నది, ముమ్మాటికి నున్నది. భాష లీరీతిగా నుద్ధరింపఁబడుచున్నవా? బాగు. భాష లక్కఱలేదా? భాషలలోఁ బాఠములు మీరు చెప్పరా? భాషాపరిజ్ఞానము చూచుటకై వ్యాసములలోఁ బరీక్షలా? మీరు చెప్పనప్పుడు వారు నసువుకొనవప్పు డెక్కడనుండి భాషాపరిజ్ఞానము రాఁగలదు? భాషాగ్రంథములు చదువకుండ భాషాపరిజ్ఞానము గల్గుసాధన మేమైన నున్నదా? ప్రవేశపరీక్షకుఁగాఁబోలు పూర్వము రద్దుచేయఁబడిన యాంగ్లేయభాషాపఠనగ్రంథము తిరుగ నేల యంగీకరింపఁబడినది? భాషాగ్రంథపఠనము లేకుండ భాషాభిజ్ఞానము కలుగ దనుసంగతి యాంగ్లేయభాషకు నిజమైనప్పు డది దేశభాషల కన్యథా యగునా? ఆంగ్లేయభాష నుద్ధరించుటకై యిప్పుడు తిరుగ గ్రంథపఠన మనివార్యముచేసినట్లే దేశభాషలఁ జావకుండఁ జేయుటకై యిప్పుడుకూడ నట్లు చేయరాదా? చేయుట న్యాయముకాదా? భాషాగ్రంథపఠనము లేకుండ భాషాభిజ్ఞానము లేదు. లేనప్పుడు లభింపని భాషాపరిజ్ఞానమునుగూర్చి వ్యాసపరీక్షలేల? ఇవి యున్నలాభ మేమి? ఇవి యుండుట లేనట్లుండుటకొఱకుఁ దప్ప నితరప్రయోజన మేమున్నది? అదిగాక కన్నులకు గంతలుగట్టి కాదంబరి చదివిన బహుమతి నిత్తు నని చెప్పిన నెవఁడైనఁ జదువఁగలఁడా! కలకత్తాలో నున్నవానికిఁ గాళ్లకుఁ గట్టులుగట్టి కాశికిఁ బర్వెత్తిన యెడల గౌరవపత్రిక నిచ్చెద నని యనునెడల నాతఁడు పరుగెత్తఁగలఁడా? సాధనములఁ జంపినతర్వాత ఫలములోఁ బరీక్ష యెట్లు? చేతిలోని కలము లాగుకొనినపిమ్మట వ్రాఁతపరీక్ష యుపయోగ మున్నదా? వ్యాసలేఖనము సామాన్యమే? ఎన్ని భాషాగ్రంథములు చదువవలయును? ఎన్నిమాఱులు చదువవలయును? ఎందఱిచేతఁ జెప్పించుకొనవలయును? ఎన్ని తప్పటడుగులు వేయవలయును? ఎన్నిపాటులు పడవలయును? ఎన్నివంకగీతలు గీయవలయును? ఎన్ని మొట్లు తినవల

యును? భాషాపరిజ్ఞానసారమ్మును ప్రపంచజ్ఞానసారమునగు వ్యాసలేఖనము పదునాఱు, పదునేడు సంవత్సరముల బాలునకు నిరాఘాతముగ, నిష్ప్రయత్నముగ, నిస్సాధనముగ, నాకాశ పంచాంగముగ రాఁగలదా? అన్ని దివ్యగ్రంథముల వ్రాసిన నాంగ్లేయగ్రంథకర్తలందఱు భాషాపఠనసాహాయ్యముననే కదా యట్టి యపూర్వలేఖనము నభ్యసింపఁ గలిగిరి? నేలపయిలిన సాము, భాగవపలిన లేఖనముండునా? నీళ్లలోఁబడి యొకప్పు డుక్కిరిబిక్కిరియయి యటు కొట్టుకొని యిటుకొట్టుకొని మునిఁగి తేలి చేతులుకాళ్లు జాఁచి తన్ను క్రమక్రమముగఁ దేల్చుకొని బారవేయఁగలవానికే యీఁతలోఁ బరీక్ష కాని, యొడ్డునఁ గాళులు తడియకుండఁ గూర్చుండువానికిఁ బరీక్ష గలదా? అటులే దేశీయభాషామహాగ్రంథ సుధార్ణవమునఁ బడి తత్ప్రసమునఁ గొంత యుక్కిరిబిక్కిరి యగునట్లు త్రాగి యనేకసంవత్సరములు క్రిందుమీఁదుగ గింజుకొని తత్సన్నివేశమున కలవాటుపడి కడతేఱినవానికే వ్యాసలేఖమునఁ బరీక్షగాని భాషను దరిఁజేరనివానికిఁ గలదా? వ్యాసలేఖనకు గ్రంథపఠన సాహాయ్యము తప్ప నితర సాధన మేమైన నుండుట కవకాశమున్నదా? (Guides to Composition) (గయిడ్సు టు కాంపోజిషన్) అని యింగ్లీషువారిలో గ్రంథములున్నవి కాని మనలో లేవుగద? అవి యుండి వారి కేమి యుపయోగమో యవి లేకున్న మన కంతియే నష్టముకదా? ఆగ్రంథములు వ్రాఁతపద్ధతులను స్వల్పముగఁ జెప్పునుగాని భాషాసామర్థ్యమీయఁగలవా? అదిగాక గంగాప్రవాహమువంటి లేఖన ధోరణి యట్టిపద్ధతులకు లొంగునా? పాకశాస్త్రము చూచి ప్రొయ్యిలో నిప్పువేయువాఁడు తన్నుఁ గాల్చుకొనుటకు, గుణపాఠము చూచి వైద్యము చేయువాఁ డితరులను గాల్చుటకే కదా? కావున వ్యాసలేఖన మెప్పుడు పరీక్షార్హమో భాషాగ్రంథము లప్పుడే నిర్బంధపఠనీయార్హములు కాక తప్పదు.

నేను—దీని నిప్పుడట్లు చేసినయెడల నిర్బంధపఠనార్హవిషయము సంఖ్య హెచ్చుగుటయుఁ దద్విషయికగురువులకుఁ బని హెచ్చుటయుఁ జదువుకొను బాలుర మనస్సులకు భారము హెచ్చుగుటయుఁ దప్పక సిద్ధించును. ఇదియుఁగూడ నాలోచనీయాంశము కాదా?

జంఘా — మిగిలినవి తగ్గించుకొనవచ్చును. బంధువుల పరమాన్నభోజనమునకై ముందుగఁ దల్లిని బస్తుపెట్టుదురా! తల్లిని గౌరవింపని జ్ఞానశూన్యుఁడు బంధువుల ర్యాద కెడ్చినందువలన విశేషగౌరవమున్నదా? అట్టివాఁడు తాను బస్తుండుట మంచిది కాదా? మన భాషామాతను మనము వదలఁ దలఁచుకొన్నప్పుడు మనకు విస్మృతోఁ బనియే లేదు. మాతృభాషానిరసనముకంటె నమోఘ్యము మంచిది. మన భాషామాతయొక్క యభివృద్ధికి సదుపయోగమునకు సంజీవనమునకు సదుపాయమునకు సౌఖ్యమునకే మన కితరోపవిద్యలుగాని మఱి యింకెందులకు? తల్లి చావు పిల్ల పోఁతపాలతో నారోగ్యముగఁ బెరుఁగఁగలదా? శవమున కలంకారము లేల? ప్రాముఖ్యమున బలాత్కారపఠనార్హత్వమున రాజభాష యెట్టిదో దేశభాషయు నట్టిదే! ఈభాషాద్వయముతరువాతనే యితరవిషయపఠనము. అంతేకాక గోఁక ముందు, మూతి వెనుకనా?

నేను — పూర్వపుఁ బద్ధతివలన ననఁగా నన్నియు నిర్బంధపఠనార్హములు సేయుటవలన నప్పటిబాలురజ్ఞానమునకు వైశాల్యమే కాని లోఁతు తక్కువగ నుండెనని కనిపెట్టఁబడినది. అనఁగా విశేష విషయములు వారికిఁ దెలియునుగాని యేవిషయమునందైనఁ బూర్ణముగఁ దెలియదు. అట్టి విద్యాపద్ధతి సంతుష్టిగ లేక బాలురజ్ఞానము స్వల్పవిషయిక మయ్యును గంభీర మగునట్లు చేయుటకై యీనవీన పద్ధతి యనఁగఁ దమ కభిరుచి గలవిషయముల స్వేచ్ఛానుసారముగఁ జదువుకొనుపద్ధతి కల్పింపఁబడి తదనుగుణ్యముగ పఠనవిషయములు ఖండములక్రింద విభాగింపఁబడినవి. విశేషవిషయములలో మిడిమిడి జ్ఞానమున్నవాఁ డెందునను దెలియనివాఁడే! కొలఁది విషయములలోనైనఁ బూర్ణముగఁ దెలిసినవాఁడు వానిలోనైనను దెలిసినవాఁడే యగును. దేశభాషలలో నభిరుచియున్నవారు భాషలనే తీసికొని వానిలో నపూర్వపాండిత్యమును సంపాదించుకొనవచ్చును. పూర్వపద్ధతిని ననుసరించి తేలినవారు నూర్గురుకన్న నవీనపద్ధతి ననుసరించి తేలినవారు పదుగు రధికలోకోపకారకులు.

జంఘా — ఏదీ? అట్లు తేలినవారేరి నాయనా! ఇఁక మునుఁగుట తప్ప తేలుట యేమిటి? దేశభాషాభిరుచిచే నేతరగతిలో నెందఱు

చేరిరో లెక్కలనుబట్టి తెలియఁగలదు. 1912-సం॥లో నింటర్మీడియేటుకు 5823 గురును బి. యే. కు 1012 గురును విద్యార్థులు గలరు. 1912-1913-సం॥లో రెండవతరగతి కాలేజీలలో "నింటర్మీడియేటు పరీక్షలలో మొదటితరగతిలో నరవము చదువుకొనువాఁ డొక్కఁడున్నాఁడు. రెండవతరగతిలో నార్గురున్నారు. హిందూస్థానీశాస్త్రభాగమునాలకంతకు నాసంవత్సరములో బి. యే. తరగతిలో నొక్కఁడున్నాఁడు. భాషాపాండిత్యము సంపాదించుకొనఁదలఁచి చదువుకొనువారు 71 మంది తెనుఁగువారు, 15 గురు కర్ణాటకులు, 23 గురు మళయాళస్థులు, 27 గు రుద్దభాషవారు నున్నారు. సంస్కృతము చదువుకొనువారు మాత్రము 282 మంది యుండుటచే నీనవీనపద్ధతి దేశీయభాషల కెంతమాత్ర ముపయోగించుటలేదని స్పష్టపడుచున్నది" అని మొన్న జరిగిన వాదములో మ-రా-శ్రీ హానరబిల్ శ్రీనివాసశాస్త్రులుగారు చెప్పినారు. ఇదిగాక భాషాభిరుచిచే సందుఁ బూర్ణపాండిత్యము సంపాదించుకొన వచ్చునని నీవు చెప్పితివే? అట్లు సంపాదించుకొనుట కవకాశములేదు. అట్టి తరగతులు బి. యే. కు నే కాలేజీలో నింకఁ బెట్టనేలేదు. "ఆనర్సు"కు మాత్రము ప్రెసిడెన్సీ కాలేజీలో నేర్పాటున్నది. దేశభాషలతోటి యింటర్మీడియేటు పరీక్షకుఁ గ్రిస్టియనుకాలేజీలో నేర్పాటు లేదు. ఏర్పాట్లుచూచిన ట్లున్నవి. చదువుకొనుచున్న పిల్లలసంఖ్య చూచిన నట్లున్నది. ఆంగ్లేయవిద్యాపండితులగురువుల (Professors) యొక్క పట్టుదల యటులున్నది. అదిగాక వీరి కింత దేశీయభాషా వైషమ్య మెందులకు? వారిభాష కాదయ్యెను. వారు చదువుకొనిన (Latin, Greek) లాటిను, గ్రీకు మొదలగు నితరభాషలు కావయ్యెను. వారి కెంతమాత్రము తెలిసినభాష కాదయ్యెను. అట్టి యంశములో వారు తటస్థులుగ నుండుటకు బదులుగఁ దెలిసిన భాషాభిమానుల యభిప్రాయముల నిరసించుట చింతకాదా?

నేను—ఈనవీనపద్ధతి నవలంబించి మూఁడుసంవత్సరము లయి యుండును గాఁబోలు. ఇది యెట్లు నడచుచున్నదో బాగుగఁ గనిపెట్టుట కింకఁ దగినంతయవకాశము కలుగలేదు. అదిగాక ముప్పది నలుబది లక్షలవ్యయముచేఁగాని యీనవీనపద్ధతి ననుసరించిన యేర్పాటులన్నియు

జరుగవయ్యెను. అంతధనవ్యయ మొనర్చి తగినంత కాలము దీనినడకఁ జూడకుండ విడుచుట తగినపని కాదు. అందుచే నీకోరిక నెరవేరలేదని నీవు దుఃఖింపక యూరకుండుము.

జంఘా—మనకోరిక విద్యాసంఘమువారు తీర్చువఱకు మన హృదయములకు శాంతియుండునా? వారు తీర్చువఱకు మన మూర కుండువారము కాము. నిరంతరము ప్రార్థించువారము. దుఃఖింపక యూరకుండుమని యెంతసులభముగఁ జెప్పితివి? నానోటియొద్దనున్న యన్న మెవఁడైన నెగమీటుకొనిపోవ నేను గంటఁ దడి పెట్టువాఁడను కాను. నేను దున్నుకొని జీవించుపొల మెవఁడైన నాక్రమించుకొనఁగ నే నేడ్వను. నాయింటిలోని సర్వస్వము సకాంతాపుత్రకముగఁ జోరులు హరించిన నే నంత దుఃఖించువాఁడను గాను. కాని చేటలోఁ బడి "క్యారు" మనునది మొదలు హరి యని కాటిలోఁ బడువఱకు నుపయో గించుకొను దేశభాష కిట్టి—

ఇచ్చట జంఘాలశాస్త్రి—గద్గదస్వరముతోఁ గనులు దుడుచు కొని యూరకుండెను. ఆతనిహృదయమార్దవము గాంచి మేము తెల్లఁ బోయితిమి. కాలాచార్యులు, కవియు వాదములోఁ గూడ నప్పటికి నాకును జంఘాలశాస్త్రికిని జరిగినసంభాషణ చెరియొకఁడు వ్రాసెను. మిక్కిలి రాత్రియగుటచే ముగిసెను.

సాక్షి

3. విమర్శక స్వభావము.

నే నీరాత్రి మా సభాకుటీరమునకుఁ బోవుసరికి మాకవి యగు వాణీదాసుఁడు జంఘాలశాస్త్రియుఁ గోడిపుంజులవలెఁ గాళ్లుదువ్వుచు గొఱ్ఱెపొట్టేళ్లవలెఁ దలలువంచి బుసకొట్టుచు నాఁబోతులవలె అంకెలు వేయుచు మల్లులవలెఁ వొడలు దండలు జఱచుచుఁ బంజాబీ మైసూరీ పద్ధతుల పదవిన్యాసపు గమనికలతోఁ జేయిచేయి గలుపుకొనుటకు సిద్ధమైయుండిరి. కలహకారణము గోచరింపలేదు కాని వారిని శాంతి పఱచుటకుఁ బ్రయత్నించితిని. ఎందుల కీకచాకచికదనోత్కంఠత యని యడుగ వారెవ్వరును నామాటను వినిపించుకొనలేదు. కాని, కవి నిష్కారణకఠినముష్టిప్రహారము నోరులేని నడుమనున్న బల్ల కొక్కటి ప్రసాదించి యిట్లు గద్దఱించెను.

వాణీ—ఏమంటివి? నాకుఁ గవిత్వమే తెలియదా? అది లోకజ్ఞానమునఁగాని రాదా? దానికి దేశాటన మావశ్యకమా? ఆ! ఆసేతుహిమాచలపర్యంతము నీ వల్లలాడనిస్థల మున్నదా? కాలిదురదయే తీరినది కాని కవితాలేశమైన నంటినదా? కాలులఱచుట కవిత్వ మనుకొంటివా? తిట్టినతిట్టు తిట్టకుండఁ దెంపులేకతిట్టు దిట్టరితనము నిరవశేష శబ్దజాలనిరాఘాటప్రయోగనిపుణత యనుకొంటివా? ఇదిగో! నీకబ్బినవి గండ్రతనము, పెంకితనము, తెగనీలుఁగుదనము, నుడుగుఁబోతుతనము, వెక్కిరింపుఁదనము, గయ్యాళితనము. గలగలభేద మెఱిఁగి నీవు కవిత్వము చెప్పఁగలిగినప్పుడు నన్నధిక్షేపింపుము. అది నీకుఁ బదునాల్గు భువనములు దిరిగిన రాదు.

జంఘా—(వికటముగ నవ్వి) నీ వేడ్చుచున్న తెలివితక్కువ నిర్భాగ్యపు టల్లరిచిల్లరి యవకతవక యాసమ్మ యోసమ్మ యారిగ చొప్ప

యలుకుగుడ్డకవిత్వము నేఁ జెప్పలేక మానివేయలేదు. గడియసేపు ఛందోగ్రంథ మేమైనఁ జూచితినేని నీపేలపిండి వట్టిగడ్డి కల్లబొల్లి కాకి కూఁత కవిత్వము నాకవిత్వముచుట్టు ముష్కారు త్రిప్పిత్రిప్పి దిగమడుపు చుటకై నను బనికిరాకుండఁ జేయఁగలను. ఆ! అసుష్ఠత లేక యూర కుండలేదు. గడియకుఁ గాపడి గ్రంథములు చెప్పఁగలను. నాకవితాధార ముందు గంగాధారను బిల్లకాల్వక్రిందఁ జేయఁగలను. ఆకాశము తూటుపడినట్లు——

వాణీ——ఏది! మగవాఁడ వైనయెడల నొక్కమత్తేభముఁ జెప్పుము. ఒక్కచచ్చుతేటగీతి చెప్పుము. అంతపని కెందులకు? మూఁడు ముక్కలు గద్యము చెప్పుము. ముచ్చుమాటలుపట్టి చావునకు సిద్ధమయ్యెదవో లేదో! ఆ! కుక్కకూఁత నక్కకూఁత యనుకొంటివేమి! దూరపుఁ గల్లవార్తల సోదు లనుకొంటివేమి? డబ్బిచ్చువారియెదుట డుర్రుమని డమరుకము వాయించుట యనుకొంటివేమి? బొట్టపెట్టని వారిపై నెనిమిదవ యట్టపుఁ బారాయణ మనుకొంటివేమి? లోకువ పందలయొద్ద "లొట్టాబట్టీయ" మనుకొంటివేమి? చెప్పుము. చెప్పక పోయినయెడల బ్రాహ్మణుఁడవు కావు.

జంఘా——నేనే కవిత్వము చెప్పునెడల నీదేవీస్తోత్రపుఁ గాగితములు నీపాడునాటకములు చిల్లరదుకాణములలోఁ బొట్లములక్రింద, దీపావళికి బువ్వత్తుల గొట్టములక్రింద, నాసుపత్రిలోఁ "బలాస్త్రి" పట్టులక్రింద నుపయోగపడునట్లు చేయనా? నేను గవినిగాను. కాఁ దలఁచుకొనలేదు. నేను విమర్శకుఁడను. నన్నేమని చూచుచున్నావో? కవుల గ్రంథముల కగ్గిపుల్లను; కవులముంగిటి మొండిచేయిని. కవుల పాలిఁటి తుపాకిపిక్కను. నోరుమెదుపుసరికి నోటిమీఁద నీడ్చికొట్టెదను. కవికి విమర్శకుఁ డెట్టివాఁడో యెఱుఁగుదువా? హె, హె, హె?

వాణీ——అప్రతిష్ఠ నాచంద్రతారకముగ సాఁగఁదీయుటలోఁ గవి కందినవాఁ డిఁకఁ బుట్టవలయును. నీవు చత్తువు. నేను జత్తును. కాని "జంఘాలజలదఝంఝామారుత" మని "జంఘాలకంఠనాళకృంతన" మని నేను జెప్పఁబోవు గ్రంథములు బ్రహ్మపునస్సృష్టివఱకు నిల్చి యుండవా?

జంఘా—"వాణీదాసవదన ఘూధూకార" మనియు "వాణీదాసవల్లకాడీయ" మనియు వానిపై నేనుజేయు విమర్శనములు పునస్సృష్టిలోఁగూడ నిల్చునని నమ్ముము. నీవు నానెత్తిమీఁది కెగిరిన యెడల నీ పితామహ ప్రపితామహుల నెత్తిమీఁదికి నే నెగురఁగలను. జాగ్రత్త.

వాణీ—నీవు మాతండ్రిని మాతాతను వలపెట్టిన నే నూరకుందునా? మీ మేనత్త తురకవాని యుపాఖ్యానము లోకవిదితమయినది కాదా?

జంఘా—నీయక్క బంకోలుకం బెనా?

అని లేచి యిద్దఱు కలియఁబడిరి. కాల్చి కుండలోఁ బడవేసిన నీమటపాకాయ పెట్టెవలె టపటప ఘమఘమాంతర్గత చుర చుర తుసు తుసువిరావారభటీసాంప్రదాయమునఁ దునకు బల్లక్రిందనుఁబడిన నీరు చిత్రవిచిత్రశబ్దప్రతిసృష్టినైపుణ్యమునఁ బ్రకాశించిరి. నేనును, నస్య భిక్షాదీక్షాపరిపూర్తి చేసికొని యప్పుడే వేంచేసిన కాలంచాచార్యులు గలసి యాబల్లనెత్తి వారిరువురకుఁ గదనరంగమును విశాలమొనర్చితిమి. కొంతసేపటికి వారే సిగ్గుపడి లేచి తలలువంచుకొని కూరుచుండిరి. అప్పుడు నేను వారితో నిటులంటిని.

కవీ! నీవెత్తిపంచెజూచి బెదరువాఁడ వనియు, నుచితమగు లజ్జగలవాఁడ వనియు, జంఘాలశాస్త్రీ! పద్యములు కథను తెలిపిన యెడలఁ గవితావిమర్శనమున నీకుఁ దగుమాత్రపు నైపుణ్యము గలదనియు, మీయిద్దఱిఁగూర్చి నేను సువర్ణలేఖాపత్రికకు వ్రాసినమాట మీరిప్పుడు కల్ల యొనర్చితిరి. నీవు కవివి కావు. అతఁడు విమర్శకుఁడు కాఁడు. కవితావిమర్శకశాస్త్ర విమర్శవాదములో మీ రేడుతరముల వఱకుఁ బైకిఁబంపిన శాపబాణములఘాతములు దగిలి "యిట్టి తుచ్ఛులు, యిట్టి వంశనాశకులు మనకులమున నేల దాపరించిరో?" యని మీ పితామహ ప్రపితామహాదులు విగతజీవు లెట్టు లేడ్వఁదగునో యట్టు లేడ్చుచుందురు. "ఏ పొరపాటుచేతనో, యే పని తొందరచేతనో యే శ్రమముచేఁ గలిగిన విసుఁగుదలచేతనో యేముదిమితనపు బద్ధకముచేతనో, యిట్టి కవివిమర్శకుల సృష్టించి మానవజాతికంతకు

నపయశస్సును గూర్చినవాఁడ నయితినిగదా” యని బ్రహ్మదేవు నెనిమిది కన్నుల నేకధారగ నేడ్చునట్లు చేయుటకు మీరు చాలియున్నారు. కుక్కలు పులివిస్తరాకుల పాతరయొక్క రసోపేతవస్తుపరిశీలనవాదమునఁ దమ్ము దాము గఱచుకొని పీఁకుకొనుసుగాని వచ్చిన తమ తాత ముత్తాతల తోఁక వెంట్రుకల నెక్కలాఁగఁగలవా ? కవీ ! నీకుఁ గవిత్వము లేకపోయిన నేమి మునిఁగిపోయెను ? విమర్శకుఁడా ! నీకు విమర్శనాశక్తి లేకున్న నేమి మునిఁగిపోయెను ! సృష్టికిఁ బరమాసహ్యకరమై బహు లజ్జాకరమైన మీ ప్రయత్నములకుఁ బ్రయోజన మేమి ? వాణీదాసా ! ఈనడుమ “సువర్ణలేఖా” పత్రికలో ముద్రింపఁబడిన “కవి” యను వ్యాసము నామూలాగ్రముగఁ జదువుకొని తదంతర్వర్ణితములగు శక్తులలో దేనినైన నీవు కలిగియుండునెడల నీవు కవి ననుకొనుము. జంఘాలశాస్త్రీ ! విమర్శకుఁ డెట్లుండవలయునో సంగ్రహముగఁ జెప్పెద వినుము.

(కవి, తన్ను తా నెట్లు కవితావ్యాపారమున మఱచునో విమర్శన వ్యాపారమున నిన్ను నీవట్లు మఱవవలయును. అనఁగఁ గవిగాని కవివారుకాని నీకుఁగాని నీసంబంధులకుఁగాని తత్సంబంధులకుఁగాని యొనర్చిన యుపకారాపకారములను నీమనస్సునుండి తుడిచివేయవలయును. నేర్చుకొనఁదలఁచినది నేర్చుకొనుటకంటె మఱువఁదలఁచినది మఱచుట మనుజునకు సర్వథా కష్టతరమని యెంచఁదగును. కవి ప్రవర్తనములోని దోషాదోషములనుగూర్చి నీవు విశేషముగఁ దలపెట్టఁదగిన యావశ్యకత లేదు. అతనిప్రవర్తన మాతనికవిత్వమున కెట్టిమార్పు లెట్టివిలక్షణవిలాసములు కలిగించెనో యవిమాత్రమే నీవు చెప్పవలయును గాని తత్కవితాసాధుతాసాధుతానిర్ణయకార్యమునఁ దత్ప్రవర్తనము నీ కేమాత్రము తోడుపడఁగూడదు. అడ్డు రాఁగూడదు.

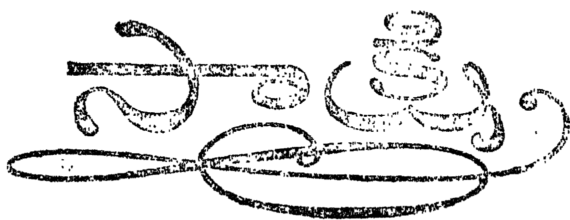
అందఱహృదయముల దూరువాఁడు కవియైయుండ నీవు కవిహృదయమున దూరువాఁడవు. ఒకచో నన్నవస్త్రములకుఁ గఱవై పట్టి ముష్టిచిప్ప చేతఁ బుచ్చుకొని పైయాకు లెగిరిన కుటీరమునొద్ద నతఁడు కూలఁబడి యేడ్చుచుండును. ఉత్తరక్షణమున దాసదాసీజనపరివృతుఁడై రత్నఖచితకిరీటాంగదధారియై బంగారు సింహాసనమున

గూరుచుండి ప్రజాపాలన మొనర్చుచుండును. తదుత్తరనిమేషమున సం బొత్తులలో మాత్రావ్యవలిప్తగాత్రుండై ప్రేలు నోటంబడక వెక్కి వెక్కి యేడ్చుచుండును. తరువాత నంతలోఁ బరమదర్శిరీశ్వరబ్రహ్మతేజః ప్రాంచితుండైన పరమహంసయై జగన్మిథ్యాతత్త్వమును బోధించును. ఒకప్పుడు శక్రధనుస్సౌందర్యముననో, కలకంఠ పంచమారావసౌభాగ్య ముననో, ప్రభాతవాతపోతస్ఫుటిక పారిజాతసౌరభముననో చొక్కి, మఱఁగి, కరఁగి, మైమఱచి మాయమగును; అట్టి వేగుళ్లపూజరిని యట్టి సర్వజగద్వ్యాప్తవ్యాపారపారీణునిఁ బట్టి కట్టిపెట్టి నీ వాతని హృదయమున దూరవలయును. ఆతని హృదయమున నున్న యనేక హృదయములఁ గాంచి బెదరక యాతని హృదయ మేదో కనుఁగొని పరిశీలింపవలయును. ఒకప్పు డాతని హృదయ మేదో యాతఁ డెఱుఁగ కుండుచో దానిని నీవు కనిపెట్టఁగలిగినయెడల నోవిమర్శకుఁడా! నీవు కవికంటె ఘనుఁడవు కదా?

పరమార్థమునఁ గవిత్వ మనఁగ బహిరంతఃప్రకృతులను వాగ్దర్ప మునఁ జూపుట. అట్టిచో నోవిమర్శకుఁడా! నీకు బహిరంతఃప్రకృతి జ్ఞానము యథోచితముగ నుండవక్కఱలేదా? సర్వదా తెఱచియున్నను జనసామాన్యమున కర్థము గాని చదువనయినఁగాని యీ బాహ్య ప్రకృతిమహోద్గ్రంథమును నీవు చదువకుండనే కవిగ్రంథవిమర్శనము నకుఁ బూనుకొనుట నీకు దోషము కాదా? సర్వదా మూసియున్న మఱియొకపుస్తక మింతకంటెఁ బెద్దదియుఁ జిత్రమగునదియు నున్నది; దానిలోని యుపోద్ఘాతమయినఁ జూడకుండ నీవు కవితావిమర్శన మారంభించినచో నీవు మెదడుకలవాఁడ వనిపించుకొనఁగలవా? ఉభయ ప్రకృతిచిత్రపటమగు కవితాపత్రమును నీవు చేఁబూని యది మాతృకకు సరిపోయియున్నదో లేదో చూచి తీర్మానించు గొప్పపని నీదై యున్నదే! మనుజునిఁ జూచి యాతనిఁ బోలిన బొమ్మను వ్రాయవచ్చును గాని యాబొమ్మ యేవంకలో మాతృకకంటె భిన్నమైయున్నదో కనిపెట్టుట కష్టముగాదా? విమర్శకుఁడా! నీపని కష్టయుక్తమే కాక ప్రమాద యుక్తమైనదిగూడనగును. కవితాపటమును బ్రకృతితో సరిచూచునపుడు

నీవు పొరపాటుచేఁ గాని తప్పుటూహచేఁ గాని బుద్ధిపూర్వకముగ గాని తప్పు నొప్పుగా నొప్పు తప్పుగాఁ జెప్పినయెడల వైవసముఖమును జూచి పలుకవలసిన నీకు—సరస్వతిని జేత ధరించి సత్యమాడవలసిన నీకు—జనులకు యథార్థకవితాభిరుచిని గఱపవలసిన నీకు—నెట్టి మహా దోషము సిద్ధించునో కొంచెమైన నాలోచించుకొంటివా? ప్రకృతి జ్ఞానము కలిగిన విమర్శకునికే యిట్టి ప్రమాద ముండఁగ నది లేని నీగతి యేదో యెవ్వఁడైనఁ జెప్పఁగలఁడా! కవి గట్టిన దేదో విడఁగొట్టుట విమర్శకునిపని యని చెప్పెదవు. "ఒక్క తేటగీతమైనఁ జెప్పుము, నేను జెప్పినఁ గొట్టించుకొందును." అని కవి విమర్శకుని నధిక్షేపించుట కలదు; ఇది తప్పు. విమర్శకునకుఁ గవితాశక్తి యుండవలసిన యావశ్యకత యెంతమాత్రమును లేదు, "పప్పులో నుప్పున్నది" యని చెప్పఁగలవాఁడు పాచకుఁడు గావలయునా? రుచిగ్రహణశాలి యుఁడు భోజనప్రియుఁడైనఁ జాలదా? పనికగనికి వాస్తుగుణము లేని హేతువునను, పంచపాళిమూరు తలకుఁ దగులుట చేతను, దక్షిణపుఁ దెఱపి మూసియుండుట చేతను, గృహము సరిపాటుగ లేదని చెప్పఁగలవాఁడు, తాపి మూలమట్టము చేతఁ బూని తా నిల్లుగట్టువాఁడై యుండవలయునా? ఆరోగ్యాద్యంగసుఖపరిజ్ఞాని యయినఁజాలదా? గాయకునిపాటలో నపస్వరమును గనిపెట్టఁగలవాఁడు ఖరహరప్రియ రాగ మాలాపింపఁగలవాఁడై యుండవలయునా? గానానుభవనిపుణుఁడైనఁ జాలదా? అటులే—అటులే—అదేమి! కొంపలు సమీపమునఁ గాలుచున్నవి. లెండు చెప్పవలసిన దింకఁ జాలగా నున్నది. మఱియొకప్పుడు మాటలాడుకొనవచ్చును.

మేము తొందరగ లేచి తలుపు తాళమువేసి యాతావునకుఁ బరుగెత్తితిమి.

4. స్త్రీ స్వాతంత్ర్యము.

క్రిందటిసారి యాకస్మికముగ నవతలవేసిన విదూషకస్వభావమును గూర్చిన యుపన్యాసమునందలి శేష మింకొంత చెప్పఁదలఁచి నేను మా సభాకుటీరమునకు వచ్చుసరికి నడుగు లోనఁబెట్టుటకు వీలులేనట్లుగ జనులు కిటకిట మూఁగియున్నారు. చెప్పులు నిక్కఁబొడుచుకొని యూపిరి యైనఁ దిన్నగ విడువకుండ మిగుల శ్రద్ధతో జంఘాలశాస్త్రి చెప్పుచున్న దానిని వినుచున్నారు. జంఘాలశాస్త్రి బల్లపై నిలుచుండి బ్రహ్మకాయవలె పటపట వదలుచున్నాఁడు. నేత్రహస్తపాదాభినయము లవలీలగఁ జేయుచున్నాఁడు. వంగుచున్నాఁడు. ఎగురుచున్నాఁడు. తెయి తక్కలాడుచున్నాఁడు. గిఱ్ఱునఁ దిరుగుచున్నాఁడు. వెనుకముందు చూడకుండ నుపన్యసించుచున్నాఁడు. ఆతని యుపన్యాసధోరణిని విని కాఁబోలు ప్రక్కయిండ్లలోనుండు జనులు కొందఱు విచ్చేసి నాకుఁ జోటు లేకుండఁ జేసినారు. నే నీసమయమున లోనికి వెడలిన నుపన్యాసకర్త కుత్సాహభంగముగ నుండునో క్రిక్కిరిసికూరుచుండు సభాసదుల కసదుపాయముగ నుండునోయని వెలుపలనే నిలువఁబడి వినుటకు స్థిరపఱచుకొంటిని. నేను రాకముం దాతఁ డెంతసేపటినుండి ఏమి చెప్పుచున్నాఁడో కాని నేను గుమ్మములోఁ గాలు పెట్టినది మొదలీతీరున జెప్పసాగెను.

"ఓ! పూచిన తంగేడువనము! పండిన దోసతోఁట! బంగారు తునకల గని! సెబాస్! చూచితీరవలయును. చూచి యానందించి తీరవలయును. ఏమి సంస్థానము! ఎంతసంస్థానము! తుడుము మొదలు కొని దేవతార్చనపఱకందఱు స్త్రీలు! ఓ! ఎక్కడవినిన గాజులగలగల; అందెలఘుణఘుణ; కాంచీఘంటికల గణగణ; ఎక్కడజూచినఁ జెక్కు

ఒడ్డెముల తళతళ; గబ్బిగుబ్బల పెళపెళ; తారహారముల మిలమిల, వేణీభారముల జిలజిల; ముద్దుమొగముల కలకల; ఎక్కడకుంబోయిన నగరుధూపముల గమగమ, చందనచర్చల ఘుమఘుమ; మృగమదలేపముల ఘుమఘుమ, ఏది! చూచువారేరి? వినువారేరీ! అనుభవించువారేరి! ఆనందించువారేరి? మగపురుషుఁడైన నాసంస్థానములోనికిఁ బోఁగూఁడదే! లాయములలోనివన్నియు గోడిగలే! ఆలానశాలలో నన్నియును నాఁడుయేనుఁగులే! వీథులలో నన్నియు నాఁడుకుక్కలే, యాఁడుగాడిదలే! ఇంటఁ దిరుగుపిల్లులన్నియు నాఁడువే! పిల్లులలోను నెలుకలలోను జీములలోను మగ యాఁడు విభాగముఁ జేసి మగజాతిని మూల్పివైచుటకప్పటికిఁ బ్రయత్నములు జరుగుచున్నవి. అబ్బ! ఆసంస్థానమహారాజ్ఞికేమిపంతము! మగజాతి యనఁగ నెంతపట్టుదల! యెంతకోపము! యెంత క్రౌర్యము! యెంత యసహ్యత! మగవానిఁ జూడదు వినదు స్మరింపదు సరికదా! మగవానిమాటయైన వినదే! మగవాని పేరైన వినదే! ఆమెకు మంత్రి యొక యాఁడుది. మీసాలువడివేసికొనుచు రాజకార్యనిర్వాహమొనర్చునియోగపుమంత్రిస్థానమునఁ గుంతలములు దిద్దుకొనుచుఁ గుంతవదన యొక్కతె నిలిచి వ్యవహరించుచుండెను. తలపాగలవారిబదులు రాగిడులవారును, నంగరఖలవారిబదులు అవికలవారును, వల్లెవాటు కండువాలవారిబదులు వ్రాలుపైఁటలవారును, గచ్చబిగింపులవారిబదులు గాగరాలవారును నర్ణాసనములఁ గూరుచుండి జూకాలు కొంచెమూఁగులాడ కంఠహారములు బల్లలపైఁ బ్రాకులాడఁ గుడిచేతుల గాజులు వడఁకులాడ బొత్తుటీకెఁ జేఁబూని పటపట సతరంజక్రీడ లొనర్చుచున్నారు! చనుకట్లు బిగించికట్టి కాసెకోక కచ్చలువెట్టి కత్తులు కటారులు కట్టలు చేతఁబట్టి సేవకస్త్రీలు పనిచేయుచున్నారు. పాఁడిపశువులయొద్దఁ గూరుచుండి మృదులములగు వ్రేళ్లతోఁ బాలుపిండ కలసినవారు గుఱ్ఱములవెనుక దృఢముగ నిలువఁబడి కొరడాలూని సామి చేదించుచున్నారు. కోటినొక్కులు భర్తల చెక్కిళ్ల నుంచఁదగువారు గొడ్డళ్లు చేఁబూని పర్వతములు విడఁగొట్టుచున్నారు. పుష్పహారములచేఁ బ్రకాశింపవలసిన స్త్రీలరొమ్ములు తుపాకిపడములచే నదుమఁబడుచున్నవి. నేల యీనిన ట్లెక్కడఁ జూచిన స్త్రీలు! వివిధరూపలావణ్యసంపదలు, వివిధాభరణవైభవములు, వివిధవయఃపరిపాక

ములు, వివిధవర్ణ వైచిత్ర్యవిశేషములు, వివిధవాగ్ధోరణీనైపుణులు వివిధచేష్టాసామర్థ్యములు, వివిధస్వభావగతులుం గలకాంతల గని యగు నాసంస్థానము సర్వవిధముల శ్లాఘనీయమైయున్నది. ఒకనాఁ డొకకాంత తన కౌఁగిటిలోనున్న తప్పొనర్చిన కాంతుని దొడపైఁ గొట్టు నట్లు డప్పుపైఁ బటుకుఁ గొట్టుకొని వాయింపుచు వీథులవెంటఁ దిరుగుచు "ఈదినమున సాయంకాలము మూఁడుగంటలకు లక్ష్మీవిలాసమున యోగినిగారి యుపన్యాస" మని యఱచెను. రాణిగారు మంత్రిగారు మొదలగువారంద ఱుపన్యాసకర్త్రిగారిని చూచుటకు వచ్చియుండిరి. ఆమె నాయంతపొడవుగలది. కోలమొగముగలది. బొక్కుటొమ్ము గలది. రోమశములగు పిక్కలుగలది. మోటుమొగముగలది. మగవాని గొంతుక గలది. ఆమె నిలువఁబడి యీరీతిగ నుపన్యసింపసాగెను.

"సోదరీమణులారా! ఈదినమున నే నుపన్యసింపఁబోవు నంశము మగవానిదుర్నయము, మగవానిఁ గూర్చి వ్రాయఁగూడదు. మాటలాడఁగూడదు. తలపెట్టఁగూడదు. నిబంధనములు మనకున్నవను మాట నిశ్చయమే. ఏజాతియుఁ బ్రపంచమునఁ బుట్టిన నెట్టి నీచజాతియు, సర్వదుర్గుణభూయిష్ఠమై యుండదు. ఒకటి రెండు సద్గుణములయినఁ గలిగి యుండును. అటులే నరులలోఁ బురుషజాతికిఁ గూడ సద్గుణలేశము లుండవచ్చును. అట్టి సద్గుణలవములఁగూర్చి మనము మాటలాడఁ గూడదు. వ్రాయఁగూడదు. తలపెట్టఁగూడదని నిబంధనల యభిప్రాయము గాని యనంతములై యతిహేయములై యసితరసామాన్యములై నథములగు వారి దుర్గుణపరంపరలఁగూర్చి మనము ముచ్చటింపఁగూడదని యభిప్రాయము కాదు. అట్లు ముచ్చటింపనియెడల వారిదుర్నయము, దుష్ప్రవర్తనము, దురహంకారము, దురభిప్రాయము, దుర్గర్వము, దుర్మనస్కత యెట్లు వెల్లడికాఁగలదు? ఎట్లు పరమాసహ్యమగునట్లు బట్టబయలు కాఁగలదు? ఆజాతిపై నింతింతనరాని రోఁత కలుగఁగలదు. ఇంతకంటె దుర్గర్వముండునా? ఇంతకంటె నాస్తికతయుండునా? ఇంతకంటె విశ్వాసహైన్య ముండునా? తాను సృష్టికిఁ బ్రభుఁడఁట. ఇది దైవాధికారమును మీఁద వైచుకొనుట కాదా? పోనీ! ఎవనిదైన ద్రోహము వానినే దహింపఁజేయును. మనకేమని యూరకుందమన్న మన స్త్రీజాతి నంత యనాదరణము తా నేల సేయవలయును. మగవాఁడు సృష్టికిఁ బ్రభుఁ

డగుచో నాఁడుది ప్రభ్వి యగును కాదా? అట్టి యున్నతస్థితి మన కిచ్చి నాఁడా? ఇయ్యఁదగునో లేదో కాసంత యాలోచించినాఁడా? మన కంటె తన యాధిక్యమేమి యుండెను. అదిగాక పురుషుఁడు తటస్థుఁ డనియు సృష్టియంతయుఁ బ్రకృతి వైచిత్ర్యమే యనియు వేదాంత శాస్త్రము చెప్పినప్పుడు సృష్టికి యథార్థంబుగ [illegible] యగునట్లు గనఁబడుటలేదా? పోనీ! ఈశుష్క వేదాంతుల విపరీతవచనములతో మనకు నిమిత్తము లేదనుకొందము! నరస్వభావమును బరిశీలింపఁగ దైహికముగ మానసికముగ నధ్యాత్మికముగఁ బరిశీలింపఁగ స్త్రీపురుష తత్త్వముల భేదమేమున్నది? లేనప్పుడు మనకు సమానస్వాతంత్ర్య మేల యీయరాదు. మనపై నధికారము తన కెవఁ డిచ్చినాఁడు? లేని యా ధిక్యమును వహించి మనల నడఁగద్రొక్కుట కేమి కారణము? మనము మెత్తనివారమయి యాతఁడు చెప్పినట్లు వినుచు నాతని కుపచారములు సేయుటచేత నేకదా యాతనికిఁ గొమ్ములు వచ్చినవి. అతని నెత్తికిఁ గన్నులు వచ్చినవి. ఆతని తల గిఱ్ఱున దిరుగ మొదలుపెట్టినది. ఆతఁ డెగిరి మనశిరోభాగములఁ దాండవించుచు భాగవతమాడుచున్నాఁడు. మన సహనమే మనకొంపఁ దీసినది. మన గొంతుఁ గోసినది. మనము సహించిన కొలఁది చెలరేఁగుచున్నాఁడు. విద్యయంతయు కావశ్యకమై యుండఁ దనకు మాత్రమే కావలయునఁట; మన కక్కఱలేదఁట. తన కది జ్ఞానోపదేశక మగునఁట. మనకు దుష్ప్రవర్తనప్రోత్సాహకరమగునఁట. ఇంత సిగ్గుమా లినమాట మగవాఁడు చెప్పఁగలిగెను గాని ఛీ! ఛీ! తాను సర్వవిద్యా పారంగతుఁడై యుండియు, మనకు గుంటయోనమాలయినఁ దాను నేర్పి నాఁడా? ఏల? మనమే విద్య నేర్చినయెడలఁ దన యాధిక్య మడు గంటి పోవలసినదే. తన ఘనత కాలిపోవలసినదే కాదా? మనకుఁ దాను విద్య బోధింపలేదు సరే. అంతటితో నూరకుండెనా? స్త్రీవిద్య దూష్య మని సిగ్గులేక యుపన్యాసములు కూడ నీయ మొదలుపెట్టినాఁడే. మనకు గృహమే పాఠశాలయనియు, వంటయిల్లే పలకయనియు, నలుకు గుడ్డయే కలమనియు, పేడనీళ్లే సిరాయనియు, నలుకుటయే యక్షర లేఖనమనియు, బ్రొయ్యియొద్ద వంటఁజేయుటయే ప్రకృతిశాస్త్రమనియు, గంజివార్చుటయే గ్రంథరసగ్రహణమనియు నేమేమో నోట వచి యుంపరాని మూర్ఖపు మాటలు సభలలో మర్యాదను, మనుష్యత్వ

మును విడిచి పలికెను గాదా? మన బుద్ధిబలముచేత నన్యోన్యైక్య భావముచేత—నిప్పుడిప్పుడు మనము నేర్చుచున్న విద్యనుగాంచి తాను గన్నులలో నిప్పులు పోసికొనుచున్నాఁడే! మన కవిత్వమును జూచి తా నేమనుచున్నాఁడో వింటిరా? మంచపునేతయఁట! చిటిచాప యల్లికయఁట! చొప్పదంటుమోపఁట, కుడితిగోలెమఁట, ఛీ! ఛీ! తన కవిత్వపుపస గొప్పదో విద్వత్సతులగు నాసోదరీమణు లందఱెఱుఁగనిది కాదు. మనకు విద్య రానప్పు డతఁడు కవియనియు, ఘనుఁడనియు, నతని కవిత్వము రుచ్యమనియు నజ్ఞానముచే ననుకొంటిమి. ఇప్పు డాతని పాండిత్యప్రభ బట్టబయలయినదా. ఆతని కవిత్వము ఘనత గడ్డలయి నదా? కారింగువకంటె గబ్బిలపుఁబెంటకంటెఁ గాకిరెట్టకంటె నతని కవిత్వము కడుహేయమని యిప్పటికి మీకందఱకు స్పష్టమైనది కాదా? ఈమీసాలకవులలో నూటికిఁ దొంబదితొమ్మండ్రు శుద్ధశుంఠ లని యిప్పుడు మీకు వెల్లడియైనది కాదా? కవిత్వమన్న నగాధహృదయ రసముగల యాఁడుది చెప్పవలయును. అనురాగములగని యగునాఁడుది చెప్పవలయును. ఆహ్లాదపుబావి యగునాఁడుది చెప్పవలయును. అధిక లావణ్యవతియగు నాఁడుది చెప్పవలయును. ఔచిత్యపురాశియగు నాఁడుది చెప్పవలయును. అంతయేకాని మోటమొఱకుజాతికి మృదుల కవిత్వ మబ్బునా? కఠినశుష్కమనస్కులకుఁ గద్యకవితాపరిపాక మలవడునా? కల్ల కల్ల. ఇఁక నొక్క పదిసంవత్సరము లీరీతిగ మనము విద్యాగ్రహణమునఁ గాలక్షేపము చేయునెడల నాతని చేతిలోనున్న కలము కాగితము నాఁడుది తీసికొని యాఁడుదానిచేతనున్న సిబ్బి గరిటె నాతని చేతిలో శాశ్వతముగా సర్వేశ్వరప్రీతికరముగఁ బెట్టదా? కాలము సమీపించుచున్నది. ఆఁడుది మగవాఁడు కావలెను. మగవాఁ డాఁడుది యయి తీరవలెను. అప్పుడుకాని మగవాని యొగురడఁగదు. అతఁడు చేసినద్రోహమునకు ఫల మనుభవింపఁడు. ఓ! సృష్టి తలక్రిందు కాఁదగియున్నది? సృష్టికిఁ బ్రభ్వివి నీవేకాని నేను ప్రభుఁడను కానని యాతనినోటితో నాతఁడు మనకుఁ బాదాక్రాంతుఁడయి పలుకవలసిన సుదినములు వచ్చుచున్నవి. తొందరపడవలదు. సోదరీమణులారా! మీరు పట్టుదలను వదలకుఁడు! యేమైనసరే! కానిండు!

ఆహా! గృహకృత్యముల నాతని దుర్నయమును దలంచుకొనంగ, గడుపు మఱింత మండిపోవునుగదా? యెంతసేపటికిఁ దనసౌఖ్యము, తనకీర్తి, తనయారోగ్యము, తనగ్యైశ్వర్యము లనయానుస్సే కద! కేవలాత్మీయవాంఛాలంపటతాతిపంకిలాత్ముఁడు పరస్త్రీయస్పృహానాభావ స్వభావదుర్భగుఁడు సనమును బిగించుకొని జోల్లుఁ గాఱ్చుకొనుచు జేతికఱ్ఱ టక్కుటక్కున నేలఁదాటించుకొనుచు దౌహిత్రుఁడు వారి చూపుచుండఁ దొమ్మిదవసారి గర్భదానవుపీటలపైని "హాహారా" యనుచుఁ దాను జదికిలఁబడునుగాని పదుమూఁడేండ్లనిండునప్పునకుఁ బునర్వివాహము దూష్యమని చెప్పును? ఈతనికి నయూదాత్ష్ణ్యము లున్నవా? ఔచిత్యమున్నదా? హృదయమున్నదా? ఈతఁడు ప్రాణికోటిలోనివాఁ డగునా కాదా? తా నెన్నితప్పుతిరుగుడులు తిరిగిన నది శిష్టాచారమా? తా నెన్నివంకరూఁతలు కూసిన నవి వేదాక్షరములా? అవి మనకు దూష్యములు శిక్ష్యములు. నవశాస్త్రము లునా? భగవంతునికిఁగూడ నిక్క మతిపోయెనా? అతనిచట్టములు గూడ నింతపక్షపాతప్రబలములేనా? అతనినోట వెడలినశ్రుతులు గూడ మన కధోగతిప్రదములేనా? ఆహా! ఎంతదురన్యాయము! ఎంతదుర్నీతి మగవాని మనసే మనసా! ఆతనిమాటయే మాటయా? మన మాతనియానతుల శిరమున వహించి నోరు మూసికొని యుండ వలసినదా? మనకేమి సిగ్గుబిడియములులేవా? ఆత్మగౌరవము లేదా? అహంకారములేదా? అవస్తువులమా? అసువులులేని మట్టిబొమ్మలమా? అతనియిష్టానుసారముగఁ గామతంత్రము నిర్వహించుకొనుటకు మనమేమి పట్టితోలుతిత్తులమా? మనము సింగారించుకొని వాకిట నిలువఁబడఁగూడదా? మోకాలుచిప్ప లూడగొట్టుకొని పంచ పాళీలోఁ గూర్చుండవలయునా? వీధిలోఁబోవువారి నెవరినైనఁ జూడఁ గూడదా? కన్నులలో జీడిపెట్టుకొని గడపమూలను గూర్చుండవల యునా? మన మెవరితోడనైన స్వేచ్ఛగ మాటాడఁగూడదా? నోటిలో లద్దిఁగొట్టుకొని యుండవలయునా? తాను—తాను, తన యిష్టాను సారముగఁ దిరుగుటా? స్వేచ్ఛగఁ గనఁబడినకాంతలతోఁ బరిహాసముగా మాటలాడుటా? రాత్రులు రెండుయామములవఱకు నిల్లు సేరకుండుటా? చందనచర్చతో నత్తరపువాసనతో వచ్చి దేవుఁడ్లా

చుండెను. యోగినిని ముద్దుపెట్టుకొనువారు కౌఁగిలించుకొనువారు చేయిఁ బట్టుకొనువారునై సభయంతయును మహానందమగ్నమై యుండెను. సోదరులారా! నేను జరుగనియంశముఁ జెప్పువాఁడను గాను—శ్వేతద్వీపమునఁ బ్రభవనామసంవత్సర వైశాఖశుద్ధ పంచమినాఁటి సాయంకాలమునఁ నిట్టిసభ జరిగినది. నేను గాలిమేడలఁ గట్టినవాఁడ నగుటచే విదేశవార్తలనుగూర్చి యసత్యకథలు చెప్పుచున్నానని నామిత్రుఁడను సాక్షి యభిప్రాయము. ఒకటి లేనిచో రెండుకల్పించువాఁడను గాను. అట్టి కవితాశక్తి లేనివాఁడను నేను విమర్శకుఁడను గూడఁ గానని యీ నడుమ సాక్షి నన్నధిక్షేపణ మొనర్చినాఁడు. ఆసంగతి లోకమెఱుంగును లెండు. విచారింపఁదగదు.

యోగిని నందఱు గౌరవించిరి. పురుషముఖావలోకనపరాఙ్ముఖతఁ గూర్చి తొంబదిమూఁడవసారి తిరుగ నందఱు శపథము చేసిరి. ఆరాత్రి గొప్పవిందు జరిగెను. స్త్రీలందఱు కోటలోనే భుజియించిరి. కొందఱు పాడిరి. కొందఱాడిరి. కొందఱు తా మొనర్చిన గ్రంథములఁ జదివిరి. ఇట్లనేకవిధములఁ గాలక్షేపము జరిగినది. అందఱు పోయి యెవరియింట వారు శయనించిరి. అది వసంతర్తుమధ్యభాగము. స్త్రీలు ముంగిళ్లనే శయనించుచుండిరి; చల్లనిగాలి వీచుచున్నది. రాత్రి నిశ్శబ్దముగ నున్నది. కాని యెక్కడనుండియో కాని దూరమునుండి తుపాకిచప్పుడు వినఁబడినది. ఒక్కగడియసేపటిలోఁ దుపాకులధ్వనులు గ్రామముచుట్టు వినఁబడసాగినవి. స్త్రీజనమంతయు నదరిపడి లేచి గలగల తిరుగుచున్నది. ఎవ్వరో యుద్ధమునకు వచ్చి గ్రామమును ముట్టడివైచినట్లు స్పష్టము. లంగాలు పైకెత్తి బిగించి దోపుకొనువారు కొందఱు, నూడినకచభారముల గట్టిగ ముడివైచుకొనువారు కొందఱు, నడుముల గంటలయొడ్డాణములుదీసి తోలు "పటకాల" ధరించువారు కొందఱు, సన్నరవికలపై దళవరిచొక్కాలు తొడుగుకొనువారు కొందఱు, మట్టెలు తీసివైచి పాదములకుఁ జర్మపాదరక్షలు తొడుగుకొనువారు కొందఱు, శస్త్రాగారమునకై పరుగెత్తువారు కొందఱునై గ్రామ ముల్లోలమయ్యెను. రాణిగారు మంత్రి కార్యదర్శిని మొదలగువారు యుద్ధాలోచనవిషయికసభ చేసిరి. మగవారితో యుద్ధమొనర్చి వారిజాతిలోఁ గొంతనైన మారణము చేయుటకుఁ దగినయవ

కాళమము గలిగినదని యందఱు సంతసించుచుండిరి. ఇంతలో కొందఱు సైనికులు ప్రవేశించి "ఆయుధాగారపుఁ దాళ మగపడదు. యోగిని యందులో శయనించుచున్నదని తెలిసి తలుపుతట్టి యెంతయల్లరిచేసిన నామె లేచి తలుపు తీయలేదు. ఆయుధములన్నియు నందులో నున్నవి. ఏమిచేయవలయును ?" అని బిగ్గరగా రాజ్ఞీసన్నిధానమున నఱచిరి! "దానితాళము యోగిని కెవరిచ్చిరి? ఆమె దానిలో నేల శయనించుచున్నది" యని రాజ్ఞి పలుక ఆయుధాగారములోనున్న యుద్ధశక్తి దేవాలయములో స్త్రీలసమగ్రతాశౌర్యములకై శక్తినిఁ బ్రార్థించుచు రాత్రి యచ్చటనే శయనింతునని చెప్పి యోగిని నాయొద్ద తాళమును దీసికొనిపోయినది" యని మంత్రి పలికెను. నాతోఁజెప్పకుండ నీ వట్లేల చేసితివని కోపముతో రాణి మంత్రి చేయికఱచెను. మంత్రి కోపముతోఁ గార్యదర్శిని గాజులు పగులగొట్టెను. ఎల్లవారలకు మతులుపోయెను. అందఱు నాలమునకు సిద్ధముగానే యున్నారు. ఆయుధములు లేవు. అందఱుపోయి శస్త్రాగారమునొద్ద బిగ్గరగ నఱచి, తలుపుగొట్టిరి; లోనుండి మాటలేదు. ఇనుపతలుపులగుటచేఁ బగులగొట్టుటకు చాల సేపు పట్టును. పురుషసైన్యములు ధామ్ ధామ్మని ధ్వనులతో లోపలఁ బ్రవేశించుట కారంభించిరి. అంతటఁ గొంత లటునిటుఁ బరుగెత్తుచు నినుపగరిటెలు కొందఱు, గడ్డపాఱలు కొందఱు, కఱ్ఱతెడ్డులు కొందఱు, రోకళ్లు కొందఱు, చీపురుకట్టలు కొందఱు, పాత్రములు కొందఱు, తిరుగఁటిగురుజులు కొందఱు, చేతుల కేదిసమయమున కందెనో దానిని ధరించి యుద్ధసన్నద్ధలై బారులుదీర్చి, చంపెదము. పచ్చడి చేసెదము. పొడిచెదమని రణావేశమునఁ గేకలు వేయుచుండిరి. యుద్ధకారణమేదో యెవ్వరికి గోచరింపలేదు.

ఇంతలోఁ బురుషుఁడగు రాయబారి యొకఁడు వచ్చి "మీరు బలాత్కారముగ మామగవాని నొకని మీసంస్థానమున కేల యీడ్చుకొనిపోయిరి? వానిని మాకుఁ దిరుగ నిచ్చెదరా? లేకున్నఁ జచ్చెదరా?" యని రాజ్ఞితోఁ బలికెను. "మనలో మగవాఁడెవఁడో కనుగొనుఁ" డని ప్రభ్వి యాజ్ఞ కాఁగా స్త్రీజనమంతయు మఱింత కలఁతనొందినది. ఏకాంత మట్టున నాకాంతకుఁ బ్రక్కనుండు కాంత పురుషుఁ డేమోయని సందేహము తోఁచసాగెను. అన్నివేల యీఁడువారిలో మగవాఁ డెవఁడో

కనుఁగొనుట యెట్లు? అదిగాక బలాత్కరించి యెవవినో తీసికొనివచ్చుట కల్లగాన నిది యుద్ధమున కొక్క మిషయని నిశ్చయపఱచుకొని "యుద్ధము చేసి చచ్చువారమే కాని వెనుకఁ దిరుగువారము కాము. కాని యిప్పుడు కారణాంతరములచే సిద్ధముగ లేము. తెల్లవాఱువఱకు నాగియుండిన యుద్ధ మొనర్తుము." అని రాజ్ఞి రాయబారితో ననఁగ నాతఁడు యుద్ధ మాగదని చెప్పిపోయెను. అంతట మంత్రియు మఱికొందఱు సభచేసిరి. "ఆయుధములు లేనిసమయమున యుద్ధము తప్పని పనియయ్యెను. చావుగూడ మనకట్లే యగునేమో? కావున సంధి మంచిది. మే మొక్క మగవానితో శాశ్వతముఁగ ముడివెట్టుకొనువారము కాము. పెండ్లి ఫల మయిదుసంవత్సరములు మాత్రమే యుండఁదగినది. ఆమితిలోఁ గలిగిన యాఁడుపిల్ల మాది మగపిల్లవాఁడు మీవాఁడు. మాకు మీతో సమాన మగు స్వేచ్ఛ నంగీకరింపవలయును. ఈయేర్పాటుల కంగీకరించినయెడల మీతో మేము సంధిచేసికొందు" మని వారికిప్పుడు తిరుగ రాయబార మంపిన మంచిది. వారు సంధి కంగీకరింపక యుద్ధమే చేయుదమనినచో "నిరాయుధమగుమాతో సాయుధులగు మీ రసమయుద్ధ మొనర్చుట యన్యాయము. కావున మీరుగూడ నిరాయుధులై యుద్ధమునకు రండని వారికి రాయబారిచేతఁ జెప్పింపవలయును. అని మంత్రి రాజ్ఞితో జెప్పెను. అందుల కామె సమ్మతించి యట్లుచేసెను. రాయబారి తిరుగఁ బరుగెత్తుకొనుచువచ్చి "సంధి పొసఁగలేదు. యుద్ధము తప్ప" దని చెప్పెను. ఇంతలో లెక్కకుమీరిన పురుషులు తుపాకులవారు, కత్తుల వారు, నీఁటెలవారు, గండ్రగొడ్డళ్లవారు, కఱ్ఱకత్తులవారు, లోపలఁ బ్రవేశించిరి. శస్త్రశూన్యలగు కాంతలఁ జూచి పురుషులు తమశస్త్రము లూడ్చిరి. సంఘయుద్ధము దోష్మియగునని దానిని మాని ప్రత్యేక ప్రత్యేకముగ ముష్టియుద్ధమునకై తలపడిరి. ఒకపురుషుఁడు తనకుఁదగిన యోధనుదీసికొని సమర మారంభింపఁ దొడఁగెను. స్త్రీలు మిగిలిపోవు టచే కొంద ఱిద్దఱు ముగ్గురను దీసికోవలసి వచ్చెను. నేనుగూడ నొక సాగుడుకాళులచాన నేరుకొంటిని. అది నన్ను వీరావేశమున గ్రుద్దు టకై యుంకింపఁగ దానికి మెల్లగ నేను గిలిగింతఁ బెట్టితిని. అది తెల్ల బోయి కొంచెము నవ్వుకొనుచుఁ దిరుగ మొగముముడిచి నాలెంపపై గొట్టఁబోవఁగ నామె చేయిపట్టుకొని ముద్దు పెట్టుకొంటిని, వీరావేశ

మేమయ్యెనో, అట్టహాస మేమయ్యెనో ఆమె గుసగుసలాడుచు మందహాసముఁ జేయుచు నన్నుఁ గౌఁగిలించెను. యుద్ధమునకుఁ బిఱికివాఁడనైన నే నొక్కఁడనే యిట్లు చేసితి ననుకొంటిరేమో! మిగిలిన రణశూరులందఱు రవ్వంత పాఠభేదముగ నట్టిగ్రంథమునే చదువుచుండిరి. ముద్దుల చప్పుడే కాని గ్రుద్దులచప్పుడే లేదు. కిలకిలలే కాని రొసరొసలే లేవు. మందహాసములే కాని యట్టహాసములేవు. కౌఁగిలింపులే కాని కలియఁబడు తెగింపులే లేవు. సౌఖ్యపారవశ్యమే కాని సమరసమావేశమే లేదు. ముందేర్పాటులఁగూర్చి వీరు వారి నడుగలేదు, వారు చెప్పలేదు. గపుచిప్ లే కాని గడబిడలే లేవు. కాని యోగిని తలుపుతీయకపోవుట కేమి కారణమో యని స్త్రీలందఱు వితర్కించి తిరుగఁ దలుపు గట్టిగఁ ట్టిరి. అంతట లోపలితలుపు గొండ్లెముతీసి మాకెదుటఁ గనఁబడుచున్న జంఘాలశాస్త్రి వెలుపలకు వచ్చెను. నీ వెవ్వఁడవని వారు నన్నడుగ "మిమ్మిట్లు మోసపుచ్చుటకు నేనే వీరి ప్రోత్సాహమున యోగినినైతిని. నేను రాత్రి యిట శయనింపలేదు. ఉపన్యాసానంతరము పోయి తిరుగ వీరితోవచ్చి నాకుఁ దగినదానిఁ జూచుకొని యిందునఁ బ్రవేశించితిని" అని చెప్పితిని. స్త్రీలందఱు నవ్వుకొనిరి. ఆఁడువారి కేమున్నది. మగవారిపై నిష్టమున్నఁ గొండంత నేర మిండుపగింజంత! అన్యథాయైనచో నిండుపగింజంత తప్పు హిమాలయపర్వతమంత. సోదరులారా! సోదరులారా! రాత్రి చాలనైనది. శ్రమయిచ్చితిని. క్షమింపుఁడు." అని జంఘాలశాస్త్రి పలికెను. అందరును పోయిరి. నేనుఁగూడ నింటికిఁ బోయితిని.

సాక్షి

5. గ్రహచక్ర జ్యోతిషము.

నిన్నటి యలవాటు ననుసరించి జనులు మూగిరి. నేనుగూడఁ బోయి లోనఁ గూర్చుంటిని. "ఎండలప్పుడే మిగులఁ దీవ్రముగ నున్నవి, వైశాఖమాసమున నెట్లుండునో" యని నేను యాదృచ్ఛికముగఁ బలుక నంతవఱ కేమియు మాటలాడక యేదియో తనలోఁ దా నాలోచించు కొనుచుఁ దలవంచుకొని కూరుచుండియుండిన జంఘాలశాస్త్రి తటాలున లేచి యుపన్యాసపీఠ మెక్కి యిట్లు పలుకఁదొడఁగెను.

"కావా ? ఎక్కువగుచునేయున్నవి. ఇఁకయు నెక్కువగును, భరించుటకైన శక్యముకాకుండ నెక్కువయగును. ఈనిదాఘతీవ్రత్వ మునుగూర్చి మనమేమో నిర్లక్ష్యముగఁ జూచుచున్నారము. మన కేమో చీమకుట్టినట్టులైన లేకుండనున్నది. ఇది యింతలో కోపద్రవమో కాసంతయైన మనవా రెవ్వరు నాలోచింపరైరి. ఆ ... మొంత యజ్ఞా
...రు,
నము. ఏసంవత్సరమున కాసంవత్సర మెండలు ... తమగుచున్నవి.
వర్షములు తగ్గిపోవుచున్నవి. భూమిలోనిసా ... కాని ప్రత్యేక
భూగర్భమున నుండునగ్ని యధిక మగుచున్నది. ... ము తనకుఁదగిన
సములగుచున్నవి. మనుజులమాట చెప్పవలసినదేమి ... లు మిగిలిపోవు
జీవించినమనుజుఁ డెవఁడైన దైవమహాత్మ్యమున ... నేనుగూడ నొక
గాంచునెడల మనము మనుజజాతిలోనివారమ ... శమున గ్రుద్దు
జాలఁడు. గేదెముందు లేతపెయ్య లెటులు ... . అది తెల్ల
మట్టు లగపడుదుము. మనకింక నెట్టికొంకనక్క ... చి నాలెంపపై
బాలిక రజస్వల యగుచున్నది. పదునాలు ... టిని, వీరావేశ

జేడాదికొడుకు నోడిలోఁబెట్టుకొని యతనితోపా కేదృచున్నాఁడు. ఊఁదరఁగొట్టిన యరఁటికాయవలె నుష్ణముచే నట్టియట్టె పక్వమై పరమ పదించుచున్నారు. ఇప్పటి దుస్థితిరయే యిట్లులుండ నికముం బెట్టు లుండునో? యింతకును గారణ మేమియెండ. సూర్యుని యాకర్షణశక్తి యధికమగుటచేత భూమి దినదినమునకు సూర్యుని సమీపించుచున్నది. మనతండ్రులనాఁటికంటె మననాఁడు మఱింత దగ్గఱకుఁ బోయినది. ఆహా! సోదరులారా! ఇఁక నెట్లుగాఁ బరిణమింపఁ దలఁచియున్నదో యాలోచించి నారా! నిమిషనిమిషమునకు మహాగ్నికుండమును సమీపించుచున్నది. ఎప్పుడో—ఏపగలు, మనము భోజనముచేయుచుండఁగనో! ఏరాత్రి— నిదురఁబోవుచుండఁగనో—గబుక్కున—మిడుత దీపములోవలె నీ రత్నగర్భ—ఈసాగరమేఖల—ఈవసుంధర—ఈసర్వప్రాణికోటి నివా సము—హోమకుండమున నాజ్యబిందువువలె—నాహా! ఆగ్రహరాజ ములో—నట్టిపడి యవిదిత స్వరూపముగ—నంతరించి పోవదా! పోవుటకేమైన సందేహమున్నదా? ఇంతమట్టునకు వచ్చిన పిమ్మట నాకా సంతపనియు మాత్రము కాకుండునా!

ఇదిగాక యీపత్రిక జూచితిరా! ఇది గ్రహగతులఁగూర్చి పాశ్చాత్యులచే వ్రాయంబడు గొప్పపత్రిక; దీనిలో నేమున్నదో వింటిరా. ఇఁకఁ గొన్ని సంవత్సరముల కొక గొప్పతోఁకచుక్క యవత రించునఁట. దానితోఁక యెన్నికోటుల యోజనములపొడవో యుండు నఁట. దానినడక విచిత్రమఁట. అదియొక క్రమము ననుసరించి పోద్యఁట. వెఱ్ఱియెత్తినయాతఁ డెట్లు ప్రవర్తించునో యది యట్లు తిరుగునఁట. అంతగొప్పతోఁకతో—నత్యున్నతధోరణితో — నాభీలవేగముతో — నది యొక్కటియిఁడ్చి మనభూమినిఁ గొట్టినయెడలఁ గాలితోఁ దన్నిన తోలుబంతివలె మనగోళ మెక్కడ కెంతవఱకెట్టు లెగిరిపోవునో యాలోచించుకొనుటకైన నవకాశమున్నదా?

ఆత్రోపులో—నవని యట్టు లంతరిక్షమార్గముల నెగిరిపోవు చుండ మనగతి యేమి కావలసినదో కాసంత యాలోచించితిరా? చెట్టు దులిపినప్పుడు నేరేడుపండ్లు జలజల రాలినట్లు, చెప్పుఁదీసికొని యుంకించి మూతిమీఁదఁ గొట్టినప్పుడు నోటిపండ్లు రాలినట్లు భూమి నుండి — చెల్లాచెదరై — యథాయథలై — తల బీకనకాయలై —

యెగసిపడి—అదరిపడి—యంతరిక్షమున నుండి జలజల—జరజర—బిలబిల క్రిందకుఁ బడిపోమా! ఆ! క్రింద యెక్కడనున్నది—భూమిని వదలినవానికిఁ గ్రింద యెక్కడ నుండును? అట్లంతరిక్షమున నుండి డిబుకు డిబుకు నెన్నియుగములు దిగిపోవుదుమో? అదికాక—మాటవరుసకుఁ జెప్పుచున్నాను. తోఁకచుక్క దెబ్బతో భూమియల్లిగిరినపుడు మనము స్తంభములను గట్టిగాఁ బట్టుకొనికాని, మన భార్యాపుత్రాదుల నంగవస్త్రములచేఁ ద్రాళ్లచే మంచపుఁగోళ్లకుఁ గట్టిగఁ గట్టిగాని మనము భూమినుండి యెగసి పైకిఁ బడిపోకుండ జాగ్రత్త పెట్టుకొనఁగలమని యెంచినను మన కుపద్రవము దాఁటిపోయిన దనుకొంటిరా? లేదు సోదరులారా! లేదు! ధూమకేతుపుచ్ఛతాడనమున నల్లిగసిన యీగోళము తలఁపరాని తీండ్రమున—రంయిరంయిమని చెవులుగింగురుపడు భయంకరశబ్దముతో—నంతరిక్షమునఁ బోవుచుండఁగ—దాని దారి నడ్డువచ్చిన మఱియేయితర గోళముతో—రోదసీకుహర మదరునట్లు—టక్కుమను మహానాదముతో—తలపడి ఢీడిక్కిగొట్టునో? పండుదోసకాయ విచ్చినట్లు మన గోళము విడిపోదా! మనము ఓక్ ఓక్కనుచు రక్తవమనములు చేసికొనుచు గొట్టములోనుండి వెన్నముద్ద లెగసినట్లు పై కెగిరిపోమా? మనగోళము వారు కొంద ఇతరగోళములలోఁ బడిపోవరా?

అదిగాక — యీపత్రికలో ముప్పదియేడవ పత్రమున నేమున్నదో చూచితిరా? ఇది వ్రాసినయాతఁడు మఱియొక పాశ్చాత్యుఁడు. ఈతఁడు ప్రకృతిశాస్త్ర పండితాగ్రగణ్యుఁడు. సూర్యునిలోనున్న వంటచెఱకు తగ్గిపోవుచున్నదఁట. అందుచేతనే సూర్యదీప్తి తగ్గుచున్నది. ఇట్లు కొంతకాలము జరిగిన పిమ్మట సూర్యుఁ డుద్దీపనసామగ్రిహీనుఁడై యాఱిపోవచ్చును. ఈతఁ డిట్లభిప్రాయపడుచున్నాఁడు. జరిగిన జరుగఁగలదు. శాస్త్రవాక్యము ప్రమాణము. సూర్యుఁడే చల్లారిపోవునప్పుడు చంద్రుఁడు నక్షత్రములమాట లెక్కయేమి? ప్రపంచ మంత గాఢాంధకారమయమగును గాదా? కన్నుకన్ను కనపడని యట్టి ఘోరతిమిరావస్థలో—నొక్కటే కాళరాత్రి కాఁబోలు—పగలు రేయి విభాగము నశించునుగాదా—ఆహా! చలిచే నెట్లు వడఁకి పోయి, కొయ్యబారిపోవుదుమో? అన్న మువండుకొందమన్న—చలి కాచుకొందమన్న—

నగ్నిఫుల్లలయిన వెలుఁగునో లేదో—సోదరులారా ! ఒక్కసారి కన్నులు గట్టిగ మూసికొని యిట్టి యనంతరాత్రి సిద్ధించినదని మనలో నెంచు కొనుఁడు. ఒక గ్రుడ్డివానికి దారిఁజూపవచ్చునుగాని యందఱు గ్రుడ్డివారైనయెడల నేదిగతి ?

దురంతమగు చలిచేఁ జావకుండ నిల్పినయెడల నన్నము వండుకొనుట కగ్ని లేనివారమై—యందుచే తుత్పిపాసాపీడితులమై—కడుపు మండుకొనిపోవఁగఁ — గరుణలేక — కనఁబడక నటునిటు కరములఁ దడుముకొనుచుఁ—గాంతలను గన్నవారినిగూడఁ బట్టుకొని కఱకఱ నమలి కడుపు నిండించుకొందుమేమో ! ఆహా ! ఈదురవస్థ తలఁచుకొననొడలు జలదరించుచున్నది. రణకంప మగుచున్నది. గుండె లవిసి నీరైపోవుచున్నవి. మఱియొక్క యుపద్రవముకూడ గాన్పించుచున్నది.

ఆరిపోయినసూర్యుని కాకర్షణశక్తి యుండునా ? గ్రహచక్రవర్తికే యాకర్షణశక్తి యడుగంటినప్పు డితరగోళము లెట్లు లంతరిక్షమున నిలువ గలవు ! పైనుండు గోళములన్నియుఁ బట్టులూడి యొక్కసారి తాటిపండ్లవలె మన గోళముపైఁ బడునేమో ! అప్పుడేమియగునో ! ఛీ ! ఛీ ! దుర్జ్ఞేయమగు నీసన్నివేశమును స్మరించినందువలననే నరముల బింకము వదలి కాళ్లు స్థానములు చెదఱి తలప్రాణము తోఁకకు వచ్చుచున్నది. ఇఁక నేను జెప్పలేను. ఈపత్రికను జూచినప్పటినుండియు నిరాహారుఁడనై మనసు చెదరియున్నాను” అని పెద్దనిట్టూర్పువిడిచి జంఘాల శాస్త్రి కూరుచుండెను; సభాసదులందఱు తెల్లఁబోయి దీర్ఘనిశ్వాసములతోఁ గూర్చుండిరి.

దిబ్బడివైచిన తనముక్కు నటునిటు బింకముగఁ బాయించి కుంభక రేచకసాధనమున బ్రకాశించు కాలాచార్యులు—పోఁగొట్టుకొనుటకు భార్యగాని పిల్లలుగాని సోదరులుగాని యెవ్వరునులేని కాలాచార్యులు గూడ నీయుపన్యాసానంతరమున—నేమో దీర్ఘాలోచనమున మునిఁగి యుండెను. సూర్యుఁ డారిపోవఁగఁ గలుగుగాఢాంధకారమున సస్యభిక్షు లెట్లుపోవచ్చునని యో యగ్నికారణము లేకుండ సస్యకార్య మెట్లు సిద్ధించునని యో మనస్సునఁ దటపటాయించుచుండెను గాఁబోలు. కవి యగు వాణీదాసుఁడును వెఱ్ఱివాలకముతో నుండెను. తోఁకదెబ్బ తగులుటచే నెగిరిపోవుచున్న భూమి గోళాంతరముతోఁ గొట్టుకొని

నప్పుడు తా నెగిరి యువతలిగోళములోఁ బడిపోవునప్పు డక్కడనుండు భాష తెలుఁగుగానియెడలఁ దనకవిత్వమున కచ్చట వ్యాప్తికలుగక పోయినయెడల నేమిబ్రదుకురా భగవంతుఁడాయని కాఁబోలు గాఢయోచనానిమగ్నుఁడయ్యెను. ఇఁక సభాస్తారులంపలుఁగూడ నెంతమాత్రము స్తిమితత లేకుండనున్నట్లు నాకుఁ గానిపించిరి. అనుభవింపకుండ నవనిలోఁ బూడ్చిపెట్టిన వరాలముంతమూట యేమియని కాఁబోలు నొక్కఁడును, బడుచుపెండ్లామును విడిచిపెట్టుట యెట్లు కాఁబోలునని యొకఁడును, ప్రస్తుతము జరుగుచున్న నావ్యాజ్యములో చచ్చునట్లు ప్రతివాది మీఁద "కోర్టు" వారు చెప్పవలసిన తీర్పు వినకుండనే యీ యాపత్తు వచ్చునాయని కాఁబోలు నొక్కఁడు, నెందులకయిన మంచిది, రావలసిన పద్దులు త్వరగ "వసూలు చేసికొనరాదా" యని కాఁబోలు నొకఁడు. నిటులే తలకొక్క వెఱ్ఱియూహమున—మనశ్శాంతి లేకయుండిరని నేనసుకొంటిని. తూర్పుననున్న ఛత్రపురమునుండి మాసత్యపురమునకు నీళ్లకావిళ్లమోఁతచే జీవించుటకువచ్చిన యొక నాతి "అయ్యా! మా పిన్నమ్మ నిన్న నేను వచ్చుసరికిఁ గ్రొత్తగఁ బెట్టిన యావకాయ నెండ వైచుచున్నది. బాబూ! అది యెండకుండగనే సూర్యుఁ డారిపోవునా" యని నుదుటిపైనఁ జేయి పెట్టుకొని లోన గిజగిజఁ గొట్టికొనుచున్న జంఘాలశాస్త్రి నడిగెను.

ఈసమయమున నేదైనఁ జెప్పకుండునెడల నిట్టి మనస్థితి వీరికి వెంటనే నశింపదని యెంచి యిట్లు పలికితిని.

సోదరులారా! చలిచే వడఁకుచుండువాఁడు మంచుగడ్డ తలకుఁ గట్టించుకొనునా? తాపజ్వరముచే నార్తినొందు నాతఁడు మంచము క్రిందఁ గుంపటిని దాపుకొనునా? విషూచిచేఁ బీడింపఁబడువాఁడు నేపాళపుమాత్ర వేసికొనునా? చేటలోఁ బడినది మొదలు కాటిలోఁ బడువఱకు మనము ప్రత్యక్షముగ నిరంకుశముగ నేడువవలసిన యేడుపులు మనకుఁ జాలవా? మన నిత్యశోకమున కీనవనవానల్పకల్పనాకలాపనూతనరోదనకాండపారాయణముగూడఁ గావలయునా! సోదరులారా! మీకు మతులున్నవా? లేవా? దుఃఖనిరాససాధనమునకై సుఖమార్గావలంబనమునకై యుపయోగపడవలసిన బుద్ధిని చిత్రవిచిత్రదుఃఖబ్రహ్మాండసృష్టికై యుపయోగపఱచుచున్నారా? శత్రు

వులనుండి కాపాడుకొనుటకై యీయఁబడిన ఖడ్గముతోఁ గొంతుఁగోసి కొనువాఁడు మతియున్నవాఁడేనా? వచ్చినయాపదలనే వేదాంత విజ్ఞానమునఁ దొలఁగఁద్రోచికొనుట విధియైయుండఁగ - నట్లు త్రోచి వేసికొననివాఁడు మూర్ఖుఁడై యుండఁగ — నెప్పుడో రాఁదలఁచిన — వచ్చునో రావో యని సందేహింపఁదగిన — వచ్చినను గలియుగము యొక్క నాలుగవపాదమందుగాని రా వీలులేని — యెప్పుడువచ్చినను సర్వనాశనమగుటచే విచారించువాని విచారమున కవకాశమీయని — చెప్పఁదగని — ప్రతిక్రియ చేయఁదగని - యాలోచింపఁదగని — యాపద లిప్పుడు వచ్చినట్లుగ నేడ్చువాఁ డెట్టివాఁడై యుండును. ఆకాశమునకు హద్దుగలదు. కాలమునకు మితిగలదు; గాని యట్టిమూఢచక్రవర్తిశిఖామణి మౌఢ్యమున కంతమున్నదా! ప్రాపంచికవస్తువు లస్థిరములు. నశ్వరములని యెఱుఁగుదురు కాదా? శాశ్వతపదార్థము నీలో నున్న దనికూడ నీ వెఱుఁగుదువు కాదా! నీదృష్టిని దుచ్ఛబాహ్యవస్తువులందు కాక దానియందుఁ బఱపి తచ్చింతాలోలత నీవుండు నెడల — నీకుఁగావల సిన దేమున్నది? ఏమహాతేజముముందు సూర్యుఁడు బొగ్గువలె నుండునో యట్టితేజమును నీవు చూడఁ దగినప్పుడు సూర్యుఁడారిపోయిన నీకేమి! గురుశుక్రులిద్దఱు డీకొని పొడిపొడియైపోయిన నీకేమి? పోకుఁడు! ఇంకను జెప్పవలసినది చాలనున్నది. ఇట్టిజ్ఞానదశ — అయ్యయ్యో పోయెదరేమి? ఇట్టిజ్ఞానదశ యందఱకు సిద్ధింపదు. సాధ్యములగు దశలు చెప్పెదను. వినుఁడు. పోకుఁడు" నేను జెప్పునది వారికి నచ్చకుంటచేఁ బోవుచున్నారో! లేక సిగ్గుపడియే పోవుచున్నారో నాకుఁ దెలియదుకాని తెప్పపాటుకాలములోఁ గవియుఁ గాలాచార్యులు నేను దప్ప మఱెవ్వరు లేరు. శాస్త్రికూడ వారితోఁ జల్లగ జాఱినాఁడు. మేముకూడ నిండ్లకుఁ బోయితిమి.

సాక్షి

వాల్మీకి విశ్వామిత్ర రామాయణ విమర్శనము

నేను మాసభాకుటీరము చేరుసరికి జంఘాలశాస్త్రి యుపన్యసించు చుండెను. అంతకుముం దేమిచెప్పియుండెనో కాని నేను లోపల కాలు పెట్టుసరి కిట్లు చెప్పుచుండెను. "కాళ్లుతుడుచుకొనుట కెలుగుబంటి తోళ్లచ్చట దొరకునని గుంతకల్లునుండి వెనుకకురాక ముందునకై పోయితిని. హాసపేటలో రాత్రి రెండుయామములకు దిగి యచ్చట బండి కుదుర్చుకొని తెల్లవారుకడ నాల్గుగంటలకు మెల్లగఁ దుంగభద్రతీరమును జేరితిని. ఆనదిని దాఁటినఁగాని 'ఆనెగొంది' చేర వీలులేదు. వెదురుబద్దలతోఁగట్టి తోలుమూసినపుట్టిలోఁ గూరుచుండి నదిని దాఁటితిని. అచ్చట 'నది మిగులలోఁ' తని చెప్పిరి. ఎట్టయెదుట భయంకరముగు బోడిపర్వతము, కుడివైపునఁ గొంతదూరమున నది రాళ్లనడుమఁ బ్రవహించుటచే గలగలమను హోరు; నెడమవైపున నేదియో జీబురు మను భయోత్పాతబంధురాంధకారము మింట ముసుఁగువడి కునుకుచున్న చంద్రరేఖ పుట్టి యట్టునిట్టు లూఁగులాడఁ జిత్తవికారముతోఁ గూడిన గుండె దడగలిగి "ఏమిరా? భగవంతుఁడా! శిక్షానుభవమునకై బంకోలుపోవుచుంటివా?" యని నన్నొక్కసారి బలాత్కారముగ ననుకొనునట్లు చేసెను. ఎట్లో యానెగొంది చేరితిని. ఎక్కడఁజూచిన ప్రబల పాషాణరచిత మహావిపుల సింహద్వారములే! ఎక్కడఁజూచిన నాంజనేయాలయములే! ఎక్కడఁగాంచిన నేకశిలా నిర్మితాకాశస్తంభములే! ఎక్కడఁజూచిన గ్రోఁతులుఁ, కొండముచ్చులే. ఇది వాలికుమారుఁ డగు నంగదునిపట్టణ మందురు. ఇది వేదభాష్యకర్తయగు శాయన మాధవా

చార్యులవారిచే నిర్మింపఁబడిన విద్యానగర పురశ్రేష్ఠమునకు శివారందురు. తుంగభద్రకు నివి చెరియొకవైపున నున్నవి. విద్యానగరవిచిత్రము లనేకములుగలవు. వానిని వర్ణించుట మాపని కాదు. వానిని "సూయల్" వ్రాసినగ్రంథములవలన మీరు గ్రహింపఁగలరు. నే నిప్పుడు చెప్పఁబోవు నంశములు దానిలో వానికంటె విచిత్రములు. సావధానమనస్కులయి వినఁ బ్రార్థించుచున్నాను.

ఆనెగొంది యనునది కిష్కింధలో నొక భాగము. ఇంద్రపుత్త్రుఁ డగువాలి యేరాష్ట్రమును పాలించెనో ఆ రాష్ట్ర మిదియే! ఇచ్చటనుండు కపిగోలాంగూలభల్లుకముల సంఖ్యలకు మితిలేదు. కొండలు మిగులఁ గ్రిక్కిరిసియున్నవి. ఇచ్చట వాలిపర్వతమున్నది. తారాపర్వతమున్నది. వాలి భండారస్థానమున్నది. ఋశ్యమూకపర్వతమున్నది. మతంగపర్వత మున్నది. మాల్యవంతమున్నది. పంపాసరోవరమున్నది. శబరి తపస్సు చేసికొనినగుహాయున్నది. వాలికాష్ఠమున్నది. ఇవియన్నియు 10 లేక 12 మైళ్ల యావరణములో నున్నవి. ఋశ్యమూక మొక్కద్వీపముగ శ్రీమద్రామాయణమున వర్ణింపఁబడియున్నది. ఆహా! వాల్మీకి యెట్లు వర్ణించెనో యట్లేయున్నది. ఇట్టివిచిత్రములగు దివ్యక్షేత్రములను జూచుటకు స్థలజ్ఞులగు విద్వాంసుల సాహాయ్యమావశ్యకముగాన నే నిద్దఱు వైష్ణవులతో మైత్త్రిఁజేసితిని. వారొక్కదినమునఁ గిష్కింధకాండము నందలి యొకశ్లోకమును జదివిరి. అది నాకు బాగుగ జ్ఞప్తిలేకున్నను దాని యభిప్రాయమిది. "సుదుగఖారోహణమ్" అను నొకపర్వత మున్నదనియు దానిశిఖరమునకుఁ దూర్పుభాగమున నొకగుహా యున్నదనియు దానిలో "శీతజలాన్వితమగు హ్రదమున్న" దనియు నాపర్వతము "శిశునాగ సమన్విత" మనియు- దచ్ఛ్లోకాభిప్రాయమై యున్నది.

ఈవర్ణన యెంత యథార్థమో నేను దెలిసికొనఁగోరి వారినిద్దఱిఁ దీసికొని మధ్యాహ్నమునఁ దాదాపుగా నొంటిగంటకు బయలుదేరితిని. అది వైశాఖమాసము. ఎండలు నిప్పులను వర్షించుచుండెను. కాలినరాళ్లపై నుండి కాలిపోవుచున్న నిండ్లనుండివలె గాలి దుర్భరముగ వీచుచుండెను. ఆనెగొంది కొక్కమైలులో నీశ్లోకమున వర్ణింపఁబడిన, నీ "సుదుగఖారోహణ" పర్వతమున్నది. ఆపర్వతమునొద్ద బండిదిగి తదారోహణము సేయ మొదలిడితిమి. కొన్నిచోటులమాత్రము మెట్లున్నవి. అవియైనను

మిగుల నెత్తుగనుండెను. పర్వత మెక్కుసరికిఁ గాళ్లుపడిపోవునట్లయ్యెను. ఆయాసముచే గుండెలు గలవరపడెను. గుడ్లనుండి గిరగిర నీరు దిరిగెను. "సుదుర్ఘారోహణ" మని సార్థకనామము వాల్మీకి దీని కుంచినాఁడని యనుకొంటిమి. ఆపర్వతమునకుఁ దూర్పుదిశయందు గుహాయున్నదని పై శ్లోకమునఁ జెప్పఁబడియున్నట్లున్నదో లేదో యనిమాడ నక్లే యున్నది. ఆగుహాముఖమున విశ్రాంతికై కొంతసేపు గూర్చుంటిమి. దానిముఖము రెండుమూఁడు నిల్వులయెత్తుగలదిగా విశాలమైయున్నది. దానియందుఁ గూరుచుండిన మాకు—ఎండలో బహుకష్టపడి వచ్చిన మాకు—మిగులఁ జల్లగ నుండుటచేఁ బ్రాణములు హాయిగనుండెను. ఇట్లు పదినిముసము లయినపిమ్మట చలి యారంభమయ్యెను. అట్టియట్టి చలి యధికమగుటచే నేను గడగడ వడఁకనారంభించితిని. పదిబారల కవతల యగ్నివృష్టి గురియుచున్నది. గుహాలోనుండు మేము చలిచేఁ గొరడు వారిపోవుచుంటిమి. నామిత్రులు నాకంటె దత్సన్నివేశమున కలవాటుపడినవారగుటచే చిదుకులు గొన్నింటి నేరితెచ్చి శీతబాధానివారణమునకై మంటఁజేసిరి. అంతట నొడలెల్లఁ గాచికొంటిమి. వంకరలుపోచున్న వ్రేళ్లు తిన్నఁబడెను. దగ్గఱకు నొక్కుకొనిపోవుచున్న దౌడలు వీడెను. ఒడలికిఁగుదుపువదలి కొంచెము కుదురుగలిగెను. ప్రాణముల నిట్లు స్వస్థానములఁజేర్చిన కొంతసేపటికి శ్లోకమున "హ్రాదం శీతజలాన్వితం" అని యున్నదిగదా? ఈగుహాలో హ్రాద మెచ్చట నున్నది యని నే నడుగ లోపలకుఁ బోవుదము రండని వారనిరి. అంత గుహాంతర్గప్రవేశమునకై మొదలిడితిమి. కొంచెము నిలువఁబడి లోనికిఁ బ్రవేశించితిమి. కొంతదూరమువంగి లోనికిఁ బోయితిమి. కొంతదూరము కూరుచుండి ముందునకు దేకితిమి. కొంతసేపు సాష్టాంగపడి రోకలిబండ వలెఁ బ్రాకితిమి. ఇట్లు కొంతదూరము పోఁగ నచ్చట గుహాద్వారము కొంచె మెత్తుగనుంటచే లేచికూరుచుంటిమి. గాఢాంధకారముగనున్నది. తిరుగ వల వలఁ జలియారంభమయ్యెను. నీటిమీఁదిగాలి జల్లున మొగములమీఁద విసరఁజొచ్చెను. నీటితుంపర పైనఁబడెను. చేతులతోఁ దడుమగ నిసుకయు మఱికొంతచాచి తడుమగ వ్రేళ్లువంకలుపోఁజేయు చల్లనినీరము చేతులకుఁ దగిలెను. నామిత్రుఁ డొక్కఁడు కూడఁదెచ్చిన చెంబుతోఁ గొంతనీరము ముంచెను. చలి యధికముగనుండుటచే వచ్చిన

ఒ-రినే తిరుగ గుహాద్వారముకడకువచ్చి యచ్చటఁ గూరుచుంటిమి. "శిశునాగసమన్వితమ్" అని శ్లోకములోనున్నది. పిల్లయేనుఁగులతోఁ గూడినదియని యర్థము. కాని యవియేవియుఁ గనఁబడలేదు. కాని, వర్ష కాలమందు తిరుగ నాపర్వతమునకు రాఁగఁ గాలుపెట్టుటకైన నెడములేకుండునట్లు మూరెడేసి రోఁకలిబండ లాస్థల మంతటఁ బ్రాఁకు చుండెను. శిశునాగములనఁగఁ బిల్లపాములవలెనున్న యీపురుగులని కవియభిప్రాయ మేమోయని మే మనుకొంటిమి.

బళ్లారిజిల్లాలోఁ దుంగభద్రకొకవైపున నీపేరుగలపర్వతము ప్రాగ్దిశాభాగమున గుహతోఁ దద్గుహాయందు చెరువుతో నున్నదని భాగీరథీతీరమున నాశ్రమమందుఁ దపస్సుచేసికొనుచుఁ బ్రాపంచిక పదార్థవిముఖుఁడగు నావాల్మీకిమహర్షి యెట్లు కనిపెట్టెనో? ఇన్ని ధూమ శకటములుండి యిన్ని యశ్వవృషభశకటములుండి యిన్ని బాటలుండి బాటసారుల కరణ్యము లింత బహుళముగ ఛేదింపఁబడి పర్వతము కిట్లు మెట్లుకట్టఁబడి యాత్రికులకిన్ని ప్రయాణసదుపాయములు జేయఁ బడిన యీకాలములోనే యచ్చటకుఁ బోవుట మహాకష్టమగుచున్నది కదా! అట్టిచోఁ ద్రేతాయుగమున దండకారణ్య మతిప్రబలముగ నున్నప్పుడు చీమచొరఁబారుటకైన నచ్చటచ్చట నెడము లేకుండు నప్పుడు వాల్మీకి యీస్థలమునకు స్వయముగ నడచివచ్చిచూచి మఱి వ్రాసెనని చెప్పుట కవకాశమున్నదా? నాకుఁ దోఁచదు. తపోబలముచే దివ్యజ్ఞానమహిమచేఁ దెలిసికొని వ్రాసియుండుననని యూహింపవలసి యున్నది. ఒక్కయీపర్వతము వర్ణనమే యిట్లు సహజముగ నుండుట కాదు. ఏచెట్టునకాచెట్టు—ఏపుట్టకాపుట్ట—ఏగుట్టకాగుట్ట—ఏకొలని కాకొలను—ఏగుహకాగుహ—ఏమార్గమునకామార్గ మిట్టులే సహజ ముగ వర్ణింపఁబడియున్నట్లు నే నచ్చటి పెద్దలవలన వింటిని. ఇవి యన్నియుఁ జూచినవేనా! చూచుట కవకాశమున్నవస్తువులేనా!

ఈపర్వతమున కొక్కమైలులోపు దూరమున బంపాసరోవర మున్నది. దానితీరముననే భగవానుఁడగు శ్రీరామచంద్రమూర్తి సీతాదేవికొఱ కతికరుణముగ విలపించినాఁడు. దానికి మిక్కిలి చేరు వను శబరియుండు గుహయున్నది. ఆమె తపస్సుచేసికొన్న స్థల మెంత మనోహరముగ నున్నది! ఈ మహానుభావురాలు, శ్రీరామచంద్ర

దేవదర్శనమునకై చిరకాలము వేచియుండి యెప్పుడువచ్చునో యెప్పుడు వచ్చునో యని తలయెత్తి నిక్కినిక్కి యేనిముసమున కానిముసమే యెదురు చూచునట్టి మహాందోళనముతో ననేక సంవత్సరములుండి, ఆపురాణపురుషుఁడు—ఆజగద్భర్త-వచ్చునరి కెదురుగఁబోయి కాళులు గడుగవలయునను మహాందోళనముతోఁ గమండలువున బంపాపవిత్రోదకమును బూరించి - యా శ్రీమన్నారాయణుఁడు — ఆ సర్వాంగసుందరుఁడు - ఆకఁలిగొనివచ్చునేమోయని - అందుచే మొగము వాఁడుబారి యుండునేమో తత్కారణమున నాతని వదనచంద్రమండలము కరుణామృత మొల్కుచుఁ బ్రసన్నముగ నుండదేమో యని-యాదాశరథిరాముని యాఁకలి యుపశమింపఁజేయుటకై మధురములై మంజులములై మఱిమఱి పరిపక్వములయిన ఫలములనుగోసి ఒకవేళ-కర్మము చాలక - ఆపండ్లలో నేదియైన యరుచిగఁగాని పుల్లగఁగాని యుండినచో నాపరమమంజులాంగుని పండ్లు పులిసిపోవునేమో యనుభయముచే నాపండ్లను గొంచెము కొఱికి రుచిచూచి నిస్సందేహముగఁ బ్రశస్తములని తోఁచినవానినే భద్రపఱచి యుంచి — ఆనీలమేఘశ్యామలాంగుఁడు — ఆయాజానుబాహుఁడు నేత్రపర్వముగ — రోమాంచకారణముగ—నెదుటఁ బడఁగనె యొడలు తెలియక సాష్టాంగపడి—

వాణీ—స్త్రీకి సాష్టాంగము శాస్త్రదూష్య మయ్యా! ఆసంగతి మీకుఁ దెలియదు కాఁబోలు! స్త్రీయురస్సీను భూమికిఁదగిలిన—

జంఘా—(పండ్లు కొఱుకుచు) చాలు! చాలు! మగని నపేక్షించి, ఆమగఁడు చచ్చినతరువాత మరియొకని నపేక్షించి పుత్త్రపౌత్రధనధాన్యాద్యైహిక సుఖముల నపేక్షించిన యాఁడు దట్లు చేయఁగూడదుకాని సర్వసంగపరిత్యాగియైన యామె యట్లు చేసిన దోషము లేదులే! సాష్టాంగపడి ఆనందబాష్పములచే నాతని కాళులు గడిగి పైఁటకొంగుచేఁ దడియొత్తి పేముపుటికలలోఁ బెట్టిన యారువెలగ పండ్లు—తేనె యరఁటిపండ్లు—నొక్కొక్కటి యాతనిచేతఁబెట్టి యాతం డారగించుచుండఁ గొబ్బరాకు పీవనతోఁ జల్లగ విసరి యాతని పాదములు మెత్తమెత్తగనొత్తి "మహానుభావా! అహల్యాశాపవిమోచనా! మోక్షప్రదాతా! నీకొఱ కెంతకాలము నుండియో వేచియుంటిని. కన్నుల కఱవుదీర నోడ లుప్పొంగిపోవఁ గానఁబడితివి,

సీతాపహరణమునుగూర్చి వింటిని. ఇచ్చటకు సుమారొక క్రోశదూర మున ఋష్యమూకమున సుగ్రీవుఁ డున్నాఁడు. ఆతనితో సఖ్య మొనర్పుము. ఆతనివలన సీతాన్వేషణకార్య మగును. నే నింతకంటె నీకుఁ జెప్పవలసిన దేదియు లేదు. నాజన్మ మింకఁ గృతార్థమైనది. నిన్నుఁజూచిన కన్నులతో వేఱువస్తువులను జూడలేను. నీకై ఫలము లర్పించిన యీచేతులతో మఱియేపనియుఁ జేయఁజాలను. నీ కభిముఖముగ నడచిన యీకాళ్ళులతో నా కింక నుపయోగములేదు. నీవాక్యములు వినిన యీచెవు లింక యితరధ్వనుల వినవు. నా కనుజ్ఞయిమ్ము. మహాప్రభూ!" యని ముమ్మారాతనికిఁ బ్రదక్షిణ మొనర్చి—యదివఱ ప్రజ్వలించుచున్న చితిలోఁబడి ప్రాణములు వదలిన యాశబరీపాదార విందభక్తశిఖామణి సమాధి అదిగో! ఆహా! యొడలు జలదరించుచున్న దిగదా? సోదరులారా! రండురండు. ఇంకఁ జిత్రములఁ జూపింతును. అదిగో! వాలి కాష్ఠము. సాధువులు యోగు లెట్లు దానిచుట్టు మూఁగుచున్నారో! దానిని ద్రవ్వి వాలియెముకల ముక్క లెట్లు తీసికొని కన్నుల కద్దుకొని దేవతార్చనపుఁ బెట్టెలలోఁ బెట్టుకొనుచున్నారో! వాలి యెమ్ముకల కెంత పూజ్యత గలిగెను! ఈతఁ డేమి మహాఘనుఁడా? కాఁడు. ఈతని ఘనత రావణాసురుని జంక నిఱికించికొని సప్తసముద్రముల ముంచిన హేతువుచేఁ గలిగినదా? లేదు. దుందుభి రాక్షసుని ఖండించుటచే వచ్చినదా? లేదు. శ్రీరామచంద్ర భగవానుని చేతిలో మరణము సిద్ధించుటచే వచ్చినఘనత. ఇటురండు. ఇటురండు. ఇదియే వాలి సుగ్రీవ ద్వంద్వయుద్ధస్థలము. రామచంద్రమూర్తి సుగ్రీవుని మెడలో సంకేతమునకై గజపుష్పలత వైచెనని రామాయణమున నున్నదే? అదిగో అదియె యాలత వనుఁగగ్రచ్ఛాతీఁగె. దీనికి మొండ్లు లేవు. అటుచూడుఁడు. సప్తతాళ విచ్ఛేదము చేసిన రామబాణము తీవ్రముగఁబోయి చూపుమేరదూరముననున్న యాకొండను గొట్టుటచే గునపముచేఁ బొడిచిన గోడవలె నెట్లు మొఱ్ఱపడినదో చూడుఁడు. సోదరులారా! అత్యద్భుతమగు మఱియొక చిత్రము. ఈపుణ్యభూమిలో నడుగు పెట్టువానికి మనస్సునకు వ్యాప్తియుండదు. బుద్ధి యట్లే స్తంభించును. ఏదియో తెలియని చిత్తవృత్తి యారంభమగును. పరవశత్వమే కాని స్వవశత్వ ముండదు. నాతండ్రియైనరామచంద్రుఁడు తిరుగుటచేఁ

పవిత్రమగు నీయరణ్యస్థలమును నేను మూఢుఁడనై త్రొక్కవలసినదా! కన్నుల కద్దుకొందును. ముద్దు పెట్టుకొందును. అదుగో! రామభద్రుఁడు! మాల్యవంతమున నట్టె తలయెత్తి చూచుచున్నాఁడు. అదుగో! నా రామయ్యతండ్రి! తుంగభద్రలో నాంజనేయునిచేఁ గాళ్లు గడిగించుకొనుచున్నాఁడు. అదుగో సీతాపతి, సుగ్రీవున కేమి దివ్యసన్నన మిచ్చుచున్నాఁడు. అదిగో "హా! జానకీ" యనుధ్వని వినఁబడుచున్నది. నా తండ్రి యచ్చట నార్తుఁడై నా తల్లికొఱకు విలపించుచున్నాఁడు. హా! ఎంతకర్మము! "రామా! రామచంద్రా? రాజీవలోచనా!" యని యఱచుచు జంఘాలశాస్త్రి విఱుచుకొని పడెను. వాణీదాసుఁ డిది టక్కని యభిప్రాయపడెను. కాలాచార్యులు సాహసము లేకపోవుటచేఁ గాఁబోలు నోటివెంటనే యుచ్ఛ్వాస నిశ్వాసములు గలవాఁడై యూరకుండెను.

జంఘాలశాస్త్రిని లేవదీసి బల్లపైఁ బరుండఁబెట్టితిని. కవియును కాలాచార్యు లింటికిఁ బోయిరి. నేను శాస్త్రిసాహాయ్యమునకై సభాకుటీరముననే పండుకొంటిని. జంఘాలశాస్త్రి గాఢముగ నిద్రపోయెను. నే నీయుపన్యాసాంశములను మెల్లగ నాలోచించుకొనుచుఁ బండుకొంటిని. విచిత్రమగు స్వప్నము గలిగెను. అది యిట్లుండెను.

"నేను లేచి కూరుచుంటిని. ఒడ లట్టె లావయి బరువెక్కినది. ఎదపై నేమో కితకితలాడఁగఁ జూచుకొంటిని. తెల్లని పొడుగుగడ్డమున్నది. తలపైఁ జేవ్రైచుకొనఁగ జడలున్నవి. ప్రక్కను గమండలువున్నది. క్రింద శార్దూలచర్మ మున్నది. ఋషినైతి ననుకొంటిని. ఎదుట పండుకొన్న జంఘాలశాస్త్రి నావలెనే మారి ఋషియయ్యెను. అతఁడు నాతో నిట్లనియెను. "వాల్మీకిమహర్షీ! నమస్కారము." "దీర్ఘాయుష్యమగుఁగాక! నీ వెవఁడ" వని నే నడిగితిని. "నే నెవఁడనైన నేమి. నే నధ్యాత్మరామాయణకర్తను. రామచంద్రపరబ్రహ్మభక్తిచేతనే కాక నీవు రచియించిన రామాయణము సమీచీనముగ నుండకపోవుట వలన నే నొకదానిని రచియించితిని. రామచంద్రుఁడు పరబ్రహ్మము. అతనికి సుఖదుఃఖములు లేవు. అట్టి జగత్పూజ్యుని—నట్టి నిర్వికారుని సీతావియోగకారణమున నెట్లు లేడ్పించితివి! పామరాధమునికంటె నధికముగా నేడ్పించితివే? ఇది బ్రహ్మతత్త్వమున కర్హము గాదని యెంచవైతివి. మనుజుఁ డనుకొన్నను ధీరోదాత్తలక్షణములకు భంగ

మగునట్లు వ్రాసితివే? ఇది స్వాభావికముగ నున్నదా? నాగ్రంథమున నే నెట్లు చేసితినో యెఱుఁగుదువా? రాముని జ్ఞానసంపన్నతకు భంగము తీసికొనిరాలేదు. రాముని పరమార్థతత్త్వము నట్లే నిలిపితిని. అది గాక లోకపావనియగు సీతాలక్ష్మిని రావణాసురుఁడు బలాత్కరించి తీసికొనిపోయినాఁడని చెప్పితివి. ఇది దోషముకాదా? ఆపతివ్రత నాతనిచే నంటనీయవచ్చునా? మహాసాధ్వి నటులంటిన పాపాత్ముఁడు వెంటనే నశింపఁడా? కావున నే నీసందర్భమున నెట్లు వ్రాసితి ననఁగ నరణ్యవాసారంభముసందే రాముఁడు జానకితో నిట్లనియెను. "జానకీ! నే నొక చిత్రమగునాటక మాడఁ దలఁచితిని. నీవు వైకుంఠమున మన స్థానమున కేగియుండుము. నీకుబదులు నొక మాయాసీతను సృష్టింతును. దానినే యథార్థసీతయని భ్రమించి రావణుఁడు హరించును. ఈ సంగతి లక్ష్మణునికిఁగూడఁ దెలియనీయను." అని చెప్పెను. ఇట్టి కల్పనమువలన యథార్థసీతకు రావణస్పర్శము లేదు. పరమార్థజానకీ వియోగము లేనిరామునకు దుఃఖము లేదు. నీవుచేసినదోషముల నిట్లు నేను సవరింపవలసి వచ్చినది. రామభద్రుఁడు యథార్థముగఁ బరమాత్మ—జానకి నరచిత్తము—దశశిరస్సులుగలరావణుఁ డింద్రియదశకము. ఆంజనేయుఁడు గురుఁడు. శ్రీరామముద్ర తారకమంత్రము. రామదండయాత్ర పరబ్రహ్మకృపాప్రాప్తి. ఇది రామాయణమునకు వేదాంతార్థము. ఈయభిప్రాయమును నేను బోధించి వ్రాసితిని. రామాయణమునసుండు పాత్రలలో సీతారాము లిద్దఱే ముఖ్యులు. వారిద్దఱిస్వభావములుకూడ నీగ్రంథమున సంతుష్టిగఁ జెప్పఁబడియుండలేదు. నాగ్రంథ ముత్తరదేశమున మిక్కిలి వ్యాప్తమై యున్నది. నీ గ్రంథము దక్షిణమున నున్నట్లు వినుచున్నాను. దక్షిణదేశముల నచ్చటచ్చట పారాయణమునకై నాగ్రంథ ముపయోగింతురుకాని యుత్తర దేశమున నీగ్రంథ మెవ్వ రుపయోగింపరు. ధారాళాంతఃకరణముగల వాఁడ నగుటచే నిట్లుచెప్పితిని. క్షమింపుము" అని పలికెను. అప్పుడు నే నిటులంటిని. "అధ్యాత్మరామాయణ గ్రంథకర్తా! నీ యభిప్రాయములకు, నీయంతరంగధారాళతకు, నీయాత్మగౌరవమునకు నన్నిఁటికంటె నధికమగు నీసీతారామచంద్రభక్తికి నే నానందించితిని. నాయనా! రామచంద్రమూర్తి భగవదవతారమని సీతాదేవి శ్రీమహాలక్ష్మియనియు నేను

గ్రంథాదియందు స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడియుండెను. నాకుఁ బరబ్రహ్మమునం దనాదరణముగాని యాతని సేవింపను నభిలాషగాని లేదు. నాయనా! మనము వ్రాసినది రామాయణముగాని పరబ్రహ్మాయణము కాదు. వ్రాసినది రామకథగాని పరబ్రహ్మకథ కాదు. పరబ్రహ్మమునుగూర్చి వ్రాయఁదగినగాథ యేదియు లేదు. రాముఁడు పరబ్రహ్మమగునన్నను కౌసల్యగర్భమునఁ బుట్టెనందువా? బాల్యలక్షణములగు రోదనాదిక్రియలాచరించె నందువా! సుఖదుఃఖానుభవసామర్థ్యమున నుండఁదగిన మనుష్యవ్యక్తి కలిగె నందువా? సర్వవిధముల మనుజుఁ డయ్యెనని యొప్పుకొందువా? పరబ్రహ్మత్వమును బరిపూర్ణముగఁ బ్రచ్ఛాదింపఁ దలఁచుకొనియేకదా పరమపురుషుఁడు పామరనరుఁ డయ్యెను. నరజన్మమెత్తినయాతఁడు నరలక్షణము లగపఱుపఁదగునుగాని నారాయణ లక్షణము లగపఱుపవచ్చునా? గొల్లవేషము వేసిన బాపనపగటిభాగవతుఁడు డొంకికఱ్ఱ చేతఁబూని పశువులఁ గాచుకొనఁదగునుగాని బ్రహ్మసూత్రపారాయణముఁ జేయవచ్చునా? శిష్టరక్షణార్థము దుష్టశిక్షణార్థము న్యాయపరిశీలనార్థము రాత్రులందు వీథులలోఁ దిరుగఁదగిన రాజు గోఁచియో గొంగళియో ధరించిన బిచ్చగాఁడై ముష్టిరూపము ముష్టిచూపు ముష్టిమాట గలిగి ప్రచ్ఛన్నుఁడై ప్రవర్తింపవలయునుగాని కిరీటాంగదధారియై చతురంగసేనాసమేతుఁడై సర్వాధికారియై చరియింపవచ్చునా? రాధాకృష్ణవీథినాటకమునఁ గృష్ణవేషధారణ మొనర్చు పంగనామాలయయ్య బాడిదెకఱ్ఱలమోపు నెత్తిపైఁ బెట్టుకొని ముక్కునడ్డబొస యుంచుకొని ముఖారిరాగము పాడవలయునుగాని నాలాయిరము పఠింపఁదగునా? స్థితి కనుకూలమగు వేషము, వేషమున కనుకూలమగుభాష యుండుటతగునుగాని చాకివాఁడు సవారినెక్కి చాకిరేవునకుఁ బోవుట సందర్భముగ నుండునా? కాషాయాంబరధారి కళాశాస్త్రప్రశంస చేయఁదగునా? దేశకాలస్థితుల కర్హముగ నుండుటయే యధికయోగ్యతావధి—రాజునకు రత్నఖచితమగు కిరీట మెంత యర్హాలంకారమో యుప్పరివానికి నెత్తిపై మట్టితట్ట యట్టిది. విష్ణ్వాలయములో వేదఘోష మెట్లుతగునో వేశ్యావీథిని గీతసాధన మట్లు తగును. బాల్యావస్థలోని చిటిచిటిరోదనధ్వను లెంతముద్దో యుద్ధావస్థలో సమరశూరుని సింహగర్జన మంతముద్దు. నాయనా! పరబ్రహ్మత్వ

మును నే నేడిపింపనులేదు. అది యేడువనులేదు. ఏడ్చినయాతఁడు పర
బ్రహ్మత్వమును మఱచిన రాముఁడు. ఆతఁ డేడ్వఁదగినది కావుననే యేడ్చి
నాఁడు. ఏడ్వఁదగినజ్ఞానముండి నేడ్వఁదగినస్థితి యేడ్వఁదగిన సాధనము
లుండిన యాతఁ డేడ్వకుండుట దేశ కాలవిరోధమని నే నాతని నేడ్పించి
తిని. నాయనా! ధీరోదాత్తుఁ డేడ్వఁదగునా? యని యధిక్షేపించితివి.
ధీరోదాత్తుఁడు నల్లఱాయి కాఁడే? ఉక్కుతునక కాఁడే? వజ్రఫలకము
కాఁడే? రక్తమాంసములును సుఖదుఃఖములు గలవాఁడే? మనుజకోటి
లోనివాఁడే? బ్రతికియుండువాఁడు గాని ప్రాణహీనుఁడు కాఁడే? ఆప
త్సహనశీలుఁడు, ధైర్యశాలి, శాంతుఁడేకాని కన్నీరులేనివాఁడు కాఁడే?
హృదయము లేనివాఁడు కాఁడే?

నాయనా! నీ వధ్యాత్మరామాయణమున మాయాసీతను
సృష్టించి యామెనే రావణుఁ డెత్తుకొనిపోయినట్లు చేసితినని చెప్పితివి.
రామాయణమున కంతకు రసము సీతమ్మశోకముగదా? సీతమ్మనే
రామాయణమునుండి తీసివైవ సాహసించితివా? ఎంతపనిచేసితివి?
ఇఁక రామాయణమున జీవ మేమున్నది. మాయాసీత కల్లబొల్లి యేడ్పు
లెవనిమనసు దూరును. భగవానుఁడైన శ్రీరామభద్రున కింక భార్యా
వియోగ మేది? భరింపరాని యాపద యేది? సహింపరాని దుఃఖ
మేది? ఆమహామహునితో మనకు సహానుభూతి యేది? భార్యను
భద్రముగ నొకచో దాఁచుకొని దొంగభార్యను లంకాధీశునకు బుద్ధి
పూర్వకముగ నంటఁగట్టి "హాజానకీ! యెచ్చటకుఁ బోయితివి" యని పై
కఱచుటమాత్రమే కాని, కనులఁ జెమ్మయైన లేని, యొడలఁ గంపమైన లేని,
గళమున గద్గదస్వరమైన లేని, హృదయమున రసమైన లేని—వట్టిదైన-
చప్పనిదైన - రానిదైన-శుష్కమైనదైన- దెచ్చిపెట్టుకొనినదైన—నాట
కపుటంగునకై బూటకముగఁ గన్నులు పొడిచి పొడిచి పుట్టించు
కొనినదైన—దుఃఖచ్ఛాయాచ్ఛాయాలేశమును—దప్పనిసరిగ—చూ
చువారల మోసముచేయు నుద్దేశముతోఁ గనఁబఱచు రాముఁడు-
మానవుఁడైన నేమి?—భగవానుఁడైన నేమి? పరబ్రహ్మమైన
నేమి? ప్రజాభక్తి గౌరవాధికత నొందఁగలఁడా? ప్రాణి
కోటిపూజాపాత్రత నొందఁగలఁడా? నారామాయణములో
రాముఁడు మనుజుఁడై యథార్థముగ హరింపఁబడిన యిల్లాలికొఱకు

కరుణముగ విలపించుట తప్పయినప్పుడు—నీరామాయణములోని రాముడు పరబ్రహ్మమై—యిట్టి కల్లబొల్లి గరిబెభాగవత మాడ నీకుఁ దప్పుగఁ దోఁచలేదా? పరబ్రహ్మమై యుండుటయే కాక పరబ్రహ్మమని తాను దెలిసికొనిన నీ రామునికి శివధనుఃఖండన మెంతపని! అది మాయామానుషవిగ్రహమగు నారామునికి శ్లాఘాపాత్రము. పరబ్రహ్మమగు నీరామునకుఁ బితృవాక్యదీక్ష యేమంతఘనము—విస్మృతాత్మీయపూర్వజ్ఞానుఁడగు నారామున కది సర్వప్రజాశిరఃకంపనార్హము—పరబ్రహ్మమగు నీరామునికి సాకేతరాష్ట్రత్యాగ మేమంత గొప్ప? ప్రకృతిచ్ఛన్న తేజస్సంపన్నుఁడగు నాశ్రీరామచక్రవర్తి కది యత్యంత మహోదారతాసూచకము—పరబ్రహ్మమగు నీ రామునకు రావణవధ యేమంతవిశేషము—అమోఘసాయకుఁడగు నాకోదండరామభూపతి కది యత్యంత పౌరుషప్రభాభాసకము; నాయనా! రాముఁడు పరబ్రహ్మమగును. కాని పరబ్రహ్మజ్ఞానమున రాముఁడు వర్తించుట రామునితప్పు. ఆతఁ డటు వర్తించెనని ప్రజకు బోధించుట కవితప్పు. ప్రజకేకాదు—నాకుఁగూడ — రాముని పరబ్రహ్మత్వముతో నంతజోక్యము లేదు— రాముఁడు రాజీవలోచనుఁడు— నీలమేఘశ్యామలదేహుఁడు— జానకీనాథుఁడు— మాయెదుటఁ గనఁబడవలయును. మే మాతని కాళ్లను కన్నుల కద్దుకొందుము—ఆతఁడు మారక్షకుఁడు. ఆతఁడు మాగురుఁడు—ఆతఁడు మాతండ్రి—జానకమ్మ మాతల్లి—మేమందఱ మాతని బిడ్డలము. ఆతఁడు మాలోనివాఁడు—మే మాతని విడువఁజాలము. ఆతఁడు సర్వసద్గుణగణాలంకృతుఁడు. మా తల్లిపైఁటచెఱఁగు బట్టుకొని కొందఱము—మాతండ్రి ధనుఃకోటిని బట్టుకొని కొందఱము వారి వెంటఁ బోవుదుము. జానకింబాసి మా రామచంద్రుఁ డేడ్వ మేముగూడ నేడ్తుము. ఆతఁడు దుష్టుఁడైన రావణుని పై బాణము లేయ "మేమాయసురు నిట్లు తన్నుదుము." అని నిద్రలో నొడలు తెలియక బల్లపైఁ దన్నితిని. కాలుచిదుక "మొఱ్ఱో" యని యేడ్చుచు లేచితిని.

సాక్షి

7. పాశ్చాత్య నాగరకతామహాత్మ్యము.

శ్రీమద్రామాయణాఖ్యాత్మరామాయణ గ్రంథకర్త లగు ఋషులస్వప్నకలహములో సత్యమగు దెబ్బతగిలిన నేను మాసభా భవనమున కీరాత్రి పోలేకపోయితిని. జంఘాలశాస్త్రియుపన్యాస ధోరణి మాసభకు సభ్యుల నాకర్షించుచున్నది. అతని వాచాలతావిషయికప్రఖ్యాతి మెల్లగఁ జుట్టుపట్టులనున్న యాంగ్లేయభాషాకళాశాలలకుఁగూడ వ్యాపించియుండుటచేఁ గాంబోలు నీరాత్రి కొందఱు బాలురుగూడ వచ్చి సభ నలంకరించిరి. జంఘాలశాస్త్రి యిటులు చెప్పెనఁట. సభ్యులారా!

"ఈదినమున—ఊఁ—ఈదినము."

సభలోనుండి "ఈదినముకాదు. ఈరాత్రి యనుము" అను మాటలు; చప్పటలు.

జంఘా—ధీమంతులారా! సూర్యోదయమగు పిమ్మట రాత్రి యెక్కడిది? ఓ! ఇందఱు జ్ఞానసూర్యులొక్కసారి మాయజ్ఞానతిమిర విచ్ఛేదనమునకై యిట నుదయించియుండ నింక మాకు రాత్రియెక్కడిది? ఇఁక మీవలన మాకుఁ బగలే! మీచదువులేమి? మీజ్ఞానములేమి? మీ వచోనైపుణ్యము లేమి? మీయధిక్షేపణ సామర్థ్యము లేమి? మీదేహదార్ఢ్యములేమి? మీమనస్థైర్యములేమి? మీమతాభిమానము లేమి? మీపూర్వాచారసాంప్రదాయవిశ్వాసములేమి? మీస్వభాషాభిలాషలేమి? మీబంధుమర్యాదవైఖరులేమి? మీరెక్కడ, మేమెక్కడ? మీరు కాలిడినచోట మేము తలనిడుటకైన నవకాశ మున్నదా? మీరేమి సామాన్యులా? మీరు నవనాగరకతాకల్పవృక్షసుమములుగారా? నవనవశాస్త్రపారామృతఘుటికలుగారా! చిత్రచిరత్న

గుణరత్నఖనులుగారా? జంగమజగజ్జ్ఞానావతారములుగారా? మా చదువులు చిలుకపలుకులు, రోఁకలిపాటలు, వల్లెవేతలు, జందెపుమడతలు, మేము చదివిన గ్రంథములు మీరు నిరాదరించి నిరసించిన తాటాకు తుక్కు; మా జ్ఞానములు మీ మనసులకు వెఱ్ఱివెఱ్ఱి తలతిక్కలు; మా పలుకులు మీ చెవులకుఁ బలుకాకికూఁతలు; మా శరీరపాటవములు మీ బుద్ధికిఁ బశుత్వములు; మా మతాచారములు మీకు మౌఢ్యభూయిష్ఠములు; మా బిళ్లకచ్చమడతలు, బూడిదబుస్సనవేషములు, మీ దృష్టికి సున్నత్వాలయమునుండి తప్పించుకొనిన వికృతాకారములు; కానిండు; మా కడుపులఁ బుట్టిన మీరు మా తలలపై నెగురుట మాకు సంతోషము కాదా? తండ్రులను బరాజయ మొందింపఁగలుగు ప్రబలశూరులు తనయులుగాక మఱెవ్వరు?

కాని మీ రభ్యసించిన నాంగ్లేయభాషవలనఁ గొన్ని కొన్ని మార్పులు మీ బహిరంతస్స్వరూపములలో గాఢముగఁ గలిగినవి. మీరు వినినను వినకున్నను, విని మీరు గమనించినను గమనింపకున్నను మీ కట్టి లోపము లేవో తెలియఁబఱచుట మాకు విధిగ్నైయున్నది. మొదట వేషములఁగూర్చి చెప్పెదను. ద్విజుల కుండఁదగిన శిఖాయజ్ఞోపవీతములలో శిఖ యెగిరిపోయినది. ఎగిరి యెక్కడఁబడిపోయినదో యెఱుఁగ వీలు లేదు. కాని పునర్వివాహమాడఁదలఁచిన విగతకేశలగు యువతుల తలలపైఁబడినదని చెప్పుదురు కాని నమ్మ నర్హము కాదు. మీ తల లిప్పుడు వికృతాకారము లయియున్నవి. ఆర్యావర్తదేశమున కట్టి యద్భుతశిరస్సమాజ మపూర్వము. ఓహో! వింతవింతలగు తలలరీతులు కదా? గొఱ్ఱెబొచ్చుతలలు, తాటిపంటిపీచులు, బళ్లారికంబళ్లు, బొమ్మజెముడురుప్పలు, బంగాళాహాంగులు, పంచపాళిదింపులు, పంపనపనాసడిప్పలు, బూరెలబొచ్చెలు, వలపలిసీమంతములు, దాపలిపాపిటలు, మాధ్యమికమార్గములు, ఎదుటివడిప్రేతతిరుగులు! జిగురుగండెల నొక్కులు, అంటకత్తిరింపులు, కడముంతలు, బోగలించినసానికలు, పెయ్యనాకుళ్లు బాలులారా! కోపపడకుఁడు! మీ కనుదినమున్న దువ్వెనపని మీకున్న సీమంతశృంగారము, మీ కావశ్యకమగు తైలసంస్కారము నూతనగర్భాధానమునఁ బెండ్లికూఁతునకైన లేవుగదా? అయ్యయ్యో!

తలనంత గచ్చుపోదను జేసికొనుటయేల ? అనుదినస్నానమున కవకాశము లేదే ? తలలోని సూక్ష్మరంధ్రములకుఁ బవనస్పర్శము లేదే ? బట్ట తడపు జల్లున కైనఁ జెమ్మగిల్లని యీచుట్టుగుడిసెల నింక నెన్నాళ్లో నల కట్టుకొని మోయుదురు. అయ్యయ్యో ! తలకుఁ జల్లనిగాలిసోకునట్టు బాగుగఁ దగులదే ? గోష్పాదమంత జుట్టున్నవాఁడు శెట్టివాఁడుగ మీ కగపడఁగ గొఱ్ఱెతల యంతజుట్టున్నవాఁడు మాకెట్టు లగపడునో చెప్పవలయునా ? నాయనలారా ! బోడి బలుపని మీరు వినియుంటిరా ? ఒడలి బలుపునకుఁ దలబోడి యొకకారణము కాదా ? [illegible]పుజృంభణము కంటె రోమభూయిష్ఠత్వ మధికముగ నెంచుట బుద్ధికిఁ దగని యాలోచనము కాదా ?

నాయనలారా ! నావంక బాగుగఁ జూడుఁడు ! ఇదేమి ? అయ్యవారలగారి నట్టిల్లువలె మీ యలికములట్లు నట్టిపై యున్నవేమి ? తిలకములు లేవా ? అక్కఱలేదా ? తలపై నంత గొంగళివోలెనే మోయఁగలరుగాని రవ్వంతవిభూతిరేఖలు బరువయ్యెనా ! మీతండ్రులు తిలకధారణము చేసికొనుట మీరు గాంచితిరిగదా ! మీముత్తాతలు కూడ నట్లే చేసిరని వినియైన నున్నారుగదా ? మీ కిస్వల్పాంశమున నింత పంతమేల ? తలిదండ్రులయాచారము నిట్లు నిరాకరింపనేల ? అవలంబించినయెడల గలుగునష్టమేమి ? రాజు రాజచిహ్నముగఁ గిరీటమును ధరింపవలదా ? ప్రధానుఁడుఁ దదుద్యోగచిహ్నముగ నల్పునిమూళ్ల పక్కెతెక్కపాగను ధరింప నక్కఱలేదా ? వేత్రహస్తుఁడు వెండిముస్తాను మోయనక్కఱలేదా ? ద్విజులకు ద్విజచిహ్నము లుండనక్కఱలేదా ? అదిగాక శృంగనాదముల ధరించుటఁబట్టికదా యాతఁడు భట్టాచార్యుల భటుఁడని మనము గుర్తింపఁగలుగుదుము. పులిబోలు "డవాలిని" బట్టి కదా యాతఁడు లోకజాతియుద్యోగిభటుఁ డని మన మానవాలు పట్టఁగలము. మీలో వైష్ణవులు శైవులుకూడ నున్నారుకదా ? మీమీ యిష్టదైవముల చిహ్నములగు శ్రీపాదయుగ్మమునో విభూతిరేఖనో మీనొసల దాల్పనక్కఱలేదా ? (సభనుండి "నాన్సెన్సు" అవి నిరుపయోగములు అను కేకలు.)

నిరుపయోగము లనియే మానితిరా ? నిరుపయోగము లగు వస్తువులను ధరింప నక్కఱలేదు కాఁబోలు ! నాయనలారా ! మీ

చొక్కాల మెడల కాప్రక్క నీప్రక్క నట్టి చెవులెందులకు ? ఆకుక్క చెవులలో ముత్తెపుచిప్పల తమ్మంటు లెందులకు ? మీ మెడలలో నా పట్టుపలుపు లెందులకు ? (సభనుండి హేహేహే నెక్‌టైస్)—ఆవస్త్ర ధనుస్సులచే గొంతుకల కురు లెందులకు ? ఆహాహా ! మీకంఠరక్త నాళముల మొదళ్లెట్టు లిట్టి బిగింపునలన బొంగియున్నవో చూచు కొంటిరా ? రక్తప్రవాహప్రతిబంధకము లగు నీ ముళ్లపేలికలను ధరించుట యావశ్యకమనియే తోచినదా ? అదిగో ? అదియేమి ? వెడలుపుగలదై వంగనిదై బింకముయినదై తెల్లనిదైన నదియేమి ? మెడ పట్టియా ? అబ్బో ! నాలుగంగుళముల వెడల్పుగలదై యున్నదే ! ఇదికూడ సొగసునకే ధరించితిరా ? దీని యొక్కువ వెడలుపుచే మీ మొగములు పై కెగసిపోయినవే ! మొగము వంచుకొందమన్నఁ బట్టి వంగదే? దీనివలన మీ మెడ లెట్లు సాగిపోవుచున్నవో కాసంత యాలో చించినారా ? కుత్తుకసింగారము నపేక్షించి కొంగమెడను గొని తెచ్చు కొందురా ? మెడపొడుగైననేమి? మొగము వింతశోభగలదై యున్న దని సంతుష్టిఁ జెందఁదగునేమోయని యనుకొంపమన్న నంతటితోఁ దెల్లవాఱదే ? సాగిన మెడ బీరకాయపీచువంటి నరముల సమ్మేళనము వలన లోన వ్రేలాడు హృదయకోశముయొక్క పైత్రాటినిగూడ సాగఁదీయునుగదా ? అందువలనఁ బ్రాణాధారమగు నాకోశరాజము నకు నలుగుడు గలుగదా ? అందువలన నూతనవ్యాధి యుద్భవింపదా ? ఆటణాల మెడపట్టి యలంకార మపేక్షించి యామరణాంత మొందఁ దగిన యారోగ్యమును బాడుచేసికొనుట ప్రతిభావంతులపనియేనా ? గొంతుచుట్టు ముచ్చటకై చేరి యీరీతిగ గొంతుఁగోయు నిట్టి వస్తువు లను మీరు ధరింప సాహసించితిరి; కాని లాభ మేమియు లే దని తిల కములను మాత్రము మానివైచితిరా ? సెబాస్ హేతుకల్పనమన్న మీకే తగును.

జోడునాళముల తుపాకివలె జవునుబొంత యరఁటిపండువలె మీ కీ యిజారులెందులకు ? ఆపాదరక్షలను గట్టిగ బిగించితిరి కాదా ? శీతప్రదేశమున మంచుగడ్డలలోఁ దిరుగవలసినవారి కిట్టి వసనధారణము గాని మంగలములో వేఁగుచున్న మన కెందులకు ? మన పెద్దలేర్పఱి చిన వస్త్రమైఖరియే మనకు సర్వోత్కృష్టముగ నున్నదే ? పెద్దలేర్పఱి

చుటమాట యెందులకు? మనదేశమున కది తగును. మన కది తగును. అన్నివైపులనుండి గాలితగులు దుస్తులు మనకుఁ గావలయును. అగ్ని బాధ తగుల వెంటనే యొక్కయూపున నూడఁదీయఁదగిన దుస్తులు మనకుఁ గావలయును. దేశమునుబట్టి మనుజుఁడుకాని మనుజునిబట్టి దేశముకాదే? మనుజునిబట్టి దుస్తుగాని దుస్తునుబట్టి మనుజుఁడు కాఁడే! మీ రిట్టి వస్త్రధారణమున నాంగ్లేయులు కాఁగలరా! పరీక్షిత్తొనర్చిన సర్పయాగములోని వైశ్వానరకుండమునుండి గోటులో తప్పి వెలిఁబడిన పాములవలె నత్యంతసన్నిహితుఁడగు సూర్యునివేడిమికి తాళి బ్రతికి యున్న మనము కమలి పొగచూరి కుమిలిపోయి యుంటిమే! మఱియొక మాట! ఒకనిమాటగాని నడకగాని వేషముగాని యనుకరించుట హాస్యాస్పదముకాదా! బ్రాహ్మణవేషమును ధరించి "హాగుంసశ్శుచి" యని పనసను జెప్పు పగటివేషపుసాతానిని జూచి బ్రాహ్మణుం డెట్లు వెకవెక నవ్వునో మన యాంగ్లేయవేషములు జూచి యాంగ్లేయు లట్లు నవ్విన నవ్వవచ్చును. ఔచిత్యమునకంటె నాధిక్య మేనియు లేదు.

ఇఁక మీదేహదార్ఢ్యము లెట్లున్నవో పరీక్షింతము. మేము చదువుకొను దినములలో మే మొనర్చిన గురుశుశ్రూషయే మాకుఁ దగిన దేహసాధనముగ నుండెడిది. ఉదయమునఁ గాలకృత్యములకై రెండు మైళ్లకుఁ దక్కువలేకుండఁ బాదచారమయినపిమ్మట గురువు గారి యెక్కలకు నీళ్లుతోడుట ప్రొయ్యిలోనికి గట్టెలు చీల్చుట బట్ట లుదుకుట మొదలగు వ్యాపారములతో మాకు దేహము గఱిడిదేఱి నట్లు గఱిడిదేఱి యుండెడిది. అంతట చెరువునకో నదికో పోయి యీఁదు లాడి స్నానము చేసివచ్చి పాఠములు చదువుకొని భోజనమునకుఁ బోవు సరికి క్షుత్తు హాలాహలప్రాయమున నుండెడిది. సంపూర్ణమగు నాహార ముచే సంతుష్టిగ నుండెడివారము. సాయంకాలమునఁ దిరుగ నడచివచ్చి పాఠములఁ బునశ్చింతనజేసి గురువుల పాదము లొత్తి తుంగచాపపై నొరుగుసరికి గాఢనిద్ర పట్టుటచే సుఖముగ తెల్లవాఱుకడ లేచెడి వారము. ఇట్టి గురుశుశ్రూష పారమార్థికమే కాక పాటవప్రదము కూడను. ఇప్పు డట్టి దావశ్యకముకాని హేతువుచే మీకు దేహ సాధన మంతగ లేదు. సాధనము చేయవలయునని నియమమున్నను మీరు ప్రాయికముగ దానిని దప్పించుకొందురు. మీయుదయయాత్ర

పడకగది మొదలు పెఱటివఱకే! ప్రక్కమీఁదనుండి లేచునప్పుడు "కృష్ణా కృష్ణా" యని యనుటకు బదులుగ "కాఫి కాఫి" యని లేచు చున్నారు. కాఫిని గర్భకోశమున నింపి దేహయంత్ర చలనమునకై సిగరెట్టులు ముట్టించుచున్నారు. ఆఁకలి కింక వేళ కాకుండనే "స్కూలు"కు వేళ యగుటవలన ముంగాళ్లపైఁ దొందరతో భుజియించుచున్నారు. మధ్యాహ్నము తిరుగ ఫలహార మొనర్చుచున్నారు. సరియగు దేహవ్యాయామము లేకుండ సాయంకాలమున నటులే భుజియించు చున్నారు. జేబుగడియారమునుబట్టి జీవయాత్రను జరుపుకొను చున్నారు. రాత్రులు మీకు సరిగ నిద్దుర లేదు. మనస్సులకుఁ గఠిన పరిశ్రమమిచ్చి దేహముల శుష్కింపఁ జేసికొనుచున్నారు. రెండుచక్రములున్నగాని బండి నడచునా? మీకొక్కటా లెండిపోవుచున్నది. ఒక కాలు బోదకాలగుచున్నది. మనో దేహములు రెండును జెడుచున్నవి. వ్యాయామ శూన్యతవలనను, "గాఫీ" త్రాగుటవలనను మీకు మందాగ్ని యుద్భవించుచున్నది! సిగరెట్లవలన నుబ్బసము గుండె రోగము బుట్టుచున్నవి. మిగుల చదువువలన నత్యుష్ణము వీర్యనష్టము గలుగుచున్నవి. ప్రాణసారమగు వీర్యము సెడుటవలన మీ దేహములు సమస్తవ్యాధులకుఁ దావలములై యుండును. సహజవ్యాధి సంపదలు చాలకయా? నాయనలారా! అక్షివ్యాధి దక్షిణలు తెచ్చుకొంటిరి? ఎవనికో [illegible] సందటుగూడ గాజుల ధరింపనేల? అక్షివ్యాధి యప్పువారువలె నంటురోగ మగుటచే మీ కిట్లు ప్రాకినదా? లేక యీయంధత్వము గూడ నలంకారమా! గ్రుడ్లగూబ మొగములు సొగసులనియే యభిప్రాయపడితిరా! నోకి కొనఁగ నోకికొనఁగఁ గుప్ప బయలుదేలునట్లు దగ్గదగ్గ క్షయ బయలు దేలునట్లు సొంతముగాఁ దెచ్చుకొనిన యంధత్వము లెగులై పరిణమించినది కాదా? తోటకూర కాడలవలె నొక విచిత్రమైన గడ్డివలెఁ దొందర తొందరగ నెదుగవలసినదినములలో మీ కీరోగములు గలుగుటచే ఖర్జూరపుకాయలవలె దిగఁబెరుఁగుచున్నారు. వడియములవలె నెండు చున్నారు. కర్పూరమువలెఁ గ్రమముగ హరించుచున్నారు. ఏమి వింత యాకారములతో నున్నారు. పిండిబొమ్మలు! శల్యసంఘములు! తోలు విగ్రహములు! బట్టలగుమ్మటములు! పుల్లగుజ్జులు! వేసవికాలపు గోల

భామలు! తీసివేతసరకులు, వానపాములు; దర్భపుడకలు! బాల్యత్వపు పిప్పియగు మీవలన మీ కేమి ప్రయోజనము! లోకమున కేమి ప్రయోజనము. మీరింక భార్యలతోఁ గాఁపురములు చేసి సాంసారికసుఖ మనుభవింపవలసినవారు కదా! మీ రే యిటులుండ మీకొడుకు లెటులుందురో? ఈదుర్బలాల్పనిస్సార శరీరములతో నింక నరమూషకములను దబ్బెత్తుగాండ్రను గనఁదలఁచితిరి కాఁబోలు! మీ వ్యాధులు మీతో నంత మొందునవి కావా! కవియొకఁ డీవిషయమున నిట్లు పలికినాఁడు.

గీ. అఖిలరోగార్తులయిన యీయయ్యవార
లనిలశూన్యతమోవృతస్థాలయముల
దిగఁబెరుఁగుతోలుబొమలతో దేవులాడి
యంధపంగు మూకాద్యులై యవతరింత్రు.

గీ. ప్రాణిబాధలు తగ్గింపఁ బ్రతినరునకు
నేకకర్తవ్యమైయుండ నిట్టివార
లట్లు సేయరు సరికదా యార్తినొందు
ప్రాణితతిసంఖ్య నే వృద్ధిపఱతు రయ్యొ?
ఇట్టిపాపులు సతిమెడఁ గట్టుత్రాడు
తమమెడను గట్టికొని యీల్గ ధరకు మేలు
త్రాట మెడబిగియించుకోఁ ద్రాసమైన
మొలనుగలత్రాడు త్రెంపిపోవలయు వనికి.

ఆకవియే మఱియొకచో నిట్లు పలికినాఁడు.

గీ. తనువునంటినరోగముల్ తనరువాఁడు
క్షేత్రమున నూడ్చి పంటనీక్షింపఁదగదు
జనుఁడనూచానరుగ్ణతాస్పదుఁడు వెనుక
కేడ్వఁదగును ముందునకు నేడ్పింపఁ దగదు.

నాయనలారా! మీరు పిల్లలకిచ్చునవి మేడలు, మిద్దెలు, భూవసతులు లేవుకాని యుష్ణరోగములు, నుబ్బసములు, మూర్ఛలు మాత్ర మేయున్నవా? మీవంశములోఁ బిత్ర్యపితామహార్జితధన మిదియే చేయఁ దలఁచితిరా? చాలు! ఇఁకఁజాలు—మీమతాచారసంపత్తినిఁగూర్చి యింకఁ బలుకనిందు.

మడిబట్టలు మూలఁబడినవి—వెనుకటి పట్టుబట్టలు "వేస్టుకోటు" లుగ జన్మాంతరమొందినవి. పాదప్రక్షాళనము పనికిమాలిన పనియయినది. సంధ్యావందనము బహిష్కరింపఁబడినది—చిత్రగుప్తపూజ త్రోసి వేయఁబడినది. ప్రాణాహుతులు పంచత్వమందినవి—భోజనకాలమునఁ గాళులు సేతులు తిరుగ శీతోదకమున నేల కడుగుకొనవలయునో, నుదుటిపై దళముగ గంధమో, తిరుమణియో, గోపిచందనమో, యేల ధరింపవలయునో తెలియని మీయుప్రకృతిశాస్త్రపారాయణప్రవీణులారా! తలయుఁ గాలుసేతులకొనలు నీల్లు చల్లబడియుండుటచే శరీరరక్తము గర్భకోశమున బాగుగ వ్యాపించి దానిని వికసింపఁజేయును. జఠరాంతరద్రవములు సులభముగ వెలువడును. భుజించిన యాహారము సులభముగ జీర్ణమగును. మందాగ్నినివారణార్థమై జఠర వైశ్వానరోద్దీపనార్థమై పెద్దలు నిర్మించిన యీసదాచారమును మీరు నిరాకరించినారు. మతధర్మసాంప్రదాయములకు — శారీరసన్నివేశములకు— సంపూర్ణసంబంధ మున్నదనుసంగతి మీమెదడున కెక్కలేదు. భోజనసమయమునందు ఫాలమున నంతతిలకము లేదు. కాని యొడల 'హాఫార' మున్నది. నడుమునఁ బట్టుబట్ట లేదు గాని కాలికి మేజోడున్నది. ఈ స్వేచ్ఛ చాలక కుర్చీలోఁగూరుచుండి బల్లపైఁ దినవలయునని త్రిశూలపు ముండ్లతోఁ దినవలయునని యాంగ్లేయభోజన మతముల కతిథులయి పోవుచున్నారు. గరిటెఁడు తులసితీర్థము పుచ్చుకొనుట కిష్టపడరు కాని కాచపాత్రెఁడు "సోడా" గడగడ త్రాగుచున్నారు. ఉద్ధరిణెఁడు పంచగవ్యమునకొక్కఁదురు. కాని కుక్కుటార్భకసారము నొక్క సీసానైన నూపిరివిడువకుండఁ ద్రావుచున్నారు. పాలమడ్డితోఁ జేసిన ముంజెలను ముట్టకుందురు కాని కల్లుమడ్డితోఁ జేసిన రొట్టెలను వడివ్రేసి నములుచున్నారు. మీయాహారణవైఖరు లిటులున్నవి. ఉండవలసినవారికైన మీలోనందఱకు యజ్ఞోపవీతములున్నవని నేననుకొనను. బ్రహ్మసూత్రార్థ విచ్ఛేదకులయి మీమతగురువులు ప్రకాశించుచుండ యజ్ఞసూత్రాంక విచ్ఛేదకులయి మీరు ప్రకాశించుచున్నారు. ఇట్టిసాంసారికసన్యాసులు. ఇట్టిప్రాపంచికపరమహంసలు—ఇట్టి ద్విజశూద్రులు మీలో నెందఱు మహానుభావులున్నారో!

పడుక గదిలో గోడనున్న రవివర్మ "సుభద్రార్జునీయము"

చూతురుకాని, పడమటింట దేవతార్చనపీఠమునసున్న సీతారామము చూడరు. మల్లెపూవులు దెచ్చి యిల్లాలి కొప్పులోఁ బెట్టుదురు కాని దేవతార్చనపుఁ బెట్టెమీఁద విసరియైన వేయరు. మెడలోఁ దోలు సంచిని ధరింతురుకాని తులసిపేరువ్రేరైన నెత్తరు. "ఇది కళావరాసు, ఇది యరఖాసు" నని యుత్సాహమున జేతులఁ బెట్టుకొందురుగాని యిది సాలగ్రామము, ఇది నర్మదబాణమని భక్తితోఁ గన్నులఁ బెట్టుకొనలేరు గద! 'వేల్సు' యేది యని యడుగ నిది యని ప్రుడకతోఁ జూపఁగలరుకాని వేణుగోపాల మిది యని యొక పుష్ప తన్మూర్తిపై వేయలేరుకద? సాలగ్రామములు కుక్కలను గొట్టుటకుఁ దగిన బొమ్మరాళ్లనుచు నర్మదబాణములు 'Paper weights' గ విశేషించి యుపయోగింపఁ గలవనియు మహాదేవతార్చనాపాత్రసామగ్రి చిల్లర 'దుకాణ'మనియు మనసు కసిదీఱఁ దూలనాడుచున్నారు గదా? ధూపపుటారతికై తెచ్చిన నిప్పునుజూచి మా మదనగోపాలుఁడు "సిగరెట్టు" ముట్టించుకొనునని పరిహాసమాడుచున్నారా! జేగంట వాయింపఁగ దేవుఁడుగారి తిండికై 'First bell' యయినదని యధిక్షేపించుచున్నారా? మా భగవంతుఁడుగారికిఁ బాకపుగారెలు పరమ ప్రీతి యని గేలిసేయుచున్నారా? మాకృష్ణయ్యకు రాధ ప్రక్కలో లేనిదే రాతిరి నిద్దురయే పట్టదని నిందించుచున్నారా? మా దేవుఁడు పాత్రము—మీదేవుఁడు లక్కపుత్తడి మాదేవుఁడే గట్టివాఁడని కాలు లఱచుచున్నారా? విగ్రహారాధనమే పెత్తు లన్నిటికంటె హెత్తి యనుచున్నారా? ఆహా! మీబుద్ధి వైభవమునకు మెచ్చఁదగును.

నాయనలారా! ప్రపంచమున మనసుకంటె చంచలమగు వస్తువు మఱియొక్కటి లేదుగదా? దానిని నిశ్చలము జేయుట కెన్ని పాటులు పడవలయును. సంగీతశాస్త్రపాండిత్యమున కవధి స్వరజ్ఞానమేకద? అట్టిస్వరజ్ఞానమును సంపాదించుకొనుట కెన్ని సరళస్వరములు సాగదీయవలయును? ఎన్ని జంటస్వరములతో వెనుకకు ముందునకుఁ ద్రొక్కులాడవలయును? ఎన్ని యలంకారములతోఁ జేతులు తొడలు బగులునట్లు కొట్టుకొనవలయును? ఎన్నిగీతములతో గింజుకొనవలయును?—ఎన్ని చౌకవర్ణము లెన్ని తానవర్ణములు వల్లెవేయవలయును? అటుపైనకదా? పుణ్యమున్నయెడల స్వరజ్ఞానము

లభించుట! ఇన్ని మెట్లెక్కకుండ నెంతబుద్ధిమంతుడైన జ్ఞానము నందఁ గలఁడా? అంతదనుక నెందులకు? మనకు భాషాపాండిత్య మొక్క సారి కలుగుచున్నదా? గుంటయోనమాలవద్ద నెన్నినాళ్లు చెవులపట్టులు దినుచుఁ గూలఁబడి యుండవలయును? తరువాత గుణితముతో నెన్నాళ్లు కూర్చుండ వలయును? అట్టియట్టి క్రమక్రమముగ నొక మెట్టు తరువాత నొక మెట్టెక్కినపుడుగదా భాషాజ్ఞానము లభించుట! ఇది "ఓ" ఇది 'క' వెలుపలగిలక యని మనగురుఁడు మనకుఁ జెప్పినప్పుడు ఇది "ఓ" కాదు ఇది 'గిలక' కాదు. అని నిరాకరించినయెడల మనకు భాషాపాండిత్యము సిద్ధించునా? అది "ఓ" యని నమ్మవలయును— దానిని నోటఁ బలుకవలయును. దానినిఁ జేత వ్రాయవలెను. దానిని మఱియొకదానితో మేళవింపవలయును. అన్ని శాస్త్రముల కిట్టి సంకేతములు గలవు. కన్నునకు నచ్చినప్పుడుకదా—మనసునకు నచ్చవలసినది! తరువాతఁ గన్ను సహాయములేకుండ మనసే పనిచేసికొనఁగలదు. అట్టి సామాన్యశాస్త్రజ్ఞానసంపాదనమునకే యింత సంజ్ఞావిశ్వాస మావశ్యకమయినప్పుడు నిర్గుణసమాధి యూరక తనంతతాను లభింపఁగలదా? సాకారవస్తుపూజ యుండకతప్పదు. ఈసంజ్ఞయే పరమాత్మయని యెవ్వఁడు చెప్పుటలేదు. ఆర్యావర్తచిత్రపటమున కుత్తరపు నల్లగీత హిమాలయపర్వతమని మీ రనుచున్నారా? లేదా! ప్రాలేయాచలము పటముపైకి దిగివచ్చినదని మీరుమాత్ర మనుకొనుచున్నారా? ఈయంశము గూర్చి మతోపన్యాసములలోఁ గాలాచార్యులుగారు ముందు జెప్పుదురు. ఆవశ్యకమగు విగ్రహారాధనమును మీరు నిందింపకుఁడు.

ఈయంశమునే యొక కవి యిట్లు పలికినాఁడు.

గీ. వర్ణతతిఁ జూచి వ్రాసియుఁ బలికి మరి గు
ణించినను గాని పాండిత్య మెటులు రాదో
మొదట నట్టులు విగ్రహపూజ లేక
ముక్తిసాధనమగు భక్తి పుట్టదెపుడు.

గీ. ఈవు కృష్ణుఁడవని రాధ యెంచుకతనఁ
గృష్ణపరిరంభ సౌఖ్యంబె యెనసె రాధ

విగ్రహమె దేవుఁడని భక్తి విశ్వసింప
దైవసాన్నిధ్య సౌఖ్యమందంగ నగునె ?

విగ్రహమునందు మీకు విశ్వాసములేదు. నిర్గుణ సమాధికి శక్తి లేదు. నడమనుబడి యుభయభ్రష్టులై చెడిపోవుచున్నారు. మిగుల దుర్దశలో నున్నారు. మిమ్ము మీరే కాచుకొనవలయును. ఇదికాక మీరు మఱియొక వ్యాధిచే బాధపడుచున్నారు. జాతిభేదము సర్వ సౌఖ్యాభివృద్ధికి నభ్యంతరముగ నుండుటచే దానిని నిర్ధ్వంసము సేయ వలయునని జూచుచున్నారు. సర్వమహాజనులందఱు కలసి యొక గొడ్డుమీదఁబడి దానిని బీకుకొని తిని యొక్క బానలోనికల్లు నొక్క కడముంతలోఁ గలిసి పీల్చిననైన నది యైహికమున సౌఖ్యముకాదు. ఆముష్మికమున క్షేమముకాదు; అదికాక ప్రపంచ మున్నంత కాలము జాతియో దానివంటిది మఱియొకటియో నిలువనే నిల్చునుగాని మీరను కొనినదశ యెన్నటికి రానేరదు. ఈయంశమునుగూర్చి కూడ నా మిత్త్రుఁడు కాలాచార్యులు ముందుపన్యసించును కావున నేను దానినిఁ గూర్చి యింతకంటెఁ జెప్పఁదలఁచుకొనలేదు. నాయనలారా ! మీయుత్తా చారసంపద యింత సౌభాగ్యవంతమై యున్నది.

ఈదినమున మీ దేశభాషాభిమానమును గూర్చి కూడ చెప్పఁ దలంచితిని గాని యిదివఱకే యాలస్యమగుటచే దానిని మానితిని. నాయనలారా ! మన మార్యావర్తదేశమునఁ బుట్టితిమి—ఇది కర్మ భూమి; కర్మమువలనఁగాని భక్తిజ్ఞానము లంకురింపవనియు, ముక్తినిశ్రే ణిక కదియే మొదటిమెట్టనియు నమ్మకముఁగలవారము. వైదికకర్మ ములు మన కత్యావశ్యకములు. దైవభక్తి, మతాభిమానములు, వేద కర్మానుష్ఠానము, రాజభక్తి, భాషాభిలాష మొదలగు నుత్తమోత్తమ గుణముల కాటపట్టు లగువారికడుపులఁ బుట్టినవారము—ప్రపంచమం దున్నజాతులలో నొకొక్కజాతి కొకొక్కవిషయమునఁ బూర్ణాభి మాన ముండును. ఒక జాతికి విద్యాభిమాన మధికము. మఱియొక జాతికి వ్యాపారాభిమాన ముండును. ఇంకొక్కజాతికి రాజకీయ తంత్రాభిమాన ముండును. మనజాతికిమాత్రము మతమే సర్వము— మతము మనలో నున్నది. మనము మతములో నున్నాము. మనకు జుట్టులో మతము. బొట్టులో మతము. కట్టులో మతము. మతశాసన

సంబంధములేకుండ మనము తుమ్మలేము. ఆవులింపలేము. క్షురకర్మము నేయించుకొనలేము. స్నానము చేయలేము. తినలేము. భార్య యొద్ద శయనింపలేము. పిల్లలఁ గనలేము. తుదకుఁ జావలేము. చచ్చిన తరువాతఁగూడ మతసంబంధము వదలనే వదలదు. మనకస్థిమాంసములు మతమయములై యున్నవి. రోమకూపములు మతమయములై యున్నవి. మనముమానిన సంధ్యావందనము చివరఁజెప్పవలసిన ప్రవరలలోఁ బేర్కొనఁబడిన మహర్షులు—వసిష్ఠ విశ్వామిత్ర వాలఖిల్య జమదగ్న్యాదిమహర్షులు— తపస్తేజస్సామర్థ్యతులితాంభోజభవులగు మహర్షులు—జ్ఞానశాంతి దాంతిధనవిశేషులయిన మహర్షులు—మనవంశముల కాదిపురుషులై యఖండశోభామూర్తులై ప్రకాశించుచున్నారు. అట్టివారికడుపులఁ బుట్టిన మనకు—వారి దైవభక్తిలో—వారిసత్యశీలతలో— వారివైదికాచారసంపన్నతలో—వారియింద్రియనిగ్రహములో— వారితపశ్శక్తిలో— వారిమతాభిమానములో—లక్షాంశమైనఁ గోట్యంశమయిన మనకుండనక్కఱలేదా? మనవంశములో—నిట్టి వికృతవేషులు—నిట్టిదుర్బలశరీరులు—నిట్టి విధినిషేధవిచికిత్సాశూన్యులు—నిట్టి సదాచారపరాఙ్ముఖులు—నిట్టి మతసాంప్రదాయపరిహాసకులు—నిట్టివారు—జన్మించిరేల ? యని యామహర్షులు గన్నీరు విడువకుండునట్లు ప్రవర్తించుటకంటె మనము వారికిఁ జేయఁగలయుపకార మేమున్నది ? అట్లు చేయకున్న మనయార్యనామమునకు సార్థకత యేమున్నది ? నాయనలారా ! మీరందఱట్టివారని నాయభిప్రాయమెన్నఁడు కాదు. మీలోఁ గొందఱు పూర్వాచారపరాయణతయు మతాభిమానాదులు గలవారై యున్నారు. అట్లుకానివారగు కొందఱిఁ గూర్చి మాత్రమే యీయుపన్యాస ముద్దేశింపఁబడినది. నామాటల వలన మీరు కోపమొందకుఁడు. పగలేదో రాత్రియేదో తెలియని ప్రాఁజదువుబాపనయ్య యింతకంటెఁ బలుకఁగలవాఁడా"—

జంఘాలశాస్త్రి యుపన్యాసమును ముగించెను. బాలురులేచి పోవుచు వారిలోవా రేమనుకొనిరో పూర్ణముగ వినఁబడలేదుగాని "Nonsense" "so and so" "mere blindness" "good voice without much sense" "Arrogant fellow" అని యేమేమో యిట్టిమాటలు వాణీదాసునకు వినఁబడెను.

సాక్షి

8. భూతవైద్యము.

సభాశాలలో జనసంఘము కిటకిటలాడుచున్నది. జంఘాలశాస్త్రి యిట్లుపన్యసించెను. "నే నెఱుఁగుదును. నాకు స్వానుభవ మున్నది. నే నావిద్యలోఁ గృషిచేసినవాఁడను. మీ కందఱకు నయ్యంశములఁ గూర్చి సందేహజ్ఞానముఁ గాని నాకు నిశ్చయజ్ఞానము. అథశ్శయనబ్రహ్మచర్య వ్రతములు జేసి గురుశుశ్రూష యొనర్చి కాయక్లేశపడి, పిశాచ విద్యాపారగుఁడ నైతిని. మాగురువుగా రిప్పటికి నొకయాఱ జీవించి యున్నారు. నే నొకసారి కొత్తఁగ నాపురమునకుఁ బోయితిని. అచ్చట మారీచశాస్త్రి యనునొకభూతవైద్యుఁ డున్నాఁడు. నేనుబోయి యాయ నను దర్శించితిని. నామాటలనుబట్టి వైఖరినిబట్టి ద్రిస్మరి నని యాతఁడు గ్రహించి నావంటివాఁడు తనకు శిష్యుఁడుగ నుండుట మంచిదని యనుకొనుటచేఁ గాఁబోలు నన్నుఁ దనయొద్ద నుండుమని కోరెను. నేను సమ్మతించితిని. మఱునాఁ డుదయమున మాభూతవైద్య శాలను దెఱచితిమి. రెండు బుట్టలతో నూలుదారములముళ్లు మూఁడు పల్లికలతో తాటాకులముక్కలు, రెండు మూకుళ్లతో బూడిద, మూఁత లేని దేవదారుపెట్టెలోఁ గొన్ని రాగిరేకులు, రెండుకడముంతలలో పసుపు, వెదురుగొట్టములో నెత్తుని యక్షత లున్నవి. ఇవి మాశాలలోని యౌషధములు. నూలుదారములని తాటాకులని మాలో మేమనుకొనిన యెడల రోగులకు మాచికిత్సయం దనాదరణముగనుండునని మాయౌష ధములకు మాగురువుగారే కొన్ని వింతపేరులను గల్పించెను. ఇవికాక ప్రతి వైద్యశాలయందుఁ గోఁతకై కొన్నియాయుధములుండు నాచార

ముసుబట్టి మావైద్యశాలలోఁగూడ శరీరచ్ఛేదనమునకై కొన్ని యాయుధముల నుంచితిమి. రెండుచీఁపురుకట్టలు, వేఁపబెత్తపుకట్ట, దూలగొండియాకు నూఁగుతోఁగలిపిన విభూతి, రెండుజతల యినుపగోళ్లు, గట్టిబిరడలుగల భూతాకర్షణ కాచపాత్రములు, నొక పట్టుకారును, మాశాలలో శల్యతంత్రసాధనసామగ్రిగా యున్నవి. ఈయాయుధములకుఁ గూడ వింతవింత పేరులు మాగురువుగారు కల్పించియుంచిరి. చీపురుకట్టకుఁ గాంతాకరవాలమనియుఁ, బేఁపబెత్తమునకు బాలబుద్ధివృద్ధిపిని యనియు, దూలగొండిబూడిదె కుగ్రనారసింహమనియు, నినుపగోళ్లకుఁ గాళికాదంష్ట్రలనియు, సీసలకు త్రోణికుక్షీ నిక్షేపములనియు, బట్టుకారునకు వీరాంజనేయమనియు, విచిత్రనామములను వస్తుగౌరవపరిహారార్థముగను భూతరోగులకు భయాభివర్ధనార్థముగను గల్పించెను. ప్రతివైద్యశాలయందు శారీరశాస్త్రసంబంధములగు పటములు వ్రేలాడఁగట్టు నాచారమునుబట్టి యిచ్చట గూడ నాలుగుగోడలకు బాల—బగళ—మహిషాసురమర్దని—మళయాళ భగవతియను విగ్రహములు రంగులతో వేయఁబడినవి. అవిగాక మాగురువుగారి గురువగు గుంటపల్లి గురులింగదేవరగారి విగ్రహ మొకటికూడ నున్నది. భూతభేదముల ననుసరించి భూమిపై వేయవలసిన వేలువేలు ముగ్గుల చిత్రపటములు కొన్నిమాత్రమే, యచ్చటచ్చట సుద్దతో వ్రాయఁబడియున్నవి. ఇవికాక తాళీపళసంపుట మొకటి యున్నది. అందులో నేమున్నదియో నాకుఁ దెలియదు.

మా గురువుగారు వ్యాఘ్రాజినముపైఁ బద్మాసనస్థులై నాసికాగ్రవిన్యస్తవిలోకనులయి కూరుచుండిరి. ఆయన నడిమివయసుగలవాఁడు. పిప్పళ్లబస్తా! పాషాణప్రతిమ! ఉక్కు వృకోదరుఁడు. నల్లని గరుసుగడ్డముచేఁ బ్రత్తికాయలవంటి గ్రుడ్లచేఁ దుబ్బపెదవులచే భ్రూమధ్యమునఁ బెద్దకుంకుమరేఖచే భయంకరమగు స్వరూపము గలవాఁడు, ఒక్కభార్య నంటఁగట్టుకొని లొడితెడు సంసారములో గుడు గుడు గుంచములాడుట కిష్టపడక బ్రహ్మచారియై లోకముమీఁద విలుచుకొనిపడి తెగిపడ నుపకారము చేయుచున్నాఁడు. భూతభేతాళ పిశాచాదులతో నీతనికి జరిగిన హస్తాహస్తి పాదాపాది మూర్ధామూర్ధి యుద్ధము లనేకము లీతఁడు పొడిచినట్లు మొలచినట్లు వర్ణింపఁగలడు. దయ్యములు పిడికిటిపిడుగులచే

మడమలపోటుపులచేఁ దల టొంకాయింపులచే నీతని శరీర మింత గట్టి పడినదని యీతని నమ్మకము. ఈతఁ డొక చాకిదాని పిశాచనిగ్రహార్థ దాని యింటికిఁ బోయి యాతంత్రమున నతిక్షీణ దీక్షుఁడై యుండ నాచా కిత నావేశించిన పిశాచము దాని భర్తరూపము నట్లు ధరించి గొడ్డుగాఁ గాలిన నిప్పట్టెను వెనుకపాటున వచ్చి యీతనివీపుపై నంటించెనఁట. ఆమచ్చ యిప్పటివఱకు మొండిచేట యంత నిల్చియున్నది.

ఆతఁడు నేనును నాయుదయమునఁ బిశాచభేదజాలలోఁ గూరుచుంటిమి. ఇంతలో నొక శూద్రకాంత వచ్చి తన సవతి తన్నుఁ బీకుకొని తినుచున్నదనియుఁ దనకుఁ జూలు నిలువనీయదనియుఁ జెప్పెను. ఆమె కాతఁడు చేయిచూచి "జంఘాలశాస్త్రీ! భూతనాడి తన్నినప్పు డెంత విసరుచున్నదో చూడు" మని యామె చేతిని నాచేతిలోఁ బెట్టెను. నేను జూచి యూరకుంటిని. అంత మాగురువుగారు శాస్త్రిని నెగ దిగఁబరికించి "శాస్త్రీ! ఈమెకుఁ గార్పాసకలతాబంధమును శాంకరాంగ రాగలేపన మును గావలసియున్న" దనెను. ఆ పెద్దమాటలను విని యామె గతి తెల్లవడి "ఏదో గట్టిపని చేసినఁగాని యిల్లు నిలువఁబడుసాధనము లేదండి" యని కన్నీరు పెట్టుకొనెను. గురువుగారి, యీసంస్కృత సంజ్ఞల యర్థము నే నెఱింగినవాఁడ నగుటచే ముల్లనూలు పోఁగొకటి యిచ్చి దీనిని జేతఁ గట్టుకొ మ్మంటిని. మూకుళ్లలోనున్న బూడిదెలోఁ బిడికెఁ డిచ్చి దీనిని రాత్రులందు గర్భమునకు రాచికొమ్మని చెప్పితిని. ఆమె పోవుచుండఁ గనే యొక వృద్ధవైశ్య బాలికను గనఁబఱచి యిది తన మనుమరాలనియు దీనిని మేనత్తకొడుకున కిచ్చుటకు స్థిరపఱచుకొనిరనియు నాతఁడు మర ణించుటచే మఱియొకనికి వివాహము చేయఁబడినదనియు మేనత్తకొడుకు దయ్యమై దీనిని బట్టుకొని మగనియొద్దఁ బండుకొననీయఁడనియుఁ దానే దీని రక్తమాంసము లాడిచి చంపుచున్నాఁడనియుఁ జెప్పెను. అంతట గురు వాబాలికచేయిఁ జూచుచుండఁగ నామె క్రేగంట నాతనిఁ జూచి కొంత యిగిలించెను. నేను దెల్లఁబోయి చూచుచుండఁగ "ఈయిగిలింపు పిశాచలక్షణమునుమా!" యని నాతోఁ బలికి ఈభూతము "హాత్తు హుత్తుల"వదలి పోవునది కాదు. ఈమెను గొంతకాలమువఱకు భర్తను జూడ నీయఁదగదు. ఈమెను బ్రతిరాత్రియు నేడుగంటల కిచ్చుటకుఁ దీసికొని రమ్ము. ఈమెను మ[illegible]లోఁ గూరుచుండఁ బెట్టి తాడనపీడ

నము లాచరించి కచ్చాకర్షణ మొనర్చి యొక జాముసేపువఱకు జాపిడి పెట్టినఁగాని యీవికారము వదల" దని వృద్ధవైశ్యతో నాతఁడు బలికెను. బాలవైశ్య యీమాటలు విని పట్టలేక కిసుక్కున నవ్వెను. "వెకిలిదయ్య" మని గురువుగారు నన్ను సమాధాన పఱచిరి. వృద్ధాంగన యందుల కంగీకరించెను. ప్రస్తుత శాంతికొఱకు గ్రంథపత్రశకలమొకటియు హేమరజము కొంతయు నిమ్మని నాతో గురువుగారనఁగ నొక తాటియాకుముక్కను గొంతపసుపు నామె కిచ్చి యీపసుపు మొగమునకు రాచికొమ్మనియు నీతాటియాకుఁ గొప్పునఁ బెట్టుకొమ్మనియుఁ జెప్పితిని. వారు పోయినవెంటనే యొక బ్రాహ్మణ వితంతువు పదునాఱు సంవత్సరముల పడుచునుగూడ వెంటఁబెట్టుకొనివచ్చి యిది తన చెల్లెలనియు నంకిలిచే నింక వ్యక్తురాలు కాలేదనియు దానిభర్త రెండవపెండ్లివాఁడనియు నాతనికి వెనుకటి కళత్రమువలనఁ బిల్లలు లేరనియు నింక నేమేమో చెప్పఁబోవుచుండఁగ మాగురువుగారా పిల్లను చేతఁదిగిచి యొడిలోఁ గూరుచుండఁ బెట్టుకొనెను. నాకొడలు చచ్చినట్లయ్యెను. ఆపిల్ల లేచిపోవుటకు గింజుకొనినను మాగురుజీ యామెను గట్టిగఁ జేతుల నదిమిపెట్టి "ఫట్ ఫట్" మని యేదో మంత్రించి యొకగడియసేపటికి వదలిపెట్టెను. "గ్రంథశకలత్రయ మా పిల్ల కిమ్మని" నాకు సెలవగుటచే నిచ్చితిని. ఇది యేమి సేయవలయునని వితంతువు నన్నడుగ నేను వెఱ్ఱిమొగము వైచుకొని పిశాచాధ్యాపకునివంకఁ జూచితిని. "ఇవి సమర్తచీటులనియు నివి పొత్తికడుపునకు గుడ్డపేలికతో మూఁడురాత్రులు కట్టకొనవలయు" ననియు నాతఁడు సెలవిచ్చెను. వారు పోయినవెనుక నొక వెలమదొరగారు తమవీథిలో నొకయింటిలో బాలింతరాలు చనిపోయినదనియు న్నామె బ్రహ్మరాక్షసిని యయ్యె ననియు నాయిల్లు మరణనక్షత్రదుష్టతచే విడువఁబడినదనియు నాయింటిప్రక్కనుండి తనభటుఁ డొక రాత్రి చుట్టలకొఱకంగడికిఁ బోవుచుండఁగా నాబ్రహ్మరాక్షసిని వానియెదుటఁబడి యొమ్ముపై నొక్కచఱపు చఱచినదనియు నాతని వక్షస్స్థలము వాచి యెఱ్ఱఁబడుటయే కాక యారక్కసి గోళ్లగీరుల యానవాళ్లుకూడ నందుపై నుండెననియు నాతఁ డేడ్చుచుఁ దన యింటికివచ్చి రెండురక్తవమనములు చేసికొని యారాత్రియే మరణించెననియు నప్పటినుండియు నావీథిలో

సాయంకాలమయిన పిమ్మట జనసంచారము పూర్ణముగఁ గట్టఁబడిన దనియు, నావీథిజను లీకారణమున మిగులఁ బరితాపపడుచున్నా రనియు నిట్టి యుపద్రవము శీఘ్రముగ నివారించినఁగాని జనులకు మన శ్శాంతి యుండదనియుఁ జెప్పెను. మాగురువుగా రీసంగతి నిదివఱకే వింటిననియు దానినిగూర్చి యెవ్వరును గోరియుండకపోవుటచే నేను బనిచేయలేదనియు మాఱుపలికెను. "గురువుగారి సెలవైనయెడల నే నీరాత్రి పోయి చూతు" నని నేను బలుక వెలమదొరగారు "బ్రతుకఁ దలఁచుకొనలేదా" యని యొకసక్కెముగఁ బలికెను. "యితఁడు నా శిష్యుఁడు, భూతవిద్యారహస్యములు బాగుగ నెఱిఁగినవాఁడు. ఈతని నీ పిశాచికి నే నొక్క లేఖ నీరాత్రి పంపించి దానిస్థితి దాని జాలిటు లుండునో కనిపెట్టి యటుపైన నావశ్యక మగునెడల నేనే యుద్భవింపు వచ్చి యన్నియుఁ జక్కపెట్టెదను. ముందుగ నేనే వచ్చుట గౌరవము నకు లక్షణము కాదు. మఱి దయ్యములనుగూర్చి దొరగారికిఁ దెలియని యంశము లేమున్న" వని మాగురువుగారు దొరగారితో ననెను. దొరగారు వెడలిపోవునప్పుడు మాగురువుగారు "సెలవుతీసికొండు" అని చెప్పఁగఁ దల యొకవంకకు దబాయించి కుడిచేతిని పెత్తగిల్లపెట్టి, పెట్టి యిగిలింపాకటి యొరువుతెచ్చుకొని ఊఁ ఊఁ అని రెండుమాటలు ముక్కు-ముందు భటుఁడు దారిచూప నాతఁడు నడచిపోయెను.

ఆరాత్రి నేను బదునొకండుగంటలు దాఁటినవెనుక నొక్కఁడను బిశాచవీథికి బయలుదేఱిపోయితిని. ఇండ్లతలుపులన్నియు బిగించియుండెను. మనుజుల యలికిడియైన వినరావయ్యెను. భయంకరమగు నిశ్శబ్దము ప్రబలియుండెను. గాఢాంధకారము క్రమ్మియుండెను. పురపారిశుద్ధ్యసంఘమువారి వీథిదీపమైన లేదు. శ్మశానములో నడుచుచుంటినని నాకుఁదోఁచినది. గుండెలు పీచుపీచు మనుచున్నవి. ప్రాణము లఱచేతిలో నున్నవి. తిరిగి వెనుకకుఁ బోవలయునని యనుకొంటినిగాని మెదడునఁ బుట్టిన పెంకితనము ముందునకుఁ ద్రోచెను. దొరగారు చెప్పిన యింటి యొద్దకు వచ్చుసరికి "ఉవ్వూఉవ్వూ" మను విసరుతో, "రంయిరంయి" మనుధ్వనితో నెదురుగ దయ్యము వచ్చి దబాలున గుండె లవియునట్లు గొట్టినది. కెవ్వుమని యొక్క చావుకేక వైచితినిగాని దెబ్బ తగులుట తోడనే రెండుచేతులతో గట్టిగ నాయెదనదిమికొని గట్టిగఁ బట్టుకొంటిని.

చేతుల క్రింద భూతము పీకుచున్నది కఱచుచున్నది. వెఱ్ఱిపట్టు వదలక యొక్క పరుగున గురువుగారింటికివచ్చి నిదురనుండి యాతని లేపి యీ వృత్తాంతమంత చెప్పఁగ నాతఁడదరిపడి త్రోణీకుక్షి నిక్షేపములలోఁ బెట్టుదమని వానిని దెచ్చి యెదుటఁబెట్టి చేతులపట్టు నిష్కళముగ సడలఁజేయుమని పలికిరి. వడకుచుఁ బట్టువిడిచితిని. ఒక పెద్దగబ్బిలము తుఱ్ఱున నెగిరి మళయాళభగవతి విగ్రహముపై వ్రాలెను. మేమిద్దఱము తెల్లఁబోయితిమి. "మొదట నన్నుఁ గొట్టినప్పు డది బ్రహ్మరాక్షసి స్వరూపముననే కొట్టెననియు కామరూపిణి యగుటచే నేను బట్టుకొనినతోడనే స్వరూపము మార్చి ఋషిపక్షియయిన" దనియు మాగురువుగారి వాదము. ఎటులయినను నాధైర్యమునకు మెచ్చి నన్ను విశేషానురాగమున నాతఁడు చూచుచుండెను. "గబ్బిలపుగాథ రెండవకంటివానికిఁ దెలియఁ గూడదు సుమా" యని నన్ను హెచ్చరించెను.

ఆయూరిలోనే పడమటివీథిలో నొకబాలవితంతువున కొక్క విచిత్రమగు కామినీగ్రహ మావేశించినదనియు నది తన కిదివఱ కెన్ని సాధనములు చేసినను స్వాధీనమైనది కాదనియు రేపటియుదయమునఁ దాను తత్ప్రదేశమునకుఁ బోవుదుననియు నన్నుఁగూడ రమ్మనియుఁ బలికెను. తెల్లవారిలేచి యటకుఁ బోయితిమి. ఆకామిని చిత్రము చూడఁదగినదే కాని చెప్పవీలులేదు. మేము పోవుసరి కాచిన్నది మూఁడు మేజువాణులంత కలకలము చేయుచున్నది. తానే పాట, తానే యభినయము, తానే వెనుకహంగు. తానే చిప్పతాళపుఁదాటింపు. తానే యుపాంగపుశ్రుతి. అంతలో మొగ్గలు. అంతలో శివశక్తిగంతులు. అంతలో గావుకేకలు. తందనపదములు. "ఈకామిని పూర్వమున వేశ్య సుమా?" యని నాతో మాగురువుగారు నిష్కళముగఁ బలికిరి. అంతలో నాచిన్నది "ఓం నారాయణాయ విద్మహే వాసుదేవాయ ధీమహే!" యని స్పష్టముగ స్వరయుక్తముగఁ బలుకగ మాగురువుగారు తా నిప్పు డనినమాట-పూర్వపక్షమైనదని కాఁబోలు. సందేహముతో నీకామినికి వేశ్యాజన్మపూర్వము వైదికజన్మము నుండితీఱవలయును. లేదా వైదికుఁ డెవ్వఁడైన దానియందలి యభిమానము వదలక మరణించి దాని నావేశించి యుండవలయును. "వాసుదేవాయ ధీమహేతన్నోవిష్ణుః" అని యామె మెఱపు మెఱసినట్లెగిరి నాపిఱ్ఱపైఁ దన్నెను. మేము వచ్చిన

ట్లోరగంటను గనిపెట్టినని కాంబోలు. ఆమె తన ధోరణిలో నన్నుం
జూడలేదని యనుకొంటిమి. క్రొత్తవాఁడనైన నేనుగూడ భూతవైద్య
మునకే వచ్చితినని నన్నుఁ దన్నినది కాంబోలు! గ్రుడ్లు నీరునిండఁగ గురువు
గారివంకఁ జూచితిని. "త్రొంగిచూచుట చూచితివా! అంతటితో సంతో
షింపవలసినది. ఈనాడు నాకుఁ బంట్లు పడినవి యని కొంపపట్టుకొని
మీఁదఁబడఁగ "ఆ ఆ" యని నోరు తెఱచి యరచుచు సరిగఁ గాలితో
నాముందుపన్ను బిగఁబట్టి యటునిటుఁ జోకాయించెను. ఇప్పుడే మ
కుగ్రనారసింహలేపన మొనర్తును" అని దూలగొండిపిప్పిఁ దీసికొని
"హ్రాం, హ్రీం, ఫట్, ఫట్" అని యేమేమో చదువుచు నామెను సమీ
పింపఁగ ఖామోష్—ఖబర్ దార్ చలోజావ్. హైకీకానూర్ హాహా
హుం" అనుచుఁ బందిరిమంచపు స్తంభమూఁపఁదీసి మీఁదికివచ్చినది. అంత
గురువుగారు రెండుమూఁడడుగులు వెనుకకువైచి "చూచితివా? తురక
దయ్యముకూడ నున్నది. ఒక దయ్యమునకు దారియిచ్చిన మనస్సులో
నన్నిదయ్యములు ప్రవేశించును. ఇప్పుడు నే నెందులకు పోరక మునుపి
తినో వింటివా? పిశాచములు రెండుమూఁడావేశించుటచేత వానిలో
వానికి మహోత్పాతముగఁ గలహము పెట్టిన గుండెల సొంపదాని
నొకటి కొట్టుకొని తుదకన్నియుఁ బారిపోవును. అట్టి సౌకర్యతంత్రము
మంచిదేమో యని యాలోచించుచున్నాను" అని నాకీభూతవిద్యారహ
స్యమును బోధించెను. కనఁబడిన బట్టలన్నియు జిగులఁ బెట్టుట, కనఁబడిన
మనుజులనెల్ల కొట్టుట మొదలగు భయంకరచర్య లామె చేయుటచేత
నామెకుఁ బ్రత్యేకముగ నుండుటకు వసతి చేసి యుంచిరి. రెవ్వ రామె
యొద్దకు భోజనము తీసికొని వచ్చునప్పుడుతప్ప పోవుట వదలుకొని
నారు. మే మిద్దఱమే యిప్పు డామెసన్నిధి నుంటిమి. కలియఁబడి
యామెను నాలుగు తన్నవలసినదని ప్రేరేఁపదిన్నవాఁడనుగాన నాతనినిఁ
బ్రోత్సహించితిని. కాని యాతని చికిత్సాపద్ధతి భిన్నముగా నున్నది. మే
మిద్దఱ మక్కడనుండి యేమియుఁ జేయలేక యింటికిఁ బోయితిమి.
దారిలోఁ గానఁబడిన యామె తండ్రితో "జంఘాలశాస్త్రిని తీసికొనివచ్చి
రాత్రిపంపుము" నని మాగురువుగారు పల్కెను. ఆమెను జుట్టుపట్టుకొని
నేలమీఁద నడంగఁగొట్టవలయునని నా కుత్సాహముగ నున్నది. తీర్థపుగిండి
తీసికొని రాత్రిపోయితిని. ఆమె ప్రత్యేకముగ నివసించు స్థలమున

మఱెవ్వ రుండుట కవకాశము లేదు. కావున నేను జరజర లోనికిఁ బోయితిని. ఆమె పడుకగది తలు పోరగ నుండెను. నిద్రపోవుచున్న దేమో యని తలుపు కన్నములోనుండి లోనికిఁ జూచితిని. మఱియొక భూతవైద్యుఁ డెవఁడో లోన నామెకు మంత్రించుచున్నట్లు నాకుఁ గనఁబడినది. ముంగురులను జేతితోఁ బట్టుకొనినాఁడు. ఎదుట నొక సీస యుంచినాఁడు. మూతి పొడుగుచేసి ముందునకు వంగి "ఉష్హా" నుటకు సిద్ధముగ నున్నాఁడు. మారణహోమ మారంభించినాఁడనియుఁ గామిని సీసలోఁ దలవెండ్రుకల చిన్న జడతోఁ గూడఁబెట్టి భూమిలోఁ బ్రాతిపెట్టుటకై యిట్లు సేయుచున్నాఁ డనుకొంటిని. "ఉష్హా"నుటకై ముందునకుఁ జాఁచిన మూతితోఁ దళుకుమని నాకన్నులు మిఱుమిట్లు వడునట్లు బింకమైన గొముక్కముద్దును—ఫర్లాంగున్నర పొడగుగల ముద్దును బెట్టుకొనినాఁడు. ఎదుటి సీసలోని దామెబుగ్గలకు రాచుట చేత నది యవనీకుక్షినిక్షేపము గాదనియు సత్తురువుబుడ్డి యనియు గ్రహింపవలసి వచ్చినది. తెప్పపాటుకంటెఁ దక్కువ కాలములో నామె విడుచుకొని యాతనిపైఁ బడినది. అకామిని యమెరికా ఖండమువఱకు నొక్కటేపరుగు. నేనుగూడ నింటికిఁ బరుగెత్తి యీయంశములు గురువుగారితోఁ జెప్పితిని. గదిలో నున్నయాతఁ డెవ్వఁడో నే నెఱుఁగను. "అతనికి గడ్డముండెనా ? యజ్ఞోపవీతమున్నదా ?" యని గ్రుచ్చి గ్రుచ్చి గురువుగారు నన్నడిగిరి. ఆమెలో నున్న మహమ్మదీయ పిశాచమే పైకి వచ్చెనో లేక బ్రాహ్మణపిశాచమే వచ్చెనో యని యాతనికి సందేహము విడువలేదు. మఱునాఁటి యుదయమున నాచిన్నదాని యింటనుండి యొక ముసలిదాసివచ్చి కన్నుల నీరు పెట్టుకొని మా గురువుగారి యెదుట నిలువఁబడెను. "ఏ" మని యడుగ "పోయిన"దని యామె బదులుచెప్పెను. "జంఘాలశాస్త్రీ ! ఇంతపని నిన్ననే జరుగునని నే ననుకొంటి సుమా ? నామంత్రముల కిక్కడతప్ప నెక్కడను నడ్డు రాలేదు. బ్రహ్మాస్త్రము పనికిరానప్పుడు బ్రదుకుయోగము లేదనుకొనవలసినదికాదా ! ఆమె తెల్లవాఱుసరికిఁ జచ్చిపోవునని నే ననుకొనినట్లే యయిన"దని గురువుగారు నాతో నైచ్యానుసంధానము ముచ్చటింపఁ "చచ్చిపోలేదండి, చాకలివానిని దీసికొని పోయినదండి" అని యా వచ్చి

చెప్పెను. గురువుగారి సొంగము వెళ్లఁబోయెను. ఆమె యింటికి మఱలి పోయెను. నామది దయ్యముల సన్నకమునుండి తిరిగిపోయెను.

నాయనలారా! ఇట్టిదయ్యములు లేవు. మనబుద్ధులే దయ్యములు. ఈదయ్యములు విద్యచే, సత్సహవాసముచే, దైవభక్తిచే, జ్ఞానముచే వదలవలసినవి కాని మంత్రించిన మినుపగింజలచేఁగాని చీఁపురుకట్టలచేఁగాని ప్రాఁతచెప్పులచేఁగాని వదలునవి కావు. పిశాచములు బ్రహ్మరాక్షసులు లోకముననే యున్నారు. విద్యనేర్చి న్యాయమైన జీవనోపాధిని సంపాదించుకొనక కనఁబడినవారినెల్ల నుతియించి స్తోత్రపాఠములు చేసి యాచించి పొట్టపోసికొనుచు నొకచోటనున్నను గాలునిలువక వెఱ్ఱికుక్కవలెఁ దిరుగుమనుజులే భూతములు. ఉచితానుచితత లేక పట్టిన పట్టువిడువక పరశ్రేయమునుగాంచి సహింపనేరక యెంతసేపు స్వోదరపోషణార్థమై దేవులాడుచు నాస్తిస్తోత్రములు హద్దులేక చేసికొనుచుఁ గవులను బండితులను గాయకులను నిష్కారణముగ దూఱుచుఁ బరిపాలించు ప్రభువులఁగూర్చియు బతివ్రతలఁగూర్చియు లేనిపోనితుచ్ఛప్రసంగములు సేయుచుఁ గాలక్షేపము చేయువారలే పిశాచములు. నీతికై పరోపకారమునకై ఇంద్రియనిగ్రహమునకై యహంభావనిరసనమునకై బ్రహ్మజ్ఞానసంపాదనమునకై పాటుపడక స్త్రీపిశాచలంపటులై యాశాపాశబద్ధులై దుష్టవ్యసనాసక్తులై పరాపకారతత్పరులై గ్రామ్యసుఖాసక్తులై ప్రబలగర్వాతిరేకులై యుడుకలేఁగక దిరుగు మనుజులే బ్రహ్మరాక్షసులు. వీరికంటె దయ్యము లీలోకమున లేవు” అని జంఘాలశాస్త్రి కూరుచుండెను.

అంతట వాణీదాసుఁడు లేచి యిట్లు చెప్పఁదొడఁగెను.

“లేవని సిద్ధాంతముగఁ జెప్పుట మిగుల సాహసము. సృష్టి యనంతము. దానిలో వింత లనిర్వచనీయములు. అవాఙ్మానసగోచరములు. మనబుద్ధికందని యంశము మిథ్యయనఁ దగదు. ప్రపంచముననున్న జీవులు సంఖ్యాతీతములై యున్నవి. అవయవములు లేనిజంతువులున్నవి. చలనమే లేనిజంతువులున్నవి. అట్టిచో శరీరము లేని జంతువులు మాత్ర మేల యుండఁగూడదు? గాలిలోనున్న జీవులనన్నిటి మనము చూచుచున్నామా? చూడలేని హేతువున లేవనుచున్నామా! నిశ్శరీరమగు శక్తులుండిన నుండవచ్చును. భగవంతుఁ డింత యనంత కల్పన చేసిన

వాఁడై యుండ వానిని మాత్రము చేయలేఁడని చేయలేదని యెట్లు చెప్పఁగల్గుదుము ? అవియే దయ్యములు కాని యవి మనల బాధించునవి కావు. అవి పురుషులకు గర్భమునిచ్చి స్త్రీలకు గర్భనివృత్తి నిచ్చునవి కావు. (సభనుండి)—పురుషులకు గర్భము లేమిటో తెలియలేదు. (అనిధ్వనులు).

"జలోదరములని నాయభిప్రాయము. దయ్యములు మనకేవిధములైన యపకారములు సేయలేవు. ఉపకారాపకారసామర్థ్యము, రక్షణశిక్షణాధికారములు భగవంతునివి కాని జీవులవి కావు. కావున దయ్యములు మనల బాధించునవి కావు. కాని లేవని చెప్పవీలులేదు. ఉండిననుండవచ్చును." అని చెప్పి కోపమూపున జంఘాలశాస్త్రిని జూచి కూరుచుండెను.

అంతట జంఘాలశాస్త్రి గొనగొనలాడుచు లేచి యిట్లనియెను.

సృష్టివైఖరీజ్ఞానముగల కవిగారిప్పుడు చెప్పినమాటలలో వారి ప్రాపంచికజ్ఞానమును విని యోగకఱచుట మానినందులకుఁ జింతిల్లుచున్నాను. పెద్దపురుగులు చిన్నపురుగులఁ జంపుచున్నవి. కప్ప పురుగులను జంపుచున్నది. పాము కప్పను మ్రింగుచున్నది. దుప్పి పామును నమలుచున్నది. పెద్దపులి దుప్పిని వధించుచున్నది. శరభము సింహమును జంపుచున్నది. సింహము తేఁచును జంపుచున్నది. తేఁచు పెద్దపులిని జంపుచున్నది. ఇట్టులే యొకజంతువును మఱియొకటి పీకుకొని తినుచున్నది. ఇట్టి శత్రుత్వమే సృష్టిరహస్యముకాని సామరస్యము కాదు. మనుజుఁడన్ని జంతువులఁ జంపుచున్నాఁడు. వీనికంటె సర్వనాశకుఁడు ప్రపంచమున లేఁడు. దయ్యములే యుండినయెడల సృష్టిక్రమానుసారముగ నవి మనుజులను బీకుకొని తినక తప్పదు. తిరిగి మన మారీచశాస్త్రులు, "మన యుగ్రనారసింహములు, మన వీరాంజనేయములు," సిద్ధము కావలసియున్నవి. భూతవైద్య తంత్రము సర్వమిథ్య యని నేను కొన్ని నిదర్శనములు మాత్రమే స్వానుభవమునఁ జెప్పితిని. గ్రంథవిస్తరభీతిచే నూరకుంటిఁగాని వందలకొలఁది నిదర్శనములు చెప్పఁగలను. మీరందఱొక్క యీమాటనే పాటింపఁదగును. పిశాచావేశమని చెప్పఁబడిన స్థలమునందు మేధాసంబంధమైనదియో జననకోశసంబంధమైనదియో యొక రోగముగాని లేక ప్రబలమైన మోసముగాని యున్నదని నిశ్చయముగ నమ్మవలయు" నని జంఘాలశాస్త్రి యూరకుండెను. సభ ముగిసెను.

సాక్షి

9. వేదాంతోపన్యాసము.

జంఘాలశాస్త్రి సభలో నిట్లు పలుకుచుండెను.

నేనొకయూరు పోయితిని. ఆయూరి కాకస్మికముగ నొకవేదాంతి వచ్చెను. ఆతఁడు మిగులఁ దెలిసినవాఁడని గొప్పదైన నొక యుపన్యాస మిమ్మని యాయూరిజనులలోఁ బ్రముఖు లాతనిఁ గోరిరి. ఆతఁ డందుల కియ్యకొని యూరనున్న దేవాలయమునఁ గూడిన సభికులతో నిట్లు పలికెను.

"సోదరులారా! ఏదైనఁ జెప్పుమని మీరు నన్నుఁ గోరితిరి. మీరుఁ దెలియనిదానిని నేనుమాత్ర మేమి చెప్పఁగలను? ఏదైన వింతదైనది చెప్పినఁగాని మీకు హితవుగనుండదుకదా? న్యాయ మాలోచింపఁగ లోకములో మనవర్త్యకంబు మించినయది మఱేదియు లేదు. సాయంకాలమునకు భోజనములోనికి వ్యంజనము లేమైననున్నవో లేవోయని పగలే చూచుకొని వానినిఁ దెచ్చి యప్పటికొఱకు జాగ్రత్త పెట్టుకొనుచున్నాము. ఇతరదినములలోఁ జవుకగ దొరకని యల్లము నిమ్మకాయలు మొదలగువానిని సంతనాఁడే సేకరించి పైవారపుదినములకొఱకు భద్రపఱచుకొనుచున్నాము. మాసాంతమున సేవకుల కీయవలసిన వేతనముల మొత్తములను, నీటిపన్నుల మొత్తములు మొదలయినవానిని ముందే తీసి వేఱుగనుంచి మిగిలినయాదాయమునే వ్యయపఱచుకొనుచున్నారము. వర్షకాలము వచ్చుచున్నది. వంటచెఱకు దొరకదు. దొరికినను బచ్చిపుల్లలతోఁ బొయ్యిమండదు. భోజనముల కిబ్బందికలుగునను భయముచే వేసవికాలమునందే ముందునకు సరిపడినకఱ్ఱల నెండఁబెట్టి భద్ర

పఱచుకొనుచున్నాము. వర్షకాలమున నటునిటుపోయి నీరానలు మొదలగు నాహారపదార్థములను దెచ్చుకొనవీలుగలుగదని మూఁడుగాయలను వడియములను నప్పడములను బెట్టుకొని యటుకలమీఁద యూనిపెట్టుకొనుచున్నాము. క్రొత్తధాన్యములు వచ్చుతఱికని పెట్టి ముందుసంవత్సరమున కంతకు సరిపోవునను సంచులగోనె గాదెలలోఁ బోయుచున్నాము. పురులఁ గట్టుచున్నారము. మనమనేనము బెండ్లియయినప్పుడు కొడుకుల ప్రక్కలలోనికి భార్యలుండని యెడల వారిప్రాయంబున సుఖమునకుఁ గొఱఁతవచ్చునని పదునాలుగేండ్లకే యెనిమిదేండ్ల పిల్లలను వారికి ముడ్లు పెట్టించుచున్నాము. ఇట్లు మనము సర్వప్రపంచిక వ్యాపారములలోఁ గూడ ముందుగఁ గొలఁది కాలములోనేమి, దీర్ఘకాలములోనేమి, రాఁబోవు నావశ్యకము దూరదృష్టిచే గ్రహించి యట్టియావశ్యకమందు మనము సుఖముగనుండుట కెట్టి యెట్టి యేర్పాటులు చేయవలయునో యట్టివానిని మగు శ్రద్ధతో దీక్షతోఁ బ్రస్తుతమందే యాచరించుచున్నాము. మీరు పై సంవత్సరమునకై గోనెల కెక్కించిన గోధుమలు కొఱుకుపట్టక, ప్రతి మీగొంతుఁ గొఱుకకుండఁ గలదను ధైర్యము మీకుఁ గలదా? మీరు భద్రపఱచిన యప్పడములు మీభార్యలు నిప్పుపై వేచి కాల్చువఱకు మిమ్ము మీ కొడుకులు చితిపైఁ బెట్టి కాల్చకుండునను నమ్మకము మీకుఁ గలదా? మీరువిత్తనములకై వేఱుగ దాఁచియుంచిన మినుములు భూమిపైఁ బడక ముందే మీ యాత్మశాంతులకొఱకు మీ మానికప్రబ్రాహ్మణులకై మాషచక్రముల క్రింద నుపయోగింపఁబడ వనువిశ్వాసము మీకుఁ గలదా? అంతవఱ కెందులకు? మీరు మీవంటవారితో సాయంకాలమువఱకు దాచియుంచుమని చెప్పిన నెల్లియాకు మజ్జిగపులుసు మీ నోటఁబడకముందుఁ గుశసంయుత గంగోదక మవసానతీర్థముగ మీ నోటఁబడదని మీకు నమ్మకము గలదా?

ధర్మరాజుపరిపాలనమున రాజదర్శనార్థమై యర్థస్వీకరణార్థమై వచ్చిన యాచకు నొకని రేపురమ్మని ధర్మరాజు చెప్పఁగ భీమసేనుఁ డా మాటవిని యేమిచేసెనో వినలేదా? ఢంకాభేరీపటహకాహళఘంటా దిరవములు మ్రోఁగింపఁజేయలేదా? అటులేల చేసితి వని యడుగ "హస్తినాపురరాష్ట్రము రేపటివఱకు నిల్చియుండుననియు నది పూజ్యులగు ధర్మరాజుగారి భుజపీఠముననే రేపటివఱ కుండుననియుఁ దెలిసెను.

గదా! రాష్ట్రమునకు రాష్ట్రజనులకు ననుఁగుఁదమ్ముఁడనయిన నాకు నింతకంటె శుభోదర్కమగు వార్త యేమున్నది!" అని యాతఁడు ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. ఆమాటలు ధర్మరాజువిని సిగ్గుపడి యాయాచకునిఁ బిలిపించి సఫలమనోరథునిఁజేసి పంపెను.

ముందెప్పుడో పోవలె నారకపనియుఁ గూడదురు బుద్ధిమతి యగుననియుఁ బైరుసమూహములపాటలు సస్యుననియును మారికాపీడ వెచ్చు గుననియు దురాదృష్టిచే గ్రహింపువారగు మిమ్ము నిట్లు గ్రహించి యేమేమో ప్రయత్నము లొప్పగించుకొని యాచరింపు మిమ్ము నీచపలె మిమ్మెప్పు డాశ్రయించి యట్టె గుటుక్కున మ్రింగుట కనుసూఁడాలకు మాత్రమే నిరీక్షించియున్న మృత్యువును నెదుర్కొనుట కేమియు నప్రయత్నము లొనర్చుచున్నారా? చెత్తునిదిస్పృకము లేదా? "సృష్టశరీరబలము ఎప్పుడోకాని యింతట నెక్కడచెత్తు" మని యనుకొనుచున్నారా? వ్యయాధిపతిదశలో సప్తమాధిపత్యాంతర్దశ వచ్చునపుడో శని ద్వాదశజన్మములను వచ్చునపుడో ప్రాణములు శరీరమునుండిపోవుటకుఁ గారణము లేదని యూహించుచున్నారా? గోత్రనములు క్షేమించుననికి గున్నరాలెంత? హస్తోద్ధాతులున్నంతవఱకు మీ భాగ్యపుత్రులు ప్రబలములగునా? కాల మాసన్నమగునప్పు డవి యేమి ఘూళియగు మందు మీ లెక్కయేమి? మిమ్ముఁ గొంత కాలము బ్రతుకనిచ్చునని మీరూహించిన యష్టమాధిపతులు లగ్నాధిపతులు మహాకాలచక్రమున నస్వాతంత్ర్యులై మనవలెనే గిరగిరఁ దిరుగుచు గిజగిజకొట్టుకొనుచు నోరమూసికొని యే నిముసమున కానిముసము నిర్యాణమును నిరీక్షింపవలసినవే కావా? తాము గతిలేక యేడ్చుచుండ మీ యేడుపును మానిపింపఁ గలవా! ఏతృటి కాతృటియే కవిచెప్పినట్లు "చావు నిక్కంబు బ్రదుకుట సందియంబె" కదా! ఈనిముసమున కేవిధములయినమరణలక్షణము లగపడకున్నను, హఠాత్తుగఁ బిడుగు మీఁదఁబడునో మ్రింగుచున్న మెతుకు తప్పుదారినే పోవునో—యొంటివూపిరి తేలే పట్టునో—శత్రువుచేతి తరవారితోఁ దల తళుక్కని యట్టెయెగిరియేపోవునో—టికుక్కటికుక్కనఁ గొట్టుకొనుచున్న లోనిగడియారము చప్పుననిలిచియేపోవునో—యెట్లు చెప్పఁగలము? మరణమిట్లనుక్షణము మనవెనుక నేయుండి మనభుజముల మీఁదనుండినిక్కినిక్కి వంకగఁజూచి మనలవెక్కిరించుచుండఁగాదీనివైపు

చూచుటమాని చింతపండుబుంగలున్న పెణకలవంకఁ జూచుటయేల? కాలి క్రింది త్రాఁచుగఱచుట కొండి వేయుచుండఁగా నుండవింటిబద్ధతోఁ జెట్టు ననున్న పిట్టనుగొట్టు వేఁటకాఁడు కాఁతికడవాఁడే కాదా ? జ్ఞానమేపాటి యైన లేచివాఁడే కాదా ? వానికి సన్నిహితసన్నస్థితి తెలియకపోవచ్చును గాని మన కీసహస్రశీర్షి కాసనకలితపర్వ్యకసమగ్వసాకము తెలియును గాదా ? తెలిసియుండియు నిట్లు మూషకవక్రనక్రశిఖామణుల మగుట తగునా ?

కన్ను తెఱువనికడుపులోనిగ్రుడ్డు మొసలు కట్టి చేబుచ్చు కొనిన కన్నులులేని కడుపృథగనినఱకు కాలహస్తుఁడై మనకన్నులయెదుట వయోదార్థ్యదివివక్షత లేకుండఁ బ్రాణు లెగిరిపోవుచుండ మనము శాశ్వతముగ నీ దిక్కుమాలిన కొంపలఁగని పెట్టికొని యుండఁగలమను కొనుటకంటె వెట్టియున్నదా ? సోదరులారా ! అన్నివింతలకంటె వింత యిదియే. దీనినిగూర్చి యొకకవి యిట్లు పలుకుచున్నాఁడు.

గీ. ఐహికము లశాశ్వతముగా ననుచు మనుజు,
లందఱెఱిఁగిన యంశమే ; యంత నెప్పుడు,
మఱచుసంగతి యదియొండె, మఱవకుండ
నాచరించెడువాఁడె జ్ఞానాధికుండు.

భగవంతుఁడు మనకొసఁగిన జ్ఞానలేశమును జనపనార సంచుల మూతులు బిగించుటలో నుపయోగపఱుపక దైవప్రార్థనములకై మన నోళ్లను దెఱచుటలో నుపయోగింపవలయును. మనకున్న స్వల్పబుద్ధిని ప్రథమ ద్వితీయ తృతీయ గర్భాదానములలో వమ్ముసేయక వైదికోత్తమ కర్మవిధానమున నుపయోగింపవలయును. మనకున్న కాసంత చాకచక్య మును గాళులకుఁ జేతులకు బంధములు వైచుకొని సంధిసంధి కొక్క సంకెలఁ దగుల్చుకొని పట్టుపురుగువలె లోలో గుడుగుడుకుంచము లాడుచుఁ గాలము వృథవోనీయకుండ మనల బిగించిన దూముల్లను గట్టిముల్లను నేనుఁగుమెలఁతలను నిమ్మళముగ సడలఁజేసికొని స్వేచ్ఛగ నంటియంటని కుమ్మరిపురుగువలె సంచరించుటకై యుపయోగించవల యును. నాయనలారా ! మన యిచ్చటియునికి మూఁడునాళ్ల ముచ్చటయైన లేదు. ఈమాత్రపు సౌభాగ్యమున కీకార్పణ్యము లేల ! ఈయసూయ లేల ! ఈకడుపుమాడ్చుకొనుట లేల ! ఈదాఁచిపెట్టుట లేల ! ఈజంఝాట

మేల? కుళ్లునీటిలోఁ బురుగులు పురుగులుగఁ జేరిఁగి యొకదానికొకటి యంటిపెట్టుకొని యొకదానిని యొకటి కఱచిపెట్టుకొని పీకుకొని కుమ్ములాడు పురుగులకంటె సంసారసంఘమున నున్న పుత్రపౌత్ర ప్రపౌత్రాది సన్నిపాతము హీనమైనది కాదా? హీనమైన పురుగు లజ్ఞజీవనములు. మనమో జ్ఞానలేశమైనను గలిగినవారములము. ఎంగిలాకులగోతులయొద్దఁ గుక్కలు పోరాడునట్లనుభవము గాని మనమును నగునా? "మన మస్థిరజన్ములము—ప్రపంచ మింద్రజాలము—యిక్కడ సుఖాభాసమే కాని సుఖము లేదు. ఈబంధనముల నొంటిచేత్రుంచుగ నాలుగునాళ్ల "నిజ సంతోషము" మను జ్ఞానమును బిలలలోఁ గూడఁ బెట్టలేని మనసును గంపలలో గోధుము లేల? "యెంతసేపు కామోత్పాదకముల వైపునకే దృష్టి పోవుచున్నది. ఐహికములగు వింతవింత సొగసులవైపునకే మనసు పరుగెత్తుచున్నది. సర్వజగన్నిర్మాణ పరిపోషణ ప్రణాశన సమర్థుఁడగు శ్రీమన్నారాయణుని దివ్యమంగళవిగ్రహాచరణాంబుజ ధ్యానమున నిశ్చలముగ మనసును గట్టిపెట్టినగాని మనకు గతులు లే" వను నిర్మలభక్తిని హృదయములలోఁ గూడఁబెట్టని మనకు సానుభవ గోష్ఠులలోని పస్తులుంచుటలేల? పరలోక ప్రయాణమున నేడారిబత్తెమున కైనఁ బనికివచ్చునట్టిదేనా? పాడు ప్రపంచమును బోసిపెట్టుటఁ గూడ మనసుఁ బచ్చిపులుసు మెదుకులేనా? భక్తిజ్ఞానములు సత్కర్మములవలనఁ గాని కుదరవు. కావున సంసారవిజయ నాటకమునకు సత్కర్మమే బీజము. అరిషట్కము మనస్సు నావరించి యసత్కర్మమునకై ప్రోత్సాహపఱచును. ఈశత్రువులను ముందు నశింపఁజేయవలయును. ఈశత్రుషట్క మత్యంత ప్రబలమైనది. దీనినిఁ దెగవ్రేయఁగలవాఁడే శూరుఁడు. ఒకకవి యిట్లు పలుకుచున్నాఁడు.

గీ. సైఁబడి పులి నడఁచువాఁడు బంటు కాఁడు
పరులనెల్ల గెల్చినవాఁడు బంటు కాఁడు
లోన బాధించువైరుల లోనుగాక
వాని నిర్జించువాఁడెపో బంటు బంటు.

గీ. రామరావణరణ మది రణము కాదు
ప్రబలభారతరణ మది రణము కాదు
రవము సెగ తెంపులేని యూర్మ్యాళముల ఫి
రంగివ్రేటులదా గుండె రణమె రణము.

భక్తిగాని జ్ఞానముగాని యొక్క జన్మమున నంకురించునది కాదు. సత్కార్మానుష్ఠానమున నవి క్రమముగఁ బ్రబలవలయును. కర్మప్రాబల్య మునుగూర్చి యొకకవి యిట్లు పలుకుచున్నాఁడు.

గీ. సౌఖ్య మొందఁగఁదలచిన జనుఁడు సతము
చిత్తశుద్ధిని సుకృతులే సేయవలయు,
పాపకర్మములను జేయువాని కెప్డు
డాత్మసౌఖ్యము చేకూర దయ్య నిజము.

గీ. ఎంతో నమ్మించి నీలో వసించునట్టు
లున్న ప్రాణమె నినుఁ బాసి యరుగునపుడు
నీది యని చెప్పఁదగు వస్తు వేది యిచట
నపుడు నీవెంటవచ్చెడు నద్ది యేది ?

గీ. ఏదియునుగూడ రావన్ని యిచటె నిలుచు
సుతులు భ్రాతలు బంధువుల్ సుతలు సతులు
తోడఁబుట్టులు హితులు నీతోడ రారు
ధనము రాదయ్య మొలత్రాడయినను రాదు.

గీ. వాఙ్మనఃకాయముల దేనివలననైన
నీవు చేసినకర్మమే నీది సుమ్ము;
ఇదియె వదలక ని న్వెంబడించు నద్ది
నీది యనఁదగినది మఱియేది లేదు.

గీ. నీడలాగునఁ గర్మంబు నిన్ను విడువ
దెపుడు దుష్కృతు లుపసంహరింపఁబడవు
ధర్మకార్యంబు లెపుడు వ్యర్థములు కావు
భావి ఫలదానకలనావిభవము లగును.

గీ. అందుచేతనె పుణ్యకార్యంబు లెపుడు
జనులు సేయఁగవలయు; నీజననమందు
నాచరించు పుణ్యము ఫలమందు ముందు
కర్మ ముత్తరఫలమూలకంద మెపుడు.

సోదరులారా! అశాశ్వతమగు నీజీవనమునందు విశ్వాసముంచక "నారాయణ" యని యిప్పుడే యనిన నపశకునమని యాలోచింపక,

చేయఁదలఁచిన సత్కృతులను ముందెప్పటికో యట్టెపెట్టియుంచక పది సంవత్సరములు గాఢముగ గ్రామ్యసుఖ మనుభవించిన పిదప ప్రాపంచిక వైముఖ్యమును వైరాగ్యమును బొందవచ్చునని పానపాత్రలు చేఁబూని ప్రసవపర్యంకముల నెక్కక; యుత్తమక్షణమునకైన సన్నక—యిప్పుడే యీక్షణమందే—కాలుచున్న కొంపలోనుండి జనులు వెలపలఁబడి నట్లు—సంసారబంధములనుండి దూరదూరముగఁ బరుగుటకు యత్నింప వలయును. మనకాంతలు మనలవేచువారే కాని ప్రోచువారు కారు. మనకొడుకులు మనతనువుల మస్మ జేయువారే కాని మనయజ్ఞానము నున్నఁజేయువారు కారు. నీకెవ్వరితోడను పనిలేదు. నీవొక్కఁడవే! నీ కొక్క శ్రీమన్నారాయణమూర్తితోడనే పనియున్నది. ఆతఁడే నిన్నుద్ధ రించువాఁడు. ఆతఁడే యాపద్రక్షకుఁడు. ఆతఁడే యుత్తమగతిప్రదాత. ఆతఁడే దర్శనీయుఁడు. ఆతఁడే ధ్యాతవ్యుఁడు. ఆతనినే స్మరించి పూజించి ధ్యానించి కన్నులఁ జూచి మహానందమున మైమఱచి గనుంగొనుము. ఆతఁడు సర్వప్రపంచమున నిమిడియున్నాఁడనియు, నాతనిలో సర్వ ప్రపంచ మున్నదనియు; నాతఁడు నీలో నున్నాఁడనియు నీ వాతనిలో నున్నావనియు, బరమభక్తిచే గ్రహించి, సంసారమందున్నను సాంసారిక లంపటతానాసక్తుఁడవై పాడుచుఁ బ్రాణముల విడుచు హంసవలె భగవన్నామమును బాడుచుఁ బరమోత్సాహమున భగవత్పాదారవింద లగ్నదృష్టితో బ్రాణములను విడువుము. లేదా యింకొక్క మెట్టెక్కఁ గలిగితివేని—యెక్కుట కిష్టపడితివేని—"సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ" యను వాక్యమును చిలుకపలుకులవలెఁగాక సిద్ధానుభవముతో ననుసంధించి నేనే బ్రహ్మమను జ్ఞానమును బొంది తరించుము.

"ఓం శాంతి శ్శాంతిః."

అని పలికి యా వేదాంతి కూర్చుండెను. సభముగిసెను. నేను సత్రములోనికి భోజనమునకై పోయితిని. ఆసత్రములో ననేకజనులు కూడఁ గుటుంబములతో నేవేవో యాత్రలు సేయుచు బసచేసిరి. వారు కూడ నీ యుపన్యాసమును నావలెనే దీక్షతో వినినవారే! సత్రములోఁ గ్రష్ముదల తక్కువగాన నీజనులు వారిభార్యలు మాటలాడుకొనిన

మాటలు నాకు సులభముగ వినఁబడినవి. "ఇంత యాలస్యమైనదేమి?" యని భార్యయడుగ "మూఁడునాళ్ల ముచ్చటగైన యీపాపలింతల కాలస్యమేమి? శీఘ్రమేమి?" యని విసుగునలలో భర్త బదులు చెప్పెను. ఇంకొకవైపు కూర్చుండిన దంపతులలో భార్య "మాఅమ్మ కడుకులనన్ను తీసికొని వచ్చితిరి కారేమి?" యని భర్త నడుగఁ "దలలో జ్ఞానము లేనప్పుడు కడుపులో నడుకులేల?" యని విరుద్ధముగఁ బల్కెను. అతని అత్తగారామాటలువిని "ఔనమ్మా! నీకుఁ గూఁతు నిచ్చుటే మొదటి అజ్ఞానము. తరువాత నీకొంపలోఁ బొట్టకూటికై చేరుటయే రెండవ యజ్ఞానము. నీచేత మాటలుపడుచు నిక్కడ నుండుటయే ముమ్మాటికి మూఁడవయజ్ఞానము" ఇట్లని మాటతీసికొని "రైలుస్టేషను" వద్దకుఁ బోయెను. ఆదంపతు లామెను శాంతింపఁజేయుటకై కూడఁ బోయిరి. ఆసత్రములో మఱియొకభాగమున నొకభార్య "ఇటు పిలుచుచుండఁగ నటుబోయెద రేల?" యని గద్దింప "మీరు మమ్ము వేచువారేకాని ప్రోచువారుకా" రని భర్త ధుమధుమ లాడుచు బదులు చెప్పెను. లోపల వంటసేయుచున్న యింకొకకాంత గుమ్మము నొద్ద మోఁకాళ్లపైఁ దలమోపి దిగులుపడి కూర్చుండిన భర్తను "ఏమండోయి" యని పిలిచి "వడియములు నేతిలో వేయింపనా?" యనఁగ "వేఁగిన వడియము నానోటఁబడుసరికి నేను మృత్యువునోటఁ బడకుండఁగల ననువిశ్వాసమెట్లు?" అని భర్త ప్రత్యుత్తరము మూల్గుచు నిచ్చెను. ఈవడియముల వైరాగ్యము, ఈయడుకుల యాభిముఖ్యాభావము, "ఈ ప్రేఁమ ప్రోచుల" వెట్టిధోరణి, వేదాంతోపన్యాసోద్భవతాత్కాలిక ప్రాపంచిక విముఖతా విలాసమాహాత్మ్య మహాంభోధి బుద్బుదములని నేననుకొంటిని. వీరి శీచలిజ్వరపు పాలి రెండుజాములు మాత్రమేయుండి యాఁపి విడుచుననియు వీరికి సహాజోష్ణతాసన్నివేశము సంభవించు వెంటనే యిట్టిపాలి తిరుగరాకుండ వీరిభార్యలే తియ్యని నేలవేముకట్టు మాత్రలు వేయుదురనియు నే నెఱిఁగినవాఁడ నగుటచేఁ దటస్థుఁడనై యూరకుంటిని. ఇంతలో రైలుస్టేషనుకు బోయిన వితంతువు పుత్త్రికాజామాతలతో సత్రములోనికిఁ దిరుగ వచ్చి "వీనియిల్లు మాసిపోను! వీని

వేదాంతము మండ ! పండువంటి కాపురములు కపటప్రోయుటకు బయలు దేరినాఁడా ? అత్తగాండ్ర నారఁదీ పెట్టుట కవతరించినాఁడా ? నాకుఁ గనఁ బడినాఁడు కాఁడు లేనియెడల రోఁకలిఁ పుచ్చుకొని తల చిదుకఁబొడుతు" నని వేదాంతి నష్టమైన తిట్టు తిట్ట మొదలుపెట్టెను. ఇల్లాండ్రంద జీవితంతూపన్యాసకర్త్రిగారి వేదాంతపు విఱుగుడుమాటలు వినుటకై చుట్టుచేరిరి. అందఱు తలకొక యక్షత యావేదాంతి తలపై వైచి దీవించిరి. నాదృష్టి యామునుముఁగునుపైపై సనే గనుండుటచే నాతని స్వప్నమునఁ గాంచితిని. ఆమహానుభావుఁడు నాగుచుటఁ గాషాయాంబరధారియై జటామాలియై నిలువఁబడెను. "వచ్చితివా ? సంసారఘాతుకా ! నపుంసకాధమా!" యని యావితంతువు ముసలాయుధయై యొక్కపోటతని మూతిపైఁ బొడిచెను. ద్వంద్వరహితుఁడగు తాపసాగ్రగణ్యుఁడు ముసిముసినగవులతో నాయనాథను గౌఁగిలించుకొనెను. తళుకుమనునంతలోఁ దెల్లనిముసుఁ గెగిరిపోవ నామెకు నల్లనిముంతకొప్పులవడెను. రాఁగిపట్టెలు రత్నకంకణములుగ మాఱెను. అడ్డకట్టుపై కచ్చుబిగింపాదేశమయ్యెను. చేతిలోని రోఁకలి క్రిందఁబడి మంచ మయ్యెను. ఇల్లాండ్రంద ఱీయపూర్వదంపతుల మంచముచుట్టు చేరి మిథునపువిడెములు తీసికొనువారును మువ్వగోపాలుపదములు పాడువారును నన్యోన్యముగ గంధములఁ బూయించువారునైరి. గడియక్రింద నపుంసకులకై మిడుకులాడిన యాంబోడి పన్నీటి మితాయి నాహారించు పూఁబోఁడి యయినది ! కాలమహిమ ! చెప్పుదెబ్బఁదిన్న విప్రనారాయణునకు విటత్వము వదలి భక్తత్వము వచ్చినట్లు రోఁకటిపోటుతిన్న వేదాంతికి లోకాతీతత్వము వదలి ప్రాకృతత్వము వచ్చినదికాఁబోలు ! అని స్వప్నధోరణిని నేనేమో యనుకొనుచుండఁగా చెవులు గింగురుమను నొకధ్వనితో మేల్కొంటిని. అది యాఱు గంటల ఫిరంగిధ్వని. తెల్లవాఱినది. కనిన దుస్స్వప్నమునకుఁ బరితపించి కాలకృత్యముల నిర్వర్తించుకొని పెద్దరెడ్డిగారియింట బసచేసిన వేదాంతిగారినిఁ జూడఁబోయితిని. రెడ్డిగారు వాకిటిలోనే దటపటాయించుచుండి "వేదాంతినిఁ జూచితిరా" యని యాతఁడే నన్నడిగెను.

లేదని నే నంటిని. కొంతసేపటి కచ్చటికి జనులనేకులు బిలబిలమూఁగిరి. వర్తకునియింటిలో రత్నాభరణముల చేపెట్టె కనఁబడదు. కాపురము చేయుచున్న కోడలు కనఁబడదు. మహామాయగా నున్నది. అంతట నేమియుఁ దోఁచక యందఱు విచారించు చుండఁగ నద్దఱు రక్షకభటులు ప్రవేశించి "వేదాంతివేషమున నిచ్చటకు వచ్చినవాఁ డేఁడీ?" యని యడిగిరి. పారిపోయినాఁడని చెప్పఁగ వారు విచారించి యాతఁడు ప్రాత నేరగాఁడనియు నీనడుమనే యాతఁ డొకపిల్లను గొంతుసులిమి మెడ లోని నాను తీసికొన్నాఁడనియు నాతనిఁ బట్టుకొనుటకై వచ్చితి మనియు నాతని యూరిచ్చటకు మిగులదూరముగ నున్నదనియుఁ జెప్పిరి. నర హత్యచేసినవాఁ డింత సావకాశముగ నూరూర నుపన్యాసము లిచ్చు చుండుట సహజము కాకపోవుటచే వారు కొంత యసత్యమాడి యుందు రని నే ననుకొంటిని కాని నాయూహము తప్పయినందులకుఁ జింతిల్లు చున్నాను.

మిత్రులారా! వేదాంతపువింతచరిత్రమును వింటిరి కాదా? ఆహా! ప్రపంచవైఖరి యెట్టులున్నది! ఎక్కడఁ జూచిన మోసము. ఇంద్ర జాలము. టక్కు; మతవేదాంతములలో నివి మఱింత ప్రబలుచున్నవి. ఏవిషయములలోఁ గేవలము, సత్యము నాంతరపారిశుద్ధ్యము పరిపూర్ణ ముగ నావశ్యకములో వానియందే, కనుకట్టు, గారడి కడు నధికముగ నున్నవి. మెడలో రుద్రాక్షలు. మదిలో మదిరాక్షులు. వదనమున బ్రహ్మసూత్రపారాయణము. మదిలో మకరికాపత్రలేఖనము. పగలు పరి శుద్ధభస్మరేఖాలంకారము. రాత్రి ప్రమదాలాక్షారసా లంకారము. ఒక చెవినిఁ బావనోంకారనాదము. ఒకచెవిని గాంచీఘంటికా క్రీంకార నాదము. ఎడమచేతఁ బ్రత్యక్షపార్థివలింగస్థాపనమును,కుడిచేతఁ బ్రచ్ఛన్న వితంతుశిరఃపరామర్శనము. నాలుకపై నమృతము లోలుకు భూతదయా బోధకమగు వాగ్వైఖరి. చేతిలో వెచ్చనిరక్తపు చుక్కలు గ్రక్కు భూతమారణ మగుతరవారి. చేత నాముతాఁడికల్లుముంత, నోట (Temperance movement.)

ప్రజలలోఁ దఱచుగ బహిరంగస్వరూపముల కింత పరస్పరా సందర్భత కానిపించుచున్నది. చిత్తమునందలిది జిహ్వపై లేదు. జిహ్వపై

నున్నది చేతలేదు. శృతిదారివేఱు, పాటదారివేఱు, లయదారివేఱైన గానశ్రాద్ధమువలె నున్నది. మిత్రులారా! ఈదినమున శ్రాద్ధభోక్తగఁ బోయితిని! ఆవడలలో వైచినది గొట్టెపెరుఁగగుటచేఁ గాఁబోలు గొంతు పోయినది. ఇఁకఁ జెప్పలేను.

వాణీ—పైతృకక్రియలలో గొట్టెపెరుఁ గుపయోగింపరాదను సంగతి మీరు తెలుఁగరు కాఁబోలు?

జంఘూ—కొన్ని యుపయోగింపఁ గూడదను నియమము మున కున్నది. కాని యున్ని మోసముచేయఁగూడదను నియమము గొల్ల వాండ్రకు లేదని మీరెఱుఁగరు కాఁబోలు. (అని లేచిపోవును.)

వాణీ—గొట్టెబఱ్ఱె పెరుఁగులభేదము తెలియని మూఘుఁడు లేఁడనుచు నేమేమో సణఁగుకొనుచు వాణీదాసుఁడు పోయెను.

సభ ముగిసెను.

10. దివ్యజ్ఞానమతము.

జంఘాలశాస్త్రి యిట్లుపన్యసించెను.

ఉత్తరదేశమందలి ప్రధాన యాత్రాస్థలములలో హరిద్వార మొక్కటి. ఆపట్టణమున నే నాలుమాసము లుంటిని. అక్కడి కొక్క నాఁడొకబైరాగి నడువీథిలోఁ గొందఱజనులకు హిందీభాషలో నుపన్యసించెను. ఆయుపన్యాస మాంధ్రమునఁ గొంచెము హెచ్చుతగ్గుగ నిటు లుండును.

"సర్వేంద్రియాణాం నయనం ప్రధానం" అనునది సత్యము. సర్వబాహ్య ప్రపంచవస్తురూప వర్ణ భేదజ్ఞానప్రదాత యీనేత్రమే! ఇది జ్ఞానేంద్రియములలో నగ్రగణ్యమైనది. ఐహికకార్యనిర్వహణ పటిష్ఠత యం దిదియెంత ప్రాధాన్యముకలదియో యాముష్మికకార్యకలనాఘటనాపటుత్వమున నిది యంత ప్రాధాన్యముకలదియని నమ్మవలయును. కంటికున్నశక్తి యింతింతనరాదు. మనుజులనేత్రములకేకాక మనుజేతర జంతువుల నేత్రములకుఁ గూడ గొప్పశక్తికలదు. డేగకన్ను సర్వపక్షిసంఘాతలోకములో నక్షీణతీక్ష్ణతాదుర్నిరీక్ష్యమై యున్నది. దీని కంటితేజ మావరించినతోడనే మిగిలినపక్షులు తెపతెపలు చల్లార నరములపట్లు జాఱి సంధులబంధములు సాగిపోవఁ జైతన్యములు మందగింపనట్టె క్రుంగిపోవును. తేఱనోటి మెకపుఁగంటిపచ్చమంట భగ్గుమనఁగనే కొండయంత కుంజరము కీచుమనుచుఁ దుండమును నాల్గుచుట్టలుచుట్టి యంగిటఁ గ్రుక్కుకొని కాళులు లటలటలాడఁ గాయమంతయుఁ గంపమొంద ముడుచుకొని ముడుచుకొని వెనుకకాళ్లమీఁదఁ గూలఁబడి

ముద్దయిపోవును. నేను బూర్వాశ్రమమున ననఁగ సంసారినై వర్తించు
నప్పుడు నివసించిన గ్రామమం దొక శాస్త్రులుండువాఁడు. ఆతనమ్మ కన్న
నఁగ నాతనిదే! మనము భోజనము చేయుచుండఁగ నాతఁడు చూచుట
తటస్థించునెడల మన కిఁక నాభోజన మబ్బదు. పరులు గనుఁగొని
నోట నీళ్లుపోసికొని, తమబుద్ధుల సుముగనుండరి కోరు—మని నమస్కారము
లారంభింపవలసినదే! చిన్నతనమున మ్రింగిన పోండాకు ననుసరించు
నూర్ధ్వముఖులై యుర్విపైఁ బడవలసినదే! ఆతనియాలోకన మున్న గత
ప్రాణుల కరవిషూచివంటిదై యుండెను. నానాటింతింత ప్రజ్వలించిన
పొత్తికడుపుల్లొప్ప నాతని కన్నుపడినయెడల గిలగిలఁ దిరిగి పెంట మధ్యను
తనము కావలసినదే! గర్భవతుల కీతనికటాక్షవీక్షణము గన్నెఱుపూవు.
పచ్చగ గోవగ మిసమిసగ నిట్టుట్టుగఁ గాచుకొని యున్నట్లున్న తీఁగ
పాదు నాతఁడు దృష్టి సారించినయెడల నది యెండి మలికలుబడి చప్పఁబడి
పురుగులపుట్టయై బూడిద కావలసినదే! అఖిలవృక్షజాతి కాతనిచూపులో
కన మాఱుతారలు కారు. ఈతనిని బిడ్డలపిసినిగఁ గొందఱు కొంతవచ్చుగ
సౌభాగ్యముల తొలిసిపుల దొంగయనుగ మృత్యుమూర్తికిష్టమగునుగ జను
లందఱు గర్భనిర్భేదముగ భావింపఁజొచ్చిరి. ఆతనిని దరినుండి వెడలఁ
గొట్టుదమని కొందఱు కన్నులు పీకివేతుమని కొందఱు ప్రయోగముఁ
జేయించి చంపుదమని కొందఱున్న జనులెట్టి లక్షణాల మనస్కులయి
యుండిరి. ఆతని నెవ్వరును జూడరు. ఆతనితో నెవ్వరును మాటలాడరు.
ఆతని దరిచేరరు. అతని పుస్తెలట్టుదరు. దాచిన సామానులన్నియుఁ
దగులఁబడిపోవునేమో యని కోమటి యంగడిలో సితని కేవస్తువులు
నమ్మఁడు. ఆతనికి వండిపెట్టువారెవ్వరు లేరు. తిండిలేదు. మలమల
మాడుచుండెను. ఏది యనబండి కట్టించుకొని యేయూరయినఁ బోదునని
యోచింప సీతని చూపులకీనగుడుల నెడ్లు చచ్చునేమో యని యెవ్వ
రును బండికట్టరు. ఇట్టి మహాదుస్థితిలో నాతఁ డుండఁగ నాయూరి ప్రభుఁ
డా సమాచారమును విని యాతని బిలిపించుకొని యొకయింటనుంచి
పోషించుచుండెను. ఆ ప్రభుని యాజ్ఞలకు లోఁగనివారైతు లెవ్వరైననున్న
వారివారికప్పలను జూచుటకో వారియిండ్లు చూచుటకో యాతఁడీ
ప్రత్యక్షవైశ్వానరుని బంపించి పరద్రవ్యాపహరణమ ప్రీతిసంకల్పమహో
త్సవమును జేయించుచుండెడివాఁడు. ఈ ప్రభుఁడు దుర్మార్గుఁ డగుటచే

సమీపప్రభుఁ డొకఁడు కొంత సైన్యముతో నీతనియూరు ముట్టడించెను. ఈతనికిఁ దుపాకులు లేవు. కత్తులు లేవు. కటారులు లేవు. సైన్యము లేదు. ఆర్జించినయాస్తి యొక్కయగ్నికీలశాస్త్రులు. ఆతనినే యుద్ధమునకుఁ బంపెను. ఆతఁ డొకసారి సైన్యమంతయుఁ గలయఁ జూచి 'రేపు యుద్ధ మారంభింతము' ని యా సైన్యముతోఁ జెప్పి కోటలోనికిఁ బోయెను. "ఈజంబెములరాయఁ డంగవస్త్రము చేఁబూని యుద్ధము చేయుటయేమి" యని శత్రుసైన్యమున నందఱు పకపకనవ్విరి. ఆరాత్రి సైన్యముల గుడారములలోఁ బెద్దజ్వాల—సైన్యములోఁ గొందఱకుఁ బార్శ్వశూల—కొందఱకుఁ బక్షవాతము—కొందఱకు శిలామేహము—కొందఱకు జలోదరము—కొందఱకు విషూచి—కొందఱకు నక్కమోరులు—కొందఱకుఁ బొలచేపలు గలిగి సర్వసైన్యము బీభత్సమై యథాయథలై పీనుఁగు పెంటలై పోయెను.

ఇట్టి యద్భుతనేత్రసామర్థ్యము కలుగుజనుల క్వాచిత్కముగ నుందురు. కొందఱకన్నులు చీఁకటిలోఁ జూడఁగలవు. కొందఱకన్నులు దూరదర్శనీయంత్రసాహాయ్యశూన్యముగ కుజగోళములో నేమున్నదో చెప్పఁగలవు. ఇట్టివిపరీతప్రకృతులు వీనియాలోచనముతో మన కిప్పుడు నిమిత్తము లేదు. జనసామాన్యమునకున్న నేత్రసాధనముఁ గూర్చియే మాటలాడుదును.

ఒకఁడు భోజనము చేయుచుండఁగ మఱియొకఁడుపోయి యాతని యెదురుగఁ గూర్చుండి యాతని పళ్లెమువంకఁ జూచుచుండు నెడల నోటికి స్వేచ్ఛగ నాతఁ డెత్తుకొనుచున్న కబళమును సందేహముతో నోటఁబెట్టుకొని యది ధారాళముగ మ్రింగుడుపడకపోవుటచే నాతఁడు కొంచెము కెక్కు కెక్కుమనును. ఒకఁడు స్వేచ్ఛగ వ్రాసికొనుచుండ మఱియొక్కఁ డాతనియొద్దకుఁబోయి యెదురుగఁ గూర్చుండి యాతని కాగితమువంక దూరమునుండియైనఁ జూచుచుండు నెడల దుడుపు లెక్కువ కాఁగ నడినడిపంక్తులు ప్రబలగఁ గలము పఱపఱలు గానంత యడఁగి పోవును. వేఱొకఁ డుత్సాహమున నేమో కూనురాగములు దీయుచుఁ గూర్చుండ నొక్కఁడు వచ్చి యాతని యెదురుగఁ గూర్చుండి చూచుచుండు నెడల నాతని గొంతురవము కీచుక్రిందదిగి యందులో వెలితిలోఁజేరిన కొంతకంప మారంభము గాఁగ చప్పఁబడి చల్లారును. ఒకఁడు

తదేకదృష్టిగలవాఁడై చదువుచుండఁగ నాతనియొకఁడువచ్చి యెదురుగఁ గూరుచుండి యాతనిపుస్తకముఁ జూచుచుండు నెడల నాతనికాగ్రంథములోనివాక్యము ధ్వనిచాపములకు లోఁగకపోవుటచే వెనుకకు ముందున కాతఁడు చదువుచు వెనుకటిని మఱచిపోవ ముందువచ్చునది తోఁచక, గుణింపఁగనున్నవి విడిపోవక యొక్కొక్కసారి రెండు పుటలుకూడఁ త్రిప్పినట్లు తెలియక యుండుఁ బుస్తకపఠనమునకు "స్వస్తి ప్రజాభ్యః" చెప్పవలసినవాఁడగును. మన గ్రంథాలలో సతిపతులుగూర్చి పనిచేయు నాతనిగొప్ప కన్యాసంబంధము యాతఁడు దత్తపములు గలుపుచుండఁగఁ జూచుచుండునెడల "మా" కు "పా" తో గృహప్రవేశముచేయును. త్రాసువిసి వర్ణ్యసూచితో ముడిఁబెట్టును. జనసామాన్యమునుభవసిద్ధములగు సీమాంతరోపాహారములవలన నొకని కన్ను—తేఱబాఱఁజూచుచో నొకనికన్ను—మఱియొకనికిఁ జేతికి బంధమగును. ఒకనికిఁ గాలిసంకెల యగును. మఱియొకనికి నోటికిఁ దాళమగును. ఒకనినేత్రమునకు బట్టతెరయగును. ఒకనిస్వేచ్ఛను భంగపఱచుటలో నొకనిమనస్సును గలఁతపఱచుటలో, నొకబుద్ధిని వడిత్రేసి వశ్యముచేసి కొనుటలోఁ గన్నున కన్నతశక్తిగలదు. చిత్తరువుల వ్రాయువాఁడు తాను వ్రాయుచున్న బొమ్మను గన్నులయందుగాని కన్ను వ్రాయఁడు. అట్టికన్నే ముందు వ్రాసినయెడల నాతనియొంటెకుచ్చు ముందున కింక నడువనే నడువదు. ఆతనిబుద్ధి తానుస్థాపించిన కంటిచే నాకర్షింపఁబడి విగ్రహనిర్మాణమున విశేష చాకచక్యమును గనఁబఱుపనేరదు. నిర్జీవమగునేత్రమునకే యింత జనచిత్తవశీకరణపాటవముండుచో నిఁకఁ జెప్పవలసిన దేమున్నది.

ఒక్కొక కాంతకన్ను మనస్సెఁబడఁ బన్నీరు చిలికినట్లు మనదేహమెల్ల చల్లఁబడును. ఒక్కొక్క కాంతకన్నునుండి వెడలిన కిరణములు మనకట్టి కితకితలుపెట్టి మనల పకపక నవ్వఁజేయును. ఒక్కొక కాంత కంటిమెఱుపుతీఁగె మనకు గళపాశమై యామెవెంట మనల నీడ్చును. ఒక్కొక కాంత కంటిమంట మన దుష్టద్వేశములనన్ని దహింపఁజేయును. ఒక్కొక కాంత కంటిదివ్యతేజము మనల నామెకుసాష్టాంగపడి మ్రొక్కఁ జేయును. "ఆకాంత మన యింటిలోఁ బ్రవేశించిన వేళవిశేషముచే మాకదృష్టముపట్టిన" దని కొందఱనఁగ మీరు వినియున్నారు. అట్టి కలిమికి

గారణము కాంతామహాత్మ్యము కాదు. కాలమాహాత్మ్యము గాదు. కంటిమాహాత్మ్యము. "ఆచిన్నవాడు పుట్టిన వేళవిశేషమున మాకు నిత్యకళ్యాణము, పచ్చతోరణముగ నున్న" దని కొందఱందురు. "ఈ గుఱ్ఱమునుగొన్న వేళవిశేషమున మాకధికారము ప్రబలిన" దని కొందఱందురు. కులాంగన నొకసరిచేసి, గుఱ్ఱమా నొకసరిచేసి, గుఱ్ఱమయిన సరియే చేసినదేమియు లేదు. ఏమి చేయఁగలిగిన నేమి చేసిన నత్యద్భుతానిర్వచనీయాధికశక్తిసంపన్నమైన కన్నే!

సమరసన్నాహ సంయుక్తమైన సకలసేనాసమూహమునకు రణరంగోత్సాహ మిచ్చునది సేనాధిపతి కన్ను. పాపిష్ఠులకుఁ దెగువ, వారి కన్నులకు గుడ్డి, వారిహస్తములకు బింకము, వారిమనసులకు దూకుడు, వారిగృహచింతలకు మఱపుమందు, వారిప్రాణములకు వైరాగ్యబోధన మొక్కసారి యిచ్చునది సేనాధిపతి కన్నే; బాలురకుఁ బాఠములం దాసక్తి, తగని యాటలందు విరక్తి, సత్యమం దభిలాష, యసత్యమం దీర్ష్య—సోమరితనమం దనిష్టము పాటుపడుటలో నిష్టము నొసఁగునది గురువుగారి బల్లమీఁదనుండు బెత్తము కాదు, బాలురమీఁది కన్ను; కన్నగాండ్రను నరహత్యచేసెగాండ్రను దమతప్పుల నొప్పుకొనఁజేయునది తొడపాసెపు గారు కాదు, కుములుపోటుల రోకలిబండ కాదు, కంటకోద్దండగళబంధము కాదు, రక్షకభటాధికారి కన్ను; భక్తకు మతాచార విరుద్ధకార్యవైముఖ్యము నతిథిసత్కారాభిసంధి దేవతాపూజాగౌరవము, పరసతి పరాఙ్ముఖత్వము, ప్రాపంచికాశూన్యత్వ మిచ్చునది భాగవత పురాణపఠనము కాదు; భగవద్గీతాపారాయణము కాదు; బ్రహ్మసూత్రభాష్యాధ్యయనము కాదు; భార్యకన్ను; ప్రజలకు సంతుష్టిని క్షేమమును రాజభక్తిని మనశ్శాంతిని దేహసౌఖ్యమును బాహ్యభీతిని బరమార్థరక్తిని గూలంకషముగ నిచ్చునది రాజ్యవిస్తీర్ణత కాదు. ప్రబల చతురంగ సేనాసమూహసమర్థత కాదు. సర్వదోషశిక్షణసంశిక్షాచక్ర సంయుక్తశాసనశక్తి కాదు. బహురత్నభర్మాదిసంకీర్ణభండారపరిపూర్ణత కాదు. పరాహంవిభేదనాభావముగఁ జూచు పరిపాలకుల కన్ను. కత్తికి లేనివాడి, నోటికిలేని వాగ్ధాటి, కుసుమమునకు లేని మార్దవము, మంచునకు లేని శైత్యము, వేగవతికి లేని ప్రవాహాశుగత్వము, హిమాలయమునకు లేని యౌన్నత్యము, కంధికి లేని గాంభీర్యము కంటికున్నవి. ఉన్నవి

ముష్మాటికున్నవి. వేయిమాటలేల ? సర్వప్రపంచశాసనప్రతిష్ఠమైనది కత్తికాదు. కలముకాదు కన్ను—

కంటి కిట్టిశక్తిగలుగుట యేమి కారణమో కొంచెము యూహింతము. పుష్పమునుండి పరిమళమను నొకశక్తి వెడలి చుట్టుప్రక్కల విరియు చున్నది. దీపమునుండి తేజశ్శక్తి యంతటను వ్యాపించుచున్నది. చంద్రుని నుండి శైత్యశక్తి సకలదిక్కుల వ్యాపించుచున్నది. అట్టులె కంటినుండి పరిమళముకంటె తేజస్సుకంటె శైత్యముకంటె వింతయైన యొకమహా గొప్పశక్తి ప్రసరించుచున్నది అది విద్యుచ్ఛక్తివంటిది. మానసిక విద్యుచ్ఛక్తి యిదియే! సమస్తశక్తిమంతమునశక్తి యిదియే! ఇట్టిశక్తియే ప్రాణమునకు ప్రాణము. ఈవిద్యుచ్ఛక్తి నఖాగ్రముల నుండియుం గేశాగ్రములనుండియుం గూడ వెలువడును. అందుచేతనే గోళ్ళుకొనలు గలుగునట్లు పెంచుకొనుటకూడ నందురు. తలవెంట్రుకలు విరియబోసికొనక ముడివైచుకొనవలయు నందురు. కాని నఖ కేశాగ్రములనుండి వెడలిన శక్తికంటెను గంటినుండి వెడలినశక్తి మొత్తమున హెచ్చు. కంటికంటె మృదులతరమయిన యంగము లేకుంట చేతను గన్నే మనస్సునకు బాహ్యప్రపంచమునకును ముఖ్యసంధాన కర్త యగుటచేతను గంటినుండి వెడలెడు శక్తి యధికతరమయి నది. ఈశక్తి మనుజానకు లోకమున నెంతయున్న నంత యారోగ్యము. అంత యాయుష్యము. ఇది స్పృహ పోసియుంగినది కాదు. ఇది ప్రపంచ మున ననేకవిధములుగ నుపయోగింపబడుచున్నది. తేలుకుట్టులో పాముకాటులో జెట్టిప్రేతులలో దయ్యప్రుపాటులో బనిచేయుశక్తి యిదియే! మంత్రపఠన మనునది మనోనిశ్చలత్వమునకేకాని బాధా నివారణ ప్రభావమంతయు నీశక్తిదే! పక్షవాతములను బాగుచేయ టలోం జచ్చువాతములను జయించుటలో దీనికున్న ప్రతిభ యవర్ణ్యము. వ్రణబాధచే నిద్రాశూన్యులయి గోండ్రించువారి కింతకంటె మత్తు మందులేదు. మనము మనస్సులో నిశ్చలముగ నేది సంకల్పించుకొని యామానసిక విద్యుచ్ఛక్తిని మననేత్రములగుండ బరపుదుమో యా సంకల్పము నీశక్తి సఫలము చేయుచున్నది. ఈముక్కాలిపీట మూరె డెత్తు పైకి లేవవలయునని, లేవకతప్పదని లేచితీరవలయునని మనము నిశ్చలముగ నిజముగ నీరంధ్రముగ్గ మనస్సున సంకల్పించుకొని యా

పీటపై నిరంతరముగ నిబిడముగఁ గొంతసేపు చూచుసరికి బట్ట లేవ
వలసినదే! అట్లు నే ననేకపర్యాయములు పరీక్షించితిని. ఈతని కారో
గ్యము కలుగవలసినదని మనము నిర్నిద్రదీక్షతో సంకల్పించుకొని యాత
నిపైఁ గంటిపిసరులు రెండు, చేతియూపులు రెండు ప్రయోగించుసరి
కారోగ్యశక్తి యారంభింపవలసినదే! మాగురువుగా రొకసారి "రైటయి"
మనుచు వచ్చుచున్న రైలుబండిని నడిమిదారిలో నీశక్తిచే నాపిరి. నేను
బ్రత్యక్షముగఁ జూచితిని. మీ కాశ్చర్యముగ నవిశ్వసనీయముగఁ
గూడ నుండఁగలదు. మనస్సునకుఁగల యత్యద్భుతశక్తిని మీ రెఱుఁగ
కుండుటచే మీ కట్లుతోఁచుట వింత కాదు. తపస్సు చేసికొనిన యొక
బ్రాహ్మణునిపైఁ గొంగ రెట్టవైచినది. కోపమున నాతఁడు కన్నులఁ దెఱచి
పైకిచూచుసరికిఁ గొంగచచ్చి గుబుక్కునఁ గ్రిందఁగూలెను. కోపపుఁ
జూపునకుఁ గొంగ చావునకు నెంత సంబంధమున్నదో యోచించితిరా?
ఇక్కడ కత్తిలేదు, కఱ్ఱలేదు. ఉండలబద్దలేదు. చేతిలో బెడ్డయైనలేదు.
"హోష్" అని యాబ్రాహ్మణుఁ డఱచెనేమో? అదిరిపడి యదిచచ్చిన
దేమోయనుకొనఁగ నాతఁడు మాటలాడనైనలేదు. కోపపుఁజూపుతప్ప
ప్రయోగించిన దంతకంటె నేమియులేదు. దానితోడనే కొంగచచ్చినది.
నహుషు నాశీవిషుఁ జేసిన దీశక్తియే! అహల్యను ఱాయిగఁ జేసిన
దీశక్తియే! సగరపితామహులను బుగ్గిగఁ జేసిన దీశక్తియే—మహర్షులు
నిమీలితనేత్రులై మహాతపస్సమాధినుండియుండి కన్నులు తెఱచుసరికి
నిదివఱకు బాహ్యప్రపంచోద్గమనవ్యాపారనిరోధన యుక్తమగు శక్తి
యొక్కసారి యుబ్బెత్తుగ, ఝంఝామారుతవేగతుల్యముగ నిరాఘాటో
ద్రేకముతో వెలువడును. అప్పుడు మనస్సునఁ గోపమే వారికుండు నెడల
నెదుటిప్రపంచ మొక్కసారి భస్మము కావలసినదే!

అంతదూర మెందులకు? గర్భవతినిజూడఁ గ్రొత్తఁగఁబోవువాఁడు
రిక్తహస్తుఁడై పోక రుచ్యమగు ఫలముగాని యేదైన నొకచిత్రవస్తువు
గాని తీసికొనిపోవలయునని చెప్పుదురు. ఒకప్రాణి కింకొకప్రాణి యదన
మగుటచేతను, భగవంతునిచేతిలోనున్న సృష్టిశక్తి యామెగర్భమునఁ
బ్రవేశించుటచేతను, నామెకంటినుండి ప్రబలమగుశక్తి ప్రవహించు
చుండును. గర్భవతికేదైనఁ దినవలయునని మహావాంఛ సంతతము మన
సున నుండునుగావున నాహారణోద్దేశముతో వెడలిన తచ్ఛక్తికి మనుజుఁ

జెదుటఁబడక యాశక్తి నొకఫలనప్పుడుగాని భవిష్యమునప్పుడుగాని ప్రస రింపఁజేసి తన్నుఁ గాచుకొనవలయును. నూతన వితంతువర్ణనమునకై పోవువాఁ డొకఁట్టను ముండ మోపి నేత్రముల కట్టవేయవలయునని చెప్పుదురు. లోకమున నొకజాతిన కేదైన నాపత్తు రాఁగ "లోకమున నింద యుండఁగా నాకే యిది రావలయునా? వారికే లరాదా? నాకేల రావల యును?" అని యనుకొనుట నిక్కలి సహజము. అట్లే యీనూతన వితంతువు "లోకమున నింత యల్లలక్కలుండ వారి మగఁడు చావ రాదా? వీరిమగఁడు చావరాఁడే?" యని నమోహాంధకారమున మహో ద్రేకమున ననుకొనును. అట్టిస్థితిలో నామె కంటికెదుట నొదవఁ బడిన కాంతచేతిలో దిగపెట్టుబొట్టు లేకుండ సెనటు మగఁడు చచ్చినందులకు మఱినాఁ డామె నూతిలో దిగవలసినదే!

రాజులలోఁగూడఁ గొందఱకు నవశక్తిసంయమనమైన కన్నుం డును. రాజవృత్తి మిగుల చెడిపోనువాడుక కలదు. దాని కొకప్రక్క నుండవలసినదే కాని యెముఖమగునుందరాదు. రాజులు వీథులలో స్వారులఁ బోవునప్పుడు బ్రాహ్మణులస్వస్తివాచకములు ఘోషములతో భట్టులొన ర్చిన తత్పూర్వరాజవంశ స్తుతిగా సమీచీనవర్ణనావిన్యాసాడంబర గుంఫిత గద్యపద్యావళీ పఠనప్రబల ధ్వానములతో బయులుదేరవలయును. వారట్లు వీథులలోఁ బోవునప్పు డొకని పయోధరోత్తుంగ చంద్ర శాలా సదనమునుగాని పయోధరోత్తుంగ చంద్రముఖీ వదనమునుగాని చూచి దానిని దాను హరింపవలయునని వారికెట్లు దుర్బుద్ధిపుట్టునో యని "నీతండ్రి మహారాజు. అతఁడు చేసిన గృహక్షేత్ర దానము లిన్నియా? నీతాత శ్రీరామచంద్రమూర్తివలె నేకపత్నీవ్రతస్థుడు. పర నారీ సోదరుఁడు. నీవుగూడ సద్గుణసమాజమున వారిని బోలుటయే కాక మించవలయు" ననుచు భట్టులు వారిచెవులయొద్ద నుత్కంఠ నినాదము లతోఁ జదువుటయు "సత్యమాడవలయును, వ్యభిచరింపఁగూడదు, త్రాగఁగూడ"దను వైదికశాసనముల నుదాత్తానుదాత్తాద్యుచిత స్వరపరి పాకమున బ్రాహ్మణులు పఙ్క్తులుదీర్చి యేకశ్రుతితోఁగలిపిన కంఠము లతో ఆలుగరఁగునట్లు పఠించుటయు సదాచారములుగ జరుగుచున్నవి. ఈయాచారముల కాదికారణ మత్యుద్ధతవిద్యుచ్ఛక్తి.

విగ్రహారాధనయందుఁగూడ నీశక్తి యొకవిధముగ నుపయోగింపఁబడుచున్నది. దేవాలయస్థ విగ్రహమునకుఁ బ్రథమమునఁ బ్రాణప్రతిష్ఠచేయుదురు. ఇదిగొప్ప వైదికకర్మము. సత్యవాక్యధురీణులు, శమదమాది సంపన్నులు, మితభాషులు, వేదవేదాంగ వేత్తలు, నిశ్చల నిర్వికార మనస్కులు, ప్రబలస్వచ్ఛ విద్యుచ్ఛక్తి పరిపూర్ణులు నగు ననేక ద్విజు లొకమంచిదినమున నాదేవాలయమునకు, స్నానాదికృత్యములు నిర్వర్తించుకొని పరిశుద్ధులయి విచ్చేసి కర్ణపేశలములై యమృతమయములయిన యాగమవాక్యము లుచ్చస్వరముతోఁ జదువుచు బ్రాణప్రతిష్ఠాకర్మము నాచరింతురు. పూజావిగ్రహమునందు వారందఱొక్కమారు తమనేత్రములనుండి వెలువడినవిద్యుచ్ఛక్తిని బ్రవేశపెట్టుటయే ప్రాణప్రతిష్ఠానుష్ఠానము. అట్లాచరింపఁబడిన విగ్రహము సంపూర్ణశంపా మహాశక్తిసంపద్వంతమై భక్తహృదయాకర్షణ నైపుణీసన్నిద్ధమై, దివ్యజాలోకతాపత్రయ నిర్వాపణ దక్షతాక్షీణమై యుండును. ఆవిగ్రహమునుండి యత్యద్భుతకిరణములు వెలువడుచుండుటచేఁ దర్శనమునకుఁబోవువారు తచ్ఛక్తిసంతర్పణార్థముగ ఫలములో పానీయములో భక్ష్యములో తీసికొనివెళ్లవలయును. నందికి శంకరునికి నడుమనుబోయినయెడలఁ బాపమని చెప్పుదురు. శంకరస్వరూపమునుండి వెలువడు మహోద్దామ సౌదామినీ శక్తిప్రవాహము నందీశ్వరాభిముఖమై ప్రవహించును. సంతతము నారికేళాభిషేచనమునఁ జల్లబఱచినను శాంతినొందని మహాతీక్ష్ణశక్తి యామూర్తినుండి యవిచ్ఛిన్నముగ నుద్గమించును. ఎట్టి సంసారలంపటునకైన నెట్టి దుర్మనస్కునకైన నెట్టియుగ్రస్వభావునికైన శంకరాలయములోనున్న క్షణమయినను వైరాగ్యరేఖ సుమనస్కత, చిత్తశాంతత యుదయింపక తప్పదు. శంకరదర్శనము చేయకమునుపే యిట్టి యనుభవము స్వల్పముగ లభింపఁగలదు. స్వచ్ఛమై చల్లనైన నీరుగల చెఱువులలో నవగాహనము చేయునాతనికి శరీరము పరిశుద్ధమై చల్లబడుట యాశ్చర్య మేమున్నది. దుర్గంధభూయిష్ఠమగు వస్తువు నగరుధూపాది ద్రవ్యసౌరభమునఁ గూర్చినయెడల దానికిఁ దాత్కాలికముగనైన సౌగంధ్యము లభించుట వింతయేమున్నది? అటులే ప్రాణప్రతిష్ఠాకాలమునఁ బరిశుద్ధులగు బ్రాహ్మణులు పలికిన భవతారక సాధనములగు ప్రాఁజదువుల పరమపావనశక్తిచే నిండిన వాయువుగల దేవాలయము

లోనికి వారసులుగు బెట్టుటరి చెట్టినసుస్థితి కలుగుట చిత్రమేమున్నది? తరువాత శాంకరశాంభవశక్తి వారి శరీరములందుం బ్రారంభమగుటచే వారు మఱింత పూతులగుటయూ ఆశ్చర్యము సంత యేమున్నది? ఒకసారి జనుండొనర్చిన శంకరప్రయత్నమున ఒకనేక మహాజన సహస్రసంఖ్యాకూత విద్యుచ్ఛక్తిని దాను స్వాధీనమునందుం దెల్చుకొనుట యన్నమాట - ఇప్పుడు లోకమునం బ్రకృతిశాస్త్రజ్ఞులు విద్యుచ్ఛక్తిచే నెన్నెన్నియసాధ్యవ్యాధులను స్వాధీనము చేసికొనుచుండుటలేదా? సద్గురువుస్వాధీనమగు విద్యుచ్ఛక్తియే యింతపనికి జాలియుండం బ్రహ్మాస్త్రాదిప్రభావము నేమిచేయం గలదో యెవండు చెప్పంగలండు?

విద్యుచ్ఛక్తి ప్రతిమనుజునిలోను గొంచెమో గొప్పయో యున్నది. మితభాషణమున మితస్వేచ్ఛావిహారములవలన నింద్రియనిగ్రహమువలనం జిత్తశాంతివలన దానిని సభివృద్ధి నొందించుకొనవచ్చును. అట్లు చేయకుండ జనులు భ్రష్టులు పతితులగుచున్నారు. ఇది శోచనీయము. బాహ్యప్రపంచమునకు వ్యర్థిగ నేత్రములగుండం జూచుచున్న యీశక్తిని గన్నులుమూసి యంతర్నేత్రసహాయమున నంతఃప్రపంచమునకై బరుపవలయును. నరులనున్న మనస్సును గట్టివేయవలెను. బాధించుచున్న యరిషడ్వర్గమును బంధింపవలయును. ఆంతరాంతరాయములనన్ని తత్త్వజ్ఞానసహాయమునం ద్రోలివేయవలయును. శంకరుండప్పుడగపడును. అతనితో శంభుండును నీలోన నిలుచున్నాడు. ఇట్టి యాత్మానుభవమున మనమున్నంతకాలము దేహసంబంధము మనకు బ్రాణముండంగనే విడిపోవును. మీరు గవ్వయైన నిప్పు దొరికి యాకసమున నిలువంబడంగలరా? మీరలే నిద్రాకాలమందు స్వప్నములలో నంతరిక్షమున నెగురుచున్నారా? లేదా? ఎందుచేత? నిద్రయందు దేహాత్మసంబంధము కొంచెము విడుచుటచేత. అటులే యాత్మానుభవమున మనకు దేహసంబంధము విడుచునప్పుడు డీ యణిమాద్యష్టసిద్ధులు గలుగును. మనము హిమాలయమంత పెరిగిపం బెరుగంగలము. సూదిబెజ్జములో దూఱుమన్న దూఱంగలము. నీటిలో మునింగియుండంగలము. ఆకాశమున నెగరంగలము. ఈశరీరములతో నితరగోళములలోని కవలీలగ నేగంగలము. శ్వాసమరికట్టి మనయిష్టమువచ్చినంత కాలము బ్రదుకుదుము. మనకెప్పుడు "ఖుషీ" కలుగునో యప్పుడే బొందితోం గైలాసమున కేగం

గలము. ఇవి యన్నియు మహాత్ముల రహస్యములు. ఇంతకంటె వానిని గూర్చి చెప్పఁదగదు. నేను మహాత్ములదర్శనముచేసి వారిని గొంత కాలము సేవించినవాఁడను. పర్యవసానమునఁ జెప్పవలసిన దేదనఁగా అంగసౌందర్యమునకేమి, యారోగ్యమునకేమి, యదృష్టమునకేమి, యధికారమునకేమి, గ్రైశ్వర్యమునకేమి, యన్నిటికంటె నగ్రగణ్యమగు నాముష్మికమునకేమి ఆత్మయే సర్వము.

అని యాతఁడు చాలించి సత్రమునకుఁబోవ నేనుగూడ నాతని వెంటఁబోయి యాతని నాశ్రయించి "నేను మీతో వచ్చెదను నాకు మహాత్ములదర్శనము గలుగఁజేసెదరా?" అని యాతనిని గోరితిని. కొంతదూరము పోయితిమి. తుద కాతఁడు నాకగపడలేదు. సాహాయ్యశూన్యతచే నిరుత్సాహమొందక యేమైనసరేయని ముందునకుఁ బోయితిని. కొంతదూరముపోవఁగ నొకగుడిసెలో నొకయోగినితోఁ గలిసి సులకమంచము బిగించుచున్న యొకబైరాగినిఁగాంచి "స్వామీ! వదలిపెట్టితిరేల" యని యడుగ "నిన్ను నేనెఱుఁగను పో" యని గద్దరించుచు నినుపకారు నొకదానిని నాపై విసరెను. ఆదెబ్బతో నక్కడనేపడి సొమ్మసిలితిని. నేను జచ్చితినని వారూహించియుందురు. కొంతరాత్రికి స్మృతి రాగఁ గన్నులు దెఱచితిని. ఇద్దఱు మాటలాడుకొనుచుండిరి. వారిలో నొకఁడు బైరాగి. రెండవవాఁడెవఁడో నాకుఁ దెలియలేదు.

బైరాగి—మహాత్మా! నింతవ చేసితిరి? ఈశరీరముతోడనే బృహస్పతిగోళములోనికి వెళ్లితిరా?

మహా—అష్టైశ్వర్యసిద్ధి సంపన్నుఁడనైన నాకు శరీరప్రతిబంధ మేమున్నది? కాని గురుగోళములోనున్న చిత్రము లెచ్చటను లేవు సుమా!

బైరా—కటాక్షించి సెలవిచ్చెదరా?

మహా—ఒక్కటే విశేషము. అక్కడ జనులందఱు నాస్తికులు. అక్కడి స్త్రీపురుషుల కొక్కటే శరీరము. వహవ్వా ఏమిచిత్రము? నిత్యసంభోగము. మరతలుపులవలె వారందఱట్టికలసి యట్టెవిడిపోవుదురు. ఈదిక్కుమాలిన ప్రపంచముకంటె సహస్రవిధముల సుఖ మచ్చట నున్నది. కాని యదేమి? లోపల మూల్గువారెవ్వరు?

బైరా—యోగినిగారికి నొప్పులువచ్చుచున్నవి. హరిద్వారమునకీనడుమఁ బురిటిసామగ్రికై కదా పోవలసివచ్చెను.

మహా—ఇదియే పెద్దచిక్కు. మన మాత్మతో సంభోగించినను కడుపు దేహమునకే వచ్చుచున్నది.

బైరా—ఈలుకలుకలుకంటె తమ రుపదేశించినపద్ధతియే మంచి తెలుపిగలది. జంబాటములేనిది. సులభసాధ్యము. పరాపేక్షారహితము. ధనవ్యయశూన్యము. దేశకాలపాత్ర నియమరహితము.

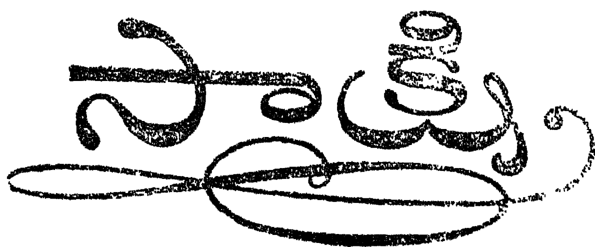
మహా—కరతల సుగతమేనా? ఐహికములగు నన్ని సౌలభ్యములటుంచు. ఇంద్రియనిగ్రహమున కదియే మొదటిబందుకట్టు. విరాగతావిద్యకు "ఓంనమశ్శివాయ" అపవర్గమహాపథమున కదియే యారంభపు మజిలీ. దానికంటెఁ దారకమార్గమున్నదా? కాని యాచరించుచున్నావా?

బైరా—మూఁడువందలవఱకుఁ బునశ్చరణ (అమ్మయ్యో! చచ్చితి) అను ధ్వని వినఁబడును.

మహా—అదేమి? అదేమి?

బైరా—తాము లోనికిదయచేసి మంత్రించినగాని వీలులేదు.

ఇద్దఱట్లు లోనికిఁబోయిరి. ఏపూర్వజన్మ మహాపాపముననో యిట్టిమాటలు వినవలసివచ్చినదని లోలోన నేడ్చుచు నక్కడనుండి వెనుకకు మఱలితిని. దారిలో శీతజ్వరముచే బాధపడి చావుతప్పి తుదకు స్వగ్రామముఁ జేరితిని—నాయనలారా! సంసారులగు మనకుఁ గారణాంతరములచేఁ గొంతకాలము భార్యలవిడిచి యుండవలసివచ్చినప్పుడు నిద్రలోఁ బ్రమాదవశమున వీర్యపతనమగునెడల తద్దోషనివారణార్థమై యెన్నెన్ని హోమములో చేసి యెన్నెన్ని ప్రాయశ్చిత్తములోఁ బడసి యెన్నెన్ని శాంతులో యాచరింపవలయునని వేదములు ఘోషించుచుండఁగా— అదేమి? అదేమి? పామే? కట్టతెండు. ఊరకుందురేల? చంపుడు. చంపుడు—సర్పము చచ్చినది. సభ చల్లారినది—

11. దివ్యయోగములు.

నేను సభాభవనమునకు వెడలలేదు.

జంఘాలశాస్త్రి యిట్లుపన్యసించెనని వింటిని.

"నేనుజూడనిక్షేత్రములేదు. ఎక్కనిగుట్టలేదు. దాఁటనినదిలేదు. సేవింపని మహాపురుషుఁడులేఁడు. పరీక్షింపని వింతలేదు. కనిపెట్టని ప్రకృతిలేదు. అనుభవింపని సుఖములేదు. పడనికష్టములేదు. ఆడని యాటలేదు. పాడనిపాటలేదు. వేయనిగంతులేదు. లేదు. ముమ్మాటికి లేదు. ఓ! ఎన్నికలాపములు! ఎన్నివిలాపములు! ఎన్నినాటకములు! ఎన్నిబూటకములు! ఎన్నివన్నెలు! ఎన్నిచిన్నెలు! ఎన్నిమంత్రములు! ఎన్నితంత్రములు! ఈదినమున విభూతిరుద్రాక్షమాలాధారినై చిలుము గొట్టము తడిగుడ్డ చేఁబూని గోసాయీలనడుమ, రేపు కిరీటాంగద భూషాధారినై సింహాసనమునఁ గరవాలము చేఁబూని శైలూషుల నడుమ, నీవారము చీపురుకట్టఁ జేఁబూని "హ్రాం హ్రీ" మ్మనుచు నట్టు మాడఁగొట్టుచు ననాథలనడుమ—పై వారము చిత్తారు చేఁబూని "రాం రా" మనుచు హరిస్మరణము చేయుచు భక్తులనడుమ నీపక్షము ఋషిపక్షులరెట్టతోఁ బుటములుపెట్టుచు రసవాదజ్ఞులనడుమ పైపక్ష మేరుపిడకల ఫుటికలతో నెగళ్లు రగులఁజేయుచు యోగాభ్యాసకుల నడుమ, నీనెల హైదరాబాదులో "సాలి! దూలా! హాస్సేనుహాస్సే" ననుచు మ్లేచ్ఛులనడుమ, పైనెల బదరీనారాయణములో దేవీనవరాత్రములలో "నారాయణజే! భగవతిజే!" యనుచు సాధులనడుమ, పడుగు పేకగ—"సుల్తానీదాగ," చక్రపుఁబలితీలు గొట్టుచుండువాఁడను.

ఒకనాఁడు బదరీనారాయణమున నొకసిద్ధుని జూచితిని. అతని బ్రహ్మవర్చసము నాతనిశరీరసౌష్ఠవము వర్ణనాతీతములై యుండెను. ఆతఁడు మహానుభావుఁడని యాలోచించి యాశ్రయించితిని. ఆతఁ డొక్క చిన్నగుడిసెలో నుండెను. ఏవేవో యోషధు లప్పుడప్పుడు తెచ్చి నాకుఁ గనఁబడకుండ నొక్కగదిలో నానినిచంపి రసముతీసి యేవేవో మందులు చేయుచుండెడివాఁడు. "నాకుఁగూడ నేదైన బోధింపరాదా" యని యెంత ప్రార్థించిన నాతఁ డియ్యకొనలేదు—ఏలాగునైన నీతని రహస్యము లేవో తెలిసికొనవలయునని నేను భీష్మించి యటనే పీటఁ బెట్టితిని.

ఒకదినమునఁ బరమపదించిన యొకసాధువు కళేబరనిక్షేపమునకై యందఱతోఁబాటు నే నాశ్రయించుసిద్ధుఁడుగూడఁ బోయెను. నన్నుఁ గూడ రమ్మని యాతఁడు కోరెను. కాని యాతనిరహస్యముల నెఱుఁగ నదనువేచియున్న నేను శిరోవ్యథగనున్నదని చెప్పి తప్పుకొంటిని. ఆతఁ డక్కడ భూమిని ద్రవ్వి సాధువును బూడ్చుచుండఁగా నేనిక్కడ నాతని పెట్టె నెక్కలంగి లోనఁబూడ్చి పెట్టిన రహస్యములఁ బైకిఁ గొక్కరించు చుంటిని. ఏవియో కొన్ని ఘుటికలు, కొనిచూర్ణములు, కొన్ని లేహ్యములు, కొన్ని ద్రావకములు, కొన్ని గుళికలు కొన్ని లేపనములు కనఁబడినవి—ఈతఁడు మహాదేహదార్ఢ్యసంపన్నుఁడుకదా! ఈ మందులతో నీతని కేమి ప్రయోజనమో నాకు బోధపడలేదు. మందులపైఁ బేరులు లేవు. పేరులు తెలిసిననైనఁ బ్రయోగజ్ఞానశూన్యుఁడనైన నాకు వాని యుపయోగమేమి? ఏమందైన నోటిలో వేసికొనవలయునని బుద్ధిపుట్టె నదికాని యవి విషములో రసములో పాషాణములో యని భయపడి యందులకు సాహసింప నైతిని. వానిని నిమ్మళముగఁ దీసి క్రిందఁబెట్టి యడుగునున్న మఱియొక యఱ నెత్తితిని. దానిలోఁ గొన్ని తెల్లకాగితములు నొకసీసపుఁబుల్లయును నొక పుస్తకము నున్నవి. అత్రముతోఁ బుస్తకము నట్టెతెఱచితిని. సెబాస్! దొరకినదని చేటయంత మొగముఁగలవాఁడనై కొన్ని కాగితములపైఁ దద్గ్రంథస్థయోగములను వ్రాసికొంటిని. తిరుగ నన్నివస్తువులను భద్రముగ యథాస్థానములనుంచి పెట్టెవైచితిని. ఇఁక నచ్చటనుండ నిష్టతలేక దారిలో నష్టకష్టములఁ బడుచు హస్తినాపురము చేరితిని. అన్నప్రాశనమేకాని యక్షరాభ్యసన

మెఱుఁగని యజ్ఞులను గొందఱను శిష్యులుగఁజేర్చుకొని యక్కడ నొక యపూర్వభాగవత మాడితిని. వారిలో నొకనిఁ జేరఁదీసి వానికి రహస్యముగ నిట్లుబోధించితిని. "మనకుఁ బ్రయాణముల కింకఁ బడవ లక్కఱ లేదు. ధూమశకటము లక్కఱలేదు, "మోటారు" బం డ్లక్కఱలేదు, మింటిగుమ్మటము లక్కఱలేదు. సర్వసాధనసామగ్రీ శూన్యముగ నొక త్రుటికాలములో యూరోపుఖండమున నేప్రదేశమునైన నీక్షింపఁ దలఁచినయెడల నక్కడకుఁబోయి వ్రాలఁగలము" నావిద్యార్థి వింత వింతగఁ జూచుచు వెట్టిమొగము వైచుకొని "అట్టి మంత్రములున్న నాకుఁ జెప్పుఁడని నాకాళ్ళుఁ బట్టుకొనెను. మంత్రములు కావు—కేవల తంత్రములు. సత్యదృష్టి, మనోనిశ్చలత, భూతదయ, దేహదార్ఢ్యము, దైవవిశ్వాసము లేని యీపాపిష్ఠకాలములో మంత్రములు పనికివచ్చునా! వానికాలమే పోయినది. వానిగౌరవము నశించినది—వానితో నింకఁ గార్యము లేదు. కాని తంత్రములు దేశకాలపాత్రాబాధితములు. తంత్రసామర్థ్యమునకు మనుజులయంగదార్ఢ్యముతోఁగాని యంతరంగ స్థైర్యముతోఁగాని సంబంధము లేదు. ఏలయనఁగ నీతంత్రము లోషధీ సామర్థ్యోద్దీపకములు. ఓషధులలోనిశక్తి యుర్వియు నోషధీశుఁ డున్నంతకాల ముండకతప్పదు. నేను జెప్పఁబోవునవి పరమహంసయోగ ములు, బైరాగిచిటుకలు, గోసాయిగులికలు—ఇదిగో "సర్వజగద్ర హస్యసార" మనుగ్రంథము. ఈగ్రంథమును నే నొక గొప్పసిద్ధునియొద్ద సంపాదించితిని. నీవు యోగ్యుఁడవుగఁ గానఁబడుచుంటివి. కావున నీ కొక్కరహస్యమును జెప్పఁదలచితిని కాని నేను నీకు దీనిని బోధించితి నని నీవెవ్వరితోడను జెప్పఁదగదు" అని నేనంటిని—అంతట నాతఁడు- సంధ్యావందన సంపర్కము స్వప్నమునన్నైన నెఱుఁగని యాతఁడు గాయ త్రితోఁ బ్రమాణము చేసెను. అంత పుస్తకమునుదీసి నేనిట్లు చదివితిని.

"సీతనూలుదారంబులు చిదుకఁగొట్టి
గాడిదెగడపాకురసానఁ గలిపికాఁచి
తత్కషాయంబు చిట్టాముదమునఁగూర్చి
కాళ్లరాయంగ నాకాశగమన మిచ్చు"

(ఖేచరాధ్యాయము, జాబాలికృతము)

ఈయోగమే ప్రవరాఖ్యునిపై సిద్ధుఁ డుపయోగించినది. అగాధ మనుచరిత్రమునఁ గలదు. కాని యందున నిందున నొక్క భేద మున్నదని నేను బుద్ధిచేఁ గనిపెట్టితిని—ప్రవరాఖ్యుని పాదలేపము మంచుచేఁ గరఁగిపోయినది. ఇందునఁ జిట్టాముదము నుండుటచేఁ గడిగిననైన సులభముగాఁ బోవునది కాదు" అని చెప్పితిని. అయినను నాఁడా లేపనమును సిద్ధపఱచి యాతనిని మొండిగోడపై నెవ్వరుచూడకుండ నిలువఁబెట్టి యా లేపనము నతని కాళులకు రాచికొని ధ్యానమునుజేసి నిశ్చల మనస్కతతోఁ బోవలసినయూరు దలఁచుకొని యెగురుమని చెప్పితిని—"మక్కాకుఁ బోవలయును మహాప్రభూ!" యని యాతఁ డొక యెగు రెగిరెను. నాకేమో కన్నులు చీఁకటులు పడినట్లయ్యెను. ఎగిరిన యాతఁడు కనఁబడలేదు. ఏమిరా యని యదిరిపడిచూడఁగ గోడప్రక్క నున్న గాదెక్రింద మూలుగు వినఁబడెను. కృత్యాద్యవస్థపైన నాతనిని బైకిలేవఁదీసి "నిశ్చలాంతరంగము నీకుఁ గుదురలేదు. అదిగాక మన దేవతలు మక్కాను సహింతురా? పరమహంస క్రియోపదేశము నీకుఁ బనికిరా" దని చెప్పి లేపమునకై తెచ్చిన యాముదము కొంత నాతని గాయములకు రాచి పంపితిని. ఆతఁ డెవ్వరితోడను జెప్పలేదు.

కొన్ని దినములు బోయినపిమ్మట నొకఘోటక బ్రహ్మచారిముండ కొడుకును—మొఱ్ఱడువంటి వానిని నా శిష్యులనుండి యేఱిచి రహస్యముగ "నీకు స్త్రీవాంఛయున్నదా?" యనియడుగ నాతఁడు దబ్బాటు జల్లువలె నొక్క యేడుపేడ్చి కన్నులు పులకించి "ఉన్నదే అది! ఉన్నదే అది" అని ద్విరావృత్తిగఁ బలికి "పెండ్లియయినయెడల పెండ్లియయిన యెడల"—ననుచుఁ బండ్లుబిగించి యొడలు దులిపి పిడికిళ్లు బిగియఁబట్టి యొకకాలెత్తి నేలపై బింకముగనడచి కుడిముష్టితో నెడమముష్టిమీఁద గుబుక్కున నొక గ్రుద్దు గ్రుద్దుకొనెను. ఆతని తీవ్రతఁజూడఁగ నాతనికిఁ బరిణయమయినయెడలఁ బ్రళయమంత భయంకరచర్య యేదో యాతఁడు చేయఁదలఁచినట్లు నాకగపడెను. ఈగ్రంథమున స్త్రీవశ్యమునకుఁ గొన్ని యోగము లున్నవి. చదివెదను వినుమంటిని.

గీ॥ పగటు నేకాదశినిఁ జంపఁబడినతొండ
నాల్క నుడుము నెత్తుట మర్దనం బొనర్చి
పొడుము చిటికంతకసపుతోఁ బొందు పఱచి

కలికమును వేయ లోఁగని కాంతలోఁగు.

గీ. పేఁడపురుగుల నెండలోఁ బెట్టి నంపి
తెల్లజిల్లేడు సత్తుతోఁ ద్రిముఖిగ్గైన
బొమ్మజెముడు నూఁగునఁగూర్చి పొలఁతకోఁడల
చందనముఁ తోడఁ బూయ స్త్రీజయము నిజము.

(వశీకరణ కిరణము.) (మదనమార్తాండము. చార్వాకకృతము.)

"మొదటిది కలికము రెండవది చప్పు—ఈ రెంటిలో నీవు దేని నొసఁగఁగల" వని యాతని నడిగితిని. "కలికము కాసంత సూక్ష్మమైనపని. గంధచప్పు—స్థూలకార్యము—నాబుద్ధి కిది నచ్చినది. కార్యమన్నను, గోలుమన్నను, లక్ష్యపెట్టక కలియఁబడఁగ్గైనఁ బూసెదను" అని యాతఁడు మాఱుపలికెను. అప్పటికే సిద్ధముగ నుంచిన గంధ మాతని కిచ్చితిని. అతఁడు నడుమున కంగవస్త్రము గట్టిగ బిగించుకొని యజ్ఞోపవీతము నడుమునఁ జుట్టఁబెట్టి శవవహనమునకుఁ బోవువాఁడువలె వీథిలోనికిఁ బోయెను. వేశ్యావీథికిఁ బోయెను. ఇంతలో నొకవేశ్య తెలుకులయింటికిఁ గాఁబోలు నూనెకై పోయి యాతఁ డింట లేక పోవుటచేఁ గాఁబోలు తిరుగఁ వట్టియిత్తడిచెంబును జేఁబూని యింటికి మెల్లఁగఁ బోవుచుండెను. ఆప్రశస్తమైన పుణ్యకాలము వృథపోనీయఁగూడ దని యెంచి యీవింత పెండ్లికొడుకు దానిని వెంబడించి వెనుకపాటున నెఱకఁడు పందిపైఁ బడినట్లుపడి చన్మొలుచునంతటి సంరంభముతో నిశాతనఖముఖవిజృంభముతో నాగంధమును దాని రవికంచు నడుముకట్టు నడిమిప్రదేశమున గట్టిగ రాచెను అంత నాకులటాశిరోమణి భయమున ఘుర్ఘురించుచు వెనుకఁదిరిగి వీరవిటాగ్రేసరుఁడైన యాతనిఁజూచి కోపమునఁ జేతనున్న యిత్తడి జగన్నాథపుఁజెంబుతో నెత్తిపైఁగొట్టెను. ఆతనితల్లి కడుపుఁజలువచే తత్పాత్రప్రఘాతము తలనుండితప్పి యపసవ్యభుజముపై నశనిపాతమువలెఁ బడెను. ఆబాహువు గూటినుండి తప్పిపోయి "లటలట" వ్రేలాడఁజొచ్చెను. ఆచేతిని రెండవచేతితోఁ బట్టుకొని యుత్కంఠమున నోండ్రపెట్టుచుఁ గుమ్మరియొద్దకుఁబోయి హస్తము నసువులనుగూడఁ దిరుగఁగూటఁ జేర్పించుకొనెనని మఱునాఁడు నాయొద్దకువచ్చి పూర్వదినాపూర్వచరిత్రను బూసగ్రుచ్చినట్లు చెప్పి "స్త్రీవశీకరణమునకేమిగాని తగుపాటి ధనవశీకరణమైన" దనిచెప్పి

కిసుక్కున నవ్వెను. "అదేమి? యని యడుగ నావేశ్యకుఁ బ్రక్క యెముకలపై గంధమును చాను బట్టించుచుండ "అవికెలోనుండి జాతి యొకపావులాకాసు—సూనెకొలకు దాఁచినదికాఁబోలు—తనచేతిలోఁ బడెనని యాతఁడు చెప్పెను. "విలాసముగఁ జందనచర్చ యొనరుపవల యునుగాని పెట్టెకుక్క పీకిన ట్లేల చేసితి" వని నే నడుగ "గాగర చూచుసరికి గాబరయగుసండి బాబూ!" అని పశ్చాత్తాపతప్తుఁడయ్యెను.

మఱికొన్ని దినములు పోయినపిదప నొకశిష్యుని రహస్యముగఁ బిలిచి నీకు రాజధన మేమైన సిద్ధించుచున్నదా యని నే నడుగ నాతఁ డిట్లనియెను. "నే నిచ్చటనుండు ప్రభువుని పురోహితుని పుత్త్రుఁడను. నాతండ్రి మీఁద నాతనికిఁ గోపము కలిగెను. రాణిగారికి సీమంత మహోత్సవకాలమందుఁ బొరపాటుచొప్పున మాతండ్రి కేశఖండన మంత్రమును జదివెను. అంతటినుండి యాతనిని గోటలోనికి రానిచ్చుట లేదు. మనసొమ్మేమిపోయినది? మహాలయములలో మంగళసూత్రధారణ మంత్రమే చదువవచ్చును. నాతండ్రిసని నాకిమ్మని రాజుగారి నాశ్ర యించుచుంటిని. ఇచ్చెదనని కర్ణాకర్ణిగ వినుచుంటినిగాని తగని యాలస్య మగుచున్నది." అంతట "రాజవశీకరణమునకు నేనేమైనఁ జేసిన నీకిష్ట మేనా?" యని నే నాతనినడుగ "సింతకంటెఁ గావలసినదే"మని యాతఁ డనెను. "అంతట సర్వజగద్రహస్యసారము" నుండి యీదిగువ యోగ మును జదివితిని.

గీ. బల్లితోఁక యుడుతచెవి పాముకుబుస
మూఁష్టువేరు జంబుకదంత ముల్లిపొట్టు
రాసభపు జూలువెండ్రుక రాగిమురుగు
నందునిచి పూన రాజవశ్యంబు నిజము.

(రాజపద్ధతి—సర్వసాధన నిక్షేపము. శౌనక్షేషకృతము.)

అదివఱకె సిద్ధపఱచియుంచిన కడియ మాతనిచేతఁ దొడిగి రాజ నభయుఁ బొమ్మని చెప్పితిని. "రాజున కెదురుగనిలువఁబడి రాజదృష్టి నీపైఁ బడుసమయమున మురుగును గొంచెము కదపు" మని సిద్ధౌషధ ప్రయోగపద్ధతినికూడ బోధించితిని. అతఁడు మహానందమునఁ గోట లోనికేఁగెను. మొదటిద్వారము దాఁటఁగనే రాజుగారిని జూచెను. అతఁ డచ్చట నేనుఁగుల బరీక్షించుచుఁ బరివారకముతో నిలువఁబడినాఁడు.

ఆతని కెట్టయెదుట నిలిచి తెప్పపాటైన లేకుండ నాతనివంకఁ జూచుచుండెను. రాజు తన్నుఁ జూచుటతోడనే మురుగును గదపుకొనవలయునని తాను యత్నించెను. కాని చేయికదపిన నది కదలనయ్యెను. కట్టుకొయ్యవలె నెట్టయెదుట నిలువఁబడిన యాతని మఱియొకసారి రాజుగారు చూడఁగఁ గుడిచేతిని ముందునకు ముష్టిమూసి చాఁపి యెడమచేతితో మురుగును బైకిఁ ద్రోచెను. రాజుగారు రోసరోసలాడుచుఁ దిరుగ నాతనివంకఁ జూచిరి. అంత మురుగును మూఁడుమాఱులు పైకిఁద్రోచి బింకముగ నిలువఁబడెను. "ఏమిరా! ఈపొగరుఁబోతు పురోహితుని కొడుకు మమ్ముఁ గొట్టుటకు వచ్చినాఁడా? తన్నుఁ" డని ప్రభువువారనఁగ, నక్కడ నున్నవారంపఱు పక్షపాతము లేకుండ శక్తివంచన గలుగకుండఁ గరము కఱ్ఱ కాలివిసరుల నాతనిఁ గటాక్షించిరి. ఆతఁ డీసంగతి మఱునాఁడు నాతోఁ జెప్పెను.

కొన్ని నాళ్లిట్లు పోనిచ్చి మఱియొకశిష్యుని రహస్యముగఁ జేరఁ బిలిచి యిటులంటిని. "నీవు ధైర్యస్థైర్యములు గలవాఁడ వగునెడల నొక గొప్పసిద్ధౌషధయోగనిదర్శనము నీసాహాయ్యమునఁ జూడవలసియున్నది." "అద్దే! అట్లే" అని యాతఁ డడిగిన వెంటనే టక్కుమని ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. అంత సిద్ధౌషధరాజీయమునుండి యీక్రింది యోగమును జదివితిని.

సీ. ఆఁదూడ రేణంబు గేదెమూత్రముతోడఁ
గలయనూఱుచు రెండుతులము లెత్తు
ప్రమిదలలోఁ బెట్టి పల్లవపుటమిచ్చి
తద్భస్మమును శ్వేతతామ్రచూడ
వస్తియందునఁ బెట్టి వసుధాపుటము రెండు
రాత్రులఁ బెట్టి తర్వాత దిగిచి
నలిఁజేసి దానిని నల్లపిల్లికిఁ బెట్టి
యాపిల్లి కార్జెంబు నతీయుగము
గీ. నొంటెపాలనుమర్దించి యొక్కజాము
మంచిదిగుదాయినూనెలో మఱుఁగనిచ్చి
వడియఁగట్టిన యానూనె నొడలికంత

పూసికొనంగ నదృశ్యుండౌ పురుషుం డిలను.

(తురీయాధ్యాయము) (లిపస్కరిణీపారిజాతము; గాలవకృతము)

"ఈతిరుగుళ్ళన్నియుం దిరిగి యీజీవహత్యలన్నియుంజేసి, యీ పాటులన్నియుంబడి—తుదిగో—యీ ప్రయోగమును జేసినాను. దీనిని నీవు దేహమునకుం బట్టించుకొనినయెడల నెవ్వరికిం గనంబడవు. దాచికొనిన రెండుయామములను గూడ నగపడును." అని నే నాతనితో నంటిని. "నేను దీనిని దాచికొని రెండుయామములు మీయొద్దనే కూర్చుండెదను. అప్పటికి మీకు నేను గనంబడకుండునెడల నిదర్శనమేకదా" యని యాతండు పలికెను. "అతిసాహసమొనరించిన నాప్రాణ మీమందు పనిం జేయదు. నీవందులకు మఱెవ్వరినైనం జూచుకొనవలయును" అని నేను బ్రత్యుత్తరమిచ్చితిని. అంతట నాతం డానూనె నింటికిం గొనిపోయి రాత్రి నఖశిఖాపర్యంతము ప్రబలముగ మర్దనముచేసికొని యింక గూడ మాయం గలదని తనకుం దోంచినవెంటనే లేచి "అమ్మా! అమ్మా!" యని తల్లిని గాఢనిద్రనుండి లేపి "నీకేమైన నెదుటం గనంబడుచున్నదా?" యని యామె నడుగ "పోరా! నాకేమియుం గనంబడు లేదురా!" యని యామె బరువెక్కి విడనికన్నులతో బాగుచు బదులుచెప్పెను. "అద్దీ" యనుచు నానందించి నిశ్శంకముగ నతండు వీథివెంట వెడలిపోయెను. ఆసిద్ధౌషధ మాతనిచేతం బెట్టునరి కాతని స్వభావమును నేను బొత్తిగ నెఱుంగను. అతనికి దాని నేల యిచ్చితినిరా యని తరువాత మిక్కిలి పశ్చాత్తాపపడవలసివచ్చినది. ఎందుచేత ననంగా నాతం డా మఱునాంటి యుదయమునం గారాబద్ధుండై యుండెనని వింటిని. ఒకవర్తకునియింటి కాతం డా రాత్రి కన్నమువైచి కొంతధనమును గొంతస్వర్ణాభరణచయమును హరించుచుండంగా వర్తకునితల్లి లేచెను. అదృశ్యరూపమున నుంటినని పూర్ణమైన నమ్మకముగల యాతం డామెయెదుట మొద్దువలె నిలువంబడెను. కాని యేక్రీనీడనైన దాగియుండుట కావశ్యకత యాతనికి లేకపోయెను. అంతట నామె తన తలక్రిందనున్న పీట యాతనిపై విసరివైచెను. "కనంబడనివానినైన నెంతగట్టిగం గొట్టినావే?" యని కాంబోలు నాతండు తీవ్రకోపమున నామెగొంతుపై నొక్కి త్రొక్కి త్రొక్కెను. అంతలో నిద్దఱుముగ్గురు జనులులేచి "పట్టుకో! పట్టుకో!" యని కేకలువైచిరి. "మీమొగము! కంటికిం జిక్కనివాండు చేతికెక్కడ

జిక్కుసురా" యని నిశ్చయముగ నచటనే నిలువఁబడెనఁట. అతని చేతిలోఁ దుపాకియుంటచే నంతధైర్యముగ నిలువఁబడినాఁడనియు నాతని గ్రహింప యత్నించినఁ జంపుననియు భయపడి కాఁబోలు వారు మఱింత కేకలు వైచిరి. వారు తన్ను దరిఁజేరకుంటఁగాంచి తన యదృశ్యత్వమును మఱింత స్థిరపఱచుకొని హరించిన సైకము నంగవస్త్రమున మూటగట్టుచుండెనఁట! గృహప్రభుఁ డీయల్లరి విని లేచివచ్చి యాతనిఁబట్టుకొని రక్షకభటుల యధీనునిగఁ జేసెను. ఈ వార్తలన్నియు నాఁటిసాయంకాలమున కానోట నానోట నాకుఁ జేరెను. వస్తకునితప్పి యాంగ్త్ర మనణించెను. ఆతని కండమూనుచీపులలో శాశ్వతశిక్ష విధింపఁబడుటచేత సిద్ధౌషధమహి మచే నార్యావర్తదేశమునుమట్టుప కదృశ్యరూపుఁడయి యుండెను.

ఎంతరహస్యప్రస్తనమున నేనున్నను నెవ్వఁడో సృష్టిరహస్య విద్యాపారగుఁడగు సిద్ధమూలికాభిషగ్వరుఁడు గ్రామమునకువచ్చి నాఁడని కింవదంతికలిగినట్లు నేను విని యచ్చటనుండి పాఱిపోయితిని. నాయనలారా! ఈగ్రంథమున నింక ననేక విచిత్రయోగములున్నవి; అవియన్నియుఁగూడ నిటులే కోఁటిపిల్లని బట్టుకొని పిల్లికాలితో నిప్పులలోనున్న పనసగింజను దీయించినట్లు పరముఖముగాఁ బరీక్షించితిని. ఒట్టునకైన నొక్కటియు నిక్కముకాలేదు. గ్రంథకర్తల కీమతిమాలిన తనమేమో! తక్కువశ్రమముతో మహాకార్యములు కావలయునని ప్రతిమనుజునకు సహజముగ నుండును. అందుచే "నేవస్తువులో నేమి యున్నదో యేయేవస్తుమేళనమున నెట్టియెట్టి వింతశక్తులు కలుగునో? ఏమో? అయినఁ గాఁగూడదా?" యను వెఱ్ఱి జనులను మిక్కిలి బాధించుచున్నది; ఇట్టి మహాజ్ఞానమునకు లోనైనవారము మనమే కాదు. ఇతరదేశీయులగు మనసోదరులుకూడ నున్నారు. రోముదేశస్థులు కూడ నిట్టి నమ్మకములుగలవారే! ఇదిగో దానికిఁ దార్కాణముగ "సర్వజగద్రహస్యసారము"నుండి కొంచెము చదివెదను.

'Bubo, a screech owl is a bird well enough known which is called "Magis of the Chaldss" and Hysophus of the Greeks. There be marvellous 'Virtues of this owl for, if the heart and right foot of it be put upon a man sleeping, he shall say anon to thee whatever thou shalt ask him. And this hath been proved of late time of our brethren. And if

any man put this under his arm hole, no dog will bark at him but keep silence; and if these things aforesaid joined together with a wing of it, be hanged up to a tree, birds will gather together to that tree."

"When thou wishest that thy wife or wench show to thee all that she hath done, take the heart of a dove and the head of a frog and dry them both and bruise them into powder and lay them upon the breast of her sleeping and she shall show thee all that she hath done but when she shall wake, wipe it away from her breast that it be not lifted up.

"Take an adder's skin aud auri pigmentum and Greek pitch of Reuponhicum and the wax of new bees and the fat or grease of an ass and break them all and put them all in a dull seething pot full of water and make it to see the it at a slow fire, and after let it wax cold, and make a taper and every man that shall see light of it shall seem headless" The secrets of nature set forth by Albertus Magnus in Latin, newly translated into English imprinted at London by me William Copland.

నాయనలారా! వింటిరా! ఈయజ్ఞానస్థితి యెంతయద్భుతముగ నున్నదో! ఈగ్రంథమునందు నపూర్వ యోగములను సహేతుక పూర్వపక్షముచే ఖండింప నక్కఱలేదు. వానియెడల యథోచితముగు నిందను గనంబఱచుటయే తగును. దీనికిఁ బ్రశస్తమగు పూర్వపక్ష మీగ్రంథమును బహుళముగ ప్రతి సేయుటయే. ఈగ్రంథము నాయొద్ద నిరువది సంవత్సరములనుండి పెట్టెయడుగునఁ బడియున్నది. జెఱ్ఱి యొక్కటి యీనాఁడు నాపెట్టెలోనికిఁ బోవుటచే దానికొఱకా పెట్టెలోని వన్నియుఁ దీసి వెలుపలఁ బడవైవవలసివచ్చెను. ఈపుస్తక మపుడు నా కన్నులఁబడెను. దీనిసంగతియే నేను మఱచిపోయితిని. "కాలాచార్యా! నీచేతికిచ్చిన ప్రాతతాటాకిటు తెమ్ము" అని యాతని నడుగ నాతని చేతికిఁ దానినిచ్చెను. "హోమము చేయుటకుఁ దెచ్చితివేమోయని యను కొంటిని. ఇందులకా" అని పలికెను. వాణీదాసుఁ డిచ్చిన యగ్గిపుల్లచే "సర్వజగద్రహస్యసారము" నంటించి తాటాకుపైఁ బెట్టెను. సద్గ్రంథము బుగ్గియయ్యెను. సభ ముగిసెను.

సాక్షి

12. సారంగధర నాటక ప్రదర్శనము.

జంఘాలశాస్త్రి యిట్లుపన్యసించెను.

నిన్నను నేను నాటకప్రదర్శనదిదృక్షాయత్తుఁడనై నాటకశాలకు రాత్రి తొమ్మిదిగంటలకుఁ బోయితిని. గ్రామమునఁ బంచిపెట్టఁబడిన నాటకీయ కరపత్రములలో సరిగాఁ దొమ్మిదిగంటలకు నాటక మారంభమగు నని వ్రాయఁబడియుండుటచేత నావేళకే పోయితిని. చమురు డబ్బా మూఁత నూడఁదీయుటకై దానిమీఁద బిసుకనిప్పు పెట్టి చాకలివాఁడు కాఁబోలు “ఉఫ్ ఉఫ్” మనుచున్నాఁడు. నాటకరాజ మగుచుండు కాకి బంగారు సింహాసనమునకూడినకా లతుకుచుఁ గమ్మరి కాఁబోలు టక్కుటక్కు మనుచున్నాఁడు. ఎరువు దెచ్చిన బల్లలకుఁ గుర్చీలకు నడుగునఁ బేళ్లను, నాటకరంగాధ్యక్షుఁడు కాఁబోలు, మసిబొగ్గుతోఁ బఱపఱ లాడించుచున్నాఁడు. అదివఱకు ఱాతిపై నూఱిన కత్తినిఁ దోలుముక్కపై మంగలి కాఁబోలుఁ గంటికి జోడు పెట్టుకొని తటతటలాడించుచున్నాఁడు. “ఏకమేవాద్వితీయంఖల్విదంబ్రహ్మ” మను వేదాంతన్యాయము ననుసరించి దురవగాహమై యజ్ఞాతతేజస్కమైన యొకదీపము కాఁబోలు పాకనడుమను ధుమధుమలాడుచున్నది. రంగస్థలమునఁ దెరదింపఁబడియేయున్నది. దానిలోపలినుండి “సఫేదుపొట్లమేదిరా! నీగొంతుకఁగోయ” యనియుఁ “జాకలిముండకొడుకింక బట్టలు తీసికొనిరాలేదా” యనియు “గడ్డమునకీమాత్రపు మాపున్ననేమి “పౌడర్” మీద బళిచిపాఱిపోకుండ నుండునటరా!” యనియు దిక్కుమాలినగడ్డాలు! తగులఁబెట్టిననైన మెతకవాసన పూర్వజన్మ వాసనవలె వదలదురా” యనియు “కంతిసాని

గజ్జెచేర, కమ్మలజత ఎరవుదీసికొని వచ్చినవాఁ డెవఁడురా” యనియుఁ “బూసలకోటు నన్ను వేసికోనీయనియెడల నే నీరాత్రి వేషము వేసిన యెడలఁ బిల్లికి మగఁడ” ననియు “కోటులో నేమున్నదిరా ? గాడిదె గుడ్డు ! నోటిలో నుంచవలదా యనయ్యా” యనియుఁ బలువిధములగు రసములతోఁ బలువిధములగు పదములు, కీచు, బొంగు, పెలితి, నత్తి, లొడుగు మొదలగు జాత్యస్వరజాతి లక్షణములతో నాటకశాల దాఁటి నాలుగువీథులు దాఁటిపోవునట్టి దుర్భరకంఠస్వరముతో బయలువెడలినవి. “అందర్ ఖామోష్” అని నాటకసంఘాధ్యక్షుఁడు నాగుండె లదరున ట్లొక్కచావుకేక వైచినాఁడు ఇంతలో నంగవస్త్రధారిణియైన యొక్కఁడు బిళ్ళముగ బూడిదపట్టించిన మొగముతోఁ దలకట్టు త్రాళ్లు మెడప్రక్కల వ్రేలాడుచుండఁ గృత్రిమ స్తనసౌభాగ్యమును గుసుంబా రవికలో నడచి బిగించి, పైఁట లేకుండ నోటిలో లాడితెడు చుట్టను సింగారించి త్రిలోకానందకర దివ్యమంగళవిగ్రహముతోఁ దెరప్రక్కనుండి వెలుపలకు వేంచేసి “ప్రాంప్టింగునకు రెండవపుస్తకముఁ దీసికొని రావైతివి. చావుమంటివాఁడ యేమి ? నీస్టేజిమేనేజరి యెడ్చినట్లే యున్నది.” అని తీండ్రించి పలికి యంతలో నన్నుఁ జూచి యాస్తసిగ్గుపడి చేతులు రవికకడ్డు పెట్టుకొని నోటిచుట్టతో డనే తెఱలులలోనికిఁ బోయెను. “అప్పుడే టిక్కెట్ల యమ్మక మారంభించిన “రాస్కెల్” నిటు చెవిఁబట్టుకొని లాగుకొనిరమ్ము పండ్లు రాలఁగొట్టెదను.” అని యధికారి కారణమైన నాటకాధ్యక్షుఁడు కాంబోలు లోనుండి యఱచెను. ఇంతలో నొక తెరప్రక్కనుండి యరగడ్డమొకటి కొంతసందేహించుచు వెనుకకు ముందునకుఁ బటపటాయించుచున్నది. ఇంకొక ప్రక్కనుండి యొక బొజ్జముక్కులో మూఁడుపావుల వంతు మట్టునకు పుణికియొక తెరప్రక్కనుండి లటుకునఁ బొటకరించి యద్దబాసనున్న కల్లకెంపుతో జిగజిగ మెఱయుచుండెను. తళుకుమనునంతలోఁ దుసుక్కుమని తుమ్మొకటి యాద్వారద్వయగహ్వరమునుండి బాగుగదట్టించని “తూటా” సంబంధమగు బుసబుసోద్రేకగుంఫనారబ్ధ హాహాజటిల ధ్వానముతో బయలువెడలఁగఁ గెంపుటద్దబాస నిరాఘాట పవనఘాటిచేఁ గాంబోలుఁ గ్రింపఁబడిపోయె ననుకొంటిని కానినాదిపొరపాటు. అది ముక్కుపట్టు లేక జారినసింగారము కాదు. నోటిపట్టు లేక జారినసిగరెట్టు. నటకులను బాహాటముగఁ జూడఁదలఁచి నేనురాగ

నా ప్రారబ్ధవశమున నటకులు నన్నిట్లు దొంగచోటునఁ జూచుచుండిరి. దీపాలు పెట్టకుండనే పాకలోనికి చొప్పరించిన నాటకపు మొగమెఱుఁగని యీ యనాగరకవ్యక్తి, యీపల్లెటూరి పొట్టివేసము, యీ యాంగ్లేయ భాషాజ్ఞానశుంఠ యెక్కడనుండి వచ్చెనో యని నన్నుఁజూచి కాఁబోలు వెంటనే "హీ హీ హీ" యని సకిలింపు మొదలు పెట్టిరి.

ఆదినమున గ్రామమునఁ బశువులసంతయగుటచే ననాదరణపరి పోషణాసక్తిమగు నితరగ్రామస్థకలోకము కొంత నాటకదిదృక్షచే వచ్చినది. పాతశాలలలోఁ జదువుకొనుబాలురుగూడఁ గొందఱువచ్చి యటునిటు నా సమీపముననే కూరుచుండిరి. వారిలో వారేమి మాట లాడుకొనుచుండిరో నాకు బాగుగ వినఁబడలేదు. కాని నడుమనడుమ మాత్రము కొన్ని కొన్ని మాటలు, "పట్టుపలుపులు" "పంపనపనాసదిప్పలు" "పగలు రాత్రి యెఱుఁగని ప్రాఁతచదువులబాపనయ్య "Arrogant Fellow" యనుచు నింకేమేమో వినఁబడెను. ఇంతలో "డొక్కచీల్చి డోలుగొట్టెదను" అని పెద్దయిగిలింపుతో నొకకేక వినవచ్చినది. స్త్రీలకుఁ బ్రత్యేకముగ నుంచినస్థలమునకున్న ద్వారమునొద్ద "నేను గూరుచుండెదను. నేను గూరుచుండెద" నని యిద్దఱునటకులు లఘువులయినమాటలచే నూతనసమరసమవాకారమునకు నాందీ పూజచేసి గురువులగు వృద్ధులచే భరతవాక్యము చెప్పిరి. వారిద్దఱును గాకుండ మఱియొకని నక్కడ గూరుచుండుటకు సభ్యత్యుఁడు నియమించెను. కాని గడియ గడియ కొక నటకుఁడు—ఖండకరకాశ్పసకర్పాసమువాఁడో—హేమమంచలరోచమాన కాచనేత్రములవాఁడో వృశ్చికపుచ్ఛచ్ఛవివిచ్ఛేదిశ్మశ్రులతారశ్మశ్రులవాఁడో — కమఠపృష్ఠపరిపాటీ సమశిరోవాటి వాఁడో—స్త్రీలున్న యాస్థలమునకు వచ్చి "మీ కన్నియు సరిగా నున్నవికదా!" యనియు "దగయగునెడల సోడా" సిద్ధముగనే యున్న దనియు "మీరటునిటుపోఁదలఁచినయెడలఁ బ్రత్యేకముగ మీ సదుపాయము కొఱకుంచిన యాస్థలమునకుఁ బోవచ్చు" ననియు "మీకుఁ గ్రిందిభాగముననున్న గోతిని దాఁటి దూలముచేఁ గప్పి పైన గడ్డి బాగుగ వేయించి చాపలుపఱపించినను మీకేమైన గ్రుచ్చుకొనునేమో యని భయపడుచున్నా" ననియు నిటు యేదోయొక్కొక్కఁ డొక్కొక్క క్షేమ సమాచారవార్త నా కాంతలకు విన్నవించుచుండెను, కాని యెక్కడ

యిన స్త్రీలసౌభాగ్యమును హరింప్ప యుత్ప్రేరకముచుండ లేదా. నవనాగరికమాహా త్మ్యముచేతఁ గాంతలంగూడఁ బులుసు పెట్టి యొకానొకమును—ఇట్టి దయను—ఇట్టిభక్తిని—ఇట్టిగౌరవమును—ఇట్టి విశ్వాసమును—ఇట్టి ప్రపత్తిని—గనఁబఱచుచుండిన నీవారలను మెచ్చితిని. ఇంతలో "మీ రాఁడుతోఁ డపన బుద్ధిలేదా! మీ యుద్యోగములు గాలిపోను. మీ నటన ములు మాకుఁ బాటలేనా?" యని యేదో మాటలు కొన్ని కంఠాంతరములు వినఁబడెను. ఒక్కసారిగను నేనవ్వెడి చిన్న నా ప్రక్కను గూర్చుచుండిన రక్షకభటాధికారితో "అయ్యా! తమరు యూరోపు రింటికిఁ బోయెద మనుచున్నారు. నటకులు నాట్యాంగసహితముగఁ జేయు సంభాషణములు సంసారిణులకు శ్రవణాపుటభేదనములుగ నున్నవి." యని చెప్పఁగ నాతఁడు "Scoundrels" అనుచు సహించరానమునలేచి వారి కధికారి యగు "మేనేజరును" బిలిపించి యింగ్లీషుభాషతో నేమేమో చెప్పెను. ఆమాటలలో "ప్రాసిక్యూటు" మాత్రము నా చెవినిఁ బడెను. పెద్ద కోనసాని మనుమరాలయిన పట్టణము నూతనముగ రజస్వలయయి విట లోకమునంతయును పట్టుమిక్కిట్టు వేధించుచున్నదియుఁ బ్రసిద్ధికీర్తిస్వరూపి ణియునగు చిన్నకోనసాని దేహాంతరమున సౌభాగ్యమునకై సంకల్పింపబడి నటకులలో నొకనిచే విసరి వైవఁబడినకజ్జికబ్బిలోని యత్తరువుసీస ప్రక్కనుగూరుచున్న రక్షకభటాధికారి వితంతుపుత్రికయొక్క నున్నని తలపై లింగముమీఁదఁ జొట్టునీకపడినట్లు పడుటచే సీగడబిడ జరిగినదని తెలిసినది. ఇంతలోఁ గలగిలిసధ్వనియును మొత్తోయను కేకలును వినఁ బడుటచే నేను ఏమాతమాపడితినిగాని కొమ్మ్యాకాయనుగొట్టి లోన నట కులు దేవిని ప్రార్థించుచు పాడుచున్నారని తెలిసి నాలో నేను నిమ్మళపడి తిని. ఇక వేఁపాకువేసము వచ్చునని నా ప్రక్కను గూరుచున్న యొక నాయఁడు—నాయిడు వాఁడు ఉబలాటముతోఁ జంకలుఁగొట్టుకొను చుండెను. లోనిగంట గణగణలాడుచుండ నెదుటితెర సఱపఱలాడుచుఁ బైకిఁబోవుచు నడుమఁ గాఢకాంతరముచేఁ గొంతయాగెను. లోనుండి కొందఱు నటకు లెగుడుదిగుడులను సవరించి జెబ్బపుష్టి నెటులో దానిఁ బైకిఁ ద్రోసిరి; అంత నొక నటకుఁడు ప్రవేశించి సభకు నమస్కరించి "అమ్మలారా! అయ్యలారా! నేను దయతో నెలవీయఁబో—ఉహూ! ఘనవిచేసికొనఁబోవున దేదనఁగా యీదినము కాదు—యీరాత్రి సరిగా

పందొమ్మిది ఆఁ తొమ్మిదిగంటలకు నాటకము మొదలుపెట్టుదుమని డప్పు ముఖమున వెల్లడించితిమి. కాని యనంతర కారణములచే—ఆ? ఆఁ! కారణాంతరములచే నట్లుజరుపలేకపోయితిమి. కాన మీరనుకొంతప్పులు కాదు. మేమే కాఁబోలు” నని పలికి పోయెను. “ఇప్పుడయినఁ ద్వరగ నారంభింపనియెడల మీరుపు మాంతప్పు” లని గొప్పవాఁడో సభనుండి కేక వైవఁగ “చిత్తము”యని తెరచాటునుండి మరలు కేకవచ్చెను. వేఁపాకు వేస మీదినముకాదు కాఁబోలునని నాయుఁడు బెంగ పెట్టుకొనెను. అంతట గ్రామసంచారమునఁ గృహస్థులయి నల్వురు రక్షకభటులు “టిక్కట్లు” లేకుండలోనికివచ్చిరి. వారినెత్తిపాగల గొలుపునుబట్టియుఁ జేతిదుడ్ల నలుపునుబట్టియుఁ బడమటి చెప్పులకిఱ్ఱునుబట్టియుఁ వారి కీయ నన్యసామాన్యగౌరవము గలిగినదని వింటిని. ఆనాటిరాత్రి సారంగధర నాటక ప్రదర్శనము; ఆలస్యకారణమున నాందీప్రస్తావనలు విడువఁబడు టచేఁ దన్నాటకకవి యెవ్వఁడో తెలియలేదు. గ్రామమునఁ బంచిపెట్టఁ బడిన కరపత్రములలోఁగూడఁ గవిప్రశంసలేదు.

మొదటి యంకమున రాజరాజనరేంద్రుఁడు నతని ప్రధానుఁడు నుద్యానవనమునఁ బ్రవేశించి వేదవిహితకర్మములఁ గూర్చియు వర్ణాశ్రమధర్మ పరిపాలనముఁ గూర్చియు జనుల క్షేమమునుఁ గర్షకుల పంటలఁగూర్చియు ధాన్యములధరఁగూర్చియు ముచ్చటించుకొనిరి. రాజకార్యవిముఖుఁడై విలాసముగ నుద్యానమునకున్న రాజున కీసంభాషణ మెందులకో నాకిప్పటికిని బోధపడలేదు. అంతటఁ జిత్రాంగియు నొక దాసియు నచ్చటకువచ్చిరి. వారచ్చట కెందులకువచ్చిరో వారికిఁ దెలియదు. వారిని బుట్టించిన బ్రహ్మకుఁ దెలియదు. అంతట రాజు తొందరతో లేచి ప్రధానుని జేయిపట్టుకొని—

కీర్తన—“చూచితే ? దానిసొగసు చూచితే ? నాచుపంటి కేశ చయము.

త్రాచులాగు వెనుకవ్రేలు—చూచితే ?”

అని కాలితోఁ దాళమును దాటించుచుఁ బాడెను.

ఈకీర్తననే ఫిడేలుపైఁ దెరలో నొకఁడు వాయించుచుఁ బాడుచుండెను. నేను దెల్లఁబోయి కూరుచుంటిని. కాంతలయందలి యత్యంతానురాగ మొకప్పుడు మనుజులను దాత్కాలికముగఁ గవులను

జేయఁగలదనియు నట్టిహారము కాముడలచిన వారి సౌందర్యమును గాన మొనర్తురనియు నేను వినియుంటిని. అట్టిమారాజు పెద్దైనయీరాజులోఁ గలిగినదేమోయని సందేహపడుచుంటిని. ప్రధానుఁ డాకీర్తననే దొరకబుచ్చుకొని—

"చూచితిగా దానిసొగసు - చూచి
మిన్నువంటి నసుముగల్లు
చిన్నిచనుల వన్నెలాడి - చూచితిగా."

అని ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను "నేనువలచిన కాంత యవయవములను నీవట్లు వర్ణింతువా ?" యని మహారాజు కోపోద్రేకమునఁ బ్రధాను నొక్కటియీడ్చి దౌడ్డపై సాగదీసి కొట్టునేమోయని నాకొడలు కంపించినమాట సత్యము. రాజున కట్టి యౌచిత్యము లేకపోయెను. ప్రధానున కట్టిభయము లేకపోయెను. నన్నయభట్టకవిచే భారతమును గృతి నందిన యాచంద్రార్కకీర్తిశాలియగు రాజరాజనరేంద్రుఁడు తానువలచిన దాని యంగములను జూపుమని ప్రధానుననుఁ దాను జూపించు నంతటి మతిమాలినవాఁ డెప్పుడగునో యనుఁజెప్పుమా యనియు; రాజు బలాత్కారముచేఁ జూచిన యవయవము లేవో చూచి "హరిహరీ" యని లోన స్మరించుకొని నోరుమూసికొని యూరకుండక యితరగుహ్యావయవవర్ణనముల లయఁజెప్పకుండ లంకించుకొనుటకు వేఁగిదేశము నంతయు బాగుగ విస్తారయశస్సమృద్ధిని బరిపాలించిన ప్రధానుఁ డంత వెఱ్ఱిముండకొడుకా ? యనియు నాడలు జలదరించెను. రాజప్రధాను లట్లు పనిలేక పాడుకొనుచున్న పాటలను విని వారు మతిలేకయుండిరో లేక త్రాగియేయుండిరో తక్కెక్కడ నాడలు తెలియని వెఱ్ఱితిమ్మిరిచేఁ గొట్టుదురో యని కాఁబోలుఁ జిత్రాంగియు సఖయుఁ బారిపోయిరని నే ననుకొనవలసివచ్చినది. వారునచ్చుటకుఁ గారణ మూహ్యమైనప్పుడు పోవుట కేలకాదు ? అంతట శ్రాద్ధయోగ్యులగు రాజప్రధానుల సంభాషణములోఁ జిత్రాంగి సారంగధరునికి భార్యగాఁ దేఁబడిన దను నంశము తేలినది. రాజామెను దానే వివాహము చేసికొన నిశ్చయించుకొనెను. ఇంతటితో మొదటిరంగము ముగిసెను.

రెండవరంగమందు రాజరాజనరేంద్రుని వివాహము. ఢంకాభేరీవాద్యముల ఝాంకారములతోఁ గవుల స్తోత్రపాఠముల ఝాంకా

రములతో, నాట్యాంగనల గాజులగజ్జెల క్రేంకారములతో భట్టుల చాటుపాతకతాంకారములతో, మల్లుల ముష్టియుద్ధహుంకారములతో, మదగజఘటల ఘీంకారములతో, సంభావనబ్రాహ్మణుల యహంకారములతోఁ బల్యంకికావాహకుల యోంకారములతోఁ బహువైభవముగ జరిగినందులకు సంతసించితిని.

మూఁడవరంగమందు రాజరాజనరేంద్రుని నగరు పెండ్లి అనఁగ సంస్కృతమునఁ బురస్సంధానము; దివ్యముగ నలంకరింపఁబడిన యాశోభనఁపుగదిలో నిలువుటద్దముల నడుమ నద్దపసన్నీరు బుడ్లనడుమ, బ్రసవకుండికల నడుమ, ఫలహారపుఁ బళ్లెరములనడుమ నీప్రభువు పాడిన కీర్తనలు వేసిన తైతక్కలాపరమాత్మునికే యెఱుక. అంతలో నిష్కారణముగ విరహముఁట—మొదటఁ బ్రవేశించినప్పుడు బాగుగనే యున్నాఁడు—విషూచివలె నాతని నాకస్మికముగఁ బట్టుకొని గిరగిరఁ ద్రిప్పి నేలఁగొట్టినది. అంతట నీమహారాజు చిత్రాంగికొఱకు—గాజు బొమ్మల కాళ్లుపట్టుకొని, కట్టెలేళ్ల కన్నులముట్టుకొని లక్కచెట్లతాటి పండ్లులాగి పళ్లెరములలోఁ బెట్టిన బనారసుకాజాలను బండ్లతోఁ గట్టిగఁ బట్టి వడివేసి, చప్పరించి, లొట్టవేసి యదుకుల కాంభోజిరాగములో నేకతాళముతో నేడ్చిన యేడుపులు హారహారా! పగవానికైన వలదు. "వహ్వా! వహ్వా!" "వన్సుమోరు వన్సుమో" రనుచు సభికులు మహా సంతోషసముద్రమున నోలలాడుచుండిరి. ఇట్లు రాజుపున్నాగవరాళిలో పోదాసదా సుదాతిజూపవే? యని పాడిన కీర్తనతోఁ బొదచాటునున్న చిత్రాంగి యట్టె వెలుపలకు వచ్చెను. రాజు మూర్ఛపడెను. ప్రాణములు గూటఁబడినవెనుక లేచి భక్ష్యముల పళ్లెరములను బరామర్శించి గర్భాదానతంత్రమంతయు ఖరహరప్రియరాగములో ఖండజాతిత్రిపుటతోఁ గడతేర్చెను. అంతటితో మొదటి యంకము ముగిసెను. తెరదిగెను.

రెండవయంకమున మొదటి రంగమున సారంగధరుఁడును మంత్రిపుత్త్రుఁడును మఱికొందఱు బాలురును బ్రవేశించిరి. కొంతసేపు వారు కుండబంతినాడిరి. కాలిబంతి యెగిరి ప్రమాదవశమునఁ బైన వ్రేలాడు దీపమును బగులఁగొట్టె. లోపలిచమురు భగ్గుమనెను. పాక కాలిపోవు నని భయపడితిమి. కాని యట్లు జరుగలేదు. తరువాత మంత్రిపుత్త్రుని చేతినుండి గోటిబిళ్ల యెగిరి సభలోనున్న యొకకోమటి పిల్లవాని కణ

తకుఁ దగులుటచే నాతఁడు సొమ్మసిల్లి పడిపోయెను. అంతట నాతని తండ్రి గోలుగోలున నేడ్వసాగెను. కోమటిమాత్రము నాటకపద్ధతికి విరుద్ధముగాఁ బాటలతో నేడ్వక మాటలతోడనే యేడ్చుచుఁ బిల్లవాని నింటికిఁ దీసికొనిపోయెను. అంతఁ గోఁతికొమ్మచ్చి నాడుచుండఁగా సారంగధరుఁడు చెట్టుమీఁదనుండి పడెను. వెంటనే తెరకూడఁబడెను.

ద్వితీయ రంగారంభమున మంత్రిపుత్త్రుఁడును సారంగధరుఁడును పావురముల నెగరవైచుచుఁ బ్రవేశించుచు నిట్లు పాడిరి.

"పావురాల నెగరవైచి పట్టుకొందమా?
మావరాలమూటలైన శ్రీవరాంగసుషమమీఁటు॥ పా॥

ఇట్లుపాడి యెగరవైచిరి. నాటకగాథ ననుసరించి పావురమొక్కటి ప్రక్కనున్న చిత్రాంగిమేడమీఁద వ్రాలి కూరుచుండుటకు బదులుగా నెదుటనున్న మాజిస్ట్రేటుకరణము మేజస్ట్రేటుగారి నెత్తిమీఁద వ్రాలి రెట్ట వైచెను. ఆకస్మికమైన మైలవార్త విన్నయాతఁడువలె నతఁడు సచేల స్నానమునకై పోయెను. ప్రక్కగోతిలోఁబడి పావుర ముండఁగా నది చిత్రాంగి మేడమీఁదనే యున్నట్టు భావించి సారంగధరుఁ డిట్లుపాడెను.

"పోగరుబోత? మా కపోతమా!

తగదువడిగతిరుగు తిరుగకున్న పోగరడంతు పోగరు.

పావురము రాకపోవుటచే సారంగధరుఁడు చిత్రాంగి యింటికి వెళ్లుటకు స్థిరపఱచుకొనెను. మంత్రి పుత్త్రుఁడు మలయమారుతములోఁ గొంతమందలించెనుగాని దానిని సారంగధరుఁడు శంకరాభరణముతోఁ జప్పఁబఱచెను. రెండవరంగము నిట్లు ముగిసెను.

మూఁడవరంగమున సారంగధరుఁడు చిత్రాంగిమేడలోఁ బ్రవేశించెను. చిత్రాంగి యాతనిఁ జూచుటతోడనే లేచి గొంతుక ఖంగు సవరించుకొని "ఆ" యని ప్రక్కనున్న శ్రుతితోఁ గంఠమును గలిపి "ఊ" యని పిడేలువానికిఁ గీర్తనకై తలయెగుపుతో సంజ్ఞచేసి—

బిలహరి—ఆది.

'ఒకసారి కౌఁగిటనొత్తి నన్నేలరా! ఓరీ! మారాకారా!
లేకలేకను సుడకగ తోగలరాఁయఁడు! పోకపోకలగ్రమ్ముచు

నోడలుపోక్కెను అకట ! యింక "బ్రదుకంగఁజాలను ! నికటమున నన్నట్టి గట్టిగ॥ నోక॥

యనుచు హస్తపాదవిన్యాసములచేఁ దాళపుదారిని గానఁబట్టుచుఁ దారక మంటునట్లు పాడెను. అంతట సారంగధరుఁడు నడుము బిగించుకొని——

కీర్తన.

"చెలియ నీదుపలుకులు చెవ్వులకఅకుములుకులు

మగువ! నీదుమాటలు మనసుకత్తిపోటులు" అని యెంతసేపో యెగిరియెగిరి వగర్చుచుఁ గూరుచుండఁ జిత్రాంగి యాతనిపైఁబడెను. "రమణి! రాకు రాకుమా" యనుచు గొంతుఁజించుకొని రాకుమారుఁడటునిటు పోవుచుండఁగ "రార పోకు పోకుమా" యనుచుఁ జిత్రాంగి యాతనివెంటనే దిరుగుచుండెను. "కురయ్యో" మనుచు ఘుర్ఘురించుచుఁ బంది పట్టుపడక పలుగడలుద్రొక్కుచుండ నెలుకత దానినిం బలిమాలుచు బెదరించుచు వెంటబరుగెత్తు నట్లుండెను. ఇట్లిద్దఱు పాడుచు "మైసూరీ పంజాబీ" పదవిన్యాసపు గమనికలతోఁ, గుడియెడమ యెత్తింపుల యెడుపులతోఁ, గరముల జోకాయింపుల కట్టుదిట్టములతో, వంపుతలల ప్రక్కచూపుల కోరకోపులతో ముందున కుంకించు మురిపములతో వెనుకతగ్గువిలాసములతోఁ గొంతసేపు గదియంతయు ధూళి రేగునట్లు విపరీతశృంగార మల్లయుద్ధసన్నాహ సంరంభమునఁ గాళులు విఱుగునట్లు తాళప్రస్తారసందర్భము దప్పకుండ గంతులు వైచిరి. సారంగధరుఁడు వెడలిపోయినపిమ్మట జిత్రాంగి కోపముఁ బట్టజాలక భూపాల రాగముతో భూపాలపుత్త్రిని బూతులు దిట్టుచుండఁ దెర దిగెను.

మూడవయంకమున ముఖారితో నేడ్చుచుఁ జిత్రాంగి వికృతరూపయై ప్రవేశించి నేఁలఁబడియుండును. వేఁటనుండి రాజరాజనరేంద్రుఁడు ప్రవేశించి సావేరితోఁ గొంతసేపు దేవేరికై దేవులాడి యథశ్శయానయగు నర్ధాంగలక్ష్మిని జూచి యెద్దకూరుచుండి——సతీ! లావణ్యవతీ! సమంజససద్గుణసంతతీ! సద్ధర్మాచరణరతీ! సరసవచోరచనాచమత్కృతీ! భారతీ! అని ప్రియసాధారణసంబోధనాడంబర విజృంభణుఁడై ప్రకాశించెను. ఆమె పలుకలేదు. అంత రాజు "చిత్రాంగీ——మనోహ

రాంగీ! అతిసౌభాగ్యనిర్జితకురంగీ! మాననీయయానాధరీకృత మద సారంగీ! నాపైఁ బూలబంతుల బోరు పెట్టుజోడునాళముల ఫిరంగీ!" యని బిగ్గరగఁ బిలిచి గొంతు మఱేదో పరువునకై కాఁబోలు సద్దుకొను చుండెను. అంత్యనియమప్రధానములగు నీసంబోధనముల విని నా కొడలు నీరు విడిచినది. "మనము భార్యలతోఁ గాపురములు చేయు చుండుటలేదా? మనభార్యలకుఁ గోపము వచ్చినప్పుడు మన మిట్లే సంబోధించుచుంటిమా? మనలో నెనిమిదేసి వివాహములయినఁ జేసి కొనువా రున్నారే! వారందఱు భార్యల నిట్లంత్యప్రాసములు తప్ప కుండనే పిలుచుచున్నారా? మన యబ్బనాఁడైన మనతాతనాఁడైన నిట్టి సంబోధనము నుపయోగింపఁబడెనని వింటిమా? ఎవ్వనికిలేని పోఁగాల మిప్పు డీరాజరాజనరేంద్రునకేల? వీని కెన్ని యేండ్లు వచ్చినవి! ఎంతదేశ మున కధికారమున్నది! ఎంత భాండాగారసామగ్రియున్నది! ఎందఱబుద్ధి మంతులను సభాస్థానమున సేకరించినాఁడు! ఎన్నిగ్రంథములు చదివి నాఁడు! ఎన్నికృతులందినాఁడు! అయ్యయ్యో! ఎంత నిర్భాగ్యుఁడై పోయినాఁడు! ఎంత ప్రాపంచికజ్ఞానశూన్యుఁడై పోయినాఁడు. తుట్ట తుదకుఁ గట్టుకొన్నదానిని బిలుచుటకైనను చేతకాని చచ్చుపద్యములలో నగ్రతాంబూలమునకు సిద్ధమయినాఁడే? ఆహా! వీనికి మతిలేదా! మను ష్యత్వమే లేదా? పాటతోనేకాని మాటలాడఁడే? ఎంత మహాకర్మము దాపరించినది." అని నాలో నేమేమో యనుకొనుచుండఁగా రాజరాజ నరేంద్రుఁడు:—

సీ. "నీకుఁ గోపం బేల నాకుఁ జెప్పుము నాతి!"

యనఁగ నదివఱకుమాటలకు లొంగనికాంత పాటకు స్వాధీనయై పై యర్థపాదమును

"నాతోడఁ బలుక కోభూతలేశ!"

యనియెను.

రా—నినుఁ బ్రాణసమముగా నేఁ జూచుకొంటిని.
చి—నేను నీయిల్లాలఁగాను బొమ్ము.
రా—రత్నాంగివిడిచి నీప్రాఁపు జేరినవాఁడ.
చి—నేనుఁ జచ్చితి నంచు నెంచు మింక!

రా—బిగువైనకౌఁగిటఁ బెనచి ముద్దీయవే?
చి—కోడలనంట కోమతలనాథ?
రా—కోడ లంటివి? యదియేమి కోమలాంగి.
చి—కొడుకు సుంపుషుకత్తెఁ గోడలనఁ బగదె?
రా—ఏమి? వానిని వెగప్రేతు నీకృణంబ
చి—నన్ను జంపుము మామయ్య! మున్న చేడ!

ఇట్లు వీరిద్దఱొకరి దొకరుఁబుచ్చుకొనిన తరువాత మిగిలినదానిని వేఱొక రానందభైరవితో సాగదీయుచు నొకచెంపను వీరుగొట్ట నొకచెంపను వారు గొట్టుచు వేపారుల యుఱాణిలోవలె నొకతములపాకు చుట్టునొకరు కొఱికి 'థూ" యన దాని యర్థమును వేఱొకరు కొఱికి తిరుగఁబడి "థూ" యనుచుఁ బగులఁ గొట్టుటలతో నదుకుటలతోఁ ద్రెంపులతో ముడిబెట్టుటలతో నర్థపాదార్థపాదాన్యోన్యసాహాయ్యావృతులతో దిక్కుమాలిన శవము నిద్దఱు చెఱివైపు సాయపడి బుజములు గలపి శ్మశానవాటికకడకుఁ జేర్చినట్లు సీసపద్యమును నానాస్వర సాంకర్యముతో సంపూర్తిఁజేసిరి. అంతటఁ దెర దిగెను.

మూడవయంకమున రెండవరంగమున న్యాయాధిపతియు న్యాయవాదులు నేరగాఁ డగు సారంగధరుఁడు సాక్షులు సేవకులు ప్రవేశించిరి. సర్కారువైపుననున్న న్యాయవాది నాదనామక్రియతో నేరగాని నేరమునంతయు నుపన్యసించెను. నేరగాఁడు భైరవివర్ణమునఁ దననిర్దోషత్వమును హార్మోనియము సాహాయ్యమునను జిప్పతాళపు సాహాయ్యమునను స్థిరబరచెను. సాక్షులందఱు కలిసిపాడిరి. సారంగధరునివంకనున్న న్యాయవాది సహసంగీతరచనాచమత్కారముగల యొక్క స్వరజతిని జల్లుజల్లునఁ బాడి సంగతులుపై సంగతులు లేత ముదురు పట్టు జారు సాపు వరివిక చౌకము దురుసు మంద్రము తారకము బొంగు కీఁచు మొదలగు వివిధభేదసాంప్రదాయములతో విసిరి వెదచల్లి వర్షించి వినువారి తలలను బలత్కారమున బులిమి సారంగధరుని సత్యసంధతను నారోజున నటతాళమున నుపన్యసించెను. వెనుకటి కాలము కాదు. వెనుకటి యుగము కాదు. వెనుకటి మనుజులు కారు. వెనుకటి సృష్టి కాదు. అంతయుఁ గ్రొత్త. సరిక్రొత్త. సాక్షిచట్టమంతయు

సంగీత సర్వస్వసారసంగ్రహమే! శిష్టాచట్టమంతయు గాయనగాయనీ జనపారిజాతమే. న్యాయవాదులందఱు గాయకులే! సాక్షులందఱు సరిగమాధ్యయన శీలురే! బిళ్లబంట్రోతులందఱు పిళ్లారిగీతములయినఁ బాడఁగలవారే! సారంగధరుని నేరము స్థిరపడినదనియుఁ గరపాద ఖండనశిక్ష విధించితిననియు న్యాయాధిపతి లేచి నాటకసంబంధితోఁ దీర్పు చెప్పఁబోయి శంకరాభరణముతో సంకరపఱచి సభ చాలించెను. తెర దిగెను.

మూఁడవరంగమునఁ గారాగృహమునందున్న సారంగధరుఁడును దల్లి రత్నాంగియుఁ బ్రవేశింతురు. తల్లి యాతని కౌఁగిలించుకొని మహాదుఃఖపారవశ్యమున నేడ్చునని నే ననుకొంటిని. అట్లేడువలేదు. కాని యిట్లు పాడెను.

బలహంస - ఏక.

"నాయనా! పాయనా తరముగాదురా! నాయనా!
నిన్ను బోలువాని నీజగానగాన గాన నోనాయనా!"

అనుచుఁ "బ్యాండుపు" స్వరముల నారోహణావరోహణ శృంగారము జిప్పిలుచుండునట్లు మధురకంఠమును మధ్యమకాలశ్రుతితోఁ గలిపి గానకళాకాలక్షేపమును జేసెను. సభవారి కరతాళధ్వని లఖండముగ నుండెను. ఇదివఱకనేకపాత్రములు పాడిరిగాని యీమె పాట బహు సంతోషప్రదముగ నున్నదని యందఱు నైకకంఠ్యముగఁ బలికిరి.

"సారసనయనుఁడవో సద్గుణసహితుఁడవో చారురూపమున మారుఁ దాఱు మాఱుఁ జేయుదువో నాయనా!" అనుచుఁ దిరిగి పల్లవి యందుకొని యుపపల్లవిని బఠించి "జగానగానగా" యని బింకముగఁ బాడుచు నుసిదెబ్బల సౌభాగ్యమును జరణచాలనమున నుద్బోధింపఁ జేయుచు ముక్తాయింపఁగఁ దెరచాటుననుండి పాటకుఁడు "తధిగిణతోం తకదధిగిణతోం తళంగుదధిగిణతోం" అని తానుగూడఁ బైముక్తాయింపునకు బంగారమునకు సౌరభ మబ్బించునట్లు శబ్దములకొలుపుతో వన్నె దెచ్చుసరికి హాహాహాహా యనుచుఁ బాకయంతయుఁ బరమానంద మొందెను. చేతులపైఁ గొట్టుకొనువారు, బల్లలపైఁ గొట్టువారు, పిక్కలపైఁ గొట్టుకొనువారు, ప్రక్కదళ్లపై బాదువారునై ప్రజయంతయు

నొడలు తెలియని మహానందమున నుప్పొంగుచున్నది. ఉండదా? వాని కేమి? బలహంసరాగముపై బ్యాండుస్వరములుగల "ధీనుఁడే రాముఁడు" అను చక్కనికృతికిఁ బాఠాంతరమైనకృతి లభించినప్పుడు సారంగధరుఁడు చచ్చిననేమి? కాలురూపాయనిచ్చినంతేపాడవచ్చినవాఁడు కన్న తల్లికంటె నెక్కువయగుదురా! వాఁడు గలిగించిన సంతోషమున నాతల్లి మొగమే కలకలలాడుచున్నదే? జీవఘాతుకములగు పక్షులలోనైన నడవి పందులలోనైన నరమాంసభక్షకులయిన కిరాతాధములలోనయిన నాఁడు జాతికి సహజముగ నున్న యపత్యానురాగము కానక కన్నయొక్క కొడుకుపై—గడియలోనో జాములోనో కాలుసేతులు ఖండింపఁ బడుటచేఁ గాలధర్మ మొందవలసిన యొక్క కొడుకుపై— సర్వసద్గుణ రాశియైన యొకకొడుకుపై—సవతితల్లి పన్నినకుట్రచే శిక్షను బొంది యున్నను నామెను బల్లెత్తుమాటలకైనఁ బలుకఁగూడదని శిరీష కుసుమ కోమలతరస్వభావసంపన్నుఁడైన యొక్క కొడుకుపై—తన తండ్రినిగాని తనసవతితల్లినిగాని దుఃఖభారమున నెప్పుడైన నేమియైనఁ బలుకవలదు సుమా" యని తనకుబోధించిన పరమార్థజ్ఞానచింతాఖనియైన యొక్క కొడుకుపై — "పడుచుఁదనమున బ్రహ్మచారినై దోషశూన్యుఁడనై తల్లిదండ్రులు బాగుగనుండఁ జచ్చిపోవుచుంటిని గదా! ఇంతకంటెఁ గావలసినదేమి" యని యుప్పొంగుచున్న మహోన్నతభాగ్య విజ్ఞానభాగ ధేయమైన యొక్క కొడుకుపై—నవమాసములుమోసి కాంచిన తల్లియైన రత్నాంగికి—మగనికోఁత సవతిరోఁతఁగలిగిన రత్నాంగికి—కొడుకును జూచుకొని సంతోషించుటకంటె వేరువేడబమే లేని రత్నాంగికి— కత్తికోఁతకంటెఁ గాలసర్పదశనఘాతకంటె గఘానాగ్నికీలికాసంహతికంటెఁ గడుపుచిచ్చు భరియింపరానిదై యుండఁదగిన రత్నాంగికి—అదరు లేదు—బెదరులేదు—మొగమున దైన్యము లేదు. కంట నీటిచుక్క లేదు. గొంతుకలో బిగింపులేదు. గుండెలో దడలేదు. లోకసంగ్రహార్థ మేడువవలయు ననుచింతయయిన లేదు. ఏమియు లేదు. ఎంతమాత్ర మును లేదు. మొద్దు. మొఱఁడు. అయ్యయ్యో! మొద్దులాగుండినను నేను సంతోషింతునే? నేను "బళి" యని నుతింతునే? కొడుకు దుఃఖ మును భరింపలేక కొఱడుపాటిపోయినదని యొకరితోఁ జెప్పి నాలో

నేననుకొని సంతుష్టి జెందియుందునే. అయ్యయ్యో! ఆమాత్రమువకాశ మయినఁ గలుగనీకుండ ముద్దులొలుక బాడుచున్నదే! ముక్తాయించుచున్నదే! ఆహా! యిదియెంత ప్రారబ్ధము! అందఱతల్లు లిట్టివారయినఁ బ్రపంచ మెక్కడఁగటిలోఁ బ్రళయావస్థనొంది యుండునే? అంతట సారంగధరుఁ డొక కీర్తన పాడినాఁడు. దానితో మూఁడవయంకము పూర్తియయినది.

నాలుగవయంకము ప్రథమరంగమునకై తెరయెత్తఁబడఁగ సారంగధరుని మరమంచముమీఁదఁ బరుండఁబెట్టి యిద్దఱుతలారులు గండ్ర గొడ్డళ్లతోఁ గాలుసేతులు నఱకుచున్నారు. ఆరాజపుత్త్రునిదీక్ష—పరాకాష్ఠయేమోకాని, యట్టి భయంకరావసానసమయమందైన—నాబాలునకు—రాగ మెక్కడ సంకరమగునో తాళ మెక్కడ ధ్వంసమగునో యను మహాందోళనమే కాని మఱియే చింతయు లేదుగదా? ఆతని చేతులను దలారులు ఖండించుచుండఁగ నాతఁడు పాడుచున్న యొక కీర్తనలయగల పాటలోఁ దాళ మెక్కడఁ జెడిపోవునో యని కాలిమడమతో మంచపు పట్టెమీఁదఁ దాటించుచునే యున్నాఁడు. తాళము పోవు బాధ ప్రాణము పోవుబాధకంటె నెక్కువదికాదా? లయ బ్రహ్మ మని చెప్పుటచేఁ దాళము చెడఁగొట్టినఁ బ్రహ్మహత్యదోషము సిద్ధింపదా? తెర తన యిష్టానుసార మప్పుడు దిగెను.

అయిదవయంకమున మీననాథుఁడు ప్రవేశించుటయు నాతఁడు సారంగధరుని బ్రదికించుటయుఁ దరువాతఁ గుమారుని తల్లిదండ్రులతోఁ గలుపుటయు మొదలగు కథాభాగములన్నియు నేకైకచరణధురీణము లగు చిన్నచిన్న పార్శ్వమట్లుగల పాటతో నాంధ్రీకరణమొందినటు మ్రాటప్పాలతోఁ బాటకు మిక్కిలి యుపయుక్తములగు వింతవింత వృత్తములతోఁ బల్లవిమార్గపుబందుకట్లతోఁ జౌకపుమార్గపుఁ గారు కమ్మెచ్చుల తీఁగసాగింపులతో ముగింపఁబడినవి. నాటకప్రదర్శనము పూర్తియగుటచే జనులు లేచిపోయిరి.

రూపకాలోకమున మనస్సు మిక్కిలి చెడుటచే శేషించిన రాత్రి బొత్తిగ నాకు నిద్ర లేదు. సోదరులారా! ఇంతవింతనాటకమును జూచి పాపము శాంతించునుగాక, పాపము శాంతించునుగాక, యని లెంపలు

వైచుకొంటిని. సూనదుఁడు మేకలగొంతుకలను బలిసినటుఁ గోయుచుండ మనసు చెదరకుండఁ జూడవచ్చును. మాంటిగవాఁడు గొడ్డలి, పుచ్చుకొని గొడ్డుతలలను బల్లనఁబగులఁగొట్టి చర్మమొలిచి మాంసమును ఖండఖండ ములుగఁ జేయుచుండఁ గంటఁ బడిపెట్టుకొనకయే జూడవచ్చును. కత్తుల వ్రేటుతోఁ బల్లెపుఁబోటులతోఁ దుపాకిగుండ్లతో ఫిరంగి గుండు ప్రవాహము లతో మహీసంఘమునకు మొండెములుఁ గళేబరములు నెత్తుటికాలువలట్లైఁ దేలి కొట్టుకొనిపోవుచుండఁగ గుండెదిట్టపఱచుకొనుచున్నను జూడవచ్చును కాని యుచితజ్ఞతాశూన్యులైన కవి కలము మొనతోఁ బ్రకృతికాంతను హృదయకోశమునఁ బొడిచి చంపి చర్మమూడదీసి సంధులువిఱుగఁగొట్టి నరములఁద్రెంపి రక్తమును త్రావి పచ్చిమాంసపు కండలను నోటఁబెట్టు కొని నడివీథికెక్కి తెయితక్కలాడుచుండఁ జూడఁగ—నాడులు చావ వలసినదే? కన్నులు లొట్టపడిపోవలసినదే—గుండెలు బ్రద్దలయి నీరు కారవలసినదే—కన్నున్నవానికి, మెదడున్నవానికి హృదయమున్న వానికి నింతకంటె భయభీభత్సప్రదమైన దృశ్యము మేదినిలో లేదు. మన మే పూర్వజన్మపుణ్యలేశముననో మనుజులమై పుట్టితిమే—అన్నము తినుచున్నామే — గుడ్డకట్టుకొనుచున్నామే — పెండ్లి చేసికొను చున్నామే—పిల్లలఁ గనుచున్నామే—మనసులోని యూహాపోహములను మంచిచెడ్డలెఱిఁగి వెలువరించుచున్నామే—వంటయింటిలోనికిఁ బోయి మనభార్యలతో నెప్పుడైన బీరకాయ వేఁగించెదవే—సరిగమ గ రి॥ బీర॥ రవపులుసు వేసి॥ బీర॥” అని సాయంతన పాకసామగ్రిసందర్భ మును సంగీతములో వెల్లడించియుంటిమా? అట్లు చేసియుండినయెడల మనయిరుగుపొరుగువారు మనచేతులు కాళ్లుగట్టి తలలు సున్నగ గొఱి గించి నిమ్మకాయపులుసుతో రుద్ది బెత్తముచే మోది యున్మత్తశాలలకుఁ బంపించియుండరా? అజ్ఞానస్వరూపమగు గ్రుడ్డయినను గడుపునొప్పి రాఁగఁ గ్యారుక్యారున నేడ్చునుగాని సరళస్వరము పాడునా? ప్రొయ్యి యలుకుచుండఁగఁ దేలుచేఁ గుట్టఁబడిన వనిత మొఱ్ఱో మొఱ్ఱో యని యేడ్చునుగాని ముఖారిపాడి తాండవించునా? అట్లు చేసియుండిన యెడలఁ దేలుమాట యటుంచి దయ్యపుబాధయని చీపురుగట్టలతో వీఁపుతటు దేరఁ బావఁగొట్టియుండరా? కన్నకొడుకు మరణింపఁగఁ దల్లి

తలకొట్టుకొని యేడ్చియేడ్చి కొయ్యవాఱిపోవలసినది కాని మొలగట్టుకొని యుత్కంఠతముసఁ బాడిపాడి ముక్తాయించితీరవలసినదా ? దూడ చచ్చిన యావైన దిగులుపడి, డిల్లపడి, గడ్డి మాని, నీరు మాని, దూడను ముట్టెతో స్పృశించి కంటనీరు పెట్టుకొని తహతహచే గింజుకొని "యంబా" యని యఱచునే—గుసమంతకంటె నధమస్థితి నుండవలసి వచ్చెనే—ఎంతమహాప్రారబ్ధముకట్టినది. పాటకొఱకే మన మప్పుడప్పుడు పాడుకొనుచున్నాము. పాడించుకొనుచున్నాము. కాని ప్రాపంచిక సర్వవ్యాపారములును బాటలతోఁ గాక మాటలతోడనే మనము నిర్వహించుకొనుచుంటిమని మన మందఱెఱిఁగినయంశ మేకదా ? ఇట్టి మనసాంసారికవ్యాపారములలో రాజకీయవ్యాపారములలో నాముష్మిక వ్యాపారములు మొదలగు నన్నివ్యాపారములలో మనము మనసంబంధులందఱితో సంభాషించినసంభాషణకుఁ జేసినచేతలకు, నడచిననడతలకుఁ దలఁచిన తలఁపులకుఁ బ్రత్యక్షమైన, స్వచ్ఛమైన యాదర్శముగ నుండవలసిననాటకములలో నీపరువు లేమి ? ఈతాండవము లేమి ? ఈపాట లేమి ? ఈయాట లేమి ? ఈయడుగుల దంపు లేమి ? ఈమిడిమేలము లేమి ? ఆహా ! మనుష్యత్వము పశుత్వముకంటె నేఁడాకులు తగ్గిపోయినదే ! ప్రపంచము తలక్రిందయినదే ! ప్రకృతిని మంటఁబెట్టితిరే ? ఏమి ? ఎట్టు ? రోగశయ్యపై రాగాలాపములా ! ప్రభుసభామధ్యమునఁ బల్లవి దబాయింపులా ? భార్యలప్రక్కలలోఁ బాఠాంతరము లొందినజావళీలా ! తండ్రిగారి దర్భశయ్యపైఁ దానపు బజాయింపులా ! కత్తి కంఠమునపై ఖసిక్కునఁబడఁ బోవుచుండఁగఁ గారువాతీఱికలా ! ఓహో ! ఓహో ! కాళిదాసుఁడు మన దేశమునఁ బుట్టినవాఁడేకదా ! షేక్సుపియరు నాటకములు చదివినవారముకదా ! కన్నులు పెట్టుకొని నిత్యము ప్రకృతినిఁ జూచుచున్నవారము కదా ? ప్రశస్తకవులకు విరోధముగఁ బ్రకృతికి విరోధముగ మన మిట్టులేల వ్రాయవలయును ? చేతకాదందురా ! పోనిండు. ప్రకృతిగొంతుక నులిమి గ్రంథమును వ్రాసి ప్రజను బాధపెట్టనేల? నాయనలారా ! కవిత్వమే చెప్పినఁగాని కాలముగడువదా ? బ్రతుకుట కెన్నిసాధనములు లేవు. చేసికొనుట కెన్నిపనులు లేవు. అయినను గవిత్వమువలన నీదినములలో జీవనము గడచునా ? ఎట్లయినను నాటకకౌతూహలకమునఁ బ్రకృతినిఁ జంపినబ్రహ్మహత్యగూడ మనకెందు

లకు ? ఇఁక మీరు కవిత్వమును మానుఁడు. నే నుపన్యాసమును మానెద—

వాణీదాసుఁడు—మీరు చెప్పిన ధోరణినిబట్టి నాటకమున వచనమే కాని పద్యమైన నుండఁగూడ దన్నట్లు స్పష్టమగుచున్నది కాదా.

జంఘా—కాదన్న వా రెవ్వరు ?

వాణీ—కాళిదాసాదులు తమనాటకములలో శ్లోకములు చేసిరి కాదా ?

జంఘా—వా రెందులకుఁ జేసిరో యెట్లు చేసిరో యదియంతయు ముందరియుపన్యాసములఁ జెప్పనా? విషయము బహువిపులమగుటచేత నొక్కయుపన్యాసమున సర్వము పూర్తియగునా? నాటకశైలి యెట్లుండవలెనో పాత్రౌచిత్య మనఁగ నేమో యుక్తిప్రత్యుక్తుల వైఖరి యెట్టు లుండవలయునో నాటకమునఁ బద్యము లుండవచ్చునో లేదో, ఉండిన నేపద్యము లెట్లుండవచ్చునో శుభాంతకష్టాంతనాటకముల తారతమ్య మెట్టిదో యీ మొదలగు సంశయము లింకఁ గ్రమముగ నాకుఁ దోఁచినట్లు మనవిచేసికొందును. ఆలస్యమైనందులకు క్షమింపుఁడు.

సాక్షి

13. నాటక ప్రదర్శనము.

క్రిందటిసారి యుపన్యాసమునకు సారంగధరచరిత్ర ప్రదర్శనమునుఁ గూర్చి పలికితిని. కరపాదఖండనము నొందిన సారంగధరుఁడు యమసదనమునకుఁ బోవుటకు బదులుగా నాలుగవయంకమునఁ దండ్రిసదనమునకే పోయెను. ఖండింపఁబడిన కాలుసేతులు యథాస్థానముల నదుకుకొనినవి. పరలోక ప్రయాణాసన్నద్ధమైన యాతని ప్రాణము తిరుగఁ జిలుకకొయ్యకు మాటనగిలించి స్థిరపడినది. చావక తప్పనివానిని చావనీయకుండనేల! చచ్చినవానినిగూడఁ దిరుగ దేవతామాహాత్మ్యముల బ్రతికింపనేల! సావిత్రీసత్యవంతుల చరిత్రములో సత్యవంతుండు సంపూర్ణముగఁ జావలేదా? చిత్రవిచిత్ర సృష్టికర్మ కళాకలనాకోవిదుఁడగు కవిబ్రహ్మ తిరుగ నాతని ముక్కున నింతయూపిరి యతని ధర్మమా యని పోయలేదా? అల్పాయుష్యము నాతని నుదుట వ్రాసిన యా బ్రహ్మలేఖనమును చెరుమాళ్లసెట్టిపెన్సిలుతోఁ గొట్టివైచి యీ భూలోక బ్రహ్మ పూర్ణాయుష్యమును గటాక్షింపలేదా? జగత్సృష్టికర్తయగు బ్రహ్మమాట యెవరియొద్దనైన సాగునుగాని గ్రంథసృష్టికర్తయగు కవిబ్రహ్మయొద్ద సాగునా! తనయిష్టమే యిష్టము. తనమాటయే మాట. తనవ్రాఁతయే వ్రాఁత! నిర్ఘాటవచఃపాటవసంపన్నుఁడు. నిరంకుశక్రియాచరణదీక్షాదక్షుఁడు. పుట్టనివారినిఁ బుట్టించును. గిట్టనివారిని గిట్టించును. గిట్టినవారిని బ్రదికించును. సృష్టిచక్రము నిట్లు సవ్యాపసవ్యములతో జోక్యము లేకుండ నిష్టానుసారముగఁ ద్రిప్పుచుండును. బ్రహ్మాదిదేవతలతని కలమునకు బద్ధులు—తన నాటక పాత్రములలో

నెవ్వరికైన నసాధ్యకష్టావహము సిద్ధించు నెడలఁ దన యుత్సాహసారముగ నేదైన నొక్క దేవతను జెప్పుచు నటిని ప్రత్యక్షమొనరించి యానాటక పాత్ర మహాకష్టములన్నియు నుండి విడిపోవునట్లు చేయును. యోగాభ్యాసమునను, మహాతపస్సునను, భక్తి విజ్ఞానములను లొంగని దేవత లంద ఱీతని బాటకేఁక యధీనులయి యుందురు. ఈతనినియమమ్ము మిక్కిలి కఠినము గలది. నాటకాంతమున నెవ్వరిని కష్టములలో నుంచఁడు. యథోచితముగ నందఱ కేదియో యొక్క సాహాయ్యము నాచరించి వారి యిడుములను గడపి మంగళరంగమునందే పోవునుగాని కష్టముల నెత్తినెత్తికొని చింత హృదయమునఁ గట్టుకొని కంట నీరు పెట్టుకొనినమాత్రము పోవనీఁడు; చరిత్రకు విరోధమని జంకఁడు. సత్యమునకు దూరమేమో యని సందేహింపఁడు. ప్రకృతి నైజమునకు వ్యతిరేకమేమోయని తొంకఁడు. ప్రాపంచికనైఖరికి భిన్నమేమోయని తటపటాయించఁడు. క్రిందభూమినిఁ బైకెగఁ ద్రోచియో పైయాకాశమును గ్రిందికి లాగియో, మనుష్యులకు నాకాశగమన మిచ్చియో, పక్షులకు వచనరచనాపాండిత్యమిచ్చియో, పశువులను బ్రబలధిషణాచణత్వమిచ్చియో, కనఁబడని దేవతలఁ గానఁబఱచియో, యేదియో ప్రళయోద్దండమగు నొకపన్నుగడఁ బన్ని పర్యవసానమునఁ బాత్రలకు ద్రష్టలకుఁ బరమానందమిచ్చును. ఇచ్చి తీరును. అన్యథా యొన్నఁడును జేయఁడు.

కవి కింత నియమ మెందులకు? ప్రకృతి ననుసరించి పోవలసిన యాతఁడు భరతవాక్యమాంగళ్యమునకై ప్రాకులాడనేల? ఇది చిత్రముగనేయున్నది. అవనిలో నంగఱ చరిత్రము లానందపర్యవసన్నములేనా! లోకమునఁ గన్నులులేనివారెందఱు! కాళ్లుచేతులు లేనివారెందఱు! నపుంసకులెందఱు! అల్పబుద్ధులెంతఱు! పశుప్రాయులెందఱు! భర్తలచే నిష్కారణముగ విడనాడఁబడిన వనితలెందఱు! భార్యలు పెట్టిన విషముచేఁ జచ్చిన భర్తలెందఱు! ధూమశకట మహోమార్గమునుండి దొరలిపోవుటచేఁ దలలు పగిలి కాళ్లుచేతులు తెగి చర్మము లూడిపోయి సంధులు విఱిగి పొడియై రక్తమున ముద్దలై నామరూపములు లేకుండునట్లు భయంకరమరణము లొందిన వారెందఱు! మహాక్షామములందు నన్నములేక, కాయ గసరులేక, త్రాగ మంచినీరులేక, చింతయంబలి త్రావి, రేగడమంటిబురద త్రావి, యదియును లేక కడుపుమాడిపోవ,

పస్తుపడి నకనకలాడి యస్థిపంజరములై మహావ్యాధిపీడితులై, శవ
స్వరూపములఁ దాల్చి, పశువులవలె, గడ్డితినుటకయినఁ దలపడిన నది
యును దొరకక 'అమ్మలాా' యనుచు నేడ్చి, తమరక్తమును దామె త్రావి
తమపచ్చిమాంసమును దామె తిని గుండె లావిర్చుకొనిపోవఁ గన్నులు
లొట్టలువడఁ గడుపులు వెన్నునంటఁ గాళులు లటలటలాడఁ గడుపులు
నింపుకొనుటకయి కన్నబిడ్డలను గాల్చుకొని తినుటను సిద్ధమయి దిక్కు
మాలిన ప్రాణము లెంతనుగ్గబోక, "చావో చావో!!" యని మూల్గి
మొఱఁబెట్టగ స్థానమునుండి నాభి చెదిరిపోవఁగ గుండె లవిసిపోవఁగ,
స్వల్పముగ నేమూలనో యంటిపెట్టుకొనియున్న కాసంతయూపిరియు
నెగిరిపోవఁగఁ జీమలంటుటకయిన నవకాశము లేకుండ శుష్కకాష్ఠము
లై గతించినవా రెందఱు? మహాయుద్ధముల నోడలు తెలియక పోరా
డుచో గలుక్కుమనియెడు కత్తిపోటుతో ఖసిక్కు మనియెడు నీటె
పోటుతో ధాష్టనెడు తుపాకిపిక్కపోటుతో నెక్కడవా రక్కడనే కూలి
వెంటనే యొకపుడు ప్రాణములుపోక పడియుండ వెనుకటిపఙ్క్తిలోని
భటులు గుట్టపుడెక్కలతో నినుపమేకులుగల చెప్పులతోఁ దమ
గుండెల పుంటిమీఁదనో, తలపిటలమీఁదనో యెక్కిత్రొక్కి యుద్ధము
చేసి తెగఁగ వారిరక్తములు తెలుపఁబడిన పీనుఁగులలోనో, గొత్తఁబడిన
ముక్కరములలోనో పడి యవసానశ్వాసమైన ధారాళముగఁ బోవుట
కభ్యంతరముగల్గి కెక్కు కెక్కుమని చావఁబోవుచుండఁ బైనఁ జీమ
ప్రాలఁగఁ బర్వతమంత బరువుదోచునట్టి స్థితిలో గుబుక్కునఁ బైనున్న
వాఁడు క్రిందఁబడఁగ నవర్ణనీయమైన బాధకు లోనై ప్రాణములఁ
బాయువా రెందఱు! మహాంభోధి ప్రయాణములఁ బైనుండుభూతముల
ఝంకారముననో లోనుండు పర్వతముల ఠాంకారముననో నావలు
మునిఁగిపోవ సముద్రమునఁబడి క్షారోదకము ద్రాగి మునిఁగి కెక్కు
కెక్కుమనుచుఁ బైకిలేచి చేతి కేదియందిన బ్రదుకుదుమో యని సము
ద్రపు నురుఁగును నాచునుసహితము గ్రహింప గమకించి గొంతుకలో
నూపిరి స్తంభించిపోవఁ గడుపులుబ్బ, ముక్కుకొన నింక కొంచెమూపిరి
యుండఁగనే యేమొసలియో యేపెద్దచేపయో నడుమో కాలో పట్టు
కొని కరకర నమలుచుఁ గ్రిందికి లాగుకొని పోవఁగ బ్రాణములు పయికిఁ
బోయినవా రెందఱు! మహామారివ్యాధితగులఁగ మనుజహత్య చేసిన

నేరగాఁడువలెఁ బట్టుకొనఁబడి యిండ్లనుండి తండ్రులనుండి తల్లులనుండి సోదరులనుండి భార్యలనుండి పిన్నబిడ్డలనుండి కనికరహీనముగ వేఱు చేయఁబడి శ్మశానసమీపమునందున్న గుడిసెలలోఁ బడవైవఁబడి సంధి సంధి మహాప్రాణబాధచే గొంతునరములు తెగిపోవునట్లు గోండ్రించుచు నష్టోత్సాహితపర్యంత మొగఁద్రొక్కిన మహాతాపమున గొంతునులిమిన కోడి వలెఁ గొట్టుకొనుచు [illegible] గలిగినయప్పుడు దగయని సంజ్ఞచేయఁగఁ జూచువాఁడులేక వినువాఁడులేక యుపచరించు వాఁడులేక యెప్పటికో వంతుననుసరించును నేబారికవాఁడో యే మాలవాఁడో పాకవెలుపలనుండియే తొంగిచూచి మాత్రలనో మందు సీసాలనో మొగముమీఁదఁ గిరవాటువేయ ప్రాణములు పగిలి నఱవలు గాఁగఁ బ్రక్కనుండు వ్యాధిగ్రస్తుల ప్రాణప్రయాణములఁ గాంచి హృదయకోశములు పగిలిపోవఁగఁ గాసంత చేయూఁత నిచ్చుగతిలేక బాధాధికతచే మతిలేక యన్నపానసంబంధము లేక యంతకపురి కేగినవా రెందఱు! ఇట్టిమహోపద్రవములు నిట్టి యుత్పాతములు నిట్టి యవాంతరప్రళయములు లోకమున నెందఱి నెన్నిరీతుల నెంతదారుణ ముగా బాధించి బాధించి చంపుచున్నవి? సాంసారికనిత్యకృత్యములలో “అమ్మా” యని పలుకనేర్చినది మొదలు ‘హరి’ యని ప్రాణములు విడుచునఱకుఁ బడుచుండు నన్నికష్టములను నీచోపద్రవములుకూడఁ దోడైయుండ మనుజుల బ్రతుకు లెట్టివియో యోజించుటకయిన గుండె తాళునా? ఆహా! ఆహా! ప్రపంచ మింత కష్టభూయిష్ఠమై యుండనేల? ఎక్కడఁ జూచినఁ గష్టమే-యెక్కడఁ జూచినఁ జావే—సుఖమే లేనట్లు న్నదే? సుఖమని మనమనుకొనినదైన సుఖాభాసమని వేదాంతవిద్యా పారగులగు మహాత్ములు, ప్రపంచ సారపరిశోధనక్రియాకుశలులగు నప రోక్షజ్ఞానులు శిలాక్షరములుగ శాసించియుండ నిఁకఁ బ్రపంచమున బాధతప్ప మఱియేమున్నది? ఇట్టిబాధ ననవిచ్ఛిన్నముగఁ బడుటకే పర మాత్మ మనల సృజించెనా? అతఁ డంత నిర్దయాత్ముఁడా? కాదు. ఈ కష్టములన్నియు మనము తెచ్చుకొనినవే—మన మనుభవింపఁదగినవే- వానిని నివారించుటకు భగవంతుఁడైనఁ బ్రత్యక్షము కాఁదగినదే.

ఆ! ఆ! అదెట్లు? సుఖమునే యెల్లప్పుడు కోరుకొనునరుఁడు కష్టమును గోరుకొనునా? అది ప్రకృతిసిద్ధముగాదే? కాన నట్లూహించు

టకు వలనుపడదే? ఇంతకంటె విపర్యయముండునా? ధూమశకటమును నిర్మించిన మహాధీశాలికైన నీదినమున నిన్నిగంటలకు శకటము తిరుగఁబడుననియుఁ దన్మూలకముగ జననాశనమగుననియు గ్రహించుటకు బుద్ధి గలిగియుండునా? అట్లెఱుఁగ యాంతఁడెక్కియుండినఁ జావఁగూడదా? ఈమరణము బుద్ధిపూర్వకముగనే తెచ్చికొనినదా? అట్లు చచ్చిన జను లందఱెఱిఁగియుండియే చచ్చుచున్నారా? నావలు మునుఁగఁ జచ్చిన వారందఱు చావు నపేక్షించియే సముద్రయానమునకు సమకట్టిరా? వ్యాధులచేఁ జచ్చినవారంద‌ఱు మనఃపూర్వకముగనే మరణించు చున్నారా? అయ్యయ్యో! మనమిట్లొనర్చిన నట్లుమాలినఁ జత్తుమని యెఱుఁగుదుమా? స్వప్నమందైన నట్టితలంపు మనకు లేదే! అట్టిచో మనకష్టములను మనమే తెచ్చుకొంటిమని పలుకుట సమంజసముగ నున్నదా? సాహసముగ నున్నట్లు లేదా?

ఉన్నట్లే యున్నది. కాని యథార్థముగ లేదు. జీవు లనాదులు. అయినను దైవసృష్టిలోనివారు. పశువులకంటె భిన్నజ్ఞానశక్తిగలవారు. మంచియేదో చెడ్డయేదో—కాసుబంగార మేదియో కాకిబంగార మేదియో—గుల్లయేదియో గట్టియేదియో—పైతళుకేదో లోనిసార మేదో—అపథ్యమేదో పథ్యమేదో—అశాశ్వతమేదో శాశ్వతమేదో—అకార్యమేదో కార్యమేదో—భగవత్ప్రసాదితజ్ఞానతేజోలేశమునఁ గని పెట్టి నిరాకరణీయమును నిరాకరించి యవలంబనీయము నవలంబించి కృతార్థులు గాఁదగినవారు. అట్టివారు మొగము మెఱుఁగులకు మోస పోయి రంగుతళుకునకు రంజిలి పైబింకములే పరమార్థశాశ్వతత్వచిహ్న ములని నమ్మి దిగుడుబావియే యాకాశపుష్పకమని తలఁచి మఱువఁ దగినదానిని వల్లెవేసి పఠించి పఠింపవలసినగ్రంథమును బాఱవైచి కొఱవి దయ్యమును గృహదీపముగ భావించి యాంతరాకాశవాణి ననా దరించి; బుద్ధిపూర్వకముగ—సదసద్విజ్ఞాన సాహాయ్య శూన్యముగఁ దద్బోధనావ్యతిరేకముగఁ గూడఁ దప్పులు మనము చేయునపుడు తత్ఫ లము లనుభవింప నక్కఱలేదా? స్వయంకృతాపరాధసంభూతకష్టసంత తిలో మనకు భగవంతుఁడు కవికల్పనము ననుసరించి తోడుపడి మనల నానందమున నోలలార్చునా? దూలగొండి గింజలుచల్లి తులసిమొక్కల కయి కాంక్షింపఁదగునా? తండ్రినిఁ జెప్పుతీసికొని తన్నినకొడుకు దేవతల

పుష్పవృష్టికయి తలయొ_త్తఁ దగునా? "అనశ్యమనుభోక్తవ్యం కృతం కర్మ శుభాశుభ" మని పెద్దలుపలుకలేదా? కర్మబద్ధుల మగు మన మీ జన్మమునఁ బ్రారబ్ధకర్మ మనుభవింపవలసినవారము కామా? ఈజన్మ ప్రస్తుతకార్యస్థలమైనను బూర్వజన్మ ఫలస్థలము కాదా? జనులలో బుద్ధిమంతులకంటె బుద్ధిహీనులు ప్రబలసంఖ్యగలవారయి యుండుటచే సత్కర్మాచరణులకంటె దుష్కృతి కర్తలధికసంఖ్యగలవారని చెప్పవల యునా? కావున సుఖపాత్రవసన్న జీవులకంటెఁ గష్టపాత్రవసన్నలే మిగుల నెక్కువ సంఖ్యగలవారని తేలుచున్నదే? అదిగాక కష్టములయినను సుఖములయిన స్వయంకృత పూర్వకర్మఫలములే కాని మనల బాధించు టకై కాని సుఖపెట్టుటకై కాని పరాత్పరునిచే నీయఁబడనట్లుగూడఁ గొంచెము గోచరించుచున్నదా? దుష్కర్మము ప్రబలముగాఁగ దాని దౌష్ట్యము ననుసరించియే బుద్ధి నడచును. అదియే కష్టసుఖహేతు వగును.

ఇదిగాక "పాపీ చిరాయు వనియు సుకృతీ గతాయు" వనియుఁ బెద్దలు పలుకుచున్నారు "తన్ను భజియించినవారిని దరిద్రాధముల జేసెద" నని నారాయణమూర్తిగారి నిరాఘాటశపథ మున్నది. ప్రజల బాధలు సహింపలేక లేదన్నమాట వినలేక దరిద్రుని మొగము చూచు సరికిఁ గన్నీరాపుకొనలేక యడిగినవారికి నడుగనివారికి నడిగినకంటె నెక్కువగ నెంతయిచ్చిన సంతుష్టిగనక పిడికిళ్లకొలఁది, దోసిళ్లకొలఁది ధనమును బీదలకుఁ దిమ్మరించు వితరణశీలునకు నింటిలో మృణ్మయ పాత్రలు—గోడలపయి మాన్యపు వేలపు జీట్లు—వీథిలోఁ బట్టుకొని పోవుటకు వచ్చినభటులు—ఆహా! ఏమిదింత! లెక్కపెట్టినవే లెక్కపెట్టి సంచులకు దినమునకు ముమ్మారు మూతులుగట్టి భిక్షకయి వచ్చినవారిని బెదరించి కొట్టి యింటికంత కొక్కదీపమే పండువలకు వెలుగఁబెట్టి కడుపునకుఁ గావలసినంతతినక గోతియొద్ద నక్కవలెఁ బెట్టెయొద్ద నిద్రా శూన్యుఁడై వేచియుండ "హరిహరీ" యనువానితో నపశకునమని దెబ్బలాడి వృద్ధులకు వృద్ధులుగట్టి యందులోఁ దప్పులెక్కలు కల్పించి ధనము కూడఁబెట్టిన పరమదౌర్భాగ్యాధమాధముని యింటిలో బంగారు పళ్లెరములు, గోడలకు నుచితముగ సంపాదింపఁబడిన చిత్రపటములు, వీథియరుగులపయి ఋణములాసించివచ్చి ప్రాకులాడుచున్న ప్రభువులు,

గుఱ్ఱములు తామే మేపుకొనుపద్ధతి నాప్రభువు లీయుత్తమస్థానకు విహారార్థమిచ్చిన నాగుఱ్ఱాలబండిలో నీతఁడు స్వారిపోవుచుండఁగా రాజభటులచే నాదారినే కారాగృహనివాసమునకై దీసికొనిపోఁబడుచుండువాని నీతఁడు చూచి 'పిచ్చి ముండకొడుకు' కని నవ్వుకొని సకిలించుటా? ఆహా! ఏమిదింత! పరరాజు దుష్టాత్ముఁడై ప్రజలపైఁ దండెత్తి స్వప్రజాసంరక్షణమునకయి తన దేశమును దుష్టునిబారిఁ బడకుండఁ గాపాడుకొనుటకయి దైవధ్యానమొనర్చి "సత్యమే జయించు" నను బ్రాహ్మణాశీర్వాదమొంది యుద్ధమునకుఁ బోయి శత్రునిచేఁ బట్టుపడి శత్రునిగుఱ్ఱపుబండిని మూపునఁబెట్టుకొని లాగి యతనిచేఁ జిత్రవధను సన్మార్గుఁ డొందుటా? ఆతని తలను గఱ్ఱచివరఁ దగిలించి యూరేగించుచుండఁగా భేరీనినాదములతో వేశ్యాగాన నృత్యములతో దుష్టప్రభుఁడు విజయోత్సవము సలుపుకొనుటా! ఏమిదింత! ప్రపంచవైఖరి యట్లున్నది. దాతకుఁ గారాబంధనివాసము కృపణునకు రాజసన్మానము. సత్ప్రభునకు ఘోరమరణము. దుష్ప్రభునకు రాష్ట్రద్వయపాలనము. కృత్యములకుఁ ఫలములకు నెంత భేదమున్నదో చూడుఁడు! ఇట్టిచో నిట్టిభేదమును లేకుండఁ జేయుటకు 'కవిన్యాయమును' Poetic Justice స్థాపించుటకుఁ గవి వీరలచరిత్రలు వ్రాయవలసివచ్చినప్పుడు దాతకుఁ గారాగృహపుదొడ్డిలోఁ గాసులగాజు దొరకినదనియో, సత్ప్రభుని వధకాలమందు శంకరుఁడు ప్రత్యక్షమయ్యెననియో, చెప్పి వారిచరిత్రలు సుఖాంతముగఁ బూర్తిచేయుదురు. పరోపకారశక్తికై తనసర్వస్వమును గర్పూరపుటారతిగఁ జేసి తానుహరించిపోవుచున్న దాతకుఁ గారాగృహమరణమే మహాలంకారముగాని కాసులగంగాళము కాదు. సత్ప్రభునిమరణకాలమున శంకరునిరాకకంటె విష్ణుకింకరులరాకయే యధిక శ్లాఘ్యము. అదిగాక యీజన్మసుఖములే సుఖములా? ఈజన్మకష్టములే కష్టములా? ఇచ్చట న్యాయమునకు సత్యమునకు వెంటనే ఫలములు గలుగకుండినయెడల నింకనంతే! ఈజన్మ ముత్తమమైనట్టియు శాశ్వతమయినట్టియు నపవర్గమునకు సాధన మనుకొనుచుంటిమి కాని యింతటితోడనే కడతేరునని యనుకొనుచుండుట లేదే? దాతను వెక్కిరించిన కృపణుని మొగమున నీలోకమున గుఱ్ఱాలతోఁ కలజాడింపులతో నెగిరిన జోరీఁగల కాటులుగాని—దాత మొగమున శాశ్వతలోకమునందు

దేవతాకాంతల పూలసురటులయూపులతో విసరియు పారిజాతమకరంద బిందుసందోహములపాటులు కావా ? ఇట్టిమహాసంపదలవి యాతనికి బరాత్పరుఁడు శాశ్వతముగ నీయ సంకల్పించియుండ నింతలోఁ గవి పాపము! తొందరపడి యాతనికిఁ గాసులగంగాళమును సమర్పించు టెందులకు ? దానివలని ప్రయోజనమేమి ? నిక్కమాలినసంసారపుమిడి మేళములోఁ జరిత్రప్రసిద్ధముగ గంటలు వేయించుటకే కాక మఱి యెందులకది యక్కఱకు వచ్చును? శాశ్వతసుఖ మొందనున్నవానికిఁ దుచ్ఛసుఖమీయఁదగునా? వారణాసిలో సన్యసింపఁదలఁచుకొని పోవు వానికి వారకాంతను బారితోషికముగ నీయవచ్చునా? సత్ప్రభుఁడు (పైనిచెప్పినయాతఁడు) ప్రాణములఁ బాసి కైలాసమునకేగి నిత్యానంద మున శంకరసన్నిధానమున వసియింపవలసిన పుణ్యాత్ముఁడు కదా! అట్టి యాతనికిఁ గవి యెట్లాచరించినాఁడు? ఆతనికి దేహసంబంధము వదలి పోవుటకోడనే కానఁబడఁదలఁచిన శంకరదేవుని రెండుగడియలకుఁ బూర్వమే కానఁబఱచినాఁడు. అట్లుచేయుటయే కాక, శంకరుచే నాత నికిఁ గైలాసగమనప్రతిబంధమునుగూడఁ గలుగఁజేయించి యీపాడు లోకముననే యింక నిలిపినాఁడు. అది యాతని కుపకారమగునో యప కారమగునో కవి యాలోచించుకొనుట కవకాశము లేని సంభ్రమ ముతో నెటులయిన నాతని బ్రతికింపవలయునను పట్టుదలతో శంకరు నిప్పుడు తీసికొనిరావచ్చునా? ఆతఁ డెవనికైన నిట్టియవస్థలో నీదిన మునఁ బ్రత్యక్షమయ్యెనా? దేవతల నిట్లు మనయిండ్లలోని పెద్దబంట్ల వలె ద్రిప్పుట సహజవైఖరికి విరుద్ధముగ నుండునేమో యనుసంగతు లేవియు నాలోచింపక కవి యట్లొనర్చెను.

ప్రపంచము ప్రారబ్ధఫలానుభవస్థల మని యాలోచించినను, నూతనకర్మాచరణ స్థలమని యాలోచించినను నది దుఃఖపూర్ణమైయున్నట్లు కనఁబడుచున్నది. సుఖమనునది యున్నయెడల నది మిగులఁ దక్కువగ నున్నట్లు కనఁబడుచున్నది. ఇట్టి ప్రపంచనటనకు నాటక కవిత పరమార్థ ప్రతిబింబముగ నుండవలసియున్నప్పుడు శుభాంతనాటకములకంటెఁ గష్టాంతనాటకము నెక్కువగ నుండవలసినట్లు కనఁబడుచున్నది. పో నిండు, అవియు నివియు సమముగనైన నుండవలసినదా! అటులున్నవా! పోని! ఆసేతుహిమాచలపర్యంత మున్నభాషలలో నొక్కకష్టాంతక

నాటకమైన నున్నదా? ఏల యుండకపోవలయును. మనవా రట్టిది యుండఁగూడదనికూడ నియమమేమైన నొనర్చిరా? అదికూడ చేసినారు. "మంగళాదీని మంగళమధ్యమా మంగళాంతాని" యని ప్రబంధలక్షణ మును నిర్వచించినప్పుడు ప్రకృతిలో రూపాయకు పదునాలుగణాల భాగమును బనికిరానిదానిగా మనవారు పరిహరించియే వైచినారు. మిగిలిన యీ బేడ కాసు నానరణముఁగను "మృచ్ఛకటిక" కారుని మొదలు నీసారంగధరచరిత్ర కారునివఱకు నందఱు గిరగిరఁ దిరుగుచు గుడుగుడు గుంచములాడుచుఁ బిష్టపేషణముగ వర్ణించిన ప్రకృతులనే వర్ణించుచుఁ జెప్పిన వాక్యసందర్భమునే యవంత మార్చి చెప్పుచు భాషాంతరీకరించుచు శబ్దాభిప్రాయచౌర్యము లవలీలగ నొనర్చుచుఁ బ్రకృతిజ్ఞానమునఁ దప్ప మిగిలిన యన్ని యసందర్భములలో నన్ని యవకతవకలలో నొకనినొక నొకఁడు దాఁటిపోవఁ బ్రయత్నించుచున్నారు.

యూరోపుఖండములోని గ్రీకులేమి? ఇంగ్లీషువారేమి? ఇంకను మఱికొందఱు జాతివారేమి? సుఖాంతనాటకములు కష్టాంతనాటకములు కూడ వ్రాసినారు. ప్రకృతి ననుసరించి వ్రాయువారంద ఱటులే వ్రాయఁ దగినదిగాఁ గనఁబడుచున్నది. కేవలము కష్టాంతనాటకములను నిరాకరించుట హేతుసందర్భమునకు, శాస్త్రమునకుఁ సహజవైఖరికిఁ బ్రపంచ ధోరణికి నితరదేశనాటకకర్తల యాచారమునకుఁగూడ మిగుల భిన్నముగనున్నది. ఇట్టికట్టుబాటు మనవారి మాత్రమే యేల ముఖ్యముగ నుండవలయునో స్పష్టముగ గోచరింపదు. నాటకమధ్యమున నెన్ని కష్టము లున్నను నాటకాంతమున నాకష్టములన్నియుఁ గడతేఱి తీఱవలయును గదా! ఇట్లుండుటకుఁ గారణములేమో కొంత యూహింతము. "కష్ట దశలో జనులకు భగవంతుని సాహాయ్యమేదో రూపముగఁ దప్పకుండఁ గలుగవలసినది. కష్టము లందుచే నివారింపవలసినవి. అట్లు చెప్పకుండు నెడల మనుజులకుఁ గష్టములు సహింప శక్యముగావు. భగవంతుఁడు ఆపద్రక్షకుఁడు. తమప్రార్థనల విని—తమదైన్యముఁగాంచి యెటులో యొకటులు తమ్మాపదలనుండి విముక్తులఁ జేయునను పూర్ణవిశ్వాసము మనుజులకు నశించును. జను లట్లు భగవత్ప్రార్థనా విముఖులయి క్రమ క్రమముగ నాస్తికు లగుదురు." ఇది యొక కారణమని యూహింతము. కాలిమీఁదఁ గురుపు క్రమక్రమముగ నెదుగవలయును. పలుకఁ బొఱ

వలయును. చిదుకవలయును. క్రమముగ నారవలయును. అంతట బాధ తీరవలయును. అంతేకాని యీలోపుగ నెన్ని ప్రార్థనములో యాతఁడు చేసిననయిన వినియోగమున్నదా? అది యథారీతిగ మానుటకుఁ దీసి కొనుకాలములో నొక్కదినమైనఁ దగ్గించుట కెవనికియైన నవకాశ మున్నదా? అటులే కర్మఫల మనుభవించి తీరవలయును. అనుభవకాలములో నొక్కత్రుటియైనఁ దగ్గించుకొనఁగ నెన్ని యేడ్పు లేడ్చినఁ దగ్గదు. తగ్గించువాఁ డెవ్వఁడును లేఁడు. పూర్ణముగ ననుభవించవలయును. ఆ యనుభవపూర్తి యయినపిమ్మట నాయాపత్తంతమందును. ఈయంశములు మనలో మహావేదాంతికి మొదలు మందబుద్ధిశిఖామణి వఱకు సంపూర్ణముగఁ దెలియును. ఇట్టి యనుభవము నిత్యసంసారకృత్యముల గడియ కొక్కసారియయిన ప్రతిమనుజుని మనస్సునకుఁ దగులుచున్నది. తగిలి యట స్థిరముగ నిలువఁబడి మనస్తత్త్వముతో నైక్యమగుచున్నది. ఐక్యమై దినదిన ప్రబలమై మనస్సంతయు నావరించుచున్నది. మనలో—నెంత విద్యాహీనుఁడయిన—నెంత మూఢుఁడయిన—నెంతతుచ్ఛుఁడయిన—కష్టములఁ బడునప్పుడు "నేను చేసికొనినదేదో యనుభవించుచున్నాను. ఎంతపాప మొనర్చితినో యంతఫల మావగింజంతయయిన మిగులకుండ ననుభవించితీరవలయును." అను నిశ్చయజ్ఞానముతో నుండును. ఈజ్ఞానమనునది యపరోక్షజ్ఞాని మొదలు లాలకాపరివఱకే కాక యధమమైన యంత్యజాతులవారివఱకుఁ గూడ దినదినానుభవములో నున్నది. కష్టములురాగ నెట్టివాఁడయినఁ దన్ను దూషించుకొనునుగాని భగవంతుఁ డీకష్టము లిచ్చినాఁడని కాని తానెట్లో తెచ్చుకొన్న కష్టములు భగవంతుఁడు నివారణము చేయలేదనిగాని దైవము నెన్నఁడు దూఱఁడు. అన్నములేక యేడ్చువాఁడు "పూర్వ మెవనికడుపు మాడ్చితినో" యని యేడ్చును. సంతతి లేనివాఁడు "పూర్వ మెవ్వని కొక్క కుళ్లుకాయనయిన నీయని నిర్భాగ్యుఁడనో" యని యేడ్చును. అంతియే కాని దైవమును దూఱువాఁ డెవ్వఁడును లేఁడు. "ఆపదలందు లొంగిపోకుండ ధైర్యమును గటాక్షింపు" మని భగవంతుని ప్రార్థించును. అంతేకాని కష్టములు—పరిమితి ననుసరించి—పడవలసిన కష్టములు—పడకతీరని కష్టములు—భగవంతుఁడు బాపలేదని ప్రార్థనావిముఖుఁడై

యెవ్వఁడు నుండఁడు. జనులు నాస్తికులగుదురేమో యను భయము కూడ నెంతమాత్ర మక్కఱలేదు.

నాటకదర్శనమున సంతస మొందవలయునని విచ్చేసిన ద్రష్టలను నాటకమధ్యమున నేడ్పించి నాటకాంతమునఁగూడ నేడ్పించి యేడ్పుతో నింటికిఁ బంపించుట బాగుగ నుండదని మనవారు సుఖాంత నాటకములే యొసర్చి రందురా? అదికూడఁ గారణముకాదని తోఁచుచున్నది. మనమే పూర్వమునఁ బడిన కష్టములనుఁ బ్రస్తుత సుఖావస్థలోఁ దలఁచుకొనఁగఁ దాత్కాలికముగఁ గొంత మనస్సు కలఁత నొందినను వర్ణనాతీతమైన యొక యుత్సాహము నౌన్నత్యముతోఁ గూడిన యొక విచిత్రానందానుభవము మనమనస్సున నంకురించును. ఇతరులు పూర్వమునఁ బడిన కష్టములు మనము సుఖస్థితిలోఁ బ్రదర్శింపఁబడఁగఁ జూడఁగ నటులే యంతకంటె నెక్కువగ నొక్కస్వల్ప చింతాచ్ఛాయా వృతమగు నానందము వైరాగ్యగంధిల మగు నొకచిత్ర మనశ్శాంతి యుదయించును. ఇట్టి యనుభవము మనకు లేదు. దానికిఁ గారణము మనలోఁ గష్టాంతనాటక శూన్యతయే. ప్రాపంచిక జనసంఘూర్థ శేముషీసనాథుఁ డని చెప్పఁబడిన Aristotle అను నాతఁ డిట్లు తలఁచెనని Addison వ్రాయుచున్నాఁడు. Aristotle considers the tragedies that were written in either of these kinds and observes that these which ended unhappily had always pleased the people and carried away the prize in the public disputes of the stage from those that ended happily. Terror and commisseration leave a pleasing anguish in the mind and fix the audience in such serious composure of thought as is much more lasting and delightful than any little transit of joy and satisfaction యిదిగాక Seneca యనునాతఁ డిట్లు చెప్పెనని Addison చెప్పుచున్నాఁడు. A virtuous man struggling with misfortunes is such a spectacle as gods might look upon with pleasure and such as it is when one meets within the representation of a well-written tragedy. Diversions of this kind wear out of our thoughts everything that is mean and little. They cherish and cultivate that humanity is the ornament of our nature. They soften in solace to the affliction and subdue the mind to the dispensations of Providence.

ఇట్టి యుపయోగము లున్నట్లు బుద్ధిమంతులు చెప్పుచున్నారు, అది యంత యుపయోగకరమైనప్పుడు నది ప్రకృతి కెంతమాత్రము భిన్నముకాని దైనప్పుడు నట్లాచరింపకపోవుట యేల ?

ఇదిగాక ఒక కవి యిట్లు పలుకుచున్నాఁడు.

గీ. మానిసికి నున్న వేదైన లేనిదగును !
లేనిదే యొండెఁ బెగిలదు ; లేనిదాని
కేడ్వఁబెగిలదు యుండి లేకేడ్చు లేక
లేక యేడువ బ్రతుకగు లోకమందు.

గీ. ధనమొ రాష్ట్రమొ కీర్తియొ తనుసుఖంబొ
యేదొ పైఁబడదని యొప్పు నేడ్వవలయు
వస్తువేదానికో బ్రతికెడువాఁడె కాని
బ్రతుకుకొఱకునె బ్రతికెడువాఁడు లేడు.

కావున ప్రతిమనుజునకుఁ దనకు లేని దేదో యుండవలయు నని మహాభిలాష యుండును. అది తనకు నెంతకష్టము పడినను సిద్ధింపకపోవుటచే మనస్సు చెడియుండును. ఇట్టి స్థితియే క్రమక్రమముగ నెదిగి పురుషులకుఁ బిచ్చిక్రింద దిగును. స్త్రీలకుఁగూడ నొకజాతి యున్మాదమగు Histeria లోనికి సంక్రమించును. మనస్సులలో జనుల కిట్లుచేరి బాధించుచున్న యసాధ్యవాంఛలను దొలఁగించినఁగాని వారు బాగుపడి బ్రతుకనేరరు. ఒడలిలో తాపము నాపిరిస్నానమున నివారింపవచ్చును. రక్తములోని యపరిశుద్ధులను సుగంధికషాయమున నడఁగఁజేయవచ్చును. భుజించిన కఠినపదార్థ మేదైనఁ బ్రేగులలోఁ జిక్కుకొని బాధించునెడల నావుదమువలన దానిని దొలఁగింపవచ్చును. కొలఁదిసేపటికిక్రిందనే మ్రింగినవత్సనాభిని రాగిచిలుమునఁ బైకిఁద్రోసి వేయవచ్చును కాని మనస్సునఁ బట్టి బాధించుచున్న యీవిషక్రిముల నెట్లు వెలువరింపవచ్చును. వానికిఁ బ్రధానచికిత్స కష్టాంతనాటకప్రదర్శనము. మహారాజులు చక్రవర్తులు సామాన్యజనులకు లేని యప్సరసల వంటియనేకస్త్రీలు, దాసదాసీజనసమూహము, గజాశ్వాదివాహనములు, పరిమితిలేని ధనము, రాష్ట్రపాలనము మొదలగు ననేక వైభవములు గలవారయి యుందురు. చక్కనికాంత దొరకలేదని లోలోన నేడ్చు మనుజులు మహాసుందరులగు రాజ్ఞీమణులలో నొకదానిచేతఁ దమ

యుపవిటుని ప్రోత్సాహమున విషప్రయోగము చేయఁబడి చంపఁబడిన మహారాజు చరిత్రముఁ బ్రదర్శింపఁబడఁగ జూచునెడల వారికిఁ గొంత కాంతోన్మాదము తీరిపోవును. "ఛీ! ఇంతేకద! మన కీయశ్వపాలకుఁడగు షడ్డకుఁడు లేకుంటచే నాతని ప్రోత్సాహమున భార్యచేసిన విషప్రయోగము లేకుంటచే మనమే యదృష్టవంతులము" అని బుద్ధి తెచ్చుకొని నోరుమూసికొని పడియుండును. ఇటులే తమకు లేవని మనుజు లేడ్చు గొప్పవారి యన్ని గొప్పతనములు సుఖవంతుల యన్ని సౌఖ్యములు గొప్పవారికి సౌఖ్యవంతులకుఁ క్లేశకారణములు మరణకారణము లగుచున్నవని నాటకప్రదర్శనమున జనులు తెలిసికొనిరేని యట్టి జ్ఞానమే వారి మనఃక్రియలకు మోదుగమూడ—

....

కష్టాంతనాటక దర్శనానుభవమువలన జనులకుఁ జిత్తసంతుష్టి ప్రాపంచికవైరాగ్యము, దైవాధీనమనస్కత, మోక్షోపాయదిదృక్ష మొదలగు భవతారకసాధనములగు పరమసద్గుణసంపత్తి యంకురించును. ఈలాభము "భాగవతపురాణమునలన రాదా? సూత్రభాష్య పారాయణమువలన రాదా? గీతాధ్యయనమున రాదా?" యని యధిక్షేపింపఁ బోకుఁడు. రాదని నేను జెప్పుటకు లేదు. కాని మనస్సునందుఁ బరమార్థమును లగ్నము చేయించు శక్తిలో శ్రావ్యప్రబంధములకంటె దృశ్యప్రబంధము లధికములని నేను మీకుఁ జెప్పనక్కఱలేదు. పౌరాణికుని గ్రంథమునుండి వెలువడిన శ్రీకృష్ణనామము నాటకనేపథ్యమునుండి వెలువడిన శ్రీకృష్ణపాత్రచేసిన ప్రయోజనములో శతాంశమైనఁ జేయదు. చెవికంటె కన్నధిక జ్ఞానేంద్రియము కాదా? అందువలననే Shakes-Peare రచించిన యన్నినాటకములలోఁ గష్టాంతనాటకములలో ముఖ్యమైన Lear, Othello, Hamlet బహుశ్లాఘాపాత్రములై యున్నవి. ఇంక నుండఁగలవు. కావున నన్నివిధముల నట్టి నాటకము లుత్కృష్టములు; సుఖాంతనాటకములు మంచివి కావని నేనెన్నఁడుఁ జెప్పను. వానినిమాత్రమే వ్రాసి మిగిలిన వానిని కేవలము వదలివైచుటయే కాక నింద్యములని నిరాకరించుట తగదు. మనవారు వానినిగూడ వ్రాసి ద్విముఖయగు ప్రకృతిని నిష్పక్షపాతముగ రెండువైపులఁ బరామర్శింతురు గాక!

సాక్షి.

14. స్వప్నచారిప్రకృతి.

మా కార్యస్థానమున కీదిగువ నుదహరించిన లేఖ నాలుగుదినముల క్రిందటనే వచ్చినది. నే నిట్లు చదివితిని.

"సాక్షిగారికి—బండారుపనగరమునుండి.

మీరు భూతములఁగూర్చి వ్రాసిన సాక్షిపత్రికను జూచితిని. అందువలన భూతములనునవి ప్రపంచమున లేవనియు, స్వస్తిచిహ్నము లోకజాతి రోగచిహ్నములనియు, వానికి మంత్రాదులు కేవలము నిరుపయోగములనియు, నవి తెలివిగల జనుల నమాయకులఁ జేయుటకుఁ జేసిన కుత్సితతంత్రములుకూడఁ గావచ్చుననియు మాకు గోచరించినది. మీరు వ్రాసిన యీ యభిప్రాయము మాకు సంతుష్టికరముగనుండ లేదు. లేనిభూతములను జనులు కల్పించినారని చెప్పుట యసందర్భము. జనులలోఁ దఱచుగ భూతములున్నవను నభిప్రాయము వ్రేళ్లుపారి యున్నది. అది యేలకలుగవలయును? తనంతఁదానే యది కలిగినదని చెప్పుటకు వలనుపడదు. కారణమేదియో యుండవలయును. వాణీదాసుఁడు చెప్పినట్లు 'విచిత్రబ్రహ్మసృష్టిలో నేదియుండిన నుండ వచ్చును. లేదని-నిరాకరింప వలనుపడదు. మనకుఁ గారణము తెలియకపోవచ్చును. నేను మీరు వ్రాసిన యీ వ్రాతలన్నియు ఖండింప సమర్థుఁడనుగాను. కాని మీరు వ్రాసిన దెందుచేతనో యిప్పుడే నామనస్సునకు నచ్చలేదు. ఇప్పుడు మా గ్రామమున నొక్క విచిత్రమయినభూత మొకని నావేశించియున్నది. ఆతఁడు మహమ్మదీయుఁడు ఆతఁడు ప్రతిరాత్రియుఁ బండుకొన్నప్పుడు సరిగనే యందఱవలెనే మంచముపయి వస్త్రధారియయి పండుకొనును. తెల్లవాఱుసరి కాతఁడు కేవల దిగంబరుఁడయి

మంచము క్రిందఁబడియుండును. ఆతఁడు రాత్రి కట్టుకొన్న వస్త్ర మెక్కడ నున్నదో చూతమన్న నెక్కడను గానఁబడదు. ఆతనికి మీయభిప్రాయానుసారముగ నేదయిన రోగమేమోయని యూహించుట కెంత మాత్రము సరిపడదు. ఆతఁడు విశేష దేహదార్ఢ్యసంపన్నుఁడు, ప్రబలాహారభక్షణప్రియుఁడు. జన్మమున జబ్బునఁ జిక్కినయెన నెఱుఁగడు. ఆతనిజాతివారగు మునసలిమానులు గూడ నీతఁడు భూతావిష్టుఁడై యున్నాఁడని యభిప్రాయపడుచున్నారు. అనేకభూతచికిత్సలఁ జేయుచున్నారు. ఆభూత మిదివఱకు లొంగలేదు. మునహిందువులుకూడ మహామంత్రవేత్తలగువారు వచ్చి చూచి తమయావచ్ఛక్తి నుపయోగపఱచినారు. కాని వారిశ్రమము వ్యర్థమైనదని చెప్పుటకు మిగుల విచారించుచున్నాను. అది వ్యాధి కానేరదు. ఇఁక మఱియేది కావలయును? మోసమా? ఆతఁ డెవరిని మోసము చేయ నట్లుచేసియుండును? ఎవ్వఁడయినఁ గట్టుకొన్న బట్టనువిప్పి మంచముక్రిందఁ బడియుండునా? బట్టయేమైనట్లు? గదితలుపులు లోననే వైచియుండును. ఎవ్వఁడును గాని గదిలోనికి వెళ్లి యాతండు గాఢనిద్రను బోవుచుండఁగా నాతని వివస్త్రుఁజేసి యావస్త్రమును నపహరించి యాతని మంచము క్రింద దిగంబరునిగ భూశయన మొనర్పఁజేసె నని యూహించుట కెంతమాత్రమును వీలులేదు. తలుపులు వైచియుండఁగా నెవ్వఁడు లోనికిఁ బోవును. ఈరీతిగజరుగుట యొక్కరాత్రియా? కాదు. ఇది వఱకు మూఁడుమాసములనుండి జరుగుచున్నది. ఆతఁ డీగ్రామమునకు వచ్చికూడ మూఁడుమాసములయి యుండును. అంతకుముం దాతఁ డేయూరనుండువాఁడో మాకుఁ దెలియదు. ఆతని కీయూరు వచ్చుచుండఁగా నడుమదారిలో నేదియో భూత మావేశించినదని యనుకొనుచున్నారు. ఇట్టి భూతవిశ్వాసము మనలోనే కాదు మహమ్మదీయులలోనే కాదు, ఇంకనితరజాతులలోఁగూడ నున్నదికాని లేకపోలేదు. అట్టిసర్వజాతిసామాన్యమగు నీయభిప్రాయమును మీరు నిరాకరించుట వింతగ నున్నది. అదియెటులయిన నుండనిండు. ప్రస్తుతము మీరీవింత నెట్లుసమర్థింతురు? మీరు మా యీలేఖకు ప్రతిలేఖ వ్రాయవలయునని కోరుచున్నాము. మీలేఖకొఱ కెదురు చూచుచుందుము. వంశపరంపరాగత జనాభిప్రాయములయం దేదో సత్యముండును గాని యవియన్నియు

మోసములు వ్యాధిచిహ్నములు గానేరవు. మీరావిషయమున నిచ్చిన మీయభిప్రాయము సమంజసముగ లేదు. ఆయభిప్రాయమును మీరు దిద్దుకొనవలయును. లేదా యీవిచిత్రమును సకారణముగ సమర్థింప నయిన వలయును.

చిత్తగించవలయును
సుజనవిధేయుఁడు,
నాగేశ్వరశర్మ—

ఈలేఖను జదువుటతోడనే జంఘాలశాస్త్రి మొగము తెల్లఁబోయెను. వాణీదాసుని మొగ మెఱ్ఱఁబడెను. కాలాచార్యులు గాఢాంధకారవర్ణవదనుఁడు గాని నాతని మొగములో నేమి భేదము సిద్ధించినదో చెప్పవీలులేదు. జంఘాలశాస్త్రి తల పంకింప మొదలిడెను. వాణీదాసుఁడు సకిలింప నారంభించెను. కాలాచార్యులు ముక్కుదిబ్బడితో నెగరోజ సమకట్టెను. ఆలేఖను బల్లమీఁద నునిచి నేను గూరుచుంటిని. దానిని సంరంభముతో వాణీదాసుఁడు మఱలఁ జదువుకొనెను. జంఘాలశాస్త్రి వంకఁ జూచి యిగిలించెను. "అట్లు కిచకిచలాడెద వే"మని జంఘాలశాస్త్రి యాతనిపై రోసరోసలాడెను. మా "సాక్షి" పత్రికను గొందఱయిన శ్రద్ధగఁ జదువుచున్నారనియును వినోదార్థముగఁ జదివి దానిని మూలఁ బాఱవైవకుండ దానిలో సత్యాసత్యములను విమర్శబుద్ధితోఁ గనిపెట్టుచున్నారనియు నేనానందమొంది యూరకుంటిని—అంతట వాణీదాసుఁడు తీవ్రమున లేచి యుపన్యాసపీఠ మెక్కి యిట్లు పలుకఁదొడఁగెను.

"నేను జెప్పలేదా ? నేనప్పుడే సర్వతంత్రస్వతంత్రుఁడైన జంఘాలశాస్త్రి నెదుర్కొనలేదా ! నాకాతనికున్నంతనోరు లేదుగాని యాతని కున్నంతబుద్ధి లేదా ? మాటల బడబడవలని ప్రయోజన మెంతయో బోధపడినదా ? కాలమేమి మూఢకాలమా ? జనులేమి యజ్ఞులా ? విద్యాశూన్యులా ? వివేచనారహితులా ? తాఱుమాఱు కేకలచే "ధమ్మాయించుట" కేమి పిల్లలా ? వావదూకుల కిది పూర్వకాలము కాదు. జాఱునాలుక సొబగు లిపుడు గవ్వకుమాఱవు. ఉపన్యాసపీఠమందలి చేతివిసరులు, కాలితన్నులు, కంటిత్రిప్పులు, గళకంపములు, మండలీకృత వాగ్ధాటీమాహాత్మ్యములు జనుల నిప్పుడు మోసపఱుపఁజాలవు. టక్కు-

టికుక్కపోడిమాటల కిది కాలము. అంకోకములకు సంకెల కిది కాలము. కాని యథార్థబాలంకార రామసింహమునకు నాలాపాడంబరవై భవమున కిది కాలము కాదు. సత్యాన్వేషణార్థమునకై మనసంఘము స్థాపింపబడినది. సత్యమేదియో జనులకు బోధపఱచి యసత్యమం దసహ్యత కలుగం జేయుటయే మన ముఖ్యోద్దేశము. ఇప్పుడు మన సమాజోపన్యాస కర్తగారేమి చేయుచున్నారు? కలుషమున్నపండ్లను లాగంబలంచి గట్టి పండ్లను గాలుచే నుద్ఘాటించుచున్నారు. కలుపుకీడుదుమని చెప్పి పరికంపులను పడివేసి పెఱకుచున్నారు. సయ్యములు లున్నవి ఉన్నవని నేను మొదటినుండియు ఘంటాఘోషముతోం జెప్పుచున్నాను. అవి జనులకు హానిచేసినను జేయకున్న సున్నమాట సత్యమని యొప్పుకొనక తీరదు. శాస్త్రిగారు భూతములు లేవని నిర్ధారణముగం జెప్పిన యభిప్రాయ మాతని యనుభవ మొక్కదానినింబట్టియే కలిగినదై యున్నది. ఉన్నవను జను లందఱ యభిప్రాయము స్వానుభవములం బట్టియుం బూర్వజన్మానుభవములం బట్టియుం గలిగినదై యున్నది. లోకముననున్న యంద అంధులు, తానొక్కండే సాక్షియా? అంద అున్మత్తులు, తానొక్కండే బృహస్పతియా? అణువే యద్రికంటె నధికమా? ఎన్ని పూర్వపక్షరాద్ధాంతము లాలోచించి యొకమాట మాటాడవలయును? వాక్యగౌరవమును దూచకుండ మనకేమను నహంభావముతో జనుల నెత్తులపై విసరుటే! మితభాషియే బుద్ధిమంతుండని పెద్ద లనుటలేదా? తననోరు తాంగట్టు కొనలేనివాండు లోకము నోరుగట్టుటకు సిద్ధపడుట బుద్ధిహీనత గాదా? శాస్త్రీ! నాకవిత్వము పట్టి పేలపిండి చొప్పదంటుకవిత్వమనియుం, జచ్చుకవిత్వమనియు నోటికి వచ్చినట్లెల్ల వదరితివే? జ్ఞప్తియున్నదా? నీమాట—నీనోటినుండి వెడలినమాట - చచ్చు—చచ్చున్నర మూండు చచ్చుల ముప్పాతికె—యయినట్లు లోకమంతట నిప్పుడు వెల్లడి యయినదా? హే! హే! హే! ఇది చూచుకో! ఈపత్రమును మఱి యొకసారి కన్నులు తెఱచి చూచుకో! వాణీదాసునిగూర్చి యిందున నేమి వ్రాయంబడినదో! వాణీదాసుండే సత్యవాదియో! నీవే సత్యవాదివో! ఇప్పుడు తెలిసినది. ఎవనిబుద్ధియధికమో యెవని ప్రాపంచిక జ్ఞానమధికమో, యెవండు యథార్థకవియో యిప్పుడు బయటం బడినది. గండ్రతనము కవిత్వమగునా? వటపట వదరుట వాచాన్నైపుణ్యమగునా?

పై బడబడరే కాని యంతశ్శక్తి సున్న. ఇట్టి నీవు నన్ను—నాకవిత్వము నధిక్షేపించుటా? నోరు సంబాళించుకొని మాటలాడుము—సాక్షినిఁ జూచి పురజను లుపేక్షించిరి. కాని నన్నిసరికి సాగఁదీసి తన్నియుందురు. "Arrogant fool" అని పాతకాలపుపత్రికలు నన్నుఁ బిలుచుచునే యున్నారు. అట్లు నేను బాలిశుఁడనా నేను? కొట్లాట వారేమి?" అని వాణీదాసుఁడు చాలించుసరికి జంఘాలశాస్త్రి మహాకోపమున లేచి యుపన్యాసపీఠ మెక్కఁబోవుచుండఁగ నాతని నాపి నేనిట్లు చెప్పితిని.

"వాణీదాసుఁడా! నీ వసూయాగ్రస్తుఁడవలెఁ గానఁబడుచున్నావు. అతఁడు నిన్నెప్పుడో కవిపిశాచమని దూషించెనని యిప్పుడా కోపము మనస్సున నుంచుకొని యాతని మిగుల నిందించితివి. ఈపత్రములో వ్రాయఁబడిన భూతావేశముఁగూర్చి జంఘాలశాస్త్రి యేమి చెప్పునో యదివినకుండనే యాతనిఁ దూలనాడుట పాడిగాదు. ఈపత్రలేఖకుఁడే పొరపాటు నొందియుండ వచ్చును. లేక మనశాస్త్రి చెప్పిన యభిప్రాయమే సమంజసము కాకుండవచ్చును. ఆతనిబుద్ధి ననుసరించి యాతని యనుభవము ననుసరించి సత్యమని యాతనికిఁ దోచినదేదియో దానిని జెప్పినాఁడు. అది సత్యము కావచ్చును. కాకపోవచ్చును. సంఘమున నుండవలసిన యైకమత్యరీతి యిదియేనా? శాస్త్రి పొరపాటు చెప్పిన నొక్కటి, నీవు చెప్పిన నొక్కటి; నేను జెప్పిన నొక్కటియునా? శాస్త్రి చెప్పినమాటను నీవే చెప్పియుండినయెడల నిన్ను నీవిట్లు దూషించుకొనియుందువా? మనము చెప్పిన యంశములలో నేదయినఁ దప్పున్నదని జనులు మనకుఁ జూపించినయెడల బాగుగ నాలోచించి తప్పగునో కాదో? శాస్త్రముచే యుక్తిచేఁ బరిశీలించి తప్పయిన దిద్దుకొనఁదగును. కాకున్నచో మనయభిప్రాయమే యుపపన్నమని లోకులకు మృదువాక్యములఁ దెలుపవలయును. అంతియే కాని మీలో మీరిట్లు నిష్కారణవైరమూని యన్యోన్యదూషణమునకై గమకించుట హాస్యాస్పదము కాదా? లోకులలోని కలహములను నివారింపవలసిన మనము మనలో గ్రుద్దులాడుచుండుట నీచము కాదా? జంఘాలశాస్త్రీ యీలేఖాంశమునుగూర్చి యేమిచెప్పునో విందము." అని నేను గూర్చుంటిని.

అంతట జంఘాలశాస్త్రి లేచి యిట్లు చెప్పెను.

"నేనిప్పుడు చెప్పవలసినదేమున్నది? అయ్యూరు పోవలయును.

ఆమహమ్మదీయునిఁ జూడవలయును. ఆతనితో నాలుగుదినములు నేను కాలక్షేపము చేసి యాతనిస్థితియెట్టిదో పరీక్షింపవలయును. పిదప మీ తావునకు వచ్చి నేను గనిపెట్టినదేదో చెప్పవలయును. అంతేకాని నే నిప్పుడు చెప్పునట్టిది యేమియు లేదు. కాని యీసంఘమున నింతటిసుడి వాణీదాసుఁడైన నుండవలయును. నేనైన నుండవలయును. ఇద్దఱుఁ గూడ నుండుట పొసఁగదు. నే నుపన్యాసకుఁడను, విమర్శకుఁడ నెన్నఁడైనఁగాఁగలనుగాని వాణీదాసుఁడైన్నఁడైనఁ గవి కాఁజాలఁడు. ఈమాఁట శిలాశాసనము. కుగ్రామములో గుసుగుసుగుంచము లాడువాఁడు కవియా? ప్రకృతిజ్ఞానశూన్యుఁడు కవియా? అసూయాపిశాచా విష్టుఁడు కవియా? సమీచీనయోజనాభావ దుర్భావుఁడు కవియా? కష్టనిష్ఠురవచఃపుంజాసమంజసుఁడు కవియా? మనోలాఘవసనాథుఁడు కవియా? ఈతఁడే కవియగునెడల నింకఁ గవి కానివాఁ డెవ్వఁడు? ఏమి? ఇంక మంగలిపొదియఅలలో నవలలు! చాకివానిగాడిదవీఁపున శ్రావ్య ప్రబంధములు! పారిశుద్ధ్యసంఘమువారి పెంటబండ్లలోఁ బాటలనాటకములు! ఆహా! ఎంతపాపకాలమువచ్చినది! కవి ఎంతలఘువైపోయి నాఁడు. కాకియీఁకకున్న గౌరవము కవికి లేదే! అయినవాఁడు కాని వాఁడుగూడ నందులకే సిద్ధపడుచున్నాఁడే? ఏమియింతగనున్నది. అయిన నీగొడవ నాకిప్పుడక్కఱలేదు. నేను బోయెదను. తిరుగ నాలుగుదినములలో రాఁగలను. వచ్చి యామహమ్మదీయునిఁబట్టిన పిశాచమును గూర్చిన సత్యమేదో చెప్పుదును." అని తటాలున జంఘాలశాస్త్రి పోయెను. నాఁటి కైదవదినము రాత్రి జంఘాలశాస్త్రివచ్చి వెకవెక లాడుచు నుపన్యాసపీఠ మెక్కి యిట్లు పలుకఁ దొడఁగెను.

నేను బందారునగరమునకుఁ బోయితిని. మనకు లేఖను వ్రాసిన నాగేశ్వరశర్మ యింటికిఁ బోయి యాతనితో నేను "జంఘాలశాస్త్రి" నని చెప్పితిని. ఇతఁడు నన్ను మిగుల గౌరవించెను. "సాక్షి" బాగుగ నున్నాఁడా? యనియు, వాణీదాసుఁ డేమిగ్రంథముల రచియించినాఁ డనియు,నింతకాలమునుండియుఁ గాలాచార్యులు మాటలాడకుండుటకుఁ గారణమేమనియు, బొఱ్ఱయ్యసెట్టి బ్రదికియుండెనా? యనియు విమర్శకుస్వభావమునుగూర్చి వ్రాసిన "సాక్షి" లో మిగిలినభాగము తరువాతియుపన్యాసములోఁ జెప్పఁబడునని వ్రాసినప్రకారమేల చెప్పి

యుండలేదనియు, నేను వ్రాసినలేఖను జూచుకొనియే మీరిచ్చటకు వచ్చితిరా?" యనియు నాతఁడు నన్నడిగెను. ఇన్ని ప్రశ్నల కొక్కసారి నే నేప్రశ్నమునకు మును ప్రత్యుత్తరము చెప్పుదునా? యనుకొనుచుండ నంతలో "నామహాప్పునియుఁడు నాకు మిత్రుఁడు. నేను మిమ్మాతని యింటికిఁ దీసికొనిపోయి యాతనితో మాటలాడింతును రా" మ్మని లేచెను. నేను నాతనివెంటనే పోయి యాతనిఁ జూచితిని. అతఁడు దాదాపుగా నలువదియేండ్లవాఁడు ద్రుష్టగాత్రుఁడు నల్లనివాఁడు. గడ్డమును మీసమును గొరిగించుకొనునలవాటుకలవాఁడు. శుద్ధ శ్రోత్రియ బ్రాహ్మణుఁడువలెఁ బైకిఁ గానఁబడినాఁడు. నాకు హిందుస్థానీభాషలో స్వల్ప పరిచయముండుటచే నాతనితో నాభాషలో మాటలాడితిని. అతఁడు చెక్కు చెదరని మొగముతోఁ గొంతసేపు విని "బాసతెలియదు బాబూ!" అని యనెను. ఆమాట విని నేను వింతపడితిని. తుదకయాతని కుర్దూభాష తెలియనిభాషయగుట గొంతప్రాప్తమో యని నామనస్సులో నేనసుకొని యంతలో "నాంధ్రభాష మాకక్కఱలేదు. అది మాకు సరిపడదు. తెలియదు. దానివలన లాభములేదు. దానిని విసర్జించితిమి" యనిపలుకు నాంధ్రబాలురమాట జ్ఞప్తికిరాఁగా స్వాపద్విశేషములోఁ బరాపలేశమును మఱచిపోయితిని. ఔరంగజేబు "హడావడి"లోనో, నానాసాహేబు "గత్తర"లోనో యెకత్తిమొనకో యేరోఁకటి పొన్నునకో యజ్ఞోపవీతవిసర్జనము చేయవలసివచ్చిన యేయారామద్రావిడుఁడో యే ప్రథమశాఖాబ్రాహ్మణుఁడో యితని విచిత్ర మహాత్మదీయవంశమునకు మూలపురుషుఁడై యుండవలయునని నే నెంచితిని. ఆతనికి నాకు నంత నాంధ్రభాషలోనే సంభాషణము జరిగెను. భూతావేశమే యని యాతనికిఁ గూడ బూర్ణమయిన నమ్మక ముండెను. కచ్ఛపేశ్వరశాస్త్రులవారిచ్చిన కాగితపుఁ జుట్టలను రెండుదినములనుండి నిప్పుపై వైచి ముసుఁగు బెట్టుకొని యాపొగను బీల్చుచున్నానని యాతఁడు చెప్పెను. పగ లాతనితో మాటాడుట కెవ్వనికిని భయము లేదు. కాని దీపములు పెట్టినతరువాత నాతని నెవ్వఁడు చూడఁడు. ఎవ్వరు దరిచేరరు. అతని సేవకుఁ డాతనికి సాయంకాలము కాకుండనే భోజనము గదిలోనుంచిపోవును తెల్లవాఱువఱ కాతనియొద్ద నెవ్వఁడుండఁడు. ఆతనికి భార్యాపుత్త్రు లెవ్వరులేరు. ఆతనిస్థితి యట్లులున్నది.

"సాహేబుగారూ! ఈరాత్రి నన్ను మీగదిలో మీకు సహాయుఁడుగఁ బండుకొననిచ్చెదరా!" యని నే నడుగుచుండ నాగేశ్వరశర్మ యొక్క బ్రహ్మను నాకుఁ దనకుఁ దప్ప మఱెవ్వనికిఁ దెలియకుండునట్లుగా నా పిఱ్ఱపైఁ దేలు కుట్టినంత బాధనిచ్చు గిల్లునొక్కటి గిల్లినాఁడు. అందు లకు సాహసింపవలదని యాగిల్లునకు వ్యాఖ్యానము కాఁబోలు. అకార ణముగ మీరెందుల కాపదలలోఁ జిక్కుకొందురు ? అని సాహేబు గారు ప్రత్యుత్తర మిచ్చిరి. "నాకేమి భయములేదనియు నేను బరిశోధ నకై వచ్చినాఁడననియు" నాతనితోఁజెప్పి యారాత్రి నాగేశ్వరశర్మ మొదలగువారు నిరోధించు చున్నను నాతని గదిలోనే పండుకొంటిని. ఆరాత్రి నేను గంటిమీఁద ఱెప్పయైన వేయకుండ మేలుకొనియుంటిని. ముసలిమానుఁడు ముసుఁగుఁదన్ని దీపాలు పెట్టఁగనే పండుకొనెను. ఆరాత్రి యొక చిత్రము జరిగినది. నాకన్నులారఁ జూచితిని. నాకత్య ద్భుతముగ నుండెను. ఈవింత నేనొక్కఁడ నేచూచుట కాదు. నే నీసంగతి లోకులకుఁజెప్పిన నాయొక్కనిమాట నెవఁడయిన నమ్మునో లేదో యని యెంచి యామఱునాఁటి యుదయమున నాయూరిలో సంపన్నుఁడు సత్యవాదియునగు గృహస్థు నింటియొద్దకుఁబోయి గడచిన రాత్రి జరిగిన వృత్తాంత మంతయుఁ జెప్పఁగ నాతఁడు గూడఁ దెల్లబోయెను. ఆతఁడు నేను నారాత్రి మహమ్మదీయుని గదిలోఁ బండుకొంటిమి. ఆతఁడు యథారీతిగ నేడుగంటలకే శయనించెను. మే మిద్దఱ మట మేలుకొంచి యుంటిమి. గడియారపు మొంటిగంటకొట్టు సమయమున నిన్నటిరాత్రి వలెనే యామహమ్మదీయుఁడు లేచి మంచముపైఁ గూర్చుండెను. ఒక నిముస మట్లు కూరుచుండి చివుక్కునలేచి మంచము కోటిప్రక్కనున్న యగ్గిపెట్టెను జేతఁబట్టుకొని గది తలుపుల గొండ్లెముతీసి నిన్నరాత్రి వలెనే వెలుపలకుఁ బోయెను. ఆతనిని నేనును నాసహాయుఁడును వెంబ డించితిమి. ఆతఁడు నడవగది తలుపులు తెఱచి దొడ్డిలోనికిఁ బోయి దొడ్డితలుపుఁ దీసి తలుపులు తిరుగ దగ్గఱఁబెట్టి వీథిలోని కేగెను. సమీపముననున్న చెరువుగట్టెక్కి నాలుగడుగులలో శ్మశానమునకు నిన్నటివలెనే పోయెను. మే మాతనితోఁగూడ నుంటిమి. ఆతఁడు మమ్మెక్కడఁజూచిపోవునో యని కొంచెము భయపడుచు దాపుననే యుంటిమి. ఆతఁ డంత కట్టుకొనిన వస్త్రముల నూడ్చి చేతిలోనున్న

యస్గపెట్టెతో నంటించి యది మండుచుండగ దానిచుట్టు ప్రదక్షిణము చేసెను. ఆభస్మము నచ్చటనున్న చెంబులోనుంచి నీటిని చెంబు నీటిలోఁ గలిపి తిరుగఁ జేసెను. భస్మముగ నాస్థానమునందే యుంచి దిగంబరుఁడై యింటికి బయలు దేరెను. అతఁడు కనులు మూసికొనియే యున్నాఁడు. మమ్ము గూడఁ జూచుచున్నట్టున్నాఁడు. అతనికంటె నాలుగడుగులు ముందా తని యింటిలోఁ బ్రవేశించితిమి. అతఁడు వాకిటితలుపు గొళ్లెముఁబెట్టి నడవతలుపు యథారీతిగ గొళ్లెముఁబెట్టి గది తలుపు గడియవైచి యగ్గిపెట్టెను తిరుగ మంచము కోటిగొయ్యఁబెట్టి మంచముక్రింద దూరి శయనించెను. ఈపనులన్నియు నాతఁడు ప్రతిరాత్రమును జేయుచునే యున్నాఁడు. చేయవలయుననుబుద్ధితోనే చేయుచున్నాఁడు. కాని తెల్లవారుసరికి కాతనికి రాత్రి చేసిన పని యొక్కటియును జ్ఞప్తియుండదు. Somnambulist అని యింగ్లీషు భాషలో నెవనినిఁ జెప్పుదురో యా తఁడే యీతఁడు కట్టుగుడ్డ కాల్చుకొనిన సంగతి మఱునాఁడు తెలియక పోవుట వింత కాదు. ఈస్థితిలోఁ గొందఱు ఉపన్యాసముల వ్రాయుదురు. కవిత్వములఁ జెప్పుదురు. మేలుకొనినస్థితిలో సాధ్యము కాని గొప్ప లెక్కలఁ జేయఁగలరు. కాని మేలుకొంచు వెంటనే యాపనుల నెవ్వరు చేసిరో యేమియు జ్ఞప్తియుండదు. నవ్కదాపురుషుత్సాయములోని విదూషకుఁడు "నిద్రలో గ్రామాంతరములకుఁ బోవువారు నదుల నీదువారు గూడఁగల"రని చెప్పినమాట వెఱ్ఱిమాటయో పరిహాసవాక్యమో యని మొదట నేననుకొంటిని. నేను భూతవిషయకోపన్యాసమగు "సాక్షి" లో భూతావేశమని చెప్పఁబడుచోట మేధాసంబంధమైన వ్యాధియో Brain and Nervous system జనన కోశసంబంధమగు వ్యాధియో womb మోసమో యైయుండునని చెప్పితిని. Somnambulism అను నీస్థితి Nervous system "నరములకూడిక"తోఁ జేరిన విపరీతస్థితియై యున్నది కావున వాణీదాసా! ఇచ్చట భూతావేశ మేమియు లేదు. నే నసత్యమాడినదియు లేదు నీవు నన్ను దూషించినందులకు 'క్షమింపు మని వేడుకొనవలయును.

సాక్షి

15. స్వవిషయసల్లాపములు.

ఈదినమున నుపన్యాస మేమియు లేదు. జంఘాలశాస్త్రి సభకు వచ్చెనుగాని యాతనికిఁ గొంచెము దేహములో నస్వస్థతగ నుండుటచే నాతఁ డేమియు బలుకలే ననియెను. కాలాచార్యులు మతవిషయములఁ గూర్చి కాగితముమీఁద వ్రాసికొనివచ్చి చదువఁగలవాఁడు కాని ధారాళముగ నుపన్యాసమీయ సమర్థుఁడు కాఁడు. కవికూడ సభకు వచ్చెను. కాని యాతఁడుకూడ నేమియు నీరాత్రిఁ బలుకలేనని చెప్పెను. "ఒక రాత్రి యుపన్యాసము లేకపోయిన నుర్వికేమి లోటా? ఉన్నయెడల విశేషమా?" యని గొంచి మోటులో మాటలచేఁ గాలక్షేపము చేయఁదలఁచితిమి.

జంఘా—సాక్షీ! బొఱ్ఱయ్యశెట్టిమాట యేమిటి? ఆతఁ డిదివఱకెందును గూర్చియుఁ దన యభిప్రాయమును వెల్లడింపలేదు.

సాక్షి—ఈయింటినుండి మనము మఱియొక విశాలద్వారముగల యిల్లు ప్రవేశించువఱకు నాతఁడు మనతోఁ గలిసి పనిచేయుట కవకాశ ముండదు.

కవి—అప్పుడయిన నాతఁడు కలిసివచ్చునని తోఁచదు. అతనికిఁ దామర దేహమంతయు వ్యాపించినది. "కుష్ఠు" అని కొందఱు చెప్పు చున్నారు.

కాలా—అంత పెద్దరోగము కాదు. కాని దురదచే మిగుల వెత గొంచుచున్నాఁడు.

కవి—తామరకు జీడికంటె సిద్ధౌషధము లేదు.

జంఘు—కవి వైద్యుఁడనుకొంటినా? అబ్బో! ఇతఁడు జోడుగుండ్లతుపాకివలె నున్నాఁడే!

కవి—ఏమీ! ఒక్కబాణమైన నీకుఁ దెబ్బ దగిలింపఁగలుగుదును.

సాక్షి—తిరుగఁ గలహమునకు గణాధిపపూజ నారంభించుచుంటిరా?

కాలా—విష్వక్సేనుఁడని సెలవిచ్చిన బాగుగ నుండునేమో?

జంఘూ—స్వామీ! మీరు తెంగలవారుకదా! మీరు మొన్నటి యేకాదశిరోజున శ్రాద్ధమేల చేసినారు?

కాలా—శ్రాద్ధముగాదోయి! నీ కసంప తెగను! సత్యనారాయణ వ్రతము.

జంఘూ—మల్లెచెట్టులో మాత్ర మేఁ విడుతుపోయి యనఁగ "సయ్యో! తులసిమొక్క యనుకొంటి" నని చెప్పినట్లున్నది. విష్ణుభక్తివ్రతముతప్ప నితరవ్రతము లేని—లేకయుండవలసిన, వైష్ణవుఁడు విధిగఁ జేయఁదగిన శ్రాద్ధమును మాని చిల్లరదేవతల ప్రీతికొఱకు దేవులాడుట యంతకంటె గొప్పవని యనుకొనుచుంటిని కాఁబోలు!

కాలా—నేను జేయలేదయ్యా! మాయింటి కెవరో వచ్చి చేసికొనిరి.

కవి—ఆలాగా! లేనిపోనిమాటలాడుటలో జంఘాలశాస్త్రికిఁ జాలినవా రెవ్వరు లేరు.

అంతలో సాక్షికొఱకు నెవ్వరో రాఁగ వారివెంట నాతఁడు పోయెను.

కవి—జన్మమునఁ బుట్టిన స్వభావ మెంతకును వదలదు కాదా. కాలాచారీ! ఒకయూర నొక గ్రుడ్డివాఁ డుండెనఁట. ఆతఁడు పుట్టుగ్రుడ్డియఁట. ఆతఁ డొక రాజసంస్థానమునకు వచ్చి తా నశ్వపరీక్షకుఁడనని వెల్లడించెను. రాజున కీవార్త తెలిసి యాతనిని బిలిపించి చూచెను. జాత్యంధుఁడేమి! అశ్వపరీక్షయేమి! అని రాజు నవ్వెను. కొన్నినాళ్ల కొక యశ్వవర్తకుఁ డనేకాశ్వములతోఁ దత్సంస్థానమునకు వచ్చి యాతని కాయశ్వములు జూపెను. వానిలో నుత్తమమైన యశ్వమును

రాజు పరిశీలించి తీసికొనెను. ఆగుఱ్ఱమురీతి లక్షణములు కళ మొదలగు నవి చూచి యందఱు సంతసించిరి. రాజున కప్పుడు జాత్యంధునిమాట జ్ఞప్తికి వచ్చి యాతనిఁ బిలిపించి గుఱ్ఱమును బరీక్షింపుమని చెప్పెను. ఆతఁడు గుఱ్ఱమును జేతఁ దడిమి గుఱ్ఱము బాగుగ నున్నది కాని యిది గేదెపాలవలనఁ బెరిగిన కారణముచే దీనికి బురద యనఁగఁ బ్రీతియగు నెండయన్న భయము నుండునని యాతఁడు చెప్పఁగ నందఱు నవ్విరి. అంధుఁ డందుపై "మీరు నవ్వఁబోకుఁడు. అశ్వపోషకుఁ డింక గ్రామముననే యున్నాఁడు కాబోలు. ఆతనిని బిలిపించి యథార్థమును గనుఁ గొనుఁడు" అని యంధుఁడు పలికెను. అశ్వపోషకుని రాజడుగ నా గుఱ్ఱముతల్లి దానిఁగని మరణించుటచే దాని బఱ్ఱెపాలతోఁ బెంచితి" నని యాతఁ డొప్పుకొనెను. ఇట్టిరహస్యమును నీ వెట్లు కనిపెట్టితివని రాజు గ్రుడ్డివానినడుగ, "నీగుఱ్ఱపుచర్మమే చెప్పుచున్నది" అని యాతఁడు మాఱుపలికెను. "అశ్వపరీక్షయేనా మఱియింక నేపరీక్షయైన నెఱుఁగు దువా ?" యని రా జాతనిఁ బృచ్ఛసేయ నరపరీక్ష కూడఁ జేయఁగలనని యాతఁడు చెప్పెను. ఉత్తమకాంతారత్నమైన తన రాణిని నీతనిచేఁ బరీక్షింపించవలయునని రా జనుకొని యంధు నందులకయి నియ మించెను. అంధుఁ డంతఃపురములోనికిఁ బోయి రాణి కెదుటఁగూర్చుండి యిట్లు పలికెను. "అమ్మా! నేను కొన్నిమాటలు చెప్పెదను. ఇక్కడను మీరొక్కరే యుండవలయును" అని వేడుకొనెను. అంత రాణి యట్లుసేయఁగ "అమ్మా! నేను నీకుఁ దండ్రివంటవాఁడను, పుట్టుగ్రుడ్డివాఁడను. నిన్నుఁ బరీక్షింప వచ్చినాఁడను. అత్మతోనేగాని యక్షితోఁ బరీక్షింపఁజాలను. బట్ట నీయొడలిమీఁద నేమాత్ర మున్నుండి నను నేను బరీక్షింపలేను కావున వస్త్రహీనవుకమ్ము" అని ప్రార్థించెను. అంత "నటులేయయితిని" అని యామె చెప్పెను. "తల్లీ! తిరుగ వస్త్ర ధారణము చేసికొనుము; శ్రమయిచ్చినందులకు మన్నింపుము" అని చెప్పి యటనుండిలేచి రాజునొద్దకు వచ్చి "అయ్యా! మీభార్య దాసికిఁ బుట్టినది" దని చెప్పెను. అంత రాజు కోపావిష్టుఁడయ్యెను. కాని జన్మ రహస్యమును గనుఁగొనఁగ నంధుఁడు చెప్పినమాటయే సత్యమయ్యెను.

"ఇట్టిసంగతి నీవెట్లుకనిపెట్టితి" వని రాజాతని నడుగ నేను గ్రుడ్డివాఁడ నైనసరే నేను కేవలము రాతివిగ్రహము నయినసరే. కాని నాయెదుట నామె బట్టవిప్పుకొనుటచేత దాసీపుత్రికయని చెప్పితినని యాతఁడు మారుపలికెను. రాజు మిగుల సంతసించి యాతనికి దినమునకు సేరు బియ్యము నొకయరణా బత్తెము నేర్పాటు చేసెను. కొన్నిరోజులు గడచిన పిమ్మటఁ దన జన్మవృత్తాంతము చెప్పుమని రాజడుగ "ఏలినవారు కోమటివానికిఁ బుట్టినారండి" యని యాతఁడు చెప్పెను. అప్పటికి జీవించియున్న తనతల్లియొద్దకు రాజేగి యొంటరిగ నుండి కత్తినిచూపి తల్లినడుగ నామె భయవిహ్వలయై వైశ్యసంపర్కము సత్యమని యొప్పుకొనెను.

ఇది "నీకెట్లు తెలిసె" నని రాజాతని నడుగ "నింతవిద్యాయుక్తున కొక సేరుబియ్యము నేర్పాటు చేసినప్పుడు నీవు కోమటివి కాక మరెవ్వఁడవై యుందువు" అని నేనూహించి యట్లు చెప్పితి నని యంధుఁడు పలికెను. కావున నెంతచదువుకొనినసరే! యెంతవయస్సుగలవాఁడయిన సరే! యెంత సత్సహవాసమున్నవాఁ డయినసరే! జనుఁడు పుట్టుతోఁ బుట్టిన బుద్ధిమాత్రము విడువఁజాలఁడు.

జంఘా—కవీ! మహాకథకుఁడవైతివి. కలియుగసూతుఁడ వయితివి. సెబాస్ కథలు చెప్పుట యెవరియొద్దనుండి యెపుడు తెచ్చికొంటివి! ఎరుపుముక్కువలె నీకిది యరవణముగ నుండ గలదా?

కాలా—ఎరుపు ముక్కేమిటి?

జంఘా—ఒకనికి ముక్కు లేదు. ముక్కునఁగ నాతనికి ముచ్చట యింతింత కాదు. కాల్పనికమగు నాసికను గడియింపవలయునని మిగుల కుతూహలముతో నుండెను. ముక్కెవ్వఁ డెరవిచ్చును? ఒకనాఁడాతఁడు వైద్యునియొద్దకుఁ బోయి నాసాపుటప్రదానము నపేక్షించి యాతనికాళ్లఁ బడెను. అంత నావైద్యుఁ డీతని తొడనుండి కొంత మాంసము, చర్మముతీసి యామాంసమును ముక్కువెక్కుగలదానిగఁ జేసి దానిపై నాచర్మఖండమునుఁ గప్పి దానిని నాసికాస్థానమున నదికింతునని చెప్పెను. అందులకు ముక్కిడి మిక్కిలి సంతసపడెను. కాని నూతన నాసికానిర్మాణమునకై పురాణోరుచ్ఛేదనమున కంగీకరించుట బుద్ధిలక్షణము కాదని యందుల కంగీకరింపఁడయ్యెను. తుద కెటులో తంటాలు

పడి మఱియొకపురుషుని భుజమునందలి మాంసమును దీయించి దానితో నొక చేత ముక్కును సింగారించుకొనెను. కొన్నినాళ్లకీ పెట్టుముక్కు చల్లఁబడి కుళ్లిపోయి యూడిపోయెను. ఎందులకూడినదోయని యాలోచింపఁగ ముక్కుకండనమ్మిన పుణ్యపురుషుఁడు పరలోకగతుఁడయ్యెనని తెలియవచ్చినది. మనసొంతముక్కయిన మనకు శృంగారముకాని యద్దెముక్కు ప్రాయకరము కాదా? ఒకనిని జూచి నీవు కవిత్వము తెచ్చికొనుటయే హాస్యాస్పదముగనుండఁగ గథకత్వముగూడఁ దెచ్చిపెట్టుకొని యిఁకఁ దక్కుఁ దలఁచుకొనలేదా యేమి?

కవి—ఏమికథఁ జెప్పితివి? ఎంతసందర్భముగఁ జెప్పితివి! పృష్ఠతాడనము దంతభగ్న మనునట్లున్నది. ఇఁకఁ జాలించు.

కాలా—తగవులెందులకు? ఏదియో యిష్టగోష్ఠి సలుపరాదా?

జంఘా—ఇష్టగోష్ఠి సేయుభాగ్యము. కాలాచారీ! తల యింత మాయఁ బెట్టుకొంటివేమి?

కాలా—మునసబుగారి యిలికములోనిక్కైన దొరకుండనున్నాఁడు.

కవి—అబ్బో! శుభములకిప్పుడు గురుఁడేకాదశమందున్నాఁడు. ఎక్కడఁజూచిన మామిడాకుతోరణములు; పందిళ్లు పీఁటలు.

జంఘా—శుభకార్యము లెన్నియైన జరుగుచున్నవి. కాని కాలాచారీ! ఈయుల్లోలకల్లోలములో నీమంగళమహోదయములో నీవుగూడ దేనినయిన ముడిపెట్టుకొనరాదా!

కాలా—నేను నిజము చెప్పుచున్నాను. నాకుఁ బోడుముమీఁద నున్న మమకారము పోలఁతిమీఁద లేదుసుమా?

జంఘా—నిజమే. గసగ్రహణపారీణునకు ముక్కులోఁ బోడుము కంటెఁ బక్కలోఁ బడఁతి యెక్కువ కాదు. కాని లోకసంగ్రహార్థమయిన నీవుచేసికొనుట మంచిదనుకొందును.

కాలా—రామ రామ బ్రహ్మచారినైయుండక నాకీప్రారబ్ధ మెందులకు?

కవి—లోకసంగ్రహార్థముచేసికొనుటయేల? చేసికొనువారంద ఱందుకొఱకే చేసికొనుచున్నారా? అతనికేమి? ఇఁకచిన్నవాఁడు. పండితుఁడు-మిగుల దృఢశరీరుఁడు-భార్యను సంబాళించుకొనలేక పోవునా?

జంఘా—సాపాటుపుష్టికి సంబంధింపునకుఁ జాలభేదమున్నదిలే. "మోటారుకారును" ముందునకుఁ బోకుండ నాపవచ్చును గాని కాలి దురదయాలినిఁ గడద్రొక్కకుండ నాపఁగలదా. పట్టమునఁ బదునాలు బండ్ల బరువును జెడగనీకుండఁ బట్టవచ్చును. కాని ప్రక్కను జలచిత్తపుఁ బలుగాకిని బెసగనీకుండఁ బట్టలేము. ఇనుపగొలుసు విరువవచ్చును. కాని మగువల పులుసును విఱుగఁగొట్టలేము. ఆఁడుదాని యోగ్యత మగవాని యూహాశక్తిలో లేదు. పెన్నుపాము బింకములో లేదు.

ఒకఁడు బహుదార్ఢ్యసంపన్నుఁడై యుండెను. ఆఱుసుగులపొడుగును నాలుగడుగుల వెడల్పుగల బల్లపయిఁ గొంగలిని గూర్చుండఁ బెట్టి తనపండ్లతో నాబల్ల నాతఁడెత్తినాఁడు. ఆఱువందల 'పౌనుల' దాగటను గడుపుపయి నుంచుకొని నాలుగుసుత్తెపెట్లతో దానిపయిఁ గొట్టించుకొనినాఁడు. కుర్చీవెనుక కాలును పంటితోఁబట్టి పైకిలేవఁదీసి నాలుగుగజముల యెత్తునకుఁ బోవునట్లుగా నెగవైచినాఁడు. ఇంక ననేకాద్భుతచర్యలు చేసినాఁడు. ఈతఁ డొకకాంతను బెండ్లిచేసికొనినాఁడు. ఆతని కామెయందు మిక్కిలి యనురాగము. ఆమెకూడ నీతని వరించియే పెండ్లిచేసికొనినది. మదించి మతిలేక యెగిసిపోవుచున్న యేనుఁగునయినఁ దోఁకఁబట్టుకొని కాళ్లు "దబాయించి" యాఁపశక్తిగల యీతఁడు సుకుమారియు, నబలయు; నాలుగడుగులున్నరయెత్తుగలదియు నయిన యామెను గౌఁగిటిలో నిలుపుకొనలేకపోయినాఁడు. ఆమె యసంతుష్టిచే గడద్రొక్కనారంభింపఁగ నీతఁ డాగ్రహముచేఁ దెయితక్కలారంభించెను. ఈ వెఱ్ఱిముండకొడుకు మునుపటికంటె నింక నొకబిందెపాలుఁ ద్రాగియు నింకొకబుట్టెడు కోడిగ్రుడ్లు తినియు, మఱికొన్ని వేలు దండెములు తీసియు నిల్లాలిని సుఖపెట్టవలయు నని మనుష్యశక్తికిఁ బరమావధి యగునట్లు పాటుపడెను. 'ఊహూ ఊఁ' వంటయింటిలోఁ గూరుచుండి యీతఁడు కోడిపులావు చేయించుచుండఁగా నామె కిటికీలోఁ గూర్చుండి కోడెగాండ్రకుఁ జేసన్న చేయుచుండెను. ఈతఁ డశనాధికతవలన లాభమేమియు లేనట్లు కాంచి వీర్యవృద్ధిలేహ్యముల సేవింప మొదలిడెను, మదనకామేశ్వరాదుల లోనికి మర్దనములు పైకి నుపయోగించెను. కాని యామె మనసు పరపురుషులమీఁదను

చూపు భర్తపైని నిలిచియుండెను. నల్లమందు గంజాయి మొదలగు స్తంభనద్రవ్యములుకూడ నుపయోగింపఁబడెను. ఈతఁడు యత్నిత కార్యసాఫల్యమును గనఁజాలనివాఁడయి ఖేదపడెను. భార్య దుష్ట వ్యాపారముమానలేదు. ఈతఁడాత్మహత్యకై సంకల్పించుకొనెను. తలఁ బగులఁ గొట్టుకొని చచ్చెదమన్న కసరతున గట్టిపడినది. పగులునో లేదో-రయిలుబండి క్రిందఁబడి చచ్చెదమన్నఁ బదునాల్గుమోటారుబండ్లు మీఁద నుండిపోఁగఁ జెక్కుచెదరనివాఁడు చచ్చునని యేమి నమ్మకము. అంతట నేఁబది ధాన్యపుగింజలయెత్తు 'Sulphonel' తీసికొని——

అంతట నెవ్వరో వచ్చి బొట్టియ్యసెట్టికి రోగము హెచ్చుగనున్న దనియుఁ, దొందరగనున్నదనియు, సాక్షికూడ నక్కడనే యున్నాఁ డనియు, మీరందఱు రావలయుననియు రోజుకొనుచుఁ జెప్పెను. అంత మేము తొందరపడి పనికిమాలిన యూపలుకులను గట్టిపెట్టి సెట్టియింటి కయి పోయితిమి.

సాక్షి

16. మఠాధిపతులు

బొజ్జయ్యసెట్టి యనారోగ్యస్థితిలో నున్నాఁడను కారణమునఁ గ్రిందటిసారి సభ్యులందఱు సభ చాలించి యింటికిఁ బోవునప్పుడే వరుసగెత్తిరి. విష్ణుమూర్తికి బొడ్డునఁ దామర, శ్రీమహాలక్ష్మికిఁ జేతిలోఁ దామర. బ్రహ్మకుఁ బిట్టల క్రిందఁ దామర. మా సెట్టి కాసెపోసిన స్థానము తామర. ఓ! ఒక్కటే తామర! ఏమగు తామర! సర్వవ్యాపకత్వమున దీనికి బ్రహ్మజెముడే సాటి. శాశ్వతత్వమున నవకీర్తియే సాటి. అప్రతిహతమై, యనిర్వచనీయమై, యనాదిమధ్యాంతమై, గృహపాకజీవన విరాగతోజ్జీవకమైన యీవస్తువు పరవస్తువువలె బోలియున్నగనుకూడఁ జెప్పనొప్పును గాని యత్యధికోపముగ నుండునని చెప్పవీలులేదు. కండూతి నివారణార్థమై కల్పింపఁబడిన యొకయిత్తడిచేయి వలనఁ గావలసినంతపని జరుగకుండుటచే దానికిఁ దోడుగ మఱియొకటి నూతనముగ నిర్మింపఁబడెను. ఈరెండు నాతని చెఱియొకహస్తము నాశ్రయించి యొఱదీసిన కత్తులవలె యొడలికోఁతలకై యొడుపుపైచి యుండును. ఇంత లోకాతీతమైన తామరకుఁ గారణ మేమైయుండునో సెట్టి తెలిసికొనఁగోరి యొఱిఁగినవారి నెఱుఁగనివారిఁగూడ నడుగనారంభించెను. ఈనడుమను బదిసంవత్సరములనుండి నిరాఘాటముగాఁ దద్దినముల బ్రాహ్మణార్థభోజనము ననుభవించి పితృకర్మకర్తలకుఁ బితృదేవతలకు నడుమ సంధానకర్తయై చాకచక్యముతోఁ బ్రవర్తించి యిప్పుడు కొలఁది మాసములనుండి వ్యాధిగ్రస్తులకుఁ బాకహస్తకింకరులకు నడుమ రాయబారపుఁబనిని నిర్వర్తించుచుఁ దనమొదటివృత్తికి మఱింతవన్నెయు

వాసియుఁ దెచ్చుచున్న దేశీయభిషగ్వృషభులగు తిరుపతిశాస్త్రిలగారి నిందునుగూర్చి సెట్టియడుగ మొదట నాతనికి శ్లేష్మపైత్యతత్త్వమనియు శ్లేష్మము క్రమముగ ఘనీభవించి బరువై యుండ వాతముగఁ గ్రిందకు జారినదనియుఁ బైత్యము లఘువైనదగుటచే జఠరదీప్తిచే నంటుకొని సెగలు పొగలతోఁ గ్రమ్మి దేహమునంతయు వ్యాపించి నల్లగ మాడ్చి వైచుటచే నొడలంత దద్రువులు పుట్టి బయలుదేఱినవనియు "నుష్ణముష్ణేన శీతల" మ్మను న్యాయముచే నుసకర్పూరము నిత్యము సేవించిన యెడలఁ దామర నివారించుననియు నాతఁడు సచ్చికిత్సానిర్దేశ రోగనిదాన మొనర్చెను. పశువులగొంతులు గోయుట మాని యీ నవీన నరమేధమును సంకల్పించి యాచరించుచున్న బుడేమియాసాహెబుగారిని సెట్టి యీవిషయమునుగూర్చి యడుగ "సినుమునకు నీవంటు నెడలఁ ద్రుప్పు పట్టున ట్లీతనిశరీరమున నీరుండుటచే నొడలిట్లు త్రుప్పుపట్టుచున్న దనియు లోనినీటిని హరించుటకై నిత్యమును నేపాళపుమాత్రలు సేవింపవలయు" ననియు నతఁడు పిల్లిగడ్డము వ్రేల్లాడుచుండ "బిస్మిల్లా" యనుచు నుపన్యసించెను. కర్మవిపాకజ్ఞుఁడగు గరళకంఠశాస్త్రుల నతఁ డిందుఁగూర్చి యడుగ "నాతఁడు పూర్వ మొక చోరుఁడనియు నాతఁ డొక వితంతువునింటికిఁ గన్నము వైచి యామె తనధన మెచ్చటనున్నదో చెప్పకపోవుటవలన నాతఁడు దూలగొండినూగు నామె యొడలికి రాచినట్లును దత్పాపనివారణార్థముగ నొకబ్రాహ్మణున కాతఁడు సదక్షిణాకముగఁ జందనచర్చితోఁ బీతాంబరము లొడలఁ గప్పవలయు" ననియు నాతఁడు చెప్పెను. ఒకజ్యోతిషికుని బిలిచి యాతఁడడుగ "జన్మపత్రమున నతనికిఁ గుజుఁడు నీచపడెననియుఁ దత్కుజుఁడే గోచారమున ద్వాదశస్థానమున నుండెననియు నాతఁడే యిందులకుఁ గారణమనియు నొక పుట్టెడుకందులను రక్తవర్ణవస్త్రసహితముగ నొకబ్రాహ్మణునకు దానమిచ్చుటయేగాక సర్వగ్రహములకు యథారీతిని శాంతులు చేయించిన మంచి" దనియు నాతఁడు చెప్పెను. ఒకయెఱుకతను బిలిచి యాతఁ డడుగ "నీతనితోఁ బూర్వముకలిసి వ్యాపార మొనర్చిన యాతఁ డీతనికిఁ జేతఁబడి చేసెననియుఁ బంచవర్ణముల యన్నము పరమాన్నము నాతనికి దిగఁదుడిచి కారింగువతోఁ బొగవైచి యాయన్న మూరికుత్తరముగా గోధూళివేళ మూఁడుదారులు కలియుచోటఁ బాఱఁబోయవలయు"

ననియుఁ జెప్పెను. ఈసాధనసామగ్రిలో దేని నవలంబించుటకును దోఁచక బొట్టియ్యసెట్టి నాతో నివియున్నియుఁ జెప్పి యాలోచన మడిగెను. అంతట నే సెట్టి సాధనసామగ్రిపై వేరొక మూలగు వారినిఁ సత్సాధన ప్రాశస్త్యములఁ గూర్చి యడిగితిని. అతఁడు గుప్తసిద్ధాంత సమహమ్మదీయ వైద్యునిఁ జెడఁదిట్టి "కర్మాపాముకొంతు గట్టి గుంటపఁజీవిని మొకటియొకటి లే"వని కంఠోక్తిగాఁ బలికెను. తానవలంబించినను "జీవనవృత్తి" కలుగక పోయినయెడల "ఖుదా హాజరాహై" అని యత్యంతశాంతముతోఁ బలికెఁ "బమ్మన్ సైతాన్" అని మహమ్మదీయుఁడు పంక్తిగా నేర్కొనెను. "గ్రహ శాస్త్రమంతయుఁ గర్మవిపాకము కాలక్రమేణ యభివృద్ధిపొందుటకై నఁ బగినది కాదని పూర్వోక్త ప్రజనజ్ఞాన సిద్ధాంతము బట్టిగాఁ గర్మనృసంఘమునకు గ్రహాచారమే ముఖ్యకారణమని జ్యోతిష్కుఁడు నిర్ధారించెను. "ఎన్ని మందులైన నెన్నికర్మచికిత్సలైన నెన్ని గ్రహశాంతులయినను నీకున్నపు డిగఁదుడుపునకు గబ్బిలపుఁబెంట ఘూరమునకును సరిపోవునడుపులఁ జెవి గోయించుకొందు" నని చెవిటిముసలికత స్త్రీసూక్తి సాయించెను.

ఇట్లెవరిమట్టునకు వారే యగ్రగణ్యులు; యథార్థవాదులు. మిగిలినవారు నీచులు. దొంగలు. కల్లుగీతలోనున్న గౌరవము కవిత్వపు వ్రాతలో లేదని గవలవాని నమ్మకము. కన్నపు ప్రేతలోనున్న ఘనత, ధిషణాచాకచక్యము, తదనధాటిలో లేదని కన్నగాని నిశ్చయము. పండితు లెట్టినేలువును భుజమునఁ దాల్చి శాస్త్రజ్ఞానగర్వమున విట్టి వీగఁగ రంగూనుకట్టిపొదినిదాల్చి రాజుగారిచ్చిన సింగపుఁదలాటపు మురుగులతో మంగలి లో కాతీతుఁడై వర్ధిల్లును. ఉద్యోగి కలపుఁబోటు లచే జీవనహానిచేసి యెంత క్రిందుమీఁదు తెలియకయుండునో పశు మారకుఁడు కత్తిప్రేటుచేఁ గలిగిన యానందముతో వానిపై నెగిరి యాడును. ధాన్యాదుల నమ్ముకొనివర్తకుఁడు మోటారుబండ్లలో నెట్టు లూగులాడునో తనసౌష్ఠవము నమ్ముకొని వారకాంత తూగుటుయ్యె లలో నంతకంటె నెక్కువగఁ గులుకుచుండును. కవియొకఁడు పలికినట్లు-

ఎఱుకనికిఁ దనపంది భూమిరాశిపట్ట
గజముకంటెఁ బ్రశస్తమై కానిపించు
మిండనికిఁ దనకరిబోసి మెల్లసాని
...

తనకంటె ఘనుఁడు లేడనియుఁ దాను లోకోత్తరుఁడనియు వెఱ్ఱి ప్రతిమనుజుని కుండును. తనస్వరూపము మంచిది. తనగుణము మంచిది. తననడువడి మంచిది. తనవృత్తి మంచిది. యను నహంకారమూలకోన్మాదము సర్వజన సామాన్యమైయున్నది. ఇట్లు జనప్రకృతినిగూర్చి యేమేమో మనసున నూహించుకొనుచుఁ బండుకొంటిని. అంతట నొక స్వప్నముగలిగెను.

బొట్టియ్యసెట్టి విశేషవ్యాధిగ్రస్తుఁడై యుండెను. మంచముపై నిద్దఱుజను లాతనిఁబట్టుకొని కూర్చుండఁబెట్టిరి. అతఁడు మిగులబాధ పడుచుఁ దల యొకప్రక్కకు వ్రాల్చి కూరుచుండెను. ఆతనిచేతిని దర్భముడి యుంగరమున్నది. మంచమున కెదుటఁ గొందఱు బ్రాహ్మణులు కూరుచుండిరి. జీవప్రాయశ్చిత్తమంత్రములు కాఁబోలు చదువుచుండిరి. కొందఱు గ్రహశాంతులు చేయుటకై వరణలు తీసికొనుచుండిరి. ఇంతలో నొకబ్రాహ్మణుఁడు చేత గిండిఁబూని ప్రవేశించి పంచగవ్యప్రాశనమంత్రమును జదువుచు నాతనినోటి కుద్ధరిణితోఁ బవిత్రగోమూత్రాదికతీర్థము నిచ్చుచుండెను. అంత బ్రాహ్మణులందఱు గొల్లుమనిరి. నేను స్వప్నముననే యదరిపడి బొట్టియ్యసెట్టి కాలధర్మము నొందెనని జడిసితినిగాని యట్లుకాలేదు. "శతంజీవే" యను నాశీర్వచనపుఁ బనసను బ్రాహ్మణులందఱొక్క మొగిఁ గంఠములఁగలిపి యుచ్చైస్స్వరములఁ బఠించి మంత్రాక్షత లతనిపై వర్షించిరి. అంత ఫలప్రదానము ప్రారంభమయ్యెను. "కర్కటసోమయాజులుగారూ! మీరద్వైతపక్షమునఁ దాంబూలమును స్వీకరింపు." డని యాబ్రాహ్మణసమాజములో సభాపతి కాఁబోలు పలికినాఁడు. అంతటఁ గొంతసేపు సభ నిశ్శబ్దముగ నుండెను. అంత నొకబ్రాహ్మణుఁడు తీండ్రమున లేచి "కర్కటకశాస్త్రి లేపాటిఘనుఁడు? ఏమంతచదువుకొనినవాఁడు? ఏమంతశిష్టతఁ గలవాఁడు? ఏపాటిసద్గుణసంపన్నుఁడు? ఏమంతవయోవృద్ధుఁడు? అద్వైతమతతాంబూలము నాతఁడేల తీసికొనవలయును? ఆతఁ డపత్నీకుఁడై యుంట నొక్కఁడుండుటచేత నాతని కద్వైతసిద్ధియైనదా?" యని యుత్కంఠమున హుంకరించెను. "నీవలె ముండనుంచుకొని ద్వైతసిద్ధినొందలేదులే" యని యొక్కఁడు సభలో నాతనిఁ బరిహసించెను. "ఉంచుకొనలేదా? ఆతనియిల్లూడ్చుదాసియైన బోసినూకాలి బట్టతలపై

బాసికముగట్టిన [illegible]?" [illegible] "[illegible]ష్టము నకు దావా" యని కొందఱు [illegible]. [illegible] "నాయిష్ట మున కెవఁడెట్లు [illegible]! [illegible] వేమి? తీసికొన్న తాంబూల" [illegible]. [illegible] గని [illegible]గడా చార్యులుగా [illegible] కిరఁ బ్రాకనిచ్చి [illegible] "[illegible] వ్రతునకు [illegible]ధిక్య మేమి? అతఁడు ముందుగా తాంబూలము పుచ్చుకొననేల? రామానుజ మతస్థులుండ మాధ్వమతస్థులుండ సగ్రతాంబూలము కస్మై వ్రతి సిద్ధ పడనేల? మతత్రయమునకిచ్చిన తాంబూలములు త్రిమతస్థులు సమముగా సమకాలమునఁ బుచ్చుకొనవలయునుగాని ముందెవ్వఁడును దీసికొనఁ దగదు." అని చెప్పెను. ఆచార్యులుగా నాడినవి న్యాయమని సభలోఁ గొందఱా మోదించిరి. "ఇచ్చట మాధ్వు లెవ్వరైన నున్నారా?" యని సభవారొకని నొకఁ డడుగ నారంభించిరి. అంతట నొకమూలనుండి యొకఁడు జేనెడంగవస్త్రము వాఁడు. నడినెరిగిన మీసాలవాఁడు. కొంచెము కుచ్చువిడిచిన నెత్తిగాపంచవాఁడు. నోసించునప్పుడాగుల కణతలవాఁడు. ధూమచ్ఛదాగ్ని స్పర్శనమునఁగాబోలు నల్లపడిన పెదవులపైఁ గడచినరాత్రిదో తాంబూలక్రమ కాసంతగలవాఁడు, సకిలించుచులేచి "నేనుంట" నని ముందునకు వచ్చెను. ఈవ్యక్తి లక్ష్మణ రావుగారి వంటయింటిలోని భీమావతారమని గొల్లుగ గ్రహించిరి. వంట పూటికొంతకుఁ బరిషత్పూజాసహిత తాంబూల మేలయని కొందఱు గొణిగిరి. అంత నామాధ్వుఁ డుత్కంఠమున "సభవారు గుజగుజలు వోనక్కరలేదు. ఉదరపోషణార్థమై న్యాయముగఁ జేసికొనువృత్తులలో గరిటబట్టుట లోపముకాదు. కమలముపట్టుట ఘనతకాదు. కావడిమో యుట లోటుకాదు. కంఠాణమెక్కుట ఘనతయుగాదు. మీరిచ్చునది మతతాంబూలము కాని యదృష్టతాంబూలము కాదు. మీరు చేతిలో సిబ్బి గరిఁటెజూతురా? భుజమూలముల శంఖచక్రములు చూతురా! పిఱ్ఱపై గావంచెఁజూతురా? ఫాలమునఁ గమలగంధము చూతురా? మూతిపై మీసాలఁజూతురా? మదిలోని ముఖ్యప్రాణమూర్తిని జూతురా?" యని పలికెను. బెండకాయబొట్టువాఁడు పెంకిముండవాఁ డని కొందఱు గుసగుసలాడి కిసుకున నవ్వుకొనిరి.

అంతట వీరుముగ్గురును ఫలప్రదానమునకుఁ బళ్లెరమునొద్దకుఁబోయి నిలువఁబడిరి. విసనకఱ్ఱ యడ్డుపెట్టుకొని కోపచూపుల నద్వైతివంకఁ జూచుచున్న వైష్ణవుఁడు "అదిగో పళ్లెరముపై నుంచేల నీవు చేయి వైచెదవు? అడ్డబొట్టుటనువత్వముఁ బోనిచ్చుకొంటివికా" వని వీవనతో నొక్కపోటతనిచేతపైఁ బొడిచెను. అంతట నద్వైతి పళ్లెముమీఁదఁ బెట్టుచున్న చేతి నా మూఁడునామాలయాతనికిఁ గల్లముపైఁ గట్టిగఁ బెట్టెను. సభ గగ్గోలుపడుసందడిలో మాధ్వుఁడు తనతాంబూలమును దీసికొని మీసాల సవరించుకొనుచుఁ బోయెను. అంత సభవా రీమత శత్రుల నిద్దఱ సఖ్యపఱచి యిద్దఱొకసారి తాంబూలములఁ దీసుకొనుఁ డని యేర్పాటుచేసిరి. ఇద్దఱొకసారి పళ్లెమునుండి తాంబూలముల లాగికొనుటలో బలహీనతతోఁ గూరుచుండిన బొజ్జయ్యసెట్టి ముందునకుఁ బడెను. కాని కడుపు తలను గాపాడెను. మాధ్వుఁడు తాంబూలమును దీసికొనిపోయినజాడ నెవ్వఁడును గనిపెట్టనేలేదు. ఆతఁడేడి యేడని గొల్లరు చూచిరి. అయ్యయో! మాధ్వుఁడు ముందుగాఁ దాంబూలము దీసికొని మతద్వయము నవమానించినాఁడని యంత ఉగ్రులయిరి. ఈమాఱునుండి మాధ్వతాంబూలమును మానిపింపవలసినదని కొంద ఱుద్ఘాటించిరి. అంతలో "ఇదుగో మాధ్వుఁ డిక్కడనే యున్నాఁడు. ఎక్కడకును బోలేదే" యని యొక్కఁడనెను. అంతలో "నీవుకూడ మాధ్వుఁడవే! ఆతఁడుకూడ మాధ్వుఁడే! ఇతఁడుకూడ మాధ్వుఁడే! అయ్యయో! అందఱు మాధ్వులే నేనుగూడ మాధ్వుఁడనేకాఁబోలు" మఱియొకఁడు భయాశ్చర్య కంపితకంఠమునఁ బలికెను. అట్టి మఱుపు మెఱసినంతలో బొజ్జయ్యసెట్టి కూరుచుండిన మంచము పెద్దతాఁచయ్యెను. ఆ తాఁచు యట్టెయట్టె యెదిగి యేడుకొండలయ్యెను అదిగో శేషాచలము. అదిగో మోకాళ్లపర్వతము. అంతలో బొజ్జయ్యసెట్టి శంఖచక్రధారియగు శ్రీవేంకటేశ్వరనామక మహావిష్ణువిగ్రహ మయ్యెను. సెట్టి నిదివఱకుఁ బట్టుకొనియున్నవారు శ్రీభూనీళామహాదేవు లయిరి. ఇత్తడిచేతులు రెండు జయవిజయు లయ్యెను. ఓ! కలియుగ వైకుంఠము. శ్రీవేంకటరమణా! శ్రీనివాసా! యను మహానాదములతోఁ గొండ లెక్క స్త్రీపురుషులు, సాధువులు బైరాగులు, వేలు లక్షలు కానఁబడిరి. కొండక్రింద

నీమాధ్వసమాజమంతయుఁ జేరినది. ఎక్కడఁ జూచిన బంచముద్రల వారే! ద్వాదశోర్ధ్వపుండ్రధారులే! తులసీమాలాసక్తులే. శ్రీనివాస నామస్మరణ పరాయణులే. ఓ! నేలయీనినట్లున్నది. ఒక శాలలోఁ గుండలాలపండితులుచేరి శాస్త్రచర్చలు చేయుచుండిరి. మఱియొకచోట మధ్వాచార్యకృత గ్రంథములను సవ్యాఖ్యానముగఁ బఠించుచుండిరి. సుధాభాష్య కాలక్షేపమును మఱియొకచోటఁ గొందఱు చేయుచుండిరి. మణిమంజరి మధ్వవిజయము మొదలగు గ్రంథములను మఱియొకచోటఁ జదువుచు బౌద్ధులను బ్రచ్ఛన్నబౌద్ధులను బహుభంగుల దూషించుచుండిరి. మఱియొకచోఁ దంబురాలు చేబూని కాళ్లకు గజ్జెలు గీలించి చిప్పతాళపుహంగుతోఁ బురందరనామములు కన్నపేయముగఁ గొందఱు గానముచేయుచున్నారు. మఱియుఁ గొన్నిచోటుల వ్యాసపీఠములపై భాగవత రామాయణములనుంచి పురాణకాలక్షేపమును జేయుచున్నారు. ఈవేంకటేశ్వరక్షేత్రమునఁ జేరిన మాధ్వులలోఁ బురుషులకంటె స్త్రీలెక్కువగనున్నారు. కొర్నాటి చీరలవారు, బనారసు కోకలవారు, బరంపురపుఁ బీతాంబరములఁ వారు, సన్నకుసుంబాచీరలవారు, గోచికట్లవారు, గూడకట్లవారు, చుట్టుత్రిప్పులవారు, మేలిముసుగులవారు, వ్రేలుముళ్లవారు, జడచుట్లవారు, వంకకొప్పులవారు ఁనేక వర్ణస్వరూపవయోలావణ్య విలాస వైఖరీ సహితలగు వారెల్ల నాయూరఁ జేతిపిల్లలతోఁ జంకపిల్లలతోఁ గడుపుపిల్లలతోఁ జేరిరి. పుష్పించిన నందనవనమున్న ట్లీయలమేలుమంగాపురము పురంధ్రీమణి సహితమైయున్నది. కలలో నిది తిరుపతిలోఁ గలిసిపోయినది. ఈస్త్రీలలోఁ బుణ్యస్త్రీలకంటెఁ బూర్వసువాసిను లధికముగ నున్నారు. పురాణములఁ జదువుచోట్లనేమి, పురందరనామములు పాడుచోట్లనేమి, మతచర్చలు జరుగుచోట్లనేమి, శాస్త్రవాదములు జరుగుచోటులనేమి, నూతనముగ గ్రంథములు వ్రాసి కవులు వానినిఁ జదువుచోటులనేమి, బహువాక్యార్థులకై పరీక్షలు జరుగుచోటులనేమి, వంటయిండ్లలోనేమి, వడ్డనసాలలనేమి, నాటకశాలలోనేమి, చందనపుగిన్నెలతాంబూలపుచిప్పలబజారులనేమి, యిక్కడక్కడ ననునియమము లేకుండ నీవెలివీఁపు వేపారివితంతువులు సర్వథా వ్యాపించియున్నారు. వీరు బొరులుగట్టి కర్ణాటకభాషతో మాట్లాడు

కొనుచుఁ గొండల నెక్కుచుండఁగ నంతరిక్షమున నొకదిశనుండి మఱి యొకదిశకుఁ గొంగలబారులు "గీరుగారు" మనుచుఁ బోవుచున్నట్లుండెనని యాంయూరికవియే యొక పద్యమును జదివినాఁడు. మహాభేరీనాదము లును, ఘంకారవములును, ఘంటానినాదములు నంతట వినవచ్చెను. శ్రీమదుత్తరాది మఠస్వాములవారు శ్రీమద్వ్యాసరాయ మఠస్వాముల వారుకూడ నక్కడకు దయచేసిరి. వారు దేవతార్చాకలనాపరాయణత నుంటచే నీవాదములు వెలువడిన ట్లూహించితిని. మఠముల వైభవ ములు, శ్రీరామచంద్ర పీఠముల శృంగారములు, శ్రీస్వాములవారల పవిత్రస్వరూపము లవర్ణ్యములుగ నున్నవి. అప్పుడు మధ్యాహ్నము రెండుమూడుగంటల నడిమిసమయము. భోజనమునకు శాలలలోని కందఱుఁ బోవుచున్నారు. అవి తిరుపతిమాధ్వ సభాదినములని నే నను కొంటిని. విశాలశాలలలో లెక్కలేని పఙ్క్తులు దీర్చి భోజనమున కెల్లరు కూరుచుండిరి. అంతలోఁ బెద్దకలకల మారంభమైనది. ఎవ్వరును దానికిఁ గారణమును గ్రహింపలేదు. తుదకుఁ గొందఱు మాకు భోజన మక్కఱలేదని విస్తళ్లయొద్దనుండి లేచిరి. వీరిని జూచి మఱికొందఱు లేచిపోయిరి. శ్రీమదుత్తరాది మఠాధిపతులకును, వ్యాసరాయ మఠాధి పతులకు యుద్ధము జరుగుచున్నదని ప్రతీతి వెల్లడియైనది. సర్వసంగపరి త్యాగశీలు రగుసన్యాసులేమి సమరమునకు సన్నద్ధులగు టేమియని నా కాశ్చర్యము కలిగెను. మతవిషయకవాదములలో బద్ధదీక్షామత్సరులై యున్నారేమోయని యనుకొనుటకువారిద్ద ఱేకమతస్థులే! వారిమఠములు భేదములుగాని మతమువారికొక్కటయే. అట్టిచో వారికేలకలహము రావలయును? మర్యాదలలో నేమైనవ్యత్యాసములు సిద్ధించెనేమోయని నేననుకొని, యంతలో నదియుఁ గారణముకాదని నేనూహించికొంటిని. వారిద్దఱు జగత్పూజ్యులు. వారిద్దఱిని గౌరవింపని వారెవ్వరు? వారిని గౌరవించుట యనునది వారిశిష్యులకు గౌరవము కాని వారికిఁ గాదు. అదిగాక "వారు నన్నుఁ జూడలేదు. వీరు కూరుచుండుమనలేదు. వారు నమస్కరింపలేదు" అని విచారించు మత్సరగ్రస్తులగు మందజనుల మాధావస్థకు మిక్కిలి పైనునున్న ద్వంద్వశూన్యతా మహనీయమై మహావస్థయందుఁ బట్టాభిషిక్తులగు పరమహంస శిఖామణులు వారై

నప్పుడు మర్యాదలఁగూర్చినకలహ మేలకాఁగలదని నేను నిశ్చయపఱచు కొంటిని. ఇంతలో నెవ్వరో "మామూలు లక్కఱలేదా? పూర్వాచార మక్కఱలేదా? వ్యాసరాయపీఠ మూరుపేరు మాపీఠముముందా" యని కేకలువైచుకొనుచుఁ బోవుచుండ నాతనిఁ బిలిచి "ఈతగవునకుఁ గారణ మే" మని యడుగ నాతఁడు "అగ్రతీర్థము మా గురుస్థానస్వాముల వారి కనూచానపద్ధతి. ఆగౌరవము లిప్పుడు వ్యాసరాయస్వామి తనకుఁ గావలయునని కోరినారు. ఈ ప్రపంచమంతయు నేలవలయునని నాకుఁ గూడ నున్నది. తాను తనపీఠము తన సంస్థానము తనయధికారము తాను జూచుకొని మాటలాడవలయునా? మాస్వాములవారు మర్యాద ననుసరించి ప్రథమగౌరవము తనకే యుండవలయు నని శాసించినారు. అందులకు విరోధు లంగీకరింపలేదు. ఆదరణములకై వచ్చితిమా? అన్న మునకై వచ్చితిమా ?" యని యాతఁడు పలికెను. ఇద్దఱ కొక్క స్వల్ప విషయమునఁ గలిగిపట్టుచే నింద అభోజనమున నుండుటయు, నిన్ని వేడుకలు భగ్నములగుటయు, నిట్టి గొప్పైకమత్యము చెడిపోవుటయు నిందఱ నోళ్లఁబడుటయు మంచిది కాదని నేనూహించుకొనుచుండఁగ ఢామ్మనుధ్వని యయినది. నాకన్నులు చెదఱి మూసికొనిపోయినవి.

తిరుగఁ గన్నులు తెఱచుసరికిఁ దిరుమలయు లేదు. అలివేలు మంగాపురము లేదు. మాధ్వసభ లేదు. మాధ్వస్వాములవారలు లేరు. పెద్దచెఱువు గానఁబడినది. చెఱువుప్రక్క నొక్కపట్టణమున్నది. నౌబత్తుల ధ్వనులు పటహాధ్మధ్మములు కాహళభాంకారములు మహామ్మదీయ వేశ్యానాట్యధ్వనులు వినఁబడినవి. పెద్దమశీదు కనఁబడినది. అందున బారాహిమామను పీరున్నది. దానియెదుట వివిధములగు వేషము లాడుచున్నవి. మిక్కిలి ప్రసిద్ధిజెందిన యిద్దఱుపులివేసగాం డ్రక్కడఁ దారసించిరి. ఇద్దఱుఁగూడ గొప్పదేహసాధనప్రవీణులు. కుడియెడమల మర్యాదలఁగూర్చి ఘోరమైన పోట్లాట జరుగుచుండెను. ఒకఁడు రెండవ వేసగానిఁ దనకుడివైపునఁ బోనిచ్చుటకు సమ్మతింపలేదు. కత్తులు విఱుగుచున్నవి. కత్తులాడుచున్నవి. తలలెగురుచున్నవి. రక్తము ప్రవ హించుచున్నది. కేకలు మిన్నుముట్టుచున్నవి. కళేబరములు క్రిందఁబడు చున్నవి. కాని కుడియెడమలతగవు సద్దుకొనలేదు. నాకాయుల్లోలకల్లో

లము చూడ మిగుల నాశ్చర్యము భయము గలిగినవి. భయముచే ముడుచుకొని యొకమూలఁ గూర్చుంటిని. నాకు నెత్తికంతలో రెండు కొమ్ములు వచ్చినవి. చెవులు వ్రేలాడఁ జొచ్చినవి. నాల్గుగిట్టలకాళ్లేర్పడినవి. 'బే' యని యఱచుచు నటునిటు నేను మేఁకనై పరుగెత్తుచుండ నెవ్వఁడో చిల్లరపులి వేసగాఁడు నామెడను గఱచిపెట్టి పైకెత్తెను. నేను 'బే' యని గట్టిగ నఱచుచుఁ గన్నులు తెఱచు సరికి నాభార్య తన మొగమును నాభుజము మెడనడుమ నుంచి నిద్రఁబోవుచుండెను. అంత నాతో నామెయు లేవఁగ స్వప్నమంతయు నామెకుఁ జెప్పి దీని యభిప్రాయ మేమని యడిగితిని. మేఁక యనఁగా నజమనియు నజమనఁగా బ్రహ్మమనియు నందఱు బ్రహ్మస్వరూపులనియు జీవులలో నొకనికంటె నొకఁడు హెచ్చునుకొనుట తప్పనియు నామె చెప్పెను.

సాక్షి

17. మతవైషమ్యము.

జంఘాలశాస్త్రి యిట్లు పలికెను.

నిన్న రాత్రి నేనరఁటిపండ్లకై యంగడికిఁ బోయితిని. అరఁటిపండ్లు నేను గొనుచున్న "దుకాణము"నకు మిక్కిలి చేరువగఁ బొడుము దుకాణ మున్నది. అరఁటిపండ్ల నమ్మునాతఁడు తురక. పొడు మమ్మునాతఁడు బ్రాహ్మణుఁడు. ఇతఁడు వెలనాఁటి వైదికుఁడు. ఈతని తండ్రి తాతలు హోమగుండమున సమిధల వైచి యుష్ణ్యాన నూఁదఁగ నీతఁడు గోలెపుఁ గుంపటిని ధూమచ్ఛదములవైచి యుష్ణ్యాన నూఁదుచుండెను. కాలి ధూలియగుచున్న సమిధలలో వా రాజ్యవిసర్జనముచేయఁగఁ గాలి ధూలియగుచున్న ధూమపత్రములలో నీతఁ డాజ్యవిసర్జనము చేయుచుండెను. ఈతని ముత్తాత ఘటపటాడంబరకర్కశ తర్కఘాటిచేఁ బ్రకాశింప నీతఁడు ఘటదండాంచల కషణప్రభూత గరగరధ్వానముచేఁ బ్రకాశించెను. ఈతని పూర్వులవలె నీతఁడుకూడ జనసంతర్పణమునకై శక్తికొలఁది పాటులు పడుచుండెను. ఇంటనున్న యనూచానవిద్యలలో నాగమకర్మములలో నీతనికి మిగిలినది నాసికాచూర్ణ నిర్మాణము.

ఈతనియొద్దకుఁ బొడుము కొనుట కొక వైష్ణవుఁడు నేను బోవు సరికే వచ్చియుండెను. వారి కదివఱకే స్వల్పమైన కలహ మేలయారంభ మయ్యెనో నాకుఁ దెలియలేదు. కాని నేను గొంత వారిని వీరినడుగ, "తగిలినను బాధలేని తాటియాకు టీనెతోఁ బొడుముపొట్లము కట్టక తగులఁదగని దారముతో నేలకట్టి నన్ను మైలపఱచితి" వని యావైష్ణవుఁడు పలుక "నేను వైదికుఁడ ననుకొంటివా ? పంచముఁడ ననుకొం

టివా ?” యని యావెలనాటి యాతఁడు ప్రత్యుత్తర మిచ్చెనఁట. దారపుఁబోఁచతో నారంభమైన తగవు తళుకుమనుసరికి నూరంతయు బ్రాఁకిపోయెను. ఈవైష్ణవునకుఁ బడపకట్టు దారపుకట్టులలో నెంతపట్టో ! ఈబ్రాహ్మణుఁడు పొడుమెట్లు చేయుచున్నాఁడో యాతనికిఁ దెలియక పోవుటచేఁ గాఁబోలు నింక మడి మైల కేటాయింపులఁ జేయుచున్నాఁడు. పొడుముకొఱ కితఁడు పొగాకుఁ గొనఁడు. జనులు కాల్చిపాఱవైచిన పొగచుట్టపీఁకెల నీతఁడు తట్టకొక యణాచొప్పునఁ గొనును. జాతి లింగవివక్ష లేకుండ సంపాదింపఁబడిన యీధూమచ్ఛనకణికానిర్మాల్య సన్నిపాత మీతని నస్యసృష్టికార్యమునకు మూలప్రకృతియైయున్నది. ఈచిలుకకొట్టు తట్టలను మండిగలవైచి యీతఁడు గాడిప్రొయ్యిపై వేయించును. దోరఁగ వేఁగిన మొక్కజీడిపప్పువలెఁ గమ్మనివాసన గ్రమ్ము తోడనే వానిని ఱోళ్లవైచిదంపి గొప్పకొప్పెర, గానున్నమువైచి పొడుముచేయించును. ఈపొడుమునకున్న గమగమ, గాటు, కమ్మ దనము ననుభవైకవేద్యము లేకాని యనిర్వాచ్యములు. వర్తకరహస్యము వెలువరింపఁగూడదుగాని దీనికున్న తిక్కలోఁ దీపి, కారములోఁ గమ్మత, నిందు గాఢభమాత్ర మేళనమునఁ గలిగినదని చెప్పుదురు. కాని విశ్వసింప వీలులేదు. నస్యప్రాశస్త్యకలనాసంపాదిత జగద్విశ్రాంత యశోధురంధరుఁడైన షణ్ముఖశాస్త్రుల యీపొడుమునే ఆత్మోనాథ చండాల ముపయోగింతురు. యజ్ఞామృతపానపవిత్రులగు యాయజూకులే యీయమూల్యవస్తువును మడిమైలల విభేదములేకుండఁ దాఁకు నప్పుడొక్కసామాన్యుఁడగు తెంగలివైష్ణవుఁడు దీనినట్లు నిరసించుట మహాపరాధమని యక్కడి నస్యప్రియులు కొందఱుద్ఘాటించిరి. అంతట వైష్ణవుఁడు పొడుముపట్టొక్కటి యొక్కముక్కముక్కఅమున భుసభుస రవాంతర ఘూత్కారముచేఁ బూరించి చేతి నొడలినిగూడ జాడించి యిట్లనియెను.

వైష్ణ—నీవు పంచముఁడవని నీవనుకొనఁదగినది కాని నేనన లేదు. నీవు మహావైదికశిఖామణివైననేమి! నీ వంటినదారము నాయాచారమున కు పనికిరాదు.

బ్రా—ఆమాటయే తిరుగ ననవలదని చెప్పుచుంటిని. వింటివా? జాగ్రత్త నే నెవఁడనో యెఱుఁగుదువా ? శుద్ధశ్రోత్రియ కుటుంబము

లోనివాఁడను. నే నంటిన దారము నీకుఁ బనికిరాకపోయెనా? ఓహో! ఏమి సదాచారసంపన్నుఁడవు! ఆచారమనఁగ నేమో మొదలు తుద నీకుఁ దెలియునా? నాచారముతో మతుచ్యుతుఁడవైన నీకు నాపాదు మెట్లు పనికిరాఁగలదు? పో? పొట్ట మక్కాడ పెట్టి, తిరికి చూడకుండఁబో!

వైష్ణ—కాలులఱచికి నోరుకట్టి పెట్టుకొనుము. పాడుమున కగ్ని సంస్కారమైనది. కావున స్వీకరించితిని. "యే బాహుమూల పరిచిహ్నిత శంఖచక్రా" యను న్యాయమున నివిగో తప్తవైష్ణవముద్రికాచిహ్నములు. అవి లేని నిన్ను దాఁకఁగూడదు. నీ వంటివాని దాఁకఁగూడదు.

బ్రాహ్మ—హా హా హా! వైష్ణవాచారములు మే మెఱుఁగనివి కావు. పెంటల వెంట పఱిగడలు త్రొక్కిన పాడుగుడ్డలతోఁ బాదప్రక్షాళనమైన లేకుండ విష్ణ్వాలయమునకుఁ బోయి నిలువఁబడి సెనగలునము లుట యాచార మయ్యెనేమి? ఆయంటుచేతు లంగవస్త్రమునకుఁ దుడుచుకొనుట యాచారమయ్యెనేమి? పూజరి ముష్టివాండ్రకుఁ బడ వైచినట్లు మీచేతులలో నే తడుపుగుడ్డలలోనో పడవైచిన పులిహూడు ముద్దలను గుటుకుగుటుకున ముంగాళ్లమీఁద నే మ్రింగుట యాచార మయ్యెనేమి? ఆచేతులను జుట్లకు రాచికొనుట యాచారమయ్యెనేమి? అంతటితో నూరకుండక యరఁటిపుటికలలో వివిధములగు ప్రాచియన్నములనుంచి వానిని నెత్తిఁబెట్టుకొని మంగలవీథులనుండి మాలపల్లెలనుండి మోసికొనిపోయి రైలుబండ్లలోఁగూడఁ దీసికొనిపోయి రెండు పక్షములవఱకు నాదుష్టాన్నములను దెరచాటున నమృతప్రాయముగ నాహారించుట యాచారమయ్యెనేమి? గోలెములోని నిన్నటి కుడితి నీదినమున గేదెముట్టదుకదా, మూర్ఖునకైన మూర్ఖునదు. ఉదయమున మూఁకుటఁబోసిన పాలను గుక్క సాయంకాలమునఁ గతకదు సరేకదా, కంటితోఁ జూడనైనఁ జూడదు. ఈఁగలంటుటకు సందేహించిన—చీమలు చేరుటకు జంకిన—చిరకాలవిరచిత చిత్రాన్నమును మీరెట్లు తినుచున్నారో! మీముక్కు తినుపడొక్కులో మీనోళ్లు రాతినోళ్లో మీపొట్టలు బోనపుఁబెట్టెలో! ఆహా! ఆగమశాసనమునకు విరోధముగ, నారోగ్యపద్ధతికి వ్యతిరేకముగ, నఖిలజీవ ప్రకృతికి భిన్నముగ నాచరించు మీరెట్లు బ్రదుకుచున్నారో! మీకింక ముందుముట్టిగతులున్నవో!

వైష్ణ—ఇంక నోరెత్తకు! ఎత్తకు! విష్ణునివేదనమొందిన ప్రసాదమును దూషించిన నీకన్నులు చిల్లులు పడిపోవును. నీనాలుక తెగి యూడిపడును. మీలోఁ దొంబది వంకలు పెట్టుకొని మత్సరము జేసించుచుంటివా? ఏకాదశినాఁడు—గోవు గడ్డిమేయఁదగనియేకాదశినాఁడు—చీమలు ధాన్యపుగింజలను స్పృశింపఁదగని యేకాదశి నాఁడు—బిచ్చగాండ్రకు బిచ్చము వేయఁదగని యేకాదశినాఁడు—త్రాగుటకు నీరీయఁదగని యేకాదశినాఁడు—గుటక మ్రింగనైనఁదగని యేకాదశినాఁడు శ్రాద్ధమాచరించి గొంతువఱకు గారెలుమెక్కి గర్రునఁ ద్రేఁచుట సదాచారము కాఁబోలు! గారెలు కడుపునిండ దట్టించిన దిట్టరికిఁ గనుచీఁకటిలో గర్భాధానకాండమునకు లోపమేమి? పుష్పములకంటె నెక్కువకోమలముగ, హృదయరంజకముగఁ బెరిఁగిన నెలతల తలలను వితంతుదశ సంభవింపఁగనే మంగలివానిచేతఁ బెట్టి తచ్ఛిరోజముల నాతనికి త్రివాతఁ బెట్టుచున్నారా? లేదా? ఈదిక్కుమాలిన దురాచారమునుగూర్చి నవనాగరకనారీపురుష లోకమంతయు నిప్పు జెంత యుద్ఘోషించుచున్నది! మీకేమి యౌచిత్యములేదా? అనురాగములేదా? అంతఃకరణమేలేదా? ఇదిగాక మాంసాశనము దూష్యమనియు నది వర్జనీయమనియు మాంసమును ముట్టినవాఁడు బహిష్కారపాత్రుఁడనియు బోధించి యజ్ఞశాలలో బహిరంగమునఁ జేరి నవరంధ్రములనుమూసి మేఁకలను కటికవానికంటె ఘోరతరముగఁ జంపి యామాంసమును సిగ్గులేక, హేయమనక, దయాశౌచములు లేక, మ్రింగి, నిష్పాపులమని, పవిత్రులమని, దేవ, పితృదేవ, భూదేవ సంతర్పణక్రియాచణులమనియు, గరగతస్వర్గద్వారవిదారణసాధన పారీణులమనియుఁ గుండలా లాడించుకొని మీవారూళ్లవెంట యుచితజ్ఞతను విడిచి తిరువీథులు వేంచేయుటలేదా? మదద్రవ్యపరిగ్రహణము మతాచార విరుద్ధమను మహాజనవాక్యమునకు విరోధముగ మఖశాలలోఁజేరి మందయానలతోఁగూడ సోమపానమునుజేసి సొక్కి, సోలి, తూలి, తెయితక్కలాడుటలేదా? ఇదిగాక నిత్యగృహకృత్యములలో మీరు చేయసిద్ధపడని కర్మమేదైనఁ గలదా? శవవహనమునకు ముందు బుఱము మీఁది. తిలపిష్టముహిరణ్యహోమమయ విగ్రహదానప్రతిగ్రహ

ణామునకుఁ బ్రథమపీఠము మీది. శల్యకాసమాన్న సమాహారణ సాహితికిఁ బ్రథమపండితతాంబూలము మీది—

బ్రాహ్మ—ఇంకను నోరు మూయవా? ఈపాపపుముర్రోకటితో నోటిపైఁ బొడుతును. సిగ్గులేక మీది యొకమతమని వదరుచున్నావా? మతము! తురకవాండ్రు, దూదేకులవాండ్రు, మాల, మాదిగ, చచ్చాటు, జంగములు మొదలగు జాతులలో మీమతమును బవిత్రము చేయనివారెవ్వరు? మీతోఁ బూజ్యమునఁ గలిసి తిననివారెవ్వరు? మీతో సంబంధము లాచరించి మీవంశములను నానా సాంకర్య సమామ్నాయముగను జేయనివారెవ్వరు? మాలదాసయ్యలు మహమ్మదీయభాగవతోత్తములు, చచ్చాటువైష్ణవులు, దాసరాచార్య పురుషులు, మాదిగాళ్వారులు! ఓహో! నిష్కళంకమతము! సర్వ చండాలసమ్మతము! బ్రహ్మఘ్నుఁడైననసరే, గోఘ్నుఁడైననసరే! గురు తల్పగమనుఁడయిననసరే! విష్ణుభక్తియుక్తుఁడయినఁగుడల నాతఁడే బ్రాహ్మణుఁడు. ఆతఁడే శ్రీవైష్ణవుఁడు. ఆతఁడే పరమభాగవతోత్తముఁడని మీరనఁగనే మేదరిగూడెములు, మంగలివాడలు, పల్లెపాలెములు, బెస్తవీథులు, తురకపేటలు, మాలమాదిగపల్లెలోక్కుమాలు సుద్ద బద్దెలతోఁ బట్టెజేగురుడాగులతోఁ, దులసిపూసల పేరులతోఁ గర్రాగ్ర గతశంఖచక్రచిహ్నములతో వైష్ణవాగ్రహారములపై విశిష్టాద్వైత దేవాలయములపై నాచార్యకూటాగారములపై విష్ణుభజనమందిరము లపై భక్తిబోధనశాలలపై విఱుచుకొనిపడలేదా? హృదయముననున్న విష్ణుభక్తి పరీక్ష్యము కాదయ్యెను. బాహ్యవైష్ణవలక్షణములు కడు ఫులు బ్రద్దలుచేయుటకుఁ జాలియుండెను. ఇఁకఁ జేయఁదగినదేది? అందఱు భక్తులే—అందఱు శ్రీవైష్ణవులే—భక్తియే ప్రధానము. వర్ణవృత్తి లింగము లావశ్యకములు కావు. కర్మజ్ఞానములతోఁ బనిలేదు. ఈభక్తి మఱింత ముదిరిముదిరి పరిపక్వదశనొంది ప్రపత్తియయినది. దీనితో వైదిక కర్మము చచ్చినది. స్నానము లేదు. సంధ్యావందనము లేదు. జపము లేదు. ఆచమనము లేదు. పాదప్రక్షాళనము లేదు. సర్వకర్మపరిత్యాగము సిద్ధించి నది. ప్రపన్నులకు నియమములు లేవు. వారు నిరంకుశులు, స్వేచ్ఛావిహా రులు, భగవత్ప్రత్యక్షతకొఱకు పదిపాయలు ద్రాగినను బ్రపన్నునకుఁదప్పు లేదు. తుదకు రామానుజమతమనఁగఁ ద్రాగుడుమతమని యర్థమిచ్చు

సంతతి అవకతవకను దిగిపోయినది. కొంత ఉత్తములున్నను గొందఱి దుర్నయముచే మత మిట్టిదుస్థితినిఁ బూర్వమే చెందియున్నది. పీపాల కొలఁది త్రాగినను బ్రహ్మస్థితిచేఁ బాపముకాదు.

వైష్ణ—నిన్నిట్టులిప్పిసాగదీసి లెంపకాయగొట్టినను దోషముకాదు.

అని యాతనిఁగొట్టును. ఆతఁడు పోషముకుండు నీతనితలపయిఁ బగులఁగొట్టును. ఈతఁడు చేతనున్న మూతనికంటిలోఁ గలికము వేయును. ఆతఁడు తోకటిబాదితో సీసెనుముక్కును బొడుచును. ఆతఁ డీతని మెడ ప్రక్కను గట్టిగఁ గఱచును. అంత నచ్చటుచేరినవారు వారిని విడఁదీసిరి. వైష్ణవునకు విడఁదీసినకొలఁది పౌరుషము హెచ్చెను ; కన్నులమంటచే బ్రాహ్మణుఁ డరుగుమీఁదఁ గూర్చుండి "శివశివా" యని బాధచే నఱచెను. అంతవైష్ణవుఁ డుగ్రుఁడై "చూచితిరా! నన్నుడికించుట కాదిక్కుమాలిన కూఁతలను దిరిగి గొణ్గుతఁడు కూయుచున్నాఁడో" యని యఱచెను. "మాశివుఁడు దిక్కుమాలినవాఁడా! ముండకొడుకా! నీవిష్ణువుగాఁడు మాశివునికంటె దిక్కుమాలినవాఁడు. కావుననే మాదేవుని యాచించి కొడుకును సంపాదించుకొన్నాఁడు" అని యాబ్రాహ్మణుఁడు కలియఁబడుటకు లేవఁబోవుచుండఁగా వైష్ణవుఁడు "సహస్రనామతత్తుల్యం రామనామవరాననే" యని చేఁడ్చినదాసిగాఁ డెవడో "నెమరునకుఁ దెచ్చుకోరా ముండకొడుకా" యని బ్రాహ్మణునిమీఁదికి రాఁబోవఁగ వారిద్దఱను దిరుగ నచ్చటిజనులు వేఱుచేయుటయే కాక వైష్ణవుని నచ్చటినుండి దూరముగ బలాత్కారముగఁ దీసికొనిపోయిరి. అద్వైతవిశిష్టాద్వైతావాదాడంబరములో నచ్చటికుండ్ల మాట మఱచిపోయితిని. పండ్లఁగొనుచుండఁగ నాకొట్టున కధికారియగుతురక "మహమ్మదుగారివలెనే రాముఁడు శివుఁడు పైగంబరులే కాని భగవంతులు కారనియు బాపనయ్యలు సైతానులవలె నేలపోరాడెద" రనియుఁ బలికెను. నేనింటికిఁబోయి జరిగిన యావద్వృత్తాంతము నాలోచించుకొనుచుఁ బండుకొంటిని ; కలఁతనిద్దుర పట్టెను. ఒకస్వప్నము కలిగెను. ఈనడుమ శ్రాద్ధభోజనములధికములగుటచేతను సెట్టికి వ్యాధియగుటచేతను దఱచుగ నాతనితో నిద్రాశూన్యుఁడనై యుండుటచేతను గలలు మిగుల వచ్చుచున్నవి.

నేనొక పట్టణమునకుఁ బోయితిని. దాని నొక్క నవాబు పరిపాలించుచుండెను. ఆతనిభార్య నొక బ్రహ్మరాక్షసుఁడు పట్టుకొనెను.

అదివఱకు నలువదిదినములనుండి యెవ్వఁడో వచ్చి యామెకు మంత్రించుచుండెను. ఆదినమే యాపిశాచ మామెను విడిచెను. ఆమె సుఖముగ భోజనముచేసి యారోగ్యమును గాంచెను. నవాబునకు మిగుల సంతోషముగ నుండెను. హిందూదేవాలయముల నభిషేకాదులు జరిగినవి. హిందూదేవళముల నిరంతరము నుత్సవములు జరుగుచున్నవి. జనులు వేలకొలఁది పరమసంతోషముగ భుజించుచున్నారు. నౌబత్తుల బజాయింపులు, ఫిరంగులధ్వానములు, తుపాకిపేలు చలుల కంపువాణేరికలు హవాయిగొట్టముల హాహాధ్వానములు, జిల్లీగుత్తులనకిలిపట్లు పల్యంకికావహకుల యోంకారములు మొదలగునన్నిసంతోషములు గలిసి యారాత్రి మిక్కిలి విచిత్రముగ నున్నది. నేనీయుత్సవములతోఁ గూడఁ దిరుగుచుంటిని. ఒక్కచో జనసంఘమునుండి దాటిపోవలేక ప్రక్కసందునఁబడి యట్టిపోయితిని. కొంతదూరముపోఁగఁ దిరుగనొక పెద్దవీథి చేరితిని. అక్కడ నీశ్వరుఁడు నందివాహనారూఢుఁడై మహావైభవమున నూరేగుచున్నాఁడు. శృంగిభృంగులకడుపులోఁ గూలివాండ్రాడుచున్నారు. శంఖధ్వానములు ప్రమథులటుఁ జెప్పలుగింగురుమనఁగ వింజామరలు నలల నదల్చుచుండెను. వాహనోపరి వృషభధ్వజముపైఁ ద్రింశత్కోటి దేవతాహస్తచ్యుత పారిజాతపుష్పములవలె వెన్నముద్దలు ప్రకాశించుచు రాలుచున్నవి. వీరాంగప్రస్తావనచే నూరేగిరిపోవుచున్నది. ఈశంకరునకు నమస్కరించి యాయుత్సవముతోఁ గొంతసేపు నడచితిని. అంతలో నెదుటినుండి మఱియొక యుత్సవముతో ననేకజనులు వచ్చుచున్నారు. ఆయుత్సవ మేమో మొదటఁ దెలియలేదు. కాని వేణుగోపాలస్వామి తిరువీథులు వేంచేయుచున్నారని తెలిసినది. ఓహో! శివవిష్ణువు లొక్కవీథిలోఁ దారసిల్లిరెట్లు! పెద్దయుపద్రవము గలిగినదే. శివునకు విష్ణుదృష్టి తగులఁ గూడదు. విష్ణువునకు శివదృష్టి తగులఁ గూడదు. అట్లగునెడల దేవతలకు మహాసంప్రోక్షణాది క్రియలు జరిగింప వలసియుండుటయేకాక "బింబప్రతిబింబ" మను మహాదోషము గూడ సిద్ధించును. ఈచిక్కులు లేకుండ వెనుకకుఁ బోయిన మంచిదేమో? త్రిపురసంహారకుఁడగు దేవుఁడు వెన్నముద్ద బొట్టుగానికి వెన్నియవలసినదా "ఏమైననసరే కానిండు! ఉత్సవములు జరుపుకొనుటకు నవాబుగారిసెలవున్నదికదా! "ఈరాత్రితో నిలువుబొట్టయిన నెగర

వలయు నప్పుబొట్టయిన నెగరవలయు" ననుచు నెవరికిఁ దోఁచినమాట లను వారెల్ల నామహాకలకలములో నాడఁగ నాకుఁ గొన్నిమాత్రమే వినఁబడినవి. ఇంతలో బాలగోపాలుఁడు శ్రీగరుడాళ్వారి తిరుస్కంధము నధిరోహించి మహావైభవసమగ్రుఁడై వేంచేయుచున్నాఁడు. ఘంటలు జయజయధ్వానములిచ్చుచున్నవి. మంగళవాద్యములు మాఱుమ్రోయు చున్నవి. శ్రీసెరియచిరియ తిరువళ్ల విగ్రహము లుత్సవమునకు ముందు నాట్యములు చేయుచున్నవి. "గోపాలకృష్ణా! తాండవకృష్ణా! మురళీ కృష్ణా! రాధాకృష్ణా!" యనుపవిత్రధ్వను లాకాశమెల్లఁ గ్రమ్ముచున్నవి. ఇంతలో వైష్ణవోత్సవమునుండి ఛీ! ఛీ! ఛీ! యనుధ్వనులు "తిరుగు తిరుగు" అను బెదిరింపులు మిన్నుముట్టినవి. "మొండిముండకొడుకులు మనకెదురుగ వచ్చుచున్నారా ? తలలు చిదుకఁ బొడుపుఁడు. తన్నుఁడు. కొట్టుఁడు వెనుకకుఁ దిరిగిపోవుదురో వాహనమునకు నిప్పంటింపవల యునో కనుఁగొనుఁడు. ఆగడము ! ఎన్నఁడైననిట్టివింతగలదా ? బ్రతుకఁ దలఁచుకొనినయెడల మఱలిపొండు" అని యేమేమో కేకలు వినఁబడి వినఁబడనట్లు నాచెవినిఁబడినవి. "జయ! మహావిష్ణూ!" యని యాప్రక్క నుండి కేకలువేయఁగ "జయమహాదేవా !" యని యాప్రక్కనుండి వినఁ బడినవి. వీరిఘంటానాదములు వారికి వినఁబడకుండ వారు శంఖధ్వాన ముల మఱింత ప్రబలపఱచిరి. వారి శంఖధ్వానములు వీరికి వినఁబడ కుండ వీరు భేరీకాహళఢంకాధ్వనులను మఱింత హెచ్చించిరి. వీరి మంగళధ్వనులు వారికి వినఁబడకుండ వారు వీరాంగపుమ్రోఁతకు రుంజలు కూడఁజేర్చి చెవులు బ్రద్దలు కొట్టుచుండిరి. అందుపై నింకసంతుష్టిలేక వైష్ణవపక్షమునుండి "ముష్టివాఁడా! కట్టగుడ్డ కరవైనవాఁడా! వల్ల కాటికాపరి !" యను తిట్లుప్రబలి చెలరేఁగ, "మాయకాఁడా! దొంగ ముండావాఁడా! వ్యభిచారపరుఁడా! చెల్లెలికి మగఁడా !" యను తిట్లీవైపునుండి కోలాహలముతో విజృంభించినవి. అంత నొక్కఁడు త్రిశూలమును లాల్‌సాహేబు నెత్తుకొనిన మహమ్మదీయునివలె గట్టిగ మొగమున కడ్డముపెట్టుకొని వీరాంగధ్వనులు వెంబడింపగ వైష్ణవోత్స వములోనికిఁ బోవ మఱియొక్కఁడట్లే చక్రమును బట్టుకొని డాలు వీరునుబట్టుకొన్న తురకవలె వీరావేశముతో శంకరచిహ్నమును చిహ్నా ధరునిఁగూడఁ బాఁకెను. ఈవైపు నావైపునసున్న ముంగళ్లు డొళ్లమీఁదఁ

గొట్టవలసిన కట్టెలతోఁ దలలపైఁ గొట్టుకొనసాగిరి. డోళ్లు డోళ్లు నంతరిక్షమునఁ దాఁకినట్లుచుండెను. ఇంతలో నొకజయఘంట విష్ణుపక్షము నుండి చక్రమువలెవచ్చి నందీశ్వరుని మోమునఁ బ్రక్కబారునఁగొట్టఁగ వాహనము వంగెను. వాహనులు కాళ్లు వ్రాస్కుకొని కట్టెలతోఁ బోడుచుకొనిరి. కాని వాహనులు బలము చాలలేకపోయిరి. అంతట మహాతీవ్రముగ వాహనులను నీడ్చికొని కొందరు పూజారులు వైష్ణవ పక్షమునకు వచ్చిరి. శైవ వాహనులు కట్టెలతో విష్ణువాహనుల కాళ్లు విఱుగఁగొట్టిరి. వారు గరుడాళ్వారుని భుజమున నెత్తుకొనిరి. పెద్దహాహా కారమగుచున్నది. కన్నులు చీకట్లుగ్రమ్ముచున్నవి. చెవులు దిబ్బడలు వైచుచున్నవి. ఒడలు గగుర్పాటొందుచున్నది. నాటుకొన్నంగనలలో నొకరి నొకరు పీకుకొని కఱచుకొనుచుండిరి. మహాహాహాకారమగుచున్నది. తలలు బళ్లుమనుచున్నవి. రక్తము మొలుకుచున్నది. నేను నీసుండవడిలో నుండక కొంచెముదూరమున నిలువఁబడితిని. కొంతసేపటికి వైష్ణవార్చకుఁడు బాలగోపాలమూర్తి యుత్సవవిగ్రహమును జేఁబూని "కృష్ణా! రక్షించు" మని కేకలువైచుచు శివపక్షమునకుఁ బరుగులెత్తుచుండెను. ఆతనితో ననేకులుగూడఁ గేకలువైచుచుఁ బరుగెత్తుచుండిరి. కొంకరి త్సవప్రతిమనెత్తి రొయికపూజరి పూని "శంకరా! త్రిపురసంహారకా! తృతీయలోచనవికాసమున కిదియే సమయము" అని కేకలువైచుచు ననేకజనసంఘముతో వారి నెదుర్కొనెను. 'హరిహర' రవము లంతట వ్యాపించినవి. వైష్ణవార్చకుఁడు తనచేతనున్న విష్ణువిగ్రహముతో శివార్చకుని చేతనున్న శివవిగ్రహమును హుంకరించి యొక్కదెబ్బకొట్టెను. రెండును లోహ ప్రతిమలగుటచేఁ గాఁబోలు గప్పుగప్పున నిప్పులు మంటలు లేచెను. లక్ష మెఱపు లొక్కసారి మెఱసినట్లు కన్నులు చీకటులుపడినవి.

అట్టె కన్నులు తెఱచుసరికి వాహనములులేవు. విగ్రహములు లేవు. మంగళ్లులేరు. సానులు లేరు. దీపములు లేవు. ఉత్సవములు లేవు. అంతములేనియొకటే తేజోవంతమైన సముద్రము అన్నిదిక్కుల వ్యాపించియున్నది. దానిలో బుద్బుదము లట్టెలేచుచున్నవి. అట్టె యడఁగిపోవుచున్నవి. తరంగములు కదలుచున్నవి. తిరిగి సముద్రమున లీనమైపోవుచున్నవి. ఇట్టియిట్టి యివియన్నియు చూచుచున్న నేను బుడుబుక్కున మునిఁగి బుడగనై తేలితిని. గొంతుక బిగిసిపోయినట్లుండ "ఊ" యని మూల్గితిని, నాభార్య నన్ను లేపెను.

సాక్షి

నాటకప్రదర్శనము.

జంఘాలశాస్త్రి యిట్లుపన్యసించెను.

ఈనడుమ నాటకప్రదర్శనముంగూర్చి రెండుపన్యాసములు లీయఁబడినవి. వానిలో మొదటి యుపన్యాసమునఁ బాటల నాటకముల యప్రాశస్త్యము వెల్లడి చేయఁబడినది. దాసరి భాగవతములవలె, దాదినమ్మ కలాపములవలె, గరిడినాటకములవలె, సచ్చుబల్లి గొల్లవేషపు గోలలవలెఁ, బాటలనాటకములు, పామరసంజకసూత్రములు;నోటనున్న ధూమచ్ఛదపుఁదూటకట్టిలఁ గద్దెలంకారములుగఁ జేసి నెత్తినున్న చినుఁగుల గుడ్డల నెగదీఁతకప్పుఁగల శ్రోణీమండలము క్రింద సుఖాసనములుగఁ జేసి భామాకలాపపుఁబందిరి కెదురుగను బ్రక్కలను వరుసలేక, క్రమములేక, బొట్టనవ్రేళ్లపై, మడమలపై, మోఁగాళ్లపైఁ, బిఱ్ఱలపై, నొంటి యొంటికాళ్లపై, మోఁకాలిచిప్పలపైఁ గూలఁబడి తలలెత్తి నోళ్లను దెఱచుట కవకాశమున్నంతవట్టున శక్తివంచనము చేయకుండఁ దెఱచి పందిరి క్రిందఁ బండుకోఁతివలెఁ బండ్లిగిలించుచున్న హాస్యకరుని కోరుకుళ్లాయిపైనున్న బక్కిపంగనామములు "పెట్టినవా? కుట్టినవా?" యను పూర్వపక్షసిద్ధాంతములు చేయుచు దీని సిగఁదఱుగను! భామవేసమింకఁ బైటఁబడదేమిరా? యని భామాకథాకలాపాకర్ణనోత్కంఠాకుంఠతను వెల్లడించుచు నీనడుమ ననాహూతుఁడై యనపేక్షితుఁడై వెఱ్ఱివేసముతో వేంచేసిన వేణుగోపాలస్వామినిఁ జూచి "అమ్మ" ముండకొడుక! గంపెడుగుడ్డలతో గంగిరెద్దువలెనుంటివిరా! ఓరీ! నీవటరా! పట్టుసాలిదాని కూడుతిన్న బాపనపద్దన్నవా! చాలుచాలు!

ఈపాటికి నీయాట కట్టిపెట్టి చచ్చినట్లు చాఁపమీఁదఁ గూలఁబడు. "మునసబుగారూ! ముండమోసిన భామవేసము మూఁడుజాములకుఁ గాని రాదాయేమి" అని భామమాశ్లేషించి కావిరహబాధా సహనతచే విసుగుకొనుచు భామావేషము తెరచాటుననిచ్చి రేగుపైపై "అదుగో చంద్రుండుదయించెనోయ్" నను సరసన్నను వెన్నెలఁబుచ్చుకొని పైనఁ బందిరి యాకు లెగురునట్లు పాడుచుఁ గ్రింద నేలఁ ధూళి రేఁగునట్టు లాడఁగ వెనుక నున్న కీచురాయిగాఁడు దడదడ నాలుగడుగులు ముందునకు వైచి తన తలను సత్యభామ సిగ్గుల పై దబాయించి యుసిదెబ్బల మార్పుల ననుసరించి యాసామ్రాజినీదేవి సవ్యాపసవ్య శ్రోణీభాగముల పై టొకాయించుచు నిలకోడివకై వై లుకూఁతవలెఁ గూయుచుండ "సెబాస్! సెబాస్" అనుచుఁ జెవిచుట్టలూడనుండ శిరఃకంపనములు చేయుచు, భామను నేత్రములచేఁ, గన్నములచేఁ గబళించుచు నెవఁడైన సందడి చేసిన "అబ్బా! ఒక్క కేగోల! విననీయరుగదా" యని యంతకంటె నెక్కువగోల జేయుచు "పదపద్మములు తడఁబడసాగెనమ్మ" యను పాటకు భామకు "త్రోఁడా" వేయఁదగినదని యఱచుచు గానభరత విద్యా పరీక్షానైపుణీధురీణులయి శోభిల్లు పామరులు, మూఢులు, నాగరకతా గంధశూన్యులు, ప్రపంచజ్ఞానాభావ లీపాటలనాటకములకు 'బలీ' యనఁదగినవారు; ప్రతిపన ప్రస్తుతి ప్రధాన ప్రవీణులయి ప్రకాశింప వలసినవారు. అంతియేకాని శ్రవణమందు శబ్దశాస్త్రస గ్రహణ మున్నవాఁడు, తలయందు గుణగ్రహణమున్నవాఁడు, హృదయమందు రసగ్రహణమున్నవాఁడు, వాని నేమాత్రము మెచ్చఁదగినది కాదు. అవి కేవలమసందర్భతాదుర్భరములు, అనౌచితీభూయిష్ఠములు. అప్రాజ్ఞతాకరములు. అస్వభావసిద్ధములు; అవి యమ్మవారిజాతరలకో సుబ్బారాయఁడు షష్ఠికో పల్లెటూళ్లఁ బూర్వమాడఁబడుచుండిన వీథిభాగవతములకంటె నెక్కువయని చెప్పుటకు మనసొప్పదు. అయినను వానిని వ్రాసిన కవు లేమి యూహించి వ్రాసియుందురో మాకుఁ దెలియదు. ఏదియో గొప్పయూహముండవలయును గాని యూరక వ్రాసియుందురా? నాటకములలోఁ బాట లుండవలయుననియే వారి నమ్మకము. అట్లుంటయే యౌచిత్యమని వారి యభిప్రాయము. అట్లు లేకపోవుటయే నింద్యమని, యసందర్భమని, యస్వభావమని వారినిశ్చితము

అట్లువ్రాయనివాఁడు కవికాఁడనియే వారిసిద్ధాంతము. అట్టి మనోనిశ్చయమే యట్టియహంకారబుద్ధియే వారికి లేకుండు నెడల వారిలోఁ గొందఱు విద్యాలేశశూన్యుఁడగు కాళిదాసుఁడు పాత్రోచితీగంధాభావుఁడగు కాళిదాసుఁడు—ప్రాపంచిక జ్ఞానదరిద్రుఁడగు కాళిదాసుఁడు కవినామానర్హుఁడగు కాళిదాసుఁడు—నామమాత్రమైన లేకుండ నశించిన కాళిదాసుఁడు—బుద్ధిలేక—జగదజ్ఞానాంధకారావస్థలో—వ్రాసిన యభిజ్ఞానశాకుంతలములోని నిర్భాగ్యనిరర్థకనిస్సహాజ నీరస నిర్జీవ శ్లోకములకు బేగడాది తాళాడంబరములచే రంగు, తేజము, రసము, గాత్రము, ప్రాణము, నాత్మయు నిచ్చి, ఝంపాదితాళసంపదచే మందగమనము, ధావనము, నాట్యము, వ్యోమయానధాటినిచ్చి యీపేరులేని నాటకమును ప్రసిద్ధసంగీతశాకుంతలములోనికి "పిరాయించి" పనికిమాలిన వట్టి మసిబొగ్గును, మణిరాజమగు వజ్రముగఁ జేసిరా లేదా ? అయ్యయ్యో ! మనుజజన్మమునకుఁ గన్నీరున్న యెడల నేడ్పుట కింతకంటె దురవస్థ ప్రపంచమున నుండఁబోదు.

మానరా—"శివునాకుమంగళం జాయామంగళంమానరా! ఓరీ మానరా" యని యొకఁడు పాడినాఁడు. ఈగాయకుని నేను బెజవాడనుండి నంద్యాలకుఁ బోవు రైలుబండిలోఁ గలిసికొంటిని. ఈతఁ డేయూరి యొద్ద బండిలోని కెక్కినాఁడో నే నెఱుఁగను గాని మారికాపురము నొద్ద "మానరా" యను నీపాట నారంభించి కంబమువఱకుఁ బాడినాఁడు. నేనాపాటను నతఁడు పాడినదీక్షకంటె నెక్కువదీక్షతో వింటిని. ఆతనిపాటలోనిహాయి నెఱిఁగి కాదు. ఆతని పాటలోని యర్థము తెలియక యింతసేపువింటిని. "శివునకు మంగళము మానరా" యని మంగళపుటారతియుండునా ? అని నే ననుకొంటిని. తుద కర్థము తెలియక యాగాయకునే యడిగితిని. తనకుఁ దెలియదని యాతఁడు చెప్పెను. ఇఁక నేదిగతి ? ఆతఁడర్థముఁజెప్పునని కొండంత యాసపెట్టుకొంటిని. ఎటులయిన దానియర్థ మెఱుఁగవలయునని నాకుఁ బట్టుగలిగెను. మఱియొక కీర్తన మేదైన బాడుమని యాతని గోరితిని. పాడుమనుసరికి నాలుక వెనుకాడు స్వభావము ననుసరించి కాఁబోలు నాతఁడు తనకు మఱేదియు రాదనెను. అంతట నీయూరేదని యడిగితిని. "మంగళగిరి" యని యాతఁడనెను—అంతట మంగళగిరి పానకాలరాయుని నివాసముకదా,

పానకాలరాయఁడనఁగ నరసింహుఁడుకదా! అందుచే నీకీర్తనము నరసింహస్వామి మీఁదిదేమో యని గుణించి "మానవసింహునకు మంగళంజయమంగళం" అని యాకీర్తనను నేను నిశ్చయపఱచుకొంటిని. జాముసేపు తలఁగొట్టుకొనినను పునఃపునఃజూపుకొనినను బాట పాషాణప్రాయమైయుండెను. పాటకులగుణములతోడను జడప్రేతల తోడను లక్షితలక్షణములతోడను మూఁడుసునాళ్లు పటపటలుప్రెచి సాగ దీయుటచేతను దుపకుఁ గట్టుకథవలె నీటిపట్టులోని వైశ్వానరాగ్నిశిఖవలె విడెను. కీర్తనము కీర్తనముగ నుండఁగనే యింతనూతనముగపంచమగు నప్పుడు శ్లోకము కీర్తనము గాఁగ నెంతగాఁజేసి గత్తాయమగునో శ్లోకము లోనిశబ్దములకు గానపాకములలో దీర్ఘమున్నచోట హ్రస్వము హ్రస్వమున్నచోట దీర్ఘము దాపరింప నడుమున్నచోట విఱుపు, విఱుపున్నచోట నడుమ స్తంభింప, నిలుపున్నచోట సాగుడను, సాగుడున్నచోట నిలుపు ఘనీభవింపఁ దాళపువరాయింపుల దారిఁబట్టి శ్లోకములోఁ గొంత భాగము రెంటిమూఁడావృత్తులుగ బాడింపులు తినుగుప్రేతలఁ బడఁగ శ్లోకమంతయు సంధిసంధిని విఱిగి గుణకలు లటలటలాడ చర్మము దెగి ప్రేలాడ రక్తముగారఁ గండలుప్రొవ్వనఁగలిపి యూడిపడ, ప్రేగులు చుట్టలుగ బీభత్స స్వరూపముతోఁ బడిపోవఁ గటికవానిదాఁగలివలెఁ గడుహేయమై మశకమక్షికాపిపీలికాసంకులమై దుర్గంధభూయిష్ఠమై సంగీతశాకుంతలమంతయు చండాలశాకుంతలమై యుండదా? లేదా?

ప్రథమరూపక కవితాపీఠమును బాని సరిపడఁజేయు పాపము మనకేల? ఆమహాకవి లేఖనవైఖరినిబట్టి సంగీతసంపన్నమే నాటకమునుండఁ గూడదని కనఁబడుచున్నదే! ఉన్నశ్లోకములు గూడను గానధోరణితోఁ జదువఁదగినవి కావని యాతనియభిప్రాయమైనట్లు కనఁబడుచున్నదే! ఈ యంశములఁగూర్చి నాటకాభ్యాసపరిశీలనసమయమున విపులముగఁ జెప్పెదను. 'ఆ' యను నొక్క యక్షరమున నుచ్చారణ భేదములఁబట్టి భేదార్థములగునుగదా. అందువలన భేదరసము లుద్బోధించునుగాదా? అదియొకసారి ప్రశ్నార్థకమగును. ఒకసారి యాశ్చర్యరసము, నొకపరి తీవ్రకోపరసమును, నొక్కమాఱు కరుణారసము, నొక్కమాఱు భయానకరసము, నొక్కమాఱు సాక్షేపణనిందాగర్భమగు హాస్యరసము నుచ్చరించు విధములఁబట్టి యుద్బోధించును. కవిహృదయమును గుర్తె

జేఁగి పాత్రౌచిత్యమును బరిగణించి, యర్థసందర్భము నవఘళించి యథో చితరసము యవబీజాగ్రమాత్రమైన మాత్రిపాకుండఁ గంఠరవమునఁ బ్రమాదమున నపశ్రుతి, వెలితి, కంపము గలుగనీకుండ నక్షరాభ్యాస ప్రథమదినమునఁ బలుకనేర్చుకొనిన రెండవయక్షరము నుచ్చరించుట యందే యింతభయము, ఇంతదీర్ఘాలోచనము, ఇంతజాగ్రత్త, ఇంత కొంను పడరానియన్నిపాట్లు తలలో రేగటిమున్నుగాక మెదడున్న ప్రతిమనుజుఁడు పొందవలసినట్లు కనఁబడుచున్నదే? అట్టిచోఁ జిత్రవిచి త్రాతివిచిత్ర విరామసమ్మేళనసంభరిత సర్వవిధ శబ్దజాలమును నిర్లక్ష్య ముగ, నిర్భీతిగ, నిశ్శంకగ, నిరంకుశముగ, నిరాఘాటముగ, రాగతాళ ములతో లంకెవేసి రోకళ్లపాటలక్రింద నడుగుల దంపులక్రిందఁ దండనప దానక్రిందఁ బంబినపులక్రిందఁ బడఁదీసిపాడి, మడచిమడచి మఱిపాడి, చౌకచౌకముగ సాగఁదీసిపాడి, మందరశ్రుతిలో మందూకరవమునఁ బాడి, స్థైకాలములోఁ బడుగుబడుగునఁ బాడి, షష్ఠకాలములోఁ జావు పాటపాడి, ఓ! సంగతులలో గరగరలు, గలగలలు, జారులు, ఎగుపులు 'హు'మ్మని మ్రింగుళ్లు, చూచూలు, నమ్మనమ్మని నములుటలు, చిత్తజల్లుగఁ గురిపించి పాడి, పాడి, ముక్కాయితీర్చి, చేతులు మోదిమోది, కాళ్లు కొట్టికొట్టి, తల యూఁపియూఁపి నాటకరంగమును బాటకచ్చేరిగ నాటక శాలగఁ జేసినగాయకుల నింకరసమేమి, ఉచితతయేమి, యుక్తిసందర్భమేమి, పాత్రత్వమేమి, కవియేమి, కవిత్వమేమి, మనుజుఁడేమి, మనుజత్వమేమి, ప్రకృతియేమి, ప్రపంచమేమి, ప్రారబ్ధముతప్ప మతేమియు లేదు. ప్రపంచ కవిశిఖామణులలో బ్రహ్మజాతినగ్న మెవఁడో నాటకకావ్యాంతరిక్షమున నుదయాస్తమయములు వృద్ధిక్షయములు మాపుమచ్చ లెఱుఁగని యమృతకరుఁ డెవ్వఁడో యట్టి కాళిదాసుఁడు తాను రచియించిన యభి జ్ఞానశాకుంతలమున కాంధ్రకవు లాపాదింపఁజేసిన యధోగతిని పెట్టిన యంతిమావస్థను, ఆట్టిక ప్రాగ్ధతంత్రమును, తననిశ్శరీరాత్మతోఁ జూచు నెడలఁ బాపము, ఏమనుకొనునో! నావెఱ్ఱియే కాని యేమనుకొనుటకు నేమున్నది. ఏమనుకొన్న నేమిలాభమున్నది. అట్టిదురవస్థయే సిద్ధించిన యాధుని కాంధ్రకవు లంగబలసంపన్నులయ్యు నేమనుకొనుచున్నారు? ఏమిచేయుచున్నారు? హరిశ్చంద్రనాటకము సంగీతహరిశ్చంద్రనాటకమై సద్గ్రంథసముదాయమునుండి జారి జావళీపుస్తకాలక్రిందఁ బడినది కాదా;

సారంగధరచరిత్ర సంగీతసారంగధరచరిత్రమై చచ్చియేపోయినదికాదా! సర్వరాష్ట్రమును గోలుపోయి సతీసుతులతోఁ గాశికిఁ బోయి వారి నమ్ముకొని, తన్ను మాలవానికమ్ముకొని, చచ్చినయొక్కకొడుకును శ్మశానమునఁ దగులబెట్టుటకువచ్చిన సాధ్వీమణిని సెగవారితోఁ బెగనలుకఁ బూనిన హరిశ్చంద్రునిచరిత్రము సంగీతచరిత్రముగును గాని సంగీత చరిత్ర మెట్లు కాఁగలదు? ఇంతకంటె నవాచ్యాసంసర్గాధికత యుండునా? సంగీతసంఘమరణమను గ్రంథనామముతగునా? "సంగీతశవవహన" మను పేరుతో గ్రంథ ముండవచ్చునా?

హరిశ్చంద్రనాటకకర్తను నే నెఱుఁగుదును. ఆయన నివసముననే బెంగుళూరునఁ జూచితిని. ఆయనరచించిన స్వతంత్రనాటకములలో నిది మొదటిది. వీరికి సంగీతమందభిరుచిలేదు. వీరు పాడలేరు! సరేకదా! పరులుపాడిన విననొల్లరు. గానరసగ్రహణచాతుర్యము వీరికిఁ గానరాదు, అట్టివీరురచించిన సత్యహరిశ్చంద్రము సరససంగీతమంజరి యయినది. "నాటకమున సంగీత మెచ్చటనుండఁగూడ" దను నియమము వీరికున్నది. వీరియభిప్రాయమును దెలిసికొని ప్రవర్తింపవలయుననును నియమము జనులకు లేదు. సంగీత మొక్కరసమునందప్ప రూపకమున నెక్కడ నుపయోగింపఁదగదు. ఆరసము భక్తి. ఈభక్తి, భగవంతునియందలి యనురాగము. చంచలతమమైన చిత్తము నాతనియందు లగ్నముచేయుటకుఁ బడరానిపాటులఁ బడవలయును. ఏదియో యొక ప్రతిమను ముందుంచుకొనవలయును. దానిని తదేకదీక్షతోఁ జూడవలయును. దానిని నమ్మకముతోఁ బూజింపవలయును. దానికి స్నాన మొనరించి యాతీర్థము త్రావవలయును. దానికి దీపధూపాది షోడశోపచారములు చేయవలయును. దానిని ప్రేమింపవలయును. దానివిశ్లేషమును సహింపకుండనుండవలయును. దానికి సాష్టాంగపడుచుండవలయును. దానినే సంసారతారకసాధనమని సంపూర్ణముగ నమ్మవలయును. దానినామమును నిత్యము స్మరింపవలయును. ఇట్లుకొంతకాలముచేయఁ జేయఁగఁ గంటిలో నొకవిధమైనమార్పు గలిగి యావిగ్రహము తేజోవంతమైనదిగ, జీవవంతమైనదిగ, చలనాశక్తి సంపద్వంతమైనదిగఁ గానఁబడును. కన్ను చెదరిన కొలఁది మనసు దానియందు లగ్నమై యితర ప్రపంచవైముఖ్య మొందును. అంతట వెఱ్ఱివెఱ్ఱికేకలు, ప్రార్థనములతోఁ జేరిన పాటలు,

పాటల కనుగుణములగు నాటలు, చిత్తావశత్వమువలన సిద్ధించును. ఇట్లు పాడిపాడి, యొడలు తెలియ యాడియాడి పరవశత్వమున భక్తుఁడు విస్మితుఁడై పడిపోవును. ఇది భక్త్యుద్రేకమున కారంభావస్థ, ఇట్లు క్రమక్రమముగ విస్మృతికాలము హెచ్చగును. ఒడలు తెలియని మనుజుఁడు తెయితక్కలాడు స్వభావముగలవాఁడై యుండును. కాళ జిందులున్నచో గానముండితీరవలయును. ఆటకుఁ బాటకు నత్యంతమైత్రి. అందుచే భక్తిరసమునఁ బాట ముఖ్యముగము నుండవలయును. ఈరస మునఁదప్ప నితరరసములందు మిగిలిన పాత్రములచేతఁ బాటలు పాడింపఁ గూడదు. గానమునకు నాటకరంగమున నేమాత్రమైన జోటీయఁదగదు.

'ఓపరా' లని పాశ్చాత్యభాషలలో నొకవిధమగు గ్రంథము లున్నవి. ఇవి గానప్రధానములై యుండును. వీనితోఁ గొంచెము హెచ్చు తగ్గుగఁ బోలియుండునవి మనలోని యక్షగానములు—ఇవి యిటలీ దేశపువారు పూర్వమునఁ బలుచుగ వ్రాసియుండిరి. వాని ననుసరించి యే యింగ్లాండు మొదలగు దేశములవారు గూడ తమతమభాషలలో వానిని వ్రాసిరి. వీనికిఁ బ్రధానముగునది గానము. ఇట్టిగ్రంథప్రదర్శన ములఁగూర్చి Addison హేళనముగ, 'It is laid down as an established rule which is received as such to this day that nothing is capable of being well set to music that is not nonsense " అని వ్రాసినాఁడు. ఇప్పటి మనదేశపు బాటల నాటకములే ఆ 'ఓపరా' లవంటివనియు వానిలోఁ బదములుండునట్లే వీనిలోఁ గూడ నుండవచ్చుననియు, వానిని జను లాదరించినట్లే వీని నాదరింపఁ దగుననియుఁ బాటలనాటకము లొనర్చుకవు లనవచ్చును. అట్లనుట సమంజసముకాదు. వీరినాటకములు దశరూపకములలోఁ జేరినవి. యక్షగానములుగావు. యక్షగానములు కేవలగానములు. అవి దశరూపకములలోనివి కావు. దశరూపకములనునవి గాన కాలక్షేపగ్రంథములు గావు; బాహ్యాంతర ప్రకృతిచిత్రపటము Addison తిరుగ నాటకస్థగా నార్హతనుగూర్చి యిట్లు పలుకుచున్నాఁడు.

"If the Italians have a genius for music above the English the English have a genius for other performances of a much higher nature, and capable of giving the mind a much nobler entertainment. Would one think it possible

(at a time when an author lived that was able to write the Phaedra and Hippolitus) for a people to be so stupidly fond of the Italian opera as scarce to give a third day's hearing to that admirable tragedy? Music is certainly a very agreeable entertainment but it would take the entire possession of our ears, if it would make us incapable of hearing sense if it would excite arts that have a much greater tendency to the refinement of human nature, I must confess I would allow it no better quarter than Plato has done who banishes it out of his commonwealth.

ప్రకృతి ప్రతిఫలములై, ప్రాశస్త్యపరిపూర్ణములై, ప్రదర్శనైకార్హములై; ప్రజ్ఞాదాయకములయిన యథార్థనాటకములను బాటలు లేనికారణమునఁ జూచుటకు మాని సర్వవిధములఁ దద్వ్యతిరేకములగు పాటలనాటకములను జనులు మౌర్ఖ్యమునఁ జూచుటవలన మనసునకుఁ గలిగిన వెగటుచే Addison యిట్లు వ్రాయుటకుఁ గారణమైనది. ఇట్టి సన్నివేశమునకు మనదేశమున గురుఁడిప్పు డేకాదశమందున్నాఁడు. ద్వాదశజన్మములకు వచ్చినప్పుడుగాని జనులకీతిక్క తగ్గదు. సోదరులారా! నాటకములందు వృత్తములుండఁ దగదను నంశమునుగూర్చి యీరాత్రి యుపన్యసింప నుద్దేశించితిని. కాని తదంశమునుగూర్చి కాసంతయుఁ జెప్పజాలనైతిని. పాటలనాటకములమాట ప్రస్తావవశమున రాఁగనే చిత్తము, జిహ్వయుఁగూడ నదేధోరణిని బోయినవి. వానిని గూర్చి యెంతచెప్పిన నింకఁజెప్పఁదగియేయున్నది. కాని యింక వానిని గూర్చి చెప్పి మీకు సాధ్యమైనంతవఱకు శ్రమమీయను; విధిలేక ముందెప్పుడైనఁ జెప్పవలసియుండి చెప్పనెడల మన్నింతురుగాక! ఈసారి వృత్తనాటకములఁగూర్చి చెప్పుట కవకాశము లేదు. కావున ముందెప్పుడైనఁ జెప్పెదను.

"జిహ్వ మనకు వశమైయుండవలయునుగాని మనము జిహ్వకు వశులమై యుండఁగూడదు. అశ్వవశుఁడై యుండు నాశ్వికుని యవస్థ నడుగవలయునా?" యని వాణీదాసుఁడు సణుగుకొనుచు సభవిడిచి పోయెను.

సాక్షి

19. నాటకీయ పద్యరచన.

జంఘాలశాస్త్రి పలికెను

నాటకములో వృత్తము లనర్హములని యిరాత్రి చెప్పఁదలఁచితిని. వృత్తము లనంతములు; రాగములవలెఁ బ్రస్తరించినకొలఁది బయటఁ బడును. వీనిలోఁ దఱచుగ వాడుకలోనివి కొన్నియున్నవి. అవి చంపకోత్పలమాలాది వృత్తములు; తఱచుగ వాడుకలోలేనివి స్రగ్ధరా తరళాదివృత్తములు. బొత్తిగ వాడుకలో లేనివి ప్రహరణకలితలాటీ విటాదివృత్తములు. ఇప్పటికి లక్షణగ్రంథముల వ్రాయఁబడియున్న వృత్తములనే యందఱు ఉపయోగించుటలేదు. ఇవిచాలక యీసంఖ్య మనస్సునకు నచ్చక వీని వింత నడకలభేదములు శ్రవణమునకు సంతుష్టి నీయకపోవుటచేతఁ గొందఱు కవిబ్రహ్మలు వృత్తసృష్టి నారంభించినారు. సీసమునకు బంగారమనియు, బంగారమునకుఁ బాఠాంతరముగ వెండి యనియు వెండికిఁ దిరుగఁ దగరమనియు సృష్టిప్రతిసృష్టిని వీరాచరించు చుండ హైదరాబాదునబాబుగా రనేకసంఘములను బెంచుచుండ "సాటికి సాహేబుగడ్డము పెంచినట్లు" మాయూరనున్న మంగలికవి కందమునకుఁ బెండలమనియు, సుగంధికి దుర్గంధియనియు, విద్యున్మాలకు విద్యున్మాదిగయనియు నూతనవృత్తములు కల్పించుటయేకాక, ఖడ్గబంధమునకుఁ బ్రతిపక్షముగాఁ దంటసంబంధ మొకటి చేపట్టి యిప్పుడు కవితానూపురరవముతో "టంగుటంగు" మని పనిచేయుచున్నాఁడు. కర్ణపేయములై మనోహరములైన వృత్తభేదములన్నియుఁ బూర్వులే ప్రస్తరించి నిర్మించియున్నారు. ఇంకఁ బ్రస్తరింపఁ బ్రయత్నించుట పనికి

మాలినపని. ఈవింతవింత వృత్తములన్నియుఁ బహువిచిత్రగమనభేదములు కలవి. వానినడకలు టక్కుటక్కునని తాళమునకు సరిపోవును. గానో పయోగంబులయిన వివిధములు మొదలగునవి తాళబద్ధములై యెట్లు హృదయ రంజకములుగనుండునో యీ వృత్తములుకూడ నట్లే యుండును. కేవల రాగాలాపములలోఁ దాళ మావశ్యకములేదు. రాగ మైనను చౌకకాలమునఁ బాడఁబడినప్పుడే తాళమును నపేక్షింపదు; కాని రాగము మధ్యమకాలమునఁ బాడఁబడినప్పుడు లయ నాసించియే యుండును. కావున లయయు స్వరముగ నెప్పుడున్ని పాటకు మంతయుగానమే. కావున వృత్తము లేకజాతివిధములు. పల్లవి యనుపల్లవి లేనిపదములు. గాయకుని యిష్టానుసారముగ రాగమును మార్చి పాడుటకర్హము లయిన కీర్తనములు. ఈవృత్తముల గానమందు రాగముమాత్రమే గాయకుఁడు మార్పఁగలఁడు కాని వృత్తముతోఁ బుట్టినట్టియు వృత్త జీవమునకు జీవమైనట్టియుఁ దాళమును మాత్రము మార్పలేఁడు. అట్లుమార్చినయెడల వృత్తమే ధ్వంసమగును. పాటలకు వేయఁబడి యుండు రాగతాళములను గాయకుఁడు మార్చి పాడవచ్చును. పాడఁ గలఁడు. అందువలనఁ బాట చెడిపోదు. వేరు మట్టు వేసికొని పాటచెడ కుండఁ బాడఁగలఁడు. ఒకప్పుడు క్రొత్త మట్టువలననే పాటకు మఱింత శోభరావచ్చును కాని యిట్టిస్వేచ్ఛను వృత్తములయెడలఁ దాళవిష యమై తీసికొనఁజాలఁడు. అందుచేఁ దాళపుబందుకట్టులోఁ బాటలకంటె వృత్తములే ప్రబలములయినట్లు కానిపించుచున్నవి.

నాటకకర్తలగు కొందఱు కవులు పాటలకుఁ బ్రతినిధులుగఁ దమనాటకములలో విచిత్రవృత్తముల నుపయోగపఱచుచున్నారు. నాటకములలోఁ బాటలుంచవలయుననియే వీరి కుతూహలము. పాటల కున్నంతరంగు, రక్తి, తవర, డాబు, సభావశీకరణశక్తి, సర్వరస విజృం భణదక్షత వృత్తములకు లేవనియే వీరి పరిపూర్ణనిశ్చయము. నాటక రచనాకాలమందంతయుఁ బాపము! పాట లుంచమైతి మనియే వీరిప్రాణ ములు పరితపించుచుండును. పాటలయందింత ప్రీతియున్నను వానికై యింత బాధపడుచున్నను, వానినిమాత్రము తమనాటకముల నుపయోగ పఱచుటకు సాహసింపరు. ఏలన, నాటకములఁ బాటలు కేవలము ప్రకృతి కై ఖరీవిరోధములని వారెఱుఁగుదురు. ప్రకృతివిరుద్ధాంశ ప్రతిపాదకము

లఘుప్రబంధము లతిశీఘ్రకాలములోఁ బరమపదించు నని వీ రెఱుఁగుదురు. వారి గ్రంథములు వారికనులయెదుటచే కాలధ్వస్తమొందుట వారికిష్టముండునా? గ్రంథచిరజీవత్వము నపేక్షించి పాటలను వారు బహిష్కరించిరి; కాని పాటలనాటకములకుండు ప్రాముఖ్యము ప్రజారంజనశక్తి తద్గ్రంథకర్తలకుఁ గల ధనాగమము జనగౌరవము చూచుసరికి వారి కోడలు నీరువిడుచుచున్నవి. "కాలానుగుణ్యముగఁ బాటలనాటకములు వ్రాసి ఘనులు ధను లనిపించుకొనుట మంచిదా? అవిలేని నాటకములు వ్రాసి యనామకులు నస్పృష్టహీను లనిపించుకొనుట మంచిదా?" యను పూర్వపక్షసిద్ధాంతములను వారుపక్రమించిరి. "పాటలరుచి యెల్లకాలము ప్రజలకుండునని యేమి నమ్మకము? వారి కది తగ్గినపిమ్మట మన గ్రంథము లేమి కావలసినది? పాటలరుచి యున్నంత కాలమే సంపాదించిన ధనముతో మాన్యములు గొన్నయెడలఁ బాటలరుచి పోయిననైనను మాన్యములు పోవునా? అయ్యయ్యో! స్థిరముగ నిలువవలసినవి భూములా? పుస్తకములా? పుస్తకములు పస్తుపెట్టినప్పుడు వానిముద్దేమి ముక్కలయ్యెను? చచ్చిన తరువాత బ్రదికియుందుమని యెంగిలిలంఘనములతో నెండియుండి బ్రదుకును బరిసమాప్తి నొందించుకొనుట ప్రతిభకు లక్షణమా? అయ్యయ్యో! ఇదియేమివెఱ్ఱి! కావలసిన దువరపూర్తియా? స్థిరకీర్తియా? మనపాటలనాటకముల పత్రములు పకోడీల పొట్లముల క్రింద నుపయోగపడుచుండ గాలిపటముల చిల్లులకదుకుల క్రింద వినియోగపడుచుండ మహతాబుల గుల్లలై మండుచుండ వల్ల కాటికడుపు నిండిన లాభమేమి? పండిన నంతకంటె మంచిదికాదా?" యనియు నింకేమేమో యనియుఁ దమలోఁ దాము వితర్కించుకొనుచుఁ బ్రతిహతమయినదానిని దిరుగఁ బ్రతిపాదించుచుఁ బ్రతిపాదితమగుదానిని బ్రతిహతము సేయుచు గుబ్బెటలుపడుచు గుంజుకొనుచు రెండుతలల పామువలె వెనుకకు ముందునకుఁ బ్రాకులాడుచు సవ్యాపసవ్యపరిశీలనము సేయుచుఁ గ్రిందుమీదులఁ జూచుచు మ్రింగను లేక క్రక్కను లేక యుక్కిరి బిక్కిరియగు నవస్థలోఁ జిక్కుకొనిరి. కాని వారు మిగుల నేర్పరులు. సమయానుగుణవర్తనస్ఫూర్తులు. ప్రపంచజ్ఞానయుక్తులు. ఉభయతోముఖపాండితీ మండితులు. దూరదృష్టిసహితులు. కావుననే వారిట్టి సందిగ్ధావస్థలో విశేషకాలముండక యుభయతారకముగ

సత్కరించిరి. ప్రకృతి న్యాయదేశికులగు "పాటలనాటకములవలనం దాంత్యాలిక ఘనగౌరవములు కానలేమా? పాటలు త్రోచివైచి ప్రకృతిననులంబించి వ్రాసిన నాటకములవలని ప్రయోజనములు కావలయునా" యని రెండవ ప్రశ్నము నుంచెను. అది యున్న దాని కిది లేదు. ఇదియున్న దాని కది లేదు. ఈ ప్రశ్నోత్తరములనుగని వారు గొంతసేపు రాద్ధాంత పూర్వపక్షములు గావించుకొని "వానివానివలదు; దీనినివదల" మని "యా రెంటినిగూడం బట్టుకొందు" మని నిశ్చయపఱచుకొనిరి. "అబ్బాయీ! అమ్మవారియొద్ద నడుకులు తిందువా? నాయొద్ద మినుపరొట్టె తిందువా" యనియడుగు తల్లికి 'నంతయాలోచన మక్కఱ లేదు. రెండునుగూడం దిందునమ్మా' యని పలుకు బాలుని జూచి బలియనం దగినది కాదా! వాఁడు తనవాతం దిండిపోతుగాని! మిండఁడు కానీ! దుండఁగీఁడు కానీ! పండితుఁడు కానీ! అప్పటికన్ని వేళలను టొంకకుండ నెదుర్కొనినాఁడు. అటులే మననాటకకర్తలాచరించినందుల కానందింపవలసినది. పాటలకుం బ్రతినిధులుగఁ జిత్రరూపవృత్తముల నుపయోగించి యొక్కవ్రేటుతో రెండుతలలు పగులఁగొట్టినారు. గాన తాళయుక్తములగు వృత్తములకుం బాటలకు భేదమేమున్నది? అయిన నవి పాటలా? కావు. ఒకవేళ నావృత్తములను నటకులు వృత్తాకారిచే చదివెదరేమో? అట్లుచేసినయెడల పాటలనాటకముల కున్నంత పరిషద్గౌరవము తమనాటకముల కుండదేమో యను భీతిచే వృత్తములపైం జిన్న పువ్వులువైచి యట్టి పువ్వులనే యావృత్తములున్న పత్రముక్రింద వైచి "ఈవృత్తముల నిష్టానుసారముగ నటకులు పాటలుగఁ బాడుకొనినం బాడుకొనవచ్చును. అందులకు మాప్రోత్సాహమేమియు లేదు" అని యాపుష్పమునకు వ్యాఖ్యానమొనర్చిరి. ఆహా! ఎంతగడుసుతనముం గలవారో! వచననాటకములో వానివంటివో వ్రాసినకవులు పట్టి తెలివితక్కువ వారనియు, వారికిం బ్రజారంజనకవితాశక్తి లేదనియు నందుచే వారి వచనపరంపరలనడుమను గొన్ని పార్సీపట్లతోం బదములో బ్యాండు స్వరములతోడి కృతులో యదికించి నటకులు కవులయుత్తమగతులకై వారిగ్రంథములను గానరసబంధురములుగఁ జేయుచుండ వింతరూపరూపవృత్తములను వారు బాటలుగఁ బాడ మానివైచెదరా? ఏడ్చుటకుం గారణము లేనప్పుడు కారణమును దేనినో కల్పించుకొని యేడ్చు

రోదనప్రసంగము స్వల్పకాలమును గలిగినప్పుడు మానివైచునా ? మన నాటకకర్తలు వారిపృష్ఠములను నటకులు పాటలుగఁ బాడవలయునని యే కోరికఁగలవారు. పాడినదానినికూడ నెఱుఁగనే యెఱుఁగుదురు. కాని 'పాట' యని వారికిఁ బాము చెప్పఁ దగదు. చెప్పినట్లుండఁ గూడదు. సైగ "మీ యిష్టానుసార మాచరించుకోవచ్చును గాన మేము ప్రోత్సహించువారము కాము" యని ఖండితముగ నిరాఘాటముగఁ బల్కుచు వారికిఁ బాటలపైనుండు సనిష్ఠతను వెల్లడించినారు. వారి ప్రయోజకత యెంత ప్రకాశించుచున్నదో! వారు పాటలు వేయను లేదు. వేయకపోను లేదు. పైచిన తాత్కాలికలాభమును బొందు చున్నారు. పైపెచ్చు స్వభావానుసారముగనే నాటకములు వ్రాసిరను ఖ్యాతిని బొందుచున్నారు. చిలుకను బిల్లిని నొకపంజరమునఁ బెంచు చున్నారు. ఉభయకవితాగుణములును ఐహికము నాముష్మికముతో నంటఁగట్టుచున్నారు.

కాని వారినాటకములు పాటలనాటకములకంటె భిన్నములు కావు. పాటలనాటకముల కెట్టి యాక్షేపణము లివివఱకుఁ జెప్పఁబడియుండెనో యవియన్నియు వీనికిఁ గూడ నమోఘముగ వర్తించును. వారు ప్రచ్ఛన్నసంగీతనాటకకర్తలు. వీరు ప్రత్యక్షసంగీతనాటకకర్తలు! ఇది యే భేదము. ప్రకృతికాంతామారణమున వీరిద్దఱుసమానదోషులే! సమానపాండితీబంధువులే! కాని ప్రచ్ఛన్నసంగీతనాటకకర్త కృత్రిముఁ డగుటచేఁ గొంతపిఱికివాఁడగుటచేఁ గొఁగిటిలో లాలించినట్లే నటించి యామెను గొంతుముడికొత్తి చంపినాఁడు. ప్రత్యక్ష సంగీతనాటకకర్త ధారాళాంతఃకరణముగలవాఁడు. నిర్భయస్వభావము గలవాఁడగుటచే నెదురుగఁ బోయి తాళపుఁ జిప్పలతో బ్రహ్మరంధ్రస్థానమునఁ గొట్టి చంపి నాఁడు. "ప్రకృతిని జంపితివా ?" యని పాటలనాటకము లొనర్చినవారి నెవఁడైన నడుగ "ఔను నేను జంపితిని. అది బ్రతికియుండినయెడలఁ గవికి స్వేచ్ఛగ నుండదు." అని బహిరంగముగ నాతఁ డొప్పుకొనును. ప్రచ్ఛన్నసంగీతనాటకకర్త నీప్రశ్న మెవ్వఁడైన నడుగ "అయ్యయ్యో! నేనేమియెఱుఁగుదును. నేను బ్రకృతిని బూజించువాఁడను. దానికను సన్న మెలఁగువాఁడను. దానియిష్టము ననుసరించి మాటలాడువాఁడను. దాని యానకెందున భిన్నముగఁ బోవువాఁడను గాను. నేనేమిటి దానిని

జంపుటయేమిటి ?" యని ప్రేక్షక స్థానము చెప్పెను. నీప్రబంధమునఁ బ్రకృతి ప్రాణపీడనమ్మె నడిపోయినుండుటకుఁ గారణమేమని యాతని నడుగ "నాకేమి తెలియును ? నటుడ నెవ్వఁడయిన దానిని బలాత్కారమునఁ జంపి నాకొంపఁ దీసిరి కాఁబోలు ! నేనుపోయిన యెడలఁ బాటలువలదని నే నేడ్చుచునే యున్నాను. నిరంకుశులగు నాస్నేహితులను వెక్కుమాలిన పాటలుగ నున్నప్పుడు నాటకములేనని నేను స్పష్టముగ ఘోషింపనే ఘోషించినాను. నాపాటలనెవరు నా యభిప్రాయమును గణింపకుండ, నాపద్యములు లక్ష్యపెట్టకుండ, నాకవితాసహజాతమంజులతల మన్నింపకుండ, నాపాత్రనిర్మాణస్థితి బహూకరింపకుండ, నాయుక్తిప్రతియుక్తిసంఘర్షణములను సంఘటింపకుండ, నావనవిజృంభణపాటవమును బాటింపకుండఁ బుష్పగుచ్ఛములవంటి నా పద్యముల నన్నిటిని బలాత్కారమునఁ బడదీసి తంబురయుప్పుల క్రింద, భాగవతుల బాటల క్రిందఁ బనికిమాలిన జావళీల క్రింద మార్చి గానసామ్రాజ్యపునోద్వాదమున నోడలు తెలియక తెయితక్కలాడియాడి యానిర్భాగ్యపునటులు నా నాటకమునకు సంజీవినియగు ప్రకృతిని ముక్కముక్కలుగఁ దింపులాటలలోఁ గాళ్ల క్రిందఁ బడవైచి త్రొక్కిచంపిరి కాఁబోలు!" నని గుండెలు నిష్ఫలముగఁ గొట్టుకొనుచుఁ గానురాగము లాలపించెను. నటులగుబృంద కెవఁడయిన పోయి "మీరేల పాట లీనాటకమున నుంచితి"రని యడుగ మేముంచిన దేమున్నది ? దానిలోని వృత్తములకే మట్టువైచిపాడితిమి. "వానిని నటకులిష్టానుసారముగఁ బాడుకొనవచ్చు" నని యాయన తనంత తాను బాహాటముగ సర్వనటుల కనుజ్ఞ నిచ్చియుండ మాదోషమేమి ? మే మెవతెనో చంపితిమా ? అదియెవతెయో మే మెఱుఁగుదుమా ? ఆమె పేరైన మే మెన్నఁడైన వినియుంటిమా ? అయినను మాకొకరినిఁ జంపవలసినంత యావశ్యకతయేమున్నది ? ఈనడుమ బలమెఱుఁగని ప్రాత కత్తులతో యుద్ధము లొనర్చి చట్టలు తెగి పిక్కలు తెగి చావునకు మేమే సిద్ధమైయుండ మేమొకరినిజంపుటయేమి!" యని వారు పలికిరి. ప్రకృతి మాత్రము చచ్చినది. నాటకకర్త లేమియు నెఱుఁగరు. నటకు లేమియు నెఱుఁగరు. "ఆ! ఆ! నేను వేదాంతుఁడను; ఆస్మరణమైనఁ బనికిరాదు. ఆ! ఆ! నేను వేదాంతుఁడను. ఆస్వప్నమైనఁబనికిరాదని రెండవరిమట్టునకు వారే యనుచుంటిరి కదా ! వీరందఱు వేదాంతులగుపక్షమునఁ

యోగినిగారి వేవిళ్లకుఁ గారణమేమిటి? "వీరి నాటకములలోని వింత వృత్తములను బాటలుగఁ బాడుటచేతనే యీ యాపత్తు దాపురింపలేదు. వానిని బాటలుగ మార్చకుండనే వానికి యథోచితములగు నడకల ననుసరించి రాగహీనముగ వానిని జదివిననైనను నీయాపదయే సిద్ధమగును. ఏలయన వానికిఁ దాళము జన్మసిద్ధమైయున్నది. తాళముతోడనే తాండవ ముద్భవింపక తప్పదు. తాళవాసన తగులగనే పాత్రౌచిత్యము భగ్నమగును. రసము ధ్వంసమగును. ఔన్నత్య మడుగంటును. సహజత్వము చచ్చును. రామరావణాహవన ప్రదేశమునో దుష్యంతశకుంతలాసమాగమవేళ సముచితతాపసాశ్రమవనవాటినో యథోచిత వస్తుసన్నిపాతమునఁ బ్రదర్శించు నాటకరంగమంతయుఁ గోరలమ్మగుడి ముంగిలియో కల్లుపాకయో యగును. ఎట్లన—రామరావణులను యుద్ధరంగమునఁ గవి దారసింపఁ జేసినాఁడు. వారిచే నిట్లు సంభాషింపఁ జేయుచున్నాఁడు.

రావ—ఆరే! దురాత్మ నిల్వు నిన్ను నంత మొందఁజేసెదన్॥

రామ—బిరాన రారా! చంపువాఁడ! ప్రేలులేల మానరా!

పంచచామర సంబంధమగు నడక యిటు టక్కుటక్కుమనుచుండ నీశూరవరులు నేలఁ ద్రొక్కిత్రొక్కి యాడుదురా లేదా? శౌర్యరసావతారమగు రావణాసురుఁ డట్టిసమయమున దశవదనములు జేవురింపఁ గనులవెంట సౌదామినులు వెల్లివిరియ శౌర్యరసగుంఫనములగు నన్నా వాక్యము లాడవలయునా? ఆట్లయట్లె యెగురులాడవలయునా? ఛీ! భగవదవతారమగు శ్రీరామచంద్రమూర్తి యాసమయమున నపరాధయుక్తుఁడగు రావణుని జూచి వానిదౌష్ట్యమునకు స్వల్పమైనకోపము లోనఁ గల్గియున్నను వాని యజ్ఞానమునకుఁ జింతించినవాఁడై యీషత్కోపచింతాసమ్మేళన సముచితములగు వాక్యములాడవలయునా? ఏకతాళమున కనుగుణముగఁ దైతక్కలాడవలయునా? ఛూ! ఈరణశూరుల వీరాలాపపు వెఱ్ఱివృత్తములు కోరలమ్మగుడియెదుట వేపమండగల యెడమచేయి నిలువుగఁ బైకెత్తి కుడిచేతినిఁ బిఱ్ఱపై నిలిపి యొంటికాలి భరతమాడుచు శివశక్తులుపాడు

"అమ్మవారి మాటలన్ని యాలకించివారె! హా! మిమ్ము నమలి లొట్టవేసి మ్రింగు మ్రింగు హా!"

యను పాటకంటె నెక్కుభిన్నములు ? అవియెవరూరు లిఖితశక్తుల కంటె నేమియెక్కువ గనంబడెనిది ? రామరావణయుద్ధరంగ మిట్లు కోరలన్యగుడిముంగిలిగ్గొనదా ? ఇక నుటువంటి నాటకమున దుష్యం తుఁడు శకుంతలలగూఁ బ్రవేశించిరి. వారిట్లు సంభాషించుకొనుచుండిరి.

[illegible]

శకుం—ఋషిసుతసంప్రం మిక్కుడిప సుందరా ! నాహృది నిన్నుఁగా నమ్ముచునుండెన్.

దుష్యం—కామిని ! నాకుఁ గాఁడ మొప్పఁగా గాఢముకేలఁ గౌఁగిలియీవే !

తాళసంప్రదాయానుసారముగ శకుంతల గొంతువిందుచుఁ బలుక మగవాఁడు కాఫున నంతకంటె సన్నస్థాయికముగఁ దాండవించుచు దుష్యంతుఁడు శృంగారరసచేష్టాపరవశుఁడై శకుంతలమీఁద బడఁ బోవుట చూడఁగ నొక్కఁడు ముక్కుచిట్లించుఁ జెడఁద్రాగి యొడలు తెలియక యడుగులలో నడుగులునైచికొని తూలిపడుచుఁ జేతులు సాచి—

“స్వెట్టిగాళ్లఁబొట్టవే ! చిట్టిమట్టలొట్టవే ! ఎట్టవే ! ఎట్టవే ! గట్టి ముద్దెట్టవే హా హా హా హా”

యనుచుఁ బాడుచు గవల గంగిమీఁదఁ బడినట్లున్నది. కౌఁగి లిమ్మని ముద్దుబెట్టుమని కాలికొలఁది గంతులువైచు మహాచక్రవర్తి మద్యపానావశుఁడైన మనుజునికంటె నెట్లుఘనుఁడు? ఉట్లునైనఁ బ్రశాంత మైన కణ్వాశ్రమము కల్లుపాకయయినదా ? ఇట్టి యప్రాశస్త్యమును గూర్చి యసందర్భమునుగూర్చి యనౌచిత్యమునుగూర్చి వెనుకటి యుపన్యాసములలో సవిస్తరముగ ముచ్చటించితినిగాన నిప్పుడింతకంటెఁ జెప్పను.

పాటలవలెనే యపురూపవృత్తములు నాటకముల నుండఁదగ దని తేలుచున్నది. ఈబాధ వింతవింతలగు తాళసందర్భసహితవృత్త ములకేనా ? అన్నివృత్తములకునా ? అన్నివృత్తములకు నదియేబాధ అని నాయభిప్రాయము. మత్తేభ, శార్దూల, చంపకోత్పలమాలా వృత్తములుగూడ నాటకముల నుండఁగూడదా ? ఉండఁగూడదు. వీనికి

కూడఁ బాళీపుసంకెలయున్నదా? సుగంధ్యాదివృత్తములకువలె నంత విశేషముగ లేనప్పటికిని బాళీపుసొక్కున్నది. కాని లేకపోలేదు. అవిగాక యీసామాన్యవృత్తములలోనైన నొకదానినంటినడక రెండవ దానికి లేదు. దేనినడక దానిదే! అది దానికే సహజము. నియమితము లగు గణములకూర్పుచే నిట్టినడక సిద్ధించినది. అనఁగ జంపకమాలకు మొదట నగణ ముండితీరవలయును. తరువాత జగణము, భగణము, జగణము, జగణము మొదలగునవి వరుసగా నిట్లే యుండితీరవలయును. మఱియొక నియమితగణములకూర్పు నుత్పలమునకున్నది. ఈగణ సమూహములో భగణమున్నచోట జగణముగాని జగణమున్నచోట భగణము గాని యుండినయెడలఁ బద్యము చెడును. వృత్తములలో నొకొక్కజాతి నడక యొకొక్కపద్యమునకు జన్మసిద్ధమైనది. దానినడకను బట్టియే యది యేపద్యమని గ్రహింపవచ్చును. నాటకమునఁ బాట పాడుట యెట్లసహజమో పద్యములు పాడుటకూడ నట్లే యసహజము. ఆపద్యములు సామాన్యవృత్తములయినసరే! వింతవృత్తములయినసరే! అన్నివృత్తములు నాటకమునుండి బహిష్కరింపఁదగినవే!

అట్లయిన నొక్కవచనముతప్ప నాటకమున మఱేమియు నుపయోగింపఁగూడదా? ప్రకృతివైఖరి ననుసరించి వ్రాసినయెడల నంతే! అట్లయినచోఁ బూర్వనాటకకర్తలందఱు ప్రకృతిజ్ఞానాభావులేనా? అందఱు కారు! వారు కొన్నికారణములచేఁ గొన్నివృత్తములను విధిలేక చేర్చుకొనవలసివచ్చినది. పాత్రములన్నియు రంగస్థలమున మాటలాడుకొనునప్పుడు వివిధములగు రసములు వివిధములగు పరిపాక భేదములతో నుదయించును. ఇవియన్నియుఁ బాత్రములకు వేఱువేఱవస్థల వేఱువేఱు విధములగు మాటలఁ గలుగఁజేయును. బాహ్యప్రకృతిలో నుండు ననేకవస్తువులుకూడ నాంతరప్రకృతిలో ననేకములగు మార్పులను గలుగఁజేయును. ఇట్టి చిత్రవిచిత్రాగణ్య భేదాన్వితములగు తమ హృదయావస్థలు పాత్రము లొండొరులతోఁ గారణాంతరములఁ జెప్పుకొనవలసియున్నప్పుడు దృష్టిగోచరములుగాని హృదయావస్థల బొమ్మలను బాహ్యప్రకృతితోనుండు రంగులతోడనే వేయవలసియున్నది. కాన నిట్టిసమయమున నుపమాలంకార మావశ్యకముగ వచ్చును. మనోవేద్యమగు చిత్రచ్ఛాయకల హృదయావస్థయు దానికి

టక్కున జారిపోయి తెలియఁబడని దానిపైఁ బెట్టినని బయటి చీఁకటిపై వెలుతురును ప్రసరింపఁజేయునట్టి బాహ్యప్రశ్నార్థమగు వింతసన్నివేశమును నీరెంటికి లంకెవేయుఁ గలిగిన ప్రశ్నస్వప్నవముతోడి యాగామంచి కల్పనము వచనమునఁ జెప్పినయెడల నీరసముగ నుండుననియు నినుడికగ నుండవనియుఁ బద్యరూపమునయున్న జాతుల జపాద్యగ్రముగఁ బలుచగ నుండుననియుఁ బూర్వసంస్కృతకవులలో సుప్తభావాత్తములగువారెంచి తాళసంపన్నసహితములగు వృత్తముల నన్నిఁటిని నిరాకరించి కేవల వచనమువలెఁ గొంచెము సొంపుగ నడచు నాట్యవృత్తము ననుష్టుప్వృత్తము తఱచుగ నుపయోగపఱిచినట్లు తెలియుచున్నది. పద్యముల నెచ్చటెచ్చట నుపయోగపఱుపవలయునో చెప్పినయెడలఁ జెల్ల వారువఱకుఁ జెప్పవలసి వచ్చును. ఆయంశము మునుపటి యుపన్యాసమునఁ జెప్పితిని. ప్రశస్తమైన యభిప్రాయమున్నయెడల దాని నుపమార్థాంతరన్యాసాలంకారములతో మేళవించి దానిని ధారణాయోగ్యముగఁ జేయుటకై నడకయందు వచనముకంటె విశేషభేదములేని వృత్తములలోఁ బూర్వోత్తమకవులు వ్రాసి నిముచియుండిరి. వచనమే ప్రకృతి ననుసరించి ప్రధానమైన నాటకములందు దీర్ఘకాలమున విధిలేక కొన్నిజాతులపద్యముల నుత్తమకవులు స్వీకరింపవలసివచ్చెను. ఏకాదశి నాఁడు శుష్కోపవాసముండవలెను గదా! అయినను ప్రాణదేవుని బాధింపఁదగని హేతువుచే ఫలాహారముమాత్రము సేయవచ్చునని నియమములున్నవి. ఇట్లు నిష్ఠాగరిష్ఠులగువారు కొంచెము మాత్రము జరిపిరి. వారి తరువాతివారు — ఆచారము తక్కువగను నాఁకలి యెక్కువయుఁ గలవారు. ఫలాహారమునుండి యుప్పిడిపిండికి దానినుండి మినపరొట్టెకు దానినుండి పకోడీలకు దానినుండి తేగలకుఁ గ్రమక్రమముగ వివిధభేదాహారరచనాచమత్కృతిని వ్యాపింపఁజేసిరి. అటులే వచనమే యుండఁదగినది! అయిన ధారణాయోగ్యముత్తమాభిప్రాయముల నార్యాదివచనవైఖరీసహితవృత్తములఁ గొన్నిఁటిలో మాత్రమే నాటకముల నుంచవలసిన ట్లుత్తమకవుల వ్రాతలఁబట్టి కనఁబడుచుండఁగా నరసకవితాశక్తి తక్కువ, శబ్దగుంభనాశక్తి యెక్కువఁగల తరువాతికవులు క్రమముగ శార్దూలమునకుఁ బిదప వసంతతిలకకు మంగళమహాశ్రీకి మహాస్రగ్ధరకు దిగంగి కలములు బారవైచి తాళపుఁ

జెప్పలు చేబూన సాహసించిరి. పద్యపాత మేమునఁగ నాటకము ధ్వంసమగునను భయముచేతనే చచ్చిచచ్చి తమకుఁ దప్పనిసరిగ వచనముల నడకగల పద్యములఁ దీసికొనుట తగునని పైకిఁజెప్పకుండ వారి లేఖనవైఖరినిబట్టి యుత్తమకవులు సూచించినారు. "వారట్లు సూచింపనిదే సూచించిరని దురభిప్రాయమును మనము పడుచుండఁ గూడదా" యని యందురేమో? అట్లు కాదు. పాశ్చాత్యదేశీయగ్రంథకర్తలలో నుత్తమోత్తములు ననఁదగువారుకూడ నాటకరచనయందు, నందులోఁ బద్యరచనయందే మనపూర్వులు వెల్లడించిన యీయభిప్రాయమునకుఁ గేవల మనుగుణముగఁ బ్రతిబింబముగ వారియభిప్రాయమును వెల్లడించియుండినయెడల మనపూర్వులీవిషయమున దురభిప్రాయపడినవారైయుండియుండరుకద? వారట్లు సూచించిరని మనము దురభిప్రాయపడియుండఁగూడదుకదా! Addison యిట్లు చెప్పుచున్నాఁడు:—

Aristotle observes that the Iambic verse in the Greek tongue was the most proper for tragedy; because at the same time that it lifted up the discourse from prose, it was that which approached nearer to it than any other verse. For, he says, we may observe that men in ordinary discourse very often speak Iambics without taking notice of it. We may make the same observation of our English Blank verse which often enters into our common discourse though we do not attend to it and is such a medium between rhyme and prose that it seems wonderfully adapted to tragedy.

గ్రీకుభాషలో పద్యభేదము లనేకము లుండఁగా "Iambics" అనునది యొక్కటే నాటకమునకు ముఖ్యముగఁ దగునని మహాధీమంతుఁడగు Aristole చెప్పినాఁడు. అందులకుఁ గారణములు మూఁడు చెప్పినాఁడు. (1) వచనసామాన్యరచనకంటె నీపద్యరచన ఘనతరముగ నుండును. (2) ఇతరపద్యములన్నిటికంటె నిది వచనముతో నెక్కువగఁ బోలియున్నది. (3) మనము సామాన్యసంభాషణములో దీనినే యుపయోగించుచుంటిమని యెఱుఁగకుండ నుపయోగించుచుందుము. వింటిరా? నాటకమునందుండుట కెట్టిపద్యము కావలయును? అత్యంతము వచనమునుబోలియున్న పద్యము కావలయును. ఇది గ్రీకుదేశస్థుల కట్టుబాటు. ఇఁక నింగ్లాండుదేశపుకవులు నాటకరచనయందు Blank verse

అనుపద్యము నుపయోగింతురు. అనేకపద్యస్థానములుండఁగా దీనినే యేల వారుపయోగింపవలెనన్నను? ఇదియుండు విధము సంభాషణములోఁ దెలియకుండ వారుపయోగించుకొందురు. ఇది వచనమని వచనము కాదు. పద్యమని పద్యమునుకాదు. చక్కని యర్థయుక్తస్వరచనా చమత్కారము గలిగి నాటకములకుఁ బరిపూర్ణముగఁ దగియున్నది. దీనియభిప్రాయముగూడ వచనస్థితిని బాహ్యముగఁ జూపుచున్న పద్యమే నాటకమునకుఁ దగినట్లు కనఁబడుచున్నది. ఇంగ్లీషుజాతివారుగాని గ్రీకుజాతివారుగాని నాటకరచనయందేదో యొక్కరీతిపద్యమే యుక్తమని వ్రాసినదే స్వీకరించిరి కాని వివిధపద్యస్థానముల బ్రయోగింపలేదు. కారణమేమి? వివిధపద్యస్థానములను బ్రయోగించుచున్నచో అవి నాటక రసమునకు భంగము—కావలసిన దెట్టిపద్యము? పద్యముకాని పద్యము —వచనముకాని వచనము! అది ఇంగ్లీషున Blank verse.

గ్రీకువారికి "Iambics" ఉన్నది. ఇంగ్లీషువారికి Blank verse ఉన్నది. సంస్కృతభాషలో "ఆర్యావృత్తము, అనుష్టుప్వృత్తము లున్నవి" వీనికిఁ బ్రతిబింబమైనది మనయాంధ్రభాషలో నేమియున్నదని యాలోచింపఁగఁ "తేటగీతి" కనఁబడుచున్నది. దీనికిఁ బ్రాససంబంధము మిక్కిలి తక్కువగఁ గలదు. దీనిలోని పాదములను నియమిత గణ క్రమము లేదు "సూర్యుఁడొక్కఁడు మూఁడు సురరాజులిద్దఱు, దినకరద్వ యంబు "తేటగీత" యని చెప్పఁబడియున్నది. సూర్యులు రెండువిధములు, గలమైన వేసికోవచ్చును. నగణమైన వేసికోవచ్చును. సురరాజు లనేక విధములు. వానిలో మనకిష్టమైనదానినే వేసికోవచ్చును. చివర సూర్యులలో నగణముగాని, గలముగాని యభీష్టముగా వైచుకొనవచ్చును. ఒకగణము తరువాత నొకగణ మవశ్యము రావలయునని నియమము దీనికి లేదు. కనుక దీనికి జన్మసిద్ధమైన యొక్కనడక లేదు. దీనికి మనము దానిలోఁ బ్రయోగించెడు గణములనుబట్టి గమనభేదముల నీయఁ గలము. ఇట్టిగమనభేదములు మిగుల నావశ్యకములు. పాత్రమునకుఁ గల మనస్థితిభేదములఁబట్టి యీగమనభేదము లుండవలయును. ఏకమైనట్టియు మార్పులేనట్టిదియుఁ బద్యమును జెరిపినగాని మార్చుట కవకాశము లేనట్టిదియునగు గమనముగల పద్యముకంటె తేటగీత యన్నివిధముల భేదమగుటచే నిది పద్యముగాదు. వచన మంతకంటె కాదు.

అందుచే నిది Addison చెప్పినట్లు medium between prose and rhyme అయి wonderfully adapted to tragedy అగుచున్నది. దీని కంటె ఛందస్సును వచనమును బోలినపద్యము లేదు. అందుచే నిదియే సర్వవిధముల నాటకరచన కత్యంత మర్హమైయున్నది. అదిగాక దీనిఁ గేవలము వచనమువలెనే నడచునట్లు మనము గణములకూర్పులచేఁ జేయవచ్చును. అట్లే చేయుట తగును. నాటకములోని గీతపద్యములును గీతములవలెఁ జదునఁబోయిన నవి నడువకుండునట్లు వ్రాయవలెను. అవి వచనములని జదువుకొనినప్పుడే యవి నడువవలయును. ఈవచనములకుఁ బద్యత్వము మిగుల విలువగలిగి ధారణా యోగ్యములయిన యభిప్రాయములను వీనిగర్భమున దాచుటకే ఈపద్యములకు వచనత్వము-ప్రకృతి వైఖరికి భిన్నముగ నుండుటకే గీతపద్యమనఁగ నదియొక్కటియే కాదు. దానిని సీసము నాటవెలఁదిని గూడ నుపయోగపరచవచ్చును. వీనిని జదువవలసినప్పు డాయారసభేదోచితకంఠరవ పరిపాకములఁ జదువవల యును. గానధోరణిని బాడఁగూడదు.

నాటకములో నన్నియుఁ బేటగీతములే యైనచో విసుగుగనుండు నని కొందఱందురు. ఇది కేవల మూఢాభిప్రాయము. గానము వినుట కొఱకు గంతులు చూచుటకొఱకు నాటకశాలకు వచ్చిన నరుల కట్లు తోఁచినఁ దోఁచవచ్చును. నాటకశాలయే ప్రపంచము పాత్రములే యందలి నరులని యూహాముతో వచ్చినవాని కెన్నఁడట్లుండదు. మన నాటకములలో నచ్చటచ్చటనున్న గీతపద్యములే విసుగుగలిగించు నెడల నారంభము మొదల లంతమువఱకు నొక్కటే Blank verse పద్యముగల యింగిలీషునాటకము లంతకంటె విసుగుఁగలిగింపవలసినవికావా ! ఈయాక్షేపణము దుష్టప్రబంధపఠనమువలన దుష్టరుచులు దురభిప్రాయములు గలిగిననరులనుండి వెడలునదికావున దీనిని ఖండించుటకంటె నుపేక్షించుటయే యుచితము. ఈరాత్రి చాలాసేపు చెప్పి శ్రమయిచ్చితిని. క్షమింప వేఁడుచున్నాను.

సాక్షి

ఆధ్యాత్మిక విద్యావశ్యకత

జంఘాలశాస్త్రి యిట్లు పలికెను.

ఈనడుమ సువర్ణనీపత్రికలో "సువర్ణలేఖాపత్రికా ప్రశంస" యను శీర్షికక్రింద మన "సాక్షి"ని గూర్చి కొన్ని యంశములు వ్రాయఁబడినవి. సువర్ణనీపత్రికాధిపతు లిట్లు మనయెడ నెనరుచ్చు నీస్వల్పమైన పని గావించినందులకు మనము వారియెడల మిగులఁ గృతజ్ఞతఁ గలవారమై యుండవలయును. ఎవ్వరైన నేదైన నొకపనిఁ జేసినయెడల దానిలో నెక్కడ తప్పు వచ్చునా ఎక్కడ వంక దొరకునా? ఎట్లధిక్షేపింతుమా? యని వేయికనులఁ గనిపెట్టియుండువా రనేకులున్నారు. వెదకి వెదకి యధిక్షేపింప మొదలుపెట్టినయెడల నాక్షేపణాస్పదుఁడు కానివాఁ డెవ్వఁడైన నుండఁగలఁడా! బ్రహ్మజ్ఞులగు వేదవ్యాసులు మొదలు పశుప్రాయుఁడగు పామరాధమునివఱ కందఱు నొక్కవయసను దిట్టనేర్చిన కలము క్రింద దిగదుడుపు కాదా! సర్వజగత్సృష్టికర్తతప్ప సర్వజ్ఞుఁ డెవ్వఁడైన నున్నాఁడా? అంద రల్పజ్ఞులేకదా! మనుజబుద్ధి మిక్కిలి పరిమితి కలది. జ్ఞాన మపారము. అమితగంభీరము అహంభావము లవతలికిఁ ద్రోచి గర్వములు కట్టిపెట్టి యసత్యము నడచిపెట్టి మనసును స్వచ్ఛముగఁ జేసికొని యొక్కనిముస మితరచింతలకు శాంతిఁ జెప్పి యొంటరిగఁ గూర్చుండి కన్నులను మూసికొని "యింతకాలమునుండి యీప్రపంచమున నల్లలాడుచుంటిమిగదా! మనకుఁ దెలిసిన యంశమేది" యని గాఢమైన ప్రశ్నమును మిమ్ము మీరు వైచుకొనుఁడు! వైచికొంటిరా? మంచిది. మీయంతరాత్మ మీకేమని యుత్తరమిచ్చుచున్నది. ఆయుత్తర

మేదియో మీకుఁ దెలిసినజాలు. పైకిఁ జెప్పనక్కఱలేదు. మీరు పైకేల చెప్పనక్కఱలేనిమ మీవ్రెత్తి మొగములే దానిని వెల్లడించుచున్నవి. ఇంతే మనుష్యవిజ్ఞానము; గగనకుసుమము! మరీచికాపేటిక, నపుంసకసంగమము, వంధ్యాపుత్రస్తనము. తెలియనివాఁడు తెలియనట్లుండునా? ఊహూ! ఓ! ఏమిసిస్పములు! ఏమిమొగిసిపాటులు! ఏమి తెగనీలుగులు! ఏమినావోత్పత్తిఖనములు! ఏమిరాద్ధాంతపూర్వపక్షరామణీయకతలు! ఏమిప్రశ్నాప్రశ్నలు! సూర్యగోళములో గంధకపు గనులున్నవనియుఁ జంద్రునిలో సస్యశ్యామలము ఉన్నవనియు, వెలుతురు నిముషమున కిన్ని వేలమైళ్లు ప్రయాణమొనర్చుననియు ఖగోళశాస్త్రజ్ఞుఁడు నిర్వచించునుగదా! ఆశాస్త్రజ్ఞుని నిలువఁబెట్టి "నాయనా! వెలుతురనఁగ నేమో నాకుఁ దెలియును. అది యేమిటి? ఎట్లు గలుగును" అని యాతని మన మడుగుదుమేని "కెమికల్ కాంబినేషన్" అని "ల్యూమినస్ బాడీ" యని "ఆప్టిక్"లని "ఈథర్" అని "రెటినా" అని ఏమేమో చాటు భాషతో గ్రంథము నేలవేయు నారంభించును. "తెలియనిమాటనొక్కదానిని దెలుపుమని యడిగితినిగదా! ఇన్ని తెలియనిమాటలు నా మొగమునఁ గొట్టుచుంటివేమి నాయనా! నన్నొక మెట్టుపై కెక్కించలేకపోయితివి సరిగదా! దిగఁ ద్రోయుచుంటివి కూడనా? చాలు నమస్కారము" అని మన మాతని యొద్దనుండి సెలవుతీసికొనవలసివచ్చును. ఈ గోళము లెక్కడనో దూరమున నుండుటచేత వానితత్త్వము మనకు బాగుగఁ దెలియకపోయి యుండవచ్చునని మన మనుకొనుట కవకాశమున్నది. మనము నిత్యము చూచుచున్న వస్తువులఁ గూర్చి మన కేమాత్రము జ్ఞానమున్నదో కనుఁగొందము. ఈ క్రిందిచిత్రమును బరిశీలించుఁడు.

The sinor Nardo recounts the results of experiments made on his own person in the transplantation of hair and relates that by transplanting quickly a hair, with its root, from a pore of his head into a pore of his chest, easily to be accom-plished by widening the pore some what with the point of the needle, introducing the root with nicety and exciting within the pore itself, by friction, a slight degree of inflam-mation the hair takes root, continues to vegetate and grows

in due season changes colour becomes white and falls. Ten thousand wonderful things.

తలపై వెంట్రుకను మొదటితోఁదీసి గుండెలపైఁ బ్రాతినయెడల నక్కడ నది వేళునాటికొని గొడుగువలె దీని ముఖ్యాభిప్రాయము. ఇది యొక ప్రకృతిశాస్త్రవిద్వాంసుఁడు చెప్పియుండెను. ఈతఁడు రోమశాస్త్ర మందు ప్రసిద్ధకనిపుండునో సాంకేతిక్యముగూడఁ గలవాఁడై యుండినట్లు తోఁచును. "వెంట్రుకయన నేమి? అది గొట్టముగును?" అని యీతని నడుగ నాతఁ డావిషయమునమాత్ర మితరులకంటెఁ దెలిసిన వాఁడు కాఁడు. పైని రెండుగదులు, క్రింద రెండుగదు లుండుననియు వీని నడుమ నొకవైపుననే లేఖచు తలుపులున్నవనియు నవి నిముసమునకిన్ని మాఱులు కొట్టుకొనుననియు శారీరశాస్త్రవేత్త హృదయకోశవర్ణన మొనర్చునుగాని మొదటఁ గొట్టుకొనుటకుఁ గారణమేమని యడుగ నూరకుండును. ఒక కవి యీవిషయమున నిట్లు పలుకుచున్నాఁడు.

గీ. మనకుఁ దెలిసిన దేదయిన మహిని గలదె?
ఇదిగో పుష్పము! పూవన నేమి! యోహో!
ఎట్లుపుట్టెన? దూహాహా! ఇట్టిరంగు
లెటుకలిగెనూఁహా! యేవస్తువిద్ది? యోహో.

మనము యథార్థముగఁ బైచాయఁజూచి యదియే వస్తువనుకొనుచున్నాము; ఒడ్డుపొడవు వెడలుపుఁ జూచి వస్తువనుకొనుచున్నాము. వస్తువు మనసులోఁ గలిగించినమార్పులే మనము వస్తువుగ గ్రహించుచున్నాము. వస్తువికారములను దెలిసి వస్తువు తెలిసినదని మోసపడుచున్నాము. మనజ్ఞానము; మిథ్యాజ్ఞానము. ఛాయను జూచి వస్తువని భ్రమించుట జ్ఞానమగునా? తోలుబొమ్మలను జూచి నరులని యనుకొనుట జ్ఞానమగునా? ఇంద్రజాలములోని పదార్థములను బరమార్థములని తలఁచుట జ్ఞానమగునా? స్వప్నానుభవములను సత్యమని తలపోయుట జ్ఞానమగునా? మనదరినున్న యన్నివస్తువులు మనము నిత్యము చూచుచున్నవే! చూచుచుంటిమని యనుకొనుచున్నవే! కాని యేవస్తువును మనము చూచుటయే లేదు. చూచుచుంటిమని యనుకొనుచున్న దేదో యది వస్తువుకాదు. పట్టిది. మనచుట్టునున్న యన్నిపదార్థములు మన మనుదినము తెలిసికొనుచున్నవే! తెలిసికొనుచుంటిమని యనుకొను

చున్నవే! కాని యేపదార్థమును మనము తెలిసికొనుటయే లేదు. తెలిసి కొంటిమని యనుకొనుచున్నదేదో యది పదార్థముకాదు. ఆ యథార్థము—ఇట్లు వినకున్నను, వినుచుంటిమని, తాకకున్నను దాఁకుచుంటిమని, చూడకున్నను జూచుచుంటిమని, తెలియకున్నను దెలియుచుంటిమని మనము మహామోహమున ననుకొనుచుండెడి వస్తువుల కేవో పేరులుపెట్టి యేవోగుణములు వానికున్నట్లు నిర్ధారణపఱచి వానియథార్థతత్త్వములను బూర్ణముగ తెలిసినవారివలెనే వానిని మనయైహికప్రయోజనములందుపయోగించుకొందుము. ఒకకవి యిట్లు పలుకును.

గీ. వస్తుయాథార్థ్య మెఱుఁగక వస్తువునకు
నేదొసంజ్ఞను మనముంచి యొఱిఁగినట్టు
లల్లలాడుదు మిదియంత యైంద్రజాల
మందు దుముకులాడెడు బొమ్మలాటకాదె ?
స్వప్నమునకంటె స్వప్నమై సత్యముగను
మాయకును మాయయగుచు నమ్మకముగాఁగ
శూన్యమునకంటె శూన్యమై సుస్థిరముగఁ
గనఁబడెడు దీని నేమని యనఁగవచ్చు !

ఆహా! మొదలు తుదలేనితంత్రము! మోసములన్నిటిలో మిగుల మోసము! మాయలన్నిటిలో మహామాయ! విడరాని పెద్దచిక్కు! పరమప్రీతికరమగు బంధము! తేజోమయమగు నంధత్వము! కోమలతమమగు గొంతుకోఁత! అనిర్వచనీయవ్యాపారము! అవాఙ్మానసగోచరము కాని యీతంత్ర మందఱు నెఱుఁగుదురు. తెలిసినవాఁ డొక్కడును లేఁడు. అత్యంతమూఢున కందఱికంటె బాగుగఁ దెలియును. ఈ మాఢ్యము తగ్గినకొలఁది యామౌఢ్యము హెచ్చును. గ్రీసుదేశమున మహాధీశాలియని యెన్నఁబడిన "సోక్రటీస్" అను వేదాంతవిజ్ఞానసంపన్నునియొద్దకుఁ గొందఱు జనులేతెంచి "ధీమంతులలో నిన్నగ్రగణ్యునిగా జనులందఱైకకంఠ్యముగ నంగీకరించిరికదా! అందులకుఁ గారణ మేమి ?" యని యడిగిరి. "నాకేమియుఁ దెలియదనుసంగతి నాకుఁ దెలియును గావున నన్ను ధీశాలి యని జనులెన్నుచున్నారు" అని యాతఁడు ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. చూచితిరా! ఇచ్చట జ్ఞానసంపద యనఁగ

నెద్ది ? ప్రాపంచిక తంత్రము తనకుఁ దెలియలేదనుసంగతి తెలియుట.
అనఁగఁ దెలియకపోవుటను తెలిసికొనుటయునగుచు. తెలియుటనే
తెలియుట సిద్ధించినగూడ నట్టి తెలివికిఁ బరిమితిఁగూర్చునా ? అనఁగఁ
బ్రపంచసృష్టితంత్రరహస్య మొకనికిఁ దెలియును. అది తెలియునను
సంగతియు నతనికిఁ దెలియును. అట్టివాని తెలివి యెంత తెలివియో !
అతఁడే జ్ఞానస్వరూపుఁడు కాఁడా ! అతఁడే లోకాతీతుఁడు కాఁడా ?
అతఁడే జీవన్ముక్తుఁడు కాఁడా ! ప్రస్తుతమున మనవారియవస్థ యెటు
లున్నది ? వారికేమి యీ సంగతి తెలియదు. తెలియదను సంగతియైన
వారికిఁ దెలియదు. మొదలే తెలియకపోవుట. పిదప నట్టి యజ్ఞానావస్థను
దెలియకపోవుటయున్న దున్నది. అనఁగఁ దెలియకపోవుటను దెలియక
పోవుటగూడ నున్నది. ఇదియే [illegible] ముసుఁగుపై
ముసుఁగు ! అజ్ఞానద్వైగుణ్యము. మాయయను బొంతకప్పు ! ఇక్క-
డకు మూఁడైనవి. తెలియుట తెలియుట తెలియుట. తెలియకపోవుట
తెలియుట తెలియుట తెలియకపోవుట తెలియకపోవుట తెలియక
పోవుట ! ఇఁక మరియొక యవస్థగూడ నున్నది అది యేమనఁ తెలియుట
తెలియకపోవుట-తెలియకపోవుట ఒకనికిఁ దేలుమంత్రము దెలియును.
కాని తెలియుననిసంగతి తనకుఁ దెలియదు. అట్టిచో నది యజ్ఞానమే
కాదా ! ఇట్టియవస్థ యుండ గలదాయని మీకు సందేహము కలుగ
వచ్చును. ఇది తేలుమంత్రమని చెప్పకుండ నొకనిచే దానిని మనము
వల్లింపఁజేయఁగూడదా ? అప్పు డతనికిఁ దేలుమంత్రము వచ్చినదై
యుండదా ? అది తేలుమంత్రమని యాతనికిఁ దెలియనప్పు డట్టి తెలివి
లేమికంటె భిన్న మెట్లు ? అదియుఁగూడ నజ్ఞానమే. ఆత్మ పరబ్రహ్మమని
యద్వైతుఁ డెఱుఁగును. తానే బ్రహ్మమని యాతఁ డెఱుఁగును.
ఎట్లెఱుఁగును? గురుఁడటు బోధించుటవలన—శ్రుతియట్లు శాసించుట
వలన. ఈయెఱుకమాత్రమే విజ్ఞానమగునా ? కానేరదు. తానే—
బ్రహ్మము—ఈ రెండుమాటల కర్థము తెలియుటతోడనే బ్రహ్మైక్య
దశ సిద్ధించునా ? అనేకజన్మము లెడతెఱపి లేకుండ వేదవిహితములగు
సర్వవిధుల నాచరించి చిత్తశుద్ధి విరాగతాదులొంది యందువలన భక్త్యం
కురమును గాంచి దానిని బెంచి క్రమక్రమముగ బలపఱచి పుష్పింపఁ
జేసి తుదకు ఫలింపఁజేసి ఆ పండు మంచిపరిపక్వదశ నొందునప్పుడు దాని

నుండి వెడలు ననుభవైకవేద్యమగు మహాపరిమళము నాస్వాదించి దానితోఁ జిరకాలము కలసిమెలసి యాయనుభవమును వ్యాపింపఁజేసి కొని—సర్వదిక్కుల నాక్రమించినది, అనిర్వచనీయమైనది—అద్వితీయమైనది—అగమ్యగోచరమైనది, అఖిలజగద్వ్యాప్తమైనదియు నగు నాపరమశక్తితో నైక్యమొందుటకు సాధ్యమగునేమో కాని ప్రపంచమనఁగ నేమో తెలియక తాను బ్రపంచమునకంటె భిన్నుఁడెట్లో యది యంతకంటెఁ దెలియక, తానెవఁడో మొదలే తెలియక, బ్రహ్మమనఁగ నేమిటో బొత్తిగఁ దెలియక యీజ్ఞానసంభారమునకుఁ గావలసిన సాధన సామగ్రిని సంపాదించుట యేమియుఁ దెలియక, అహంబ్రహ్మశబ్దములకు వర్ణక్రమము దెలిసినంతనే నరుఁడు పరమజ్ఞానావస్థ నొందఁగలఁడా! లేదు. శబ్దజ్ఞానము ప్రధానముకాదు. ఆయెఱుకయే యెఱుకకాదు. అనుభవజ్ఞాన ముండవలయును. అనుసంధానతేజ ముండవలయును. అవి లేనియెడల నట్టియవస్థ యజ్ఞానముకంటె భిన్నముకాదు.

అయ్యయ్యో! ఈమాటలు వింతలుగనున్నవే! ప్రపంచమునఁ గొమ్ములు తిరిగిన విద్వాంసు లున్నారే! తర్క-వ్యాకరణాదిశాస్త్రజ్ఞాననిక్షేపు లున్నారే! జంగమజ్ఞానావతారము లున్నారే! కఠినశాస్త్రీయ పరీక్షలలోఁ గడతేరి పతకములను బత్రికలను గడించినవారున్నారే! ప్రకృతిశాస్త్రపాండిత్య ప్రభావమున ననేక నూతనరహస్యములను గనిపెట్టిన జగత్ప్రసిద్ధ ప్రతిభాప్రపూర్ణులున్నారే! చిత్రవిచిత్రానేక యంత్రనిర్మాణచాకచక్యధురంధరులున్నారే! అసాధ్యములని యెంచఁబడిన పనులను సాధించుమేధాసనాధులున్నారే! వీరందఱు జ్ఞానసంపన్నులుకారా! ఎక్కడఁ జూచినఁ గళాశాలలే! ధూమశకటస్థానములే! కర్మాగారములే! నక్షత్రదర్శనశాలలే! చిత్రవస్తుప్రదర్శన మందిరములే! తంత్రీవార్తాభవనములే! ఇటు లెన్ని చెప్పఁగలము? నాగరికతయు శాస్త్రజ్ఞానకళయుఁ జేయిచేయి బట్టుకొని యెల్లెడల నవ్వులు పువ్వులు వన్నెలు చిన్నెలు మణులు కాసులు వెదఁజల్లుచు వర్షించుచుఁ దేజోమయస్వరూపములతో నాట్యమాడుచున్నవిగదా! తెక్కలీయని భగవంతుని లోపములఁ దీర్పఁదలఁచి బంధుమిత్రాదులతో నరు లాకసమున నెగురుచున్నారుకదా! పాలసులీయని నటువలోపమును దిద్దఁ దలచి మహాసముద్రములలో నరులు గంటలకొలఁది నిండ్లలోవలె

నివసించుచున్నారుకదా. పాతాళగంగను జొట్టుచేతఁ బట్టి పైకిలాగఁగల
పటిష్ఠతచే జనులు ప్రకాశించుచున్నారుకదా! వాఁకిటలోనుండి దొడ్డి
వఱకుఁ గష్టముగాని వినఁబడనేరని కంఠరవము మైళ్లదూరముననైన
స్పష్టముగ వినఁబడుచున్నదికదా! పైస్వరూపమును జూచుటకే భగవం
తుఁడు మనకుఁ గనులిచ్చియుండ నాంతస్స్వరూపమును జూచుటకుఁ
గూడ సాధనలను జనులు సంపాదించుకొనిరికదా! చచ్చినవారి గాత్రవైఖ
రుల నొడలకుఁ గట్టి కంఠవైఖరుల గొట్టములఁ బెట్టుచున్నారుకాదా!
గాజుగోడలపైఁ గాకరకాయలు కాయుచున్నవి కదా! ఏడంతస్తుల
మేడలు నూరంతస్తులవఱ కెగబ్రాకుచున్నవికదా! ఒకనిహృదయకోశము
మఱియొకని రొమ్ములోఁ గొట్టుకొనుచున్నదికదా! ప్రొఫెసరు రామమూర్తిమేశ్వ
రుని నెత్తిపైఁ జీలగొట్టి యాతని బ్రాసుక్ష్మత నాపనట్లు మిక్కిలి విస్తార
ముగఁ బొడుగగువాని గొడుగును మొదలులోని బీజమునుదీసి యాపు
చున్నారుగదా! పిసుగుపాలు పుష్పపుతేటకంటె మాధుర్యముగలదిగఁ
జేయఁబడుటచే దాని దానుడఁగినదికదా! దూరము నిస్సారమైనది
కదా! కాలమునరుసము చెప్పఁబడినదికదా! అగ్నిదేవుఁడా శ్రయాశత్వ
ఘాటిని ద్యజించి ప్రచ్ఛన్నుఁడై యంగిజేబులలో దాఁగుచున్నాఁడుకదా!
హృదయములనుండు ననురాగాద్యనుభవభేదములను కాగితముపై
వ్రాసిచూపఁగల చలపాదియంత్రమొక్కటి దాపురించి భార్యాభర్తల
గుట్టులు బట్టబయలుసేయుచున్నదికదా! శుక్రశోణితము లనేకవిధ
మయిన భాగములుగఁ గలిపి గాలివానని ప్రదేశమున స్త్రీగర్భమున కుచి
తమగు వేడిమిని దానియందుఁ బ్రవేశపెట్టి ప్రత్యక్షసృష్టితంత్రమునకు
ప్రకృతిశాస్త్రజ్ఞులు ప్రయత్నించుచున్నారు. ఇదికూడఁ గొనసాగిన
యొడల బ్రహ్మత్వము నపేక్షించి పాటులుపడుచున్న మానుతినోట నిక
మట్టియేకదా! బమ్మగాని కింక "బ్రహ్మపుపహానుము" వ్రాయుటయే యవ
శిష్టముగ నుండునుగదా! ఇంతకంటె శాస్త్రజ్ఞానమునకుఁ బారమేది?
ఇంతకంటె మనుజబుద్ధి కవధియేమి?

కాని యిట్టిశాస్త్రజ్ఞానము మనకెట్లుపయోగించుచున్నదో
కొంచెము యోచింతము. ధూమశకటనిర్మాణమువలన దూరదేశమునుండి
ధాన్యాదులు వచ్చుచున్నవి. క్షామబాధ లేకుండఁ దినుచున్నాము. కడు
పులు గట్టిపడుచున్నవి. ఫలములు పానకము లనేకములుగూడ వచ్చుట

చేతఁ జిత్రచిత్రాహారముల కలవాటుపడుచున్నాము. రుచిగ్రహణశక్తి యొరదీసినకత్తివలె మిగుల వాడిగలదియైనది. రుచు లూసరవెల్లిరంగులవలె నట్టియట్టె భేదించుచున్నవి. మిక్కిలి సున్నితము లగుచున్నవి. వింత పదార్థములనే కాని లక్ష్యపెట్టకయున్నవి. ఏయాహారవస్తువుల నెట్లుగా మేళవించుటవలనఁ బ్రబలరుచి యుద్భవింపఁగలదో యామార్గములను గనిపెట్టుచు బుద్ధి జిహ్వకుఁ గార్యదర్శియై పనిచేయుచున్నది. ఇంకను "విస్కీ, బ్రాండి" మొదలగు వింతవింత మదద్రవ్యములు వచ్చుచున్నవి. వీనిని బ్రథమమున భోజనాత్పూర్వమునో నడిమిభాగముననో జఠరదీప్తికై యౌషధప్రాయముగఁ దీసికొనుచున్నాము. తరువాత సీసాలు వరుసపెట్టున వంపుపెట్టుచున్నను నోటికిఁ గంపే మిగిలెను గాని మనసునకుఁ దృప్తితగ్గుటలేదు; త్రాగుడుతోఁ దిండియెక్కువ. తిండి యెక్కువతోఁ ద్రాగుడెక్కువ యగుచున్నది. జిహ్వ జుఱ్ఱుమనుచున్నది. కడుపు గఱ్ఱుమనుచున్నది. తల గిఱ్ఱుమనుచున్నది. ఖగోళశాస్త్రజ్ఞానము నౌకాయాత్రకు మిక్కిలి ప్రయోజనకారియైనది. అందువలన "మకాఛస్టరుమల్లులు" పృష్ఠములపై, జీలుగుబుట్టలు శిరములపైఁ, దోలుపాదులు వ్రేళ్లపై, గాజురాలు కన్నులపై నవతరించుచున్నవి. గాత్రసౌందర్యము లిట్లు ఘనము లగుచున్నవి. దూరఖండములతో వ్యాపారములు బహుళము లగుచున్నవి. మణివృద్ధితోఁ దమవృద్ధియగుచున్నది. బంగారము హెచ్చుగుకొలఁది సింగారము హెచ్చుగుచున్నది. సంపద లెదిగినకొలఁది సాత్వికము తగ్గుచున్నది. సౌఖ్యవాంఛ హెచ్చుగుచున్నది. ఇఁక విద్యుచ్ఛక్తి తంత్రీవార్తలలో శకటములలోఁ దదితరయంత్రములలోఁ బ్రవేశించి జనసంఘమునకు సామాన్యముగ సౌఖ్యాధిక్యమును గలుగఁజేయుటయేగాక భాగ్యవంతుల గృహములఁ బ్రవేశించి విసరుచున్నది. దీపములు వెలిఁగించుచున్నది. బట్ట లుదుకుచున్నది. వళ్లు పట్టుచున్నది. ఇల్లూడ్చుచున్నది. నీరు చల్లుచున్నది. బుజములపై కెక్కించుకొని మేడలమీఁదికిఁ దీసికొని పోవుచున్నది. దాసిపనులే కాదు. చాకలిపనులే కాదు; మంగలిపనులే కాదు; వాహకులపనులే కాదు; అవి యివి యనక యన్నిపనులు విసువులేకుండ విరామములేకుండ వేల బానిసలపెట్టునఁ జేయుచున్నది. మనుజు లీయుపచారపరంపరలో మహాసౌఖ్యమునఁ దేలుచున్నారు. ఇంత విద్యుచ్ఛక్తియే మాత్రలందు ద్రావ

కములందు దూరి గర్తమునను గీర్తి హ్రాసమునకుఁ బాటవము, మోసమునకు బ్రథను, నరములకు బింకమును గలుగఁజేయుచున్నది.

జనుల కెన్నఁగని సౌఖ్యము లనేకవిధములఁ బ్రబలుచున్నవి. తిండిపోతులై, గానప్రియులై, ధూమగుచ్ఛపరిమళకాంక్షులై, తాంబూలదాసులై మద్యపానలోలురై నృత్యకౌశల్యమోహితులై పుష్పవాసాది పరిమళగంధాంధులై దేహాలంకారాసక్తులై బహుభోగానుభవసంభ్రమపరాయణులై నజస్వమానాభిమానశ్రద్ధాహీనులై శాస్త్రీయపండితులు వారిశిష్యులు శిష్యానుశిష్యులు ప్రాకృతికసౌఖ్యములను బహుమానాధిని బొంది యున్నారు. పాటుపడుట కోపిక లేదు. కోపములో పౌరుషము లేదు. కష్టములోఁ దాలిమి లేదు. దుర్వ్యసనములం దసహనము లేదు. ఉపవాసమునకు శక్తి లేదు. తిండిలో నియమము లేదు. బ్రహ్మచర్యమున దీక్ష లేదు. గార్హస్థ్యమునఁ గట్టు లేదు. నోటికి హద్దు లేదు. బంధువులం దభిమానము లేదు. మిత్రులందుఁ బ్రేమము లేదు. ఎంతసేపు తానుఁ దన సింగారము, తనసుఖము, తనయుపభోగము, తనగొప్ప, తనకీర్తి, తనధనము, తన దేవులాటయే కాని పరచింతయనునది లేదు.

జను లిట్లు సకలసుఖభోగతత్పరులై బ్రతుకుచుండ నీ కీకన్నుకుట్టేల యని మీరు నన్ను నిందింతురేమో! జను లిట్లు సౌఖ్యపడుటఁ జూచి నేనుగూడ సంతసించుచు నేయున్నాను. అసూయ నొందుట లేదు.

కాని నాయనలారా! మనజీవయాత్రకు ఫలమింతే! నోటిలోఁ జుట్టను బెట్టుకొనుట—చేతిలో 'బ్రాంది' బుడ్డిని బట్టుకొనుట—పెట్టెలో సంచులు మూటఁగట్టుకొనుట—ప్రక్కలో భార్యలఁ బండఁబెట్టుకొనుట—ఇంతే! మన బ్రతు కింతసుఖమునా! ఇంకపనిలేదనా! హరిహరీ! ఆహారనిద్రాదులతో నింక నాగ్యానపాంగమే! అటుపైన నింకేమియు లేదా? అటులైన గడ్డి దిని సుఖించు పశువుకంటె 'గాసి' త్రాగి వెగటుపడు మీ రెట్లు ఘనులు? కుళ్లుబురదలోఁబడి యొడలు మఱచి గుఱ్ఱుపెట్టి హాయిగ నిద్రింప నిద్రించుపందికంటె హంసతూలికాతల్పముపై నట్టిట్టు నిదుర రాక పొరలాడు మీ రెట్లు ఘనులు! ఋతుకాలమునఁ బరిమితరతియొనర్చు వీథిలోని గాడిదెలు, కుక్కలకంటె, నిరంతరసంగమసంకల్పమున కుపక్రమించి మదనకామేశ్వరాదులను మర్దనాదుల నుపయోగపఱచు మీ రెట్లుఘనులు! అయ్యయ్యో! గేదెలు, గాడిదెలు,

కుక్కలు, పందులుకూడ మనకంటె యోగ్యతరజీవనములయినట్లు కనఁబడుచున్నవిగదా! అయ్యయ్యో! అనఁగూడనిమాట యనవలసివచ్చెను. హరిహరీ! వినఁగూడనిమాట వినవలసివచ్చెను. ఆహాహా! బ్రదుకఁగూడని బ్రదుకులు బ్రదుకుచుంటిమికదా! ఇప్పుడైన లెంపలు వైచుకొనఁడెగదా! ఐహికసౌఖ్యపరంపరా ప్రవాహమున నట్టెకొట్టుకొని పోవుచుండునప్పుడు రవంత కాలూది నిలువఁబడి యావడినుండి కొంచెము వెలుపలకు వచ్చి యింద్రియవ్యాపారములను గొంతనుఅలించి చిత్తమును గాసంత కుదుటఁబఱచుకొని 'నేనెక్కడనున్నాను? ఏమిచేయుచున్నాను? నేనెవఁడను? ఎందులకిక్కడనుంటిని? నాకును బ్రపంచమునకేమిసంబంధము? నేనేమిచేయవలసినది?' యని గట్టిగఁబట్టువలతో మనలమనము ప్రశ్నించుకొనఁదగదా? మనసును బైకిఁ బోనీయకుండ సాధ్యమైనంతవఱ కరికట్టి కంటిచూపునుగూడ వీలగునంతవఱకు లోనికే పఱపి తన్నుఁదా బరీక్షించుకొనఁదగదా? అట్లు పరీక్షించుకొని పరీక్షించుకొని, సుఖమువెంట పరుగెత్తుటలు, నది చిక్కకుండ దప్పించుకొని దూకుటలు, దానికై వగర్చుచు నెగురుటలు, అదియింకెవ్వనికో చేఁ జిక్కెనని వెక్కివెక్కి యేడ్చుటలు, కన్నులు తుడుచుకొని మఱియొక కొఱపిదయ్యపు సుఖమును వెంబడించుటలు, తోరమునఁ జూచిన, నగ్గుజగ్గు, తళుకు తపర, హొరగు హొయలు, తీఁ సుఖము జేఁబడినతరువాత దానియందుఁ గానఁబడకుండుటచే నొకటి రెండావృత్తులెట్లో యనుభవమైనపిదప నది రోఁతగనున్నదని పరిహరించుటలు, నెంతసేపేమోకాని గుండెలు కొట్టుకొని కాళ్లువిఱుగఁగొట్టుకొని చేతులు ముందునకుఁ బెట్టుకొని సుఖమును బట్టుకొనఁ బ్రయత్నించు పరుగులాటలలో నురుకులాటలలోఁ గూలుటలలోఁ బండ్లువిఱుగఁబడుటలలోనున్న సుఖమేదో యదియే కాని యంతకంటె నేదియు లేకపోయెనేయని నెత్తిగొట్టుకొని యేడ్చుటలు మొదలగు గడబిడలు, దడబడలు హుటాహుటులు గంద్రగోళములు లేకుండ నొకవిధమగు శాంతి నిశ్చలమై, నిబిడమై, నిశ్శబ్దమైన యొకవిధమగుస్వస్థత—లోననిప్పుడే విశ్వ్రమముగఁ గనఁబడుచున్నదని సంతసింపఁదగదా? ముత్యాలదండ తలపైనుండ నీటఁబుట్టినవగుటచే నాకారసామాన్యముచే బుద్బుదములను ముత్యములని భ్రమించి నీటఁబడి కెక్కు కెక్కుమనిచేయిచాపి పట్టుకొనఁబోవఁగ టప్పునకుండఁ బెల్లి

పోయి శూన్యములయినమాయమంత్రముల మహేంద్రజాలమునఁ బడి వయసంత నల్లకావు చేసికొంటిమిగదా ? అని నిశ్చలపశ్చాత్తాప మొందఁదగదా? ఈమాత్రపు స్వల్పప్రయత్నమునకే విలక్షణమగు నిత్యశాంతి లోకులఁ గలుగుచుండఁగ నీక నిందావిషయమ్ము దీక్షవహించి సహా రింతప్రశాంతి నొందుదురా? ఎంత నిశ్చలానందము నొందుదురో యనుకొని యత్నము మొట్టమొదట కాలోచించుకొనఁదగదా!

ఇన్నివిద్యలు ప్రజలు చదివిరికదా! ఇన్ని యంత్రములు సృష్టించిరి గదా! ఇంతజ్ఞానాభివృద్ధి నొందిరికదా! ఏమి యీవింత! కుదురవలసిన మనశ్శాంతి కుదురదాయెను. నానాటికి నతిశయించుచు గొట్టుకొనిపోయి శాంతికి దూరముగఁ బోవుటకు కడ సిద్ధించుచు ఎందుచేత? ఈవిద్యలు దొంగవిద్యలు—ఈయంత్రములు పొట్టకూటి తంత్రములు—ఈ జ్ఞానము మిథ్యాజ్ఞానము—ప్రపంచరహస్యములఁ దెలిసికొనుట కిది మార్గముకాదు. పరహస్యము విడిచిన నన్ని రహస్యములు దెలియునో, యే చిక్కుఁ దీసిన నన్ని చిక్కులు నూడునో, యేముడివిప్పిన నన్నిముళ్లు తమంతఁ దాము విడిపోవునో, ఏవిద్య నేర్చిన నన్ని విద్యలు నిరభ్యాస పూర్వకముగ సిద్ధించునో యది దెలియకయున్నది. చింతచెట్టును గొట్టఁ దలఁచినవాఁడు తల్లివేరును దెగఁద్రెంచవలయునుగాని చిగురాకు ద్రుంచ నారంభించిన నెంతకాలమునకు దీరఁగలఁడు. అంతేకాదు దూసినను నైన లాభమేమి? ఆవిద్య యేదో మన వేదఋషులు కనిపెట్టియున్నారు. కాని వారు మనవారని చెప్పుకొనుట వారికి మనకుఁ గూడ సిగ్గగుచున్నది. మనము సంధ్యావందనప్రవరలలో నా వేదఋషులను నార్యులను మనవంశ పూర్వకర్తలుగ స్మరించుకొనుచున్నను మన మార్యులము కామని యిప్పుడొక వంశవిచ్ఛేదక సిద్ధాంతము తలచూపుచున్నది. ఎటులయినఁ గానిండు. మనము నరులమని యొప్పుకొనిన నంతేచాలును. తారకసాధన మపేక్షింపవలసిన మన కార్యుల బోధనము తప్పదు. వారు ధీదార్ఢ్యముచేఁ దపస్సామర్థ్యము నాధ్యాత్మికవిద్య గనిపెట్టి బోధించిరి. ఋషులు మన కిట్లొసర్చిన మేలును గొనియాడ నేను సమర్థుఁడనుగాను. Max Muller గారు "India what it teaches" అను గ్రంథములో 6 వ పేజీలో నిట్లు చెప్పుచున్నారు.

If I were asked under what sky the human mind has most fully developed some of its choicest gifts, has most deeply pondered on the greatest problems of life and has found solutions of some of them which well deserve the attention even of those who have studied Plato and Kant—I should point to India. And if I were to ask myself from what literature we, here in Europe, we, who have been nurtured almost exclusively on the thoughts of Greeks and Romans and of one seme tic race, the jews, may draw that corrective which is most wanted in order to make our inner life more perfect, more comprehensive, more universal in fact more truly human, a life, not for this life only, but a transfigured and eternal life, again, I should point to India—

"ఐహికాముష్మికసాధనసంపత్తికి హిందూదేశ మితరులకు మార్గదర్శిగా నున్నదని ముఖ్యాభిప్రాయము. చూచితిరా ? దీప మిల్లంతయు వ్యాపించి ప్రకాశించుచున్నది. దీపస్తంభమునొద్దనున్న మనకుఁ గ్రీనీడ ప్రాప్తమేకదా! మరి 25-వ పేజీలోఁ దిరుగ నిట్లు చెప్పుచున్నారు.

"We find in that language such a compound for instance as 'as asmi I am.' What would other languages give for such a pure concept as I am. They may say I stand or live or I grow or I turn but it is given to few languages only to be able to say I am. To us nothing seems more natural than the auxiliary I am; but, in reality, no work of art has required greatest efforts than this little word I am" ఆత్మ శాశ్వతమని మనవారు కనిపెట్టినారని దీని ముఖ్యాభిప్రాయము.

మనతాతలు ముత్తాతలు స్నానసంధ్యాదు లొనర్చుకొని పవిత్రముగఁ గూరుచుండి యుపనిషత్తులఁ బఠించెడు వాడుకఁగలవారు. అదిగాక వానిని వ్రాసినయెడలఁగూడఁ బుణ్యమనియుం నవి మఱెంత జ్ఞప్తియందు దాఁకొనుననియుఁ దమతరువాతవారు వానిని దేవతార్చనవుఁ బీటలపైఁబెట్టి పూజించుకొందురనియుఁ దాళపత్రసంపుటములు

వానిని వ్రాసిన స్మృతికర్తయగు యాజ్ఞవల్క్యాదులు కోర్టుగూట్లలో ప్రేలాడు నులక త్రాటి బిగింపుగల తమ్ముఁ మాన్యమూర్త్యాభిషేకమును నెలుకపెంట పూలపూజయుఁ బొందుచున్న కాటియానులకట్టలు చెప్పక చెప్పుచున్నవి. ఇంగ్లండులోని న్యాయవితంతువుల సభలయందే నిపుణులగుల పుట్టలయిన భద్రముగ నింక నుంచఁబడియుండెనని యూహింపవలసియుండును. ఈ పనికిమాలిన వెంటలనే చెదలంటనీయక మీరుకున్నను— పాశ్చాత్య దేశీయులు పరిశీలించి, పరిశోధించి— వానిలోని యద్వితీయ తేజః పుంజములగు బ్రహ్మమణిరాజములను గ్రహించి కన్నులకద్దుకొని శిర ముల నుంచుకొని తమజాతులకుఁ దమభాషలకు నమూల్యాలంకార ములుగఁ జేసికొని—"భరతఖండము మాకిచ్చిన తలుగఁదగని—విలువ నెఱుఁగఁదగని—యాస్తియిది" యని ప్రాక్పశ్చిమ సముద్రములు దాఁటిపోవు మహాఘోషముతోఁ బట్టజాలనిసంతోషమునఁ బలుకుచుం డఁగా నట్టిభారతీయస్మృలబిడ్డలమైన మనమేమిచేయుచున్నాము? చెప్పనా? ఆగ్రంథములేవో మనము చూచుటలేదు. వానిని వినుటలేదు. వానిని దలఁచుటలేదు. కొంటెకొక్కఁడెవఁడైనఁ వానిని జదివినయెడల మూర్ఖుఁ డని వానిని బూతులు తిట్టుచున్నాము. ఆగ్రంథములు వట్టితప్పుల తడక లనుచున్నాము. కార్యకారణ సంబంధశూన్యము లనుచున్నాము. దురభిప్రాయదుష్టము లనుచున్నాము. పనికిరాని ప్రేలాపములని కారులఱచుచున్నాము. వానినిరచించిన గ్రంథకర్తలు లేరనుచున్నాము. వారు మావంశకర్తలు గారనుచున్నాము. వారికి మాకెక్కడను సంబంధము లేదనుచున్నాము. మాపరువునకు నాయన మావాండ్రనుట తగదనుచున్నాము. ఆహా! ప్రపంచమున మనయంతవారము మనమే! నిశ్చయము. మూలపురుషులను బూతులుదిట్టువారు మఱియొక జాతిలో నేకాలములో నైనకాని యుండరని వింటిమా? లోకపూజ్య మయిన యుద్గ్రంథసంభారమును గాకిరెట్టలకప్పగించినవారు మఱియొక జాతిలో నేకాలముననైనఁగాని యుండిరని వినియుంటిమా? ఇట్టి దేశాభిమానము, నిట్టిగ్రంథాభిమానము, నిట్టిభాషాభిమానము, నిట్టి వంశాభిమానము గలవారు మఱియొకజాతిలో నేకాలములో నైనఁ గాని యుండిరని వినియుంటిమా? జరయు మృతియు నీయని యమృతకల శము హస్తగతమైయుండ దానిని దూరముగఁ బాఱద్రోచినాము. తాడి

కల్లు లొట్టెడు త్రావి లొట్టవేసి రోగపడిచచ్చుచున్నాము. సంస్కృత భాష నభ్యసింపవలసినవారు మనవారికంటె మఱెవ్వరు లేరుకదా! అది కష్టమని దానిని జెడమడఁద్రొక్కి యితర దేశీయుల కప్పఁజెప్పితిమి. గొప్పపనియే చేసితిమి. గొప్పపనియే చేసితిమి. పోనిండు. దేశభాష నభ్యసించుచున్నామా? మన తేట తెనుఁగుబాసను నేర్చుకొనుచున్నామా? అది కొఱుకరానికొయ్యయని యది మావంశమువారికెవ్వరి కక్కఱలేదని నిరాకరించితిమి. ఇచ్చట మఱింత మహాకార్య మాచరించితిమి. పోనిండు. అంతటితో నూరకుంటిమా? 'Durbar and pandit lIterature is unsuitable to these times, యని యొక రామవాక్యమును బురస్కరించుకొని పాకి and చచ్చుట literature వ్రాయుటకుఁ గొందఱు బుద్ధిమంతులు పూని వ్రాయుచున్నారు. ఈ పని నేమనవలయునో బోధపడకున్నది. పంచభక్ష్యపరమాన్నములతోఁ గూడిన షడ్రసోపేతభోజనము మిగుల బలాహారముగాపున వర్జించితిమి. దనియాలపొడి మిరియాలచేరుతోఁ వడిపొడిగఁ దినుచుండఁగా నదియుం మాని పెంటపైఁ బాఱవైచిన పులివిస్తరాకులు నాకుఁడని బుద్ధిమంతులు బోధింప నిఁక నెక్కడఁ జావవలసినదండి! ఏల పామరులగు పట్టణపుసోమరులంద అదియే చేయుచున్నారు. పాకశ్రమ మక్కఱ లేదు. అది మిగులసులభము. ఆహా! భగవంతుఁడా! ఈ మాయజ్ఞానము దుర్గతి నెన్నడైనఁ బాపవా?

నాయనలారా! నామనసు మిగులఁ దీవ్రముగ నున్నది. చెప్పవలసిన దెంతయున్నను నింకఁ జెప్పఁజాలను. క్షమింపుఁడు. మీరెన్ని యైహికసుఖము లొందినను నాకిష్టమే కాని యివియే శాశ్వతములని నమ్మకుఁడు. శాశ్వతసుఖ మొకటియే యున్నది. దానిపైననే దృష్టి యుంచుకొనుఁడు. ఉపనిషద్విద్య నభ్యసింపుడు. ఐహికకార్యములందు మనయోరిమి నూఁపి యూఁపి మొదలంట నూడఁబెఱుకు సన్నివేశములనేకములు తటస్థించును. అట్టిసమయముల మనల రక్షించునది మహర్షుల బోధనముదక్క వేఱొండు లేదు. ముమ్మాటికిలేదు. కష్టసుఖములలో మునిఁగియున్నను దృష్టిమాత్రము బ్రహ్మముపై నుంచుకొనుఁడు. కవిచెప్పినట్లు

గీ. ఘన తరంగాహతాంగంబుకల్గి కనము
నెత్తి నదిదాటు కరివోలె నెన్నియాప
దలు సుఖంబులు కడిపిన విలసదూర్ధ్వ
స్ఫూర్తి నన్నుఁ జూచె నవ్వఁ బుస్తరించు భవము.

నాయనలారా! ఏయంత్రమైనంపున్నై యీమాటలన్ని పలికితినో! ఆఁ! జ్ఞప్తికి వచ్చినది. సువర్ణసీపత్రికాధిపతుల పుణ్యమాయని యీ సత్కాలక్షేపము మనకు జరిగినది. ఇందువలన వారికి మరియొకసారి కృతజ్ఞతను వెల్లడింపవలయును. కాని మాలోని 'సాక్షి' పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారాయనింగారని నిశ్చయించినట్లు వారు వ్రాసినారు. ఆరాయనింగారెవ్వరో మే మెఱుఁగము. మాలో నొకవైష్ణవుఁడు, నొక వైదికుఁడు, నొకకోమటి, యొకశూద్రుఁడు, నొక యారామద్రావిడుఁడే కాని వెలమవారెవ్వరు లేరు.

సాక్షి

తోలుబొమ్మలు

జంఘాలశాస్త్రి యిట్లు పలికెను.

నిన్నరాత్రి తోలుబొమ్మలయాటలోనికిఁ బోయితిని. తోలుబొమ్మలవాండ్రు పడమటిదేశమునుండి వచ్చిరి. బొమ్మలు మిగులఁ బెద్దవి. ఈగ్రామమున ననేకస్థలములందు బొమ్మలాట కీర్తనములు జరిపిరి. "బొమ్మల నాడించుటయందు మిగుల నేర్పుగలవా" రను వాడుక గ్రామమంతయు వ్యాపించినది. వారిలోఁ బాటపాడున దొక్కయాఁడుది యున్నది. అది జీడిగింజకంటె నల్లనిది. దాని ముఖాగ్రమునఁ దల వెండ్రుక లెచ్చట నారంభమైనవో తెలియదు. "తడిమినను దెలియవా?" యని వాణీదాసుఁడు సన్నఁజేయుచున్నాఁడు కాని యతిప్రాసములకు నిత్యము తడుముకొను నలవాటున్న యాతఁడే యట్లుచేసి సందేహనివారణము చేసికొనవచ్చును. అది పఱుడువలె నెండియున్నది. కాని, దానికంఠరవ మమృతప్రవాహము. గ్రామమున రాత్రివేళయం దది యేమూలఁ బాడుచున్నను గ్రామమంతయు దానికంఠము వినిపించును. చెక్కు చెదరు లేదు. వలితోలి లేదు. బొంగు జీర లేదు. అపస్వరము, వెలితి లేదు. 'కైఁ' మనిన నక్షత్రమార్గమున గబ్బుమని తిరుగుచుఁ బలిటీలు గొట్టును. సంగతులపై సంగతులు, పూలుజల్లినట్లది వర్షించును. పేకజువ్వవలె గాత్రపువిసరులు రయ్యిమని యొకసారి తారకమునకంటి యక్కడ నొక్కసారి టప్పుమని యాఁగి రప్పుమని మిక్కిలి వింతరంగుల రసపుబుడ్లను ద్రిమ్మరించును. చెంబులో గ్రచ్చకాయలు పోసి త్రిప్పినట్లు కంఠరవము గలగల లాడును గాని బాన మంచిది

కాదు. భాగవతప్రసక్తి—పక్షిరాజ్యయానము లేదు. లేఁతముదుళ్ల విచికిత్స లేదు. ఎగుడు దిగుడుల తరంగభంగి లేదు. జానపదవికల పట్టు విడుపులు లేవు. సాప్రసంతనల సమీచీనత లేదు. సన్న పోగర పనికాదు. పెద్ద బాడి వెనని. ఒకసారి "క్రైఁ" ఒకసారి 'గ్రై' కొంతసేపు వినినతోడనే చెవులు గింగురు మనసాగును. బొమ్మలాట గ్నొనసన్నటి గ్గొన రెండుపూటల నఱకుఁ జెవిలోని "గుంయు" మనిలదు.

నిన్న నేను దొమ్మిదిగంటలు కాకుండనే యాటఁ జూడఁబోయితిని. స్థలవిశాలతకొఱకు సంతబయట నాట నియమింపఁబడినది. ఓ! ఏమి ప్రజ! ఇసుకవైచిన రాలకుండునట్లున్నారు. సంపలకొలఁది పొదుగూళ్ల బండ్లు సంతబయలు చుట్టు నింపఁబడి యున్నవి. స్త్రీల సందున ప్రేల్లిమిడి నట్లు జనులు నగ్గఱగ నగ్గఱగ బిగించుకొని కూర్చుండియున్నారు. కిట కిట లాడుచుఁ బెట పెట లాడుచున్నారు. నాకు స్థలము దొరుకలేదు. అందుచేఁ గొంతసేపొకచోట వంగి కొంతసేపు నిలువఁబడి కొంతసేపు ముంగాళ్లపై నానుకొనియుండి వేసుక చూచుచుండఁగ వెనుకవారి చూపున కడ్డమవచ్చితినని కఱ్ఱపోటులతో మోఁకాలిత్రోపులతో నన్నట నుండి వారు త్రోచివైవ వేఱొకస్థలమునకుఁ బోయి యక్కడఁగూడఁ బాద ప్రహారణమో పానరక్షప్రహారణమో పొందుట సిద్ధింప మఱియొక చోటికిఁ బోవుచు నిట్లు సంతబయలంత సమయానుసారముగ సంధి సంధి పోట్లసలుపుతో సంచరించితిని. కాదు. సంచరింపఁ జేయఁబడితిని. ఎన్ని యోబొమ్మలను ముగ్గురో నల్వురో తెరలోపల నాడించుచుండ నొక్క బొమ్మను వీరందఱు తెరవెలుపల నాడించుచున్నారు. ఇంత శ్రమపడి బొమ్మలాట నేలచూడవలయుననిన మీరు నన్నడుగుదురేమో! జనులు విశేషముగఁ జేరియుండినచోటికిఁ బోవుటకు నాకు మొదటినుండియు మిగుల నుత్సాహము. జనుల ముఖభేదములఁ బరిశీలించుట, కంఠరవములను శోధించుట, మాటలతీరులను గనిపెట్టుట, వానికిఁ గారణములగు హృదయరసములను విమర్శించుట, స్వభావభేదములను గుర్తెఱుఁగుట, యిట్లు ప్రకృతిజ్ఞానమును సంపాదించుటయే నాముఖ్యోద్దేశము. పందిటిక్రింద నాడింపఁబడుచున్న నిర్జీవపుఁ దోలుబొమ్మలను జూచుటకై పోయినవాఁడగాను. బయటనాడుచున్న ప్రాణమున్న తోలుబొమ్మల యాటఁ జూడఁ బోయితిని. అందుచే సంతబయలంత తిరుగుట కష్టమయి

నను నాకుత్సాహముగనే యుండెను. వారి కాలిపోటులు నారక్త మాంసములలోఁ గొంతసేపు మాత్రమే నిలుచునుగాని వారి ప్రకృతుల కలపుఁబోటులు నాహృదయఫలకమునఁ జిరకాలము నిలుచునుగాదా.

తెరకొకవైపు కపిసైన్యము, నొకవైపు రాక్షససైన్యము చేరియున్నది. ఇంక నాట యారంభింపఁ బడియుండలేదు. అంత "గజాననం భూతగణాధిసేవిత" మ్మని శ్లోకము చదువఁబడుచుండఁగఁ జర్మవిఘ్నేశ్వరుఁడు మనుజుల చర్మనేత్రములకుఁ దెరపై సాక్షాత్కరించెను. రూపమునఁ గడుపు భారముగ నున్నను నాటకమునఁ గాలు లఘువుగనే యున్నది. తెప్పపాటులో తెరయంతయు మహాయుద్ధరంగమైనది. రావణునకు లక్ష్మణునకు ఘోరయుద్ధము జరుగుచున్నది. బాణము లుభయుల సేనలనుండి "రుంయి రుంయి" మని యెగురుచున్నవి. కపిభల్లుక గోలాంగూలయోధులు రాక్షసులపై కెగిరి తన్నుచున్నారు. పొడుచుచున్నారు. కఱచుచున్నారు. నములుచున్నారు. గ్రుద్దుచున్నారు. హుంకరించుచున్నారు. రాక్షసయోధులు కపుల నదల్చుచున్నారు. పీకుచున్నారు. గదలచే మొత్తుచున్నారు. ఱొప్పుచున్నారు. కపిరాక్షసులు కలియఁబడి దండపట్టులు పట్టుచున్నారు. కఱ్ఱసాములు చేయుచున్నారు. గభీ గుభీ మని గ్రుద్దుకొనుచున్నారు. బొళ్లుమన రక్తములఁ గ్రక్కుకొనుచున్నారు. క్రోఁతుల కిచకిచలు, రాక్షసులు హాహాకారములు, బుఱ్ఱుబుఱ్ఱుమను క్రోఁతుల ఫూత్కారములు కంగు కంగు మనురాక్షసుల ఝాంకారములు, పోకుపోకుమను క్రోఁతుల భీకరఖేకారావములు, "హుర్ హుర్" మను రాక్షసుల హుంకారములు గల్గి కదనరంగమంతయుఁ గర్ణకఠోరమైయున్నది. కోఁతులచేతులు తెగి క్రిందబడుచున్నవి. రాక్షసుల పుఱ్ఱెలు పై కెగురుచున్నవి. క్రోఁతులతోకలు రాక్షసులకుఁ గంఠపాశము లగుచున్నవి. రాక్షసుల నోళ్లకుఁ గ్రోఁతుల తలలు మోదకము లగుచున్నవి. క్రోఁతులచేతులనుండి చెట్లెగురుచున్నవి, రాక్షసులచేతులనుండి గద లెగురుచున్నవి. ఓ! తాలవర్షము, చెట్లవర్షము, తలలవర్షము, తోఁకలవర్షము, బాణములవర్షము, గదలవర్షము ధారాపాతముగఁ గురియుచుండ బుఱ్ఱుబుఱ్ఱులయురుములు, పిడికిటిగ్రుద్దుల పిడుగులు, శిలాసంకర్షణములవలనఁ గలిగిననిప్పుల మెఱు

ములు గలిగి సమరసంగమంతయుఁ బ్రళయకాలాంబుధివ ప్రతికాశమై గొనుచున్నది. ఈమహాకోలాహల సమయమున రావణుఁడు పదినోళ్ల నొక్కసారిగ గర్జిల నిప్పులఁ గురియుచు విభీషణుని జంపఁ దలఁచి యాతనిపైకిఁ బడఁబోవుచున్నాఁడు. లక్ష్మణుఁడు చూచుచున్నాఁడు. "అస్త్రపడకు" అని రావణుఁడు సౌమిత్రిని సూచించుచున్నాఁడు. "మీరాస్త్రపడకుఁ" అని విభీషణుఁడు లక్ష్మణుని చేతిని బట్టుకొను చున్నాఁడు. లక్ష్మణుఁడు రావణు నెదుటఁ బడఁబోవు చున్నాఁడు. "నేనుండ నీవు రావణు నెదుర్కొనవలదని లక్ష్మణుఁ డాతని వెనుకకు లాగి తాను ముందుకు ధనుష్పాణియై చనుచున్నాఁడు. "నీకంటె నాకు విభీషణుఁ డెక్కువశత్రువు—ఆతని ముందు జంపినఁ గాని నిన్ను జంపను-నీవడ్డురాకు నీకేల-పో-యని రావణుఁడు లక్ష్మణు నదల్చు చున్నాఁడు" "శరణాగతత్రాణబిరుదము రాఘవుల" దని లక్ష్మణుఁడు బీరములు పల్కుచున్నాఁడు. అంతలో విభీషణుఁడు వచ్చి "నాయనా! నీవడ్డుపడకుమని యాతని బ్రతిమాలుచున్నాఁడు. విభీషణుఁడు ముందు నకుఁ బోవ లక్ష్మణుఁ డాతని లాగి తాను హుంకరించుచు రావణుని కెదుటఁబడి మహాస్త్రప్రయోగమును జేయుచున్నాఁడు. "సరేచావు" మని రావణుఁడు శక్తిని బ్రయోగించినాఁడు. అంతట నొక్కటే మంట గ్రమ్మినది, "హా! రామచంద్రా!" యని లక్ష్మణుఁడు నిశ్చేతనుఁడై నేలఁ గూలినాఁడు. "హేహేహే" యని రావణుఁ డట్టహాస మొనర్చి నాఁడు. "వహవ్వా! వహవ్వా!" యని రాక్షసులు కేకలతో మిన్నెగిరి పోవునట్లు చప్పటలు గొట్టుచున్నారు. కిచకిచమనుచుఁ గీచుగీచుమనుచు కుయ్యో మొఱ్ఱోయనుచు హా హా యనుచు సకిలించుచు నిగిలించును తోఁకలు ముడుచుకొని పండ్లు పైకిఁబెట్టి క్రోఁతు లేడ్చుచున్నవి. విభీషణుఁ డేడ్చుచున్నాఁడు. లక్ష్మణుని రామునిశిబిరమునకుఁ గొనిపోయి నారు. విభీషణుని జంపుటకై నియమించినశక్తి యాతని జంపలేకపోయిన దని రావణుఁడు విసుగుదలతో నింటికేగినాఁడు. రాక్షసబలము లాత నితో మఱలిపోయినవి. క్రోఁతులందఱు లక్ష్మణునివెంటఁ బోయినారు. ఎఱ్ఱముచ్చులగల తెల్లతెరయు గజ్జుమను నాఁడుదాని కంఠరవముతప్ప మఱేమియు మిగులలేదు. జనులందఱు దీర్ఘనిశ్వాసములు పుచ్చి కొంతసే పూరకుండిరి.

ఒక తృటికాలమగుపిదప జను లగ్గిపుల్ల లట్టి వెలిగించిరి. చుట్టలు ముట్టించిరి. కొంకులుపోయిన వ్రేళ్లను సరిచేసికొనిరి. తిమ్మిరియెక్కిన కాళ్లను నేలనడచిరి. మెటికలు విఱుచుకొనిరి. ఒడలు విఱుచుకొనిరి. "పొసుమున్న దా" యని యొకరినొక రడుగుచుండిరి. కొందఱు లేచి స్థలము భద్రముసుమా ? యని ప్రక్కవారలకుఁజెప్పి పైకిఁబోవుచుండిరి. కొందఱు నెత్తిగుడ్డలుతీసి పృష్ఠములక్రింద వైచుకొనుచుండిరి. "ఇంకను వచ్చినవారేమి కొండేమిరా" యని యొకరినొకరు ప్రశ్నించుకొనుచుండిరి. "గట్టిముండకొడుకులే" యని బొమ్మలాటవారికి బిరుదములు కటాక్షించుచుండిరి. "పత్తిరొట్టములాగ మంచి 'పసందు' గఁ బాడుచున్నవిరా!" యని గాయనీమణిని స్తుతించుచుండిరి. బొమ్మలు పెద్దవనియు, రంగులు క్రొత్తవనియు నాటకపాత్రములను గొందఱు వర్ణించుచుండిరి. "కుఱ్ఱవాని కిదేసమయము. కొంచెము నములఁబెట్టుమమ్మా" యని యత్త కోడలున కాజ్ఞాపించుచున్నది. "పద్దీ! మెడలో తీఁగె పదిలముసుమా" యని తల్లి కూతునకాభరణవిషయమై యుద్ఘాటించుచున్నది. "అక్కా! బట్ట తిన్నగ సద్దుకో" యని నిమ్మళముగఁ జెల్లె లభిమానసంరక్షణమును బోధించుచున్నది. "అబ్బీ! ఱవంత దూరముగఁ గూరుచుండరాదా ? ఆఁడుకూఁతురుపైనఁ గాలు వేయుచున్నా" వని యొకచింపితలది బండివానికిఁ బరకాంతా పరాఙ్ముఖత్వమును బ్రతిపాదించుచున్నది. "అమ్మా! బద్ధకముగనుంటివే మైన ననుమానముగనున్నదా?" యని యొకవితంతువు సమాసన్న ప్రసవసమయమగు నొకపడతిని బరామర్శించుచున్నది. "ఓరీ! నీజిహ్వ దీయ!" యని యొకగుడిసెవ్రేటిది పూర్వజారునిఁ జీఁగొట్టుచున్నది. "ఆయనకుఁ దోలుబొమ్మలన్నఁ బ్రాణ" మని యొకనూతనవితంతువు భర్తృపరిస్మరణ పరిపాకమునఁ బ్రకాశించుచు లోకసంగ్రహార్థముకను లొత్తుకొనుచున్నది. "అమ్మా! బొమ్మ లాలాగెందుకాడునే ?" యని యొక చిన్నబాలిక చర్మపాంచాలికా ఖేలనరహస్య మంత్రోపదేశ బోధనమునకై తల్లిని యాచించుచున్నది. "వెంకటరాముఁడు వెనుకఁ బట్టినతరువాత బొమ్మలాటలో సొగసేచెడిన" దని సాలభంజికాఖేలన సాహిత్యరసగ్రహణపాండితీ మండితయగు నొక వితంతువు పూర్వపండిత స్తుతిసమ్మేళనముతో నాధునికపండిత నిందను జేసెను. "ఏమిటో

మాయప్రపంచము! మనము మాత్రము తోలుబొమ్మలము కామా?" యని యొక వృద్ధవేశ్య వేదాంతబోధనమును పాసి నోటితో సాయించుచుండెను. ఇంతలోఁ గన్నులు మిఱుమిట్లు గొనునట్లొక బొమ్మ తెరపై కెక్కెను. "వచ్చినాఁడమ్మా! వచ్చినాఁడమ్మా!" యని సభయంత నొక్కసారి కెవ్వుమన్నది. ఆతఁడె గ్రంథాలగాఁడు "గంధోళిగాఁ" డని Phonetic laws ప్రకారము నిష్పన్నమైన నామముగల మహానుభావుఁ డీతఁడే! ఇతఁడు కథాప్రవాహమును నడిపించువాఁడు కావున నీతని కిది పౌరుషనామముగాఁ బుధ్ధులచే నుంచఁబడినది. ఇతనికిఁ దలిదండ్రు లుంచిన నామ మేదియో యెవ్వరెఱుఁగరు.

నాయనలారా! ఈనాఁటి యుపన్యాసమునఁ నన్నుఁ గూర్చి కొన్ని మాటలు మీతోఁ జెప్పుకొనవలసియున్నది. ఇదివఱకు నన్నుఁ గూర్చి చెప్పియుండలేదు. దైవకటాక్షమున ముందుగనే చెప్పనక్కఱలేకపోయినది. నా వాగ్ధోరణిని మీరు చాలాకాలము నుండి వినుచున్నారు. నేను మోటుగ మాటలాడువాఁడనో మృదువుగ మాటలాడువాఁడనో మీకుఁ దెలియకపోలేదు. కటువుగ మాటలాడువాఁడనో క్రమముగ మాటలాడువాఁడనో మీకుఁ దెలియకపోలేదు. పసులజాలమనసుల కాహ్లాదమగునట్లు మాటలాడువాఁడనో బాధకలుగునట్లు మాటలాడువాఁడనో మీకుఁ దెలియకపోలేదు. ఔచిత్యమెఱింగి మాటలాడువాఁడనో యెఱుఁగకుండ మాటలాడువాఁడనో మీకుఁ దెలియకపోలేదు. మీమనస్సులకు గిలిగింత నిచ్చు కొంతమృదులతగల మాటలతో రసనల కూటనిచ్చు కొంతతీపి కొంత వెగటుగల మాటలతో—మనలో నున్న దురభ్యాసములను దుష్టవిశ్వాసములను దుష్కర్మముల వెల్లడించుచుంటినని నానమ్మకము. సంఘదోషనిరసనార్థము దైవముఖమును జూచి పనిచేయుచున్నవాఁడనుగాని జనులనిందాస్తుతుల కలుకు కులుకుల నొందువాఁడనుగాను. కాని గ్రంథాలిగాని గూర్చి యీరాత్రి పలుకవలసియుండుటచేతఁ గొన్ని మోటుమాటలను వాడవలసివచ్చునేమోయని భయపడుచుంటిని. ఇప్పుడైనను సాధ్యమైనంతమట్టునకు మోటుమాట లుపయోగింపను. మాటలు మృదువులయిన మోటు ధ్వనులీయక తప్పదు. మాటలు మధురములైన వెగటగు నభిప్రాయముల వెల్లడింపక తప్పదు. మాటలాడఁదలఁచినయంశము మోటదగుటయే

యిట్టిదౌర్భాగ్యవైషమ్యమునకుఁ గారణము. "ఇంతశ్రమముచేసి నీవీవిషయ మున మాటలాడుటయేల" యని మీరు ప్రశ్నింతురేమో! చెప్పెదను. తోలుబొమ్మలను జూచు దురాచారము మనయవస్థలలోని మూలుగులలోని మూలుగయియున్నది. ఈదురాచారమునుబట్టి మనయజ్ఞతయు మనయనాగరకతయు లోకమునకు వెల్లడియగుచున్నవి. మన మజ్ఞులమని యనాగరకులమని మోటువారమని యెవరనుకొన్నను మనము జడువనక్కఱలేదు. ఇట్టి చర్మపుత్త్రప్రదర్శనములు భగవానుఁడగు శ్రీరామచంద్రమూర్తికథయు లీలామానుషవిగ్రహుఁడగు శ్రీకృష్ణదేవునికిఁ బాదభక్తులగు పాండవులకథయు మనకు జరిగినవి జరిగినట్టుగఁ బ్రదర్శించుటచేత మనకుఁ గలుగు నానందముముందు, నీతిముందు, భక్తిముందు, జ్ఞానము ముందు మోటువార మనుదుష్కీర్తి గణనీయము కాదు. సినిమెటోగ్రాపులో బాల్కనుల శవములను వీథుల వెంట నూరేగించుచు మిగుల దుఃఖముతో సమాధిస్థలమునకుఁ దీసికొనిపోవుచున్న జనసంఘముల ఖిన్నస్వరూపములను దర్శించుటకంటె లక్ష్మణమూర్ఛాకాలమున శ్రీరామచంద్రమూర్తి ఖిన్నుఁడై యుండుటను దర్శించుట మనకుఁ దక్కువదికాదు. కాన యీగ్రంథారిగారి దే వట్టిచిక్కు. ఇట్టికష్టపడిపాకము ఇట్టి మొండిమోటు సన్నివేశము—ఇట్టి బండబూతుల ప్రదర్శనము—ఇట్టిదిక్కుమాలినరోత—యేదేశమందుగాని యేకాలమందుగాని యేజాతియందుగాని లేదని నా నమ్మకము. మన మిట్టితుచ్ఛకార్యమున నద్వితీయులమై యున్నాము. ఇందువలన మనము నీతిలేనివారమని సిగ్గులేనివారమని రోతలేనివారమని పశువులమని మనస్త్రీలకు సిగ్గు బిడియములు లేవని మానుషము మర్యాద లేదని వారు దుష్టవర్తనలని వట్టి చిత్తకార్తికుక్కలని యితరజాతుల వారు మనచెవులు చిల్లులుపడునట్లు మనసుల రాచపుండు పుట్టునట్లు పలుకుచుందురని వినియుంటిరా? పురుషులకుఁ బురుషత్వము స్త్రీలకు స్త్రీత్వము లేదని యనిపించుకొనిన జాతిలోనివారి కితరులవలన నేమంత గౌరమున్నది? ఇట్టి సంఘులోపమును మీకు వెల్లడించుటకై నేను దోలుబొమ్మలఁ గూర్చి యీరాత్రి చెప్పఁదలఁచితినని మీ ప్రశ్నమున కుత్తరము. మోటుతనముగల గ్రంథారిగాని చర్యలోని మోటుతనమును వెల్లడించుటకు మోటుమాటలు కావలసియున్నవి. మోటు

మాటలుగూడ నావశ్యకములగు సమయముల సంప్రయోగింపవచ్చును. స్త్రీని జెఱచిన నేరమును గూర్చిన యభియోగములో న్యాయసభ యందు గుహ్యాంగనామము చెప్పకగాని గోపింపనావశ్యకతయుండునా? రహస్యాంగ శారీరశాస్త్రబోధకుడగు గురుడు తత్సంబంధితవాక్యములే పలుకునుగాని "తద్వ్యాపి" వాక్యములు పలుకునా? అట్లే మోటు లలో మొట్టమొదటి మాటలుగ్రంథాలగాని గూర్చిన సంభాషణ ములలో మోటుమాటలు వచ్చుట వింతకాదు. మోటగు స్వప్నములు వచ్చుట వింతకాదు. మోటగుధ్వనులు గలుగుట వింతకాదు. మోటు తనమును నివారించుటకు మోటుపనులే కావలయును. ముల్లునుగూడ దీయుటకు సూదికావలదా? కావున నాయనలారా! కొన్ని మొఱకు టభిప్రాయములకు సిద్ధపడియుండుడు. కథను వదలి యీయంశమును గూర్చి యింతసేపు చెప్పవలసిన యావశ్యకతయేమిటియో మీరు గ్రహించి యుందురు. ఇఁకఁ గథలోనికిఁ బోవుదము.

గ్రంథారిగాఁడు దివ్యమంగళస్వరూపుఁడై తెరనలంకరించినాఁడు. సభాజనముఖముల నలంకరించినాఁడు. చంద్రుని జూచిన కలువ వనమువలె సభ కలకలలాడుచున్నది. ఓ! ఎక్కడఁ జూచిన నవ్వులే! యెక్కడఁ జూచిన కిచకిచలే! యెక్కడఁజూచిన కిసుక్కులే! యెక్కడఁ జూచినఁ గిలకిలలే! సభాహృదయములు తాండవములాడుచున్నవి. అట్టుంట కౌత్సుక్య మేమున్నది. ఎవనిఁజూచుట కిందఱు మహాజనులు ప్రోగయిరో వాఁడే వేంచేసియుండ నింకఁ గావలసిన దేమున్నది. ఇంత కంటె మహోత్సవమేమి" ఇంతకంటె నేత్రానందమేమి? ఇంతకంటె హృదయపర్వమేమి? ఇంతకంటె జన్మమునకు సార్థకతయేమి? సెబాస్! జగదానందకరమూర్తియగు నా పురుషోత్తమోత్తమునికొఱకే కాని యెడల నిన్నిచింపితల లేవనికొఱకు? ఇన్నిజారుపైట లెవనికొఱకు? ఇన్నికప్పుపం ట్లెవనికొఱకు? ఇన్ని వంకచూప్పు లెవనికొఱకు? ఇన్ని పూలగాగరా లెవనికొఱకు! ఇన్నిగంగురవికె లెవనికొఱకు? ఇన్నియడ్డు కట్టు లెవనికొఱకు? ఇన్నికచ్చకట్టు లెవనికొఱకు? ఇన్నిపచ్చబొట్టు లెవని కొఱకు? ఇన్నితోఁకబం ట్లెవనికొఱకు? వింతలోవింత! ఇన్నినోటిచుట్ట లెందులకు? ఇన్నిబిళ్లకచ్చ లెందులకు? ఇన్ని చేతికఱ్ఱ లెందులకు? ఇన్ని కిఱ్ఱుచెప్పు లెందులకు? ఇన్నిపంగలకఱ్ఱ లెందులకు? ఇన్నిపంగనామము

లెందులకు? ఇన్ని విభూతిరేఖ లెందులకు? ఇన్ని కత్తిరింపుబుఱ్ఱ లెందులకు? ఇన్ని పొడుముముక్కు లెందులకు? ఇన్ని కోరపాగ లెందులకు? ఇన్ని గంగాలపుకదుపు లెందులకు? ఇన్ని పిడిసిగ లెందులకు? సభ యంతయు సంతోషమున నాతనిం జూచుచున్నది. పొడుము కాయ లోని పొడు మెంకటశాస్త్రులుగారి కెడమచేతితో దులుపుటకు మొదలిడి యంతలో గ్రంథాధికారిగారిం జూచి తద్వేషసన్నద్ధతత్పరుండై పొడుమంతయు నేలను దులుపుచున్నాడు. ఒకరిద్దరు మునసబుగారిని కనుబొమ్మలకుం జేయినడ్డు పెట్టుకొని చూపుచెదరకుండం జూచుచున్నాడు. మునసబుగారు 'బాబూ! బాబూ' యని కొడుకును గుసికిపాట్లనుండి లేపించి చూడు! నాయనా! అడుగో" యని నాల్గుకన్నులం జూచుచున్నాడు. కొందఱు తెప్పవేయకుండం జూచుచున్నారు. కొందఱు కన్నులు సన్నంజేసి చూచుచున్నారు. కొందఱు క్రీగంటం జూచుచున్నారు. కొందఱు చేతిని గొట్టమువలెంజేసి దానిలోనుండి చూచుచున్నారు. దూరపు చూపుగలవారు దగ్గఱకుం బోయి చూచుచున్నారు. కాని కాంతావలోకనములు మఱింతవింతగనున్నవి. నోరుతెరచి బాబాకరపుచూపులతో బాలవితంతువులు పరిశీలించుచున్నారు. ముగ్ధాంగనలు తలలట్టెవంచుకొని పై తెప్పలపైనుండి చూచుచున్నారు. ప్రౌఢవనితలు ప్రక్కచూపులం జూచుచున్నారు. వృద్ధులు తేఱిపాఱం జూచుచున్నారు. నడిమివయసు వారు చూచినచూడనట్లు చూచుచున్నారు. కొందఱు గాజుచూపులం గాంచుచున్నారు. కొందఱు మొగమంతయు గన్నులు చేసికొని చూచుచున్నారు. కొందఱు వెఱ్ఱిచూపులం జూచుచున్నారు. కొందఱు తెఱ్ఱి చూపులు చూచుచున్నారు. "వీనిమొగముమండ! వీనిని జూచుట దేమిటి" యని తిట్టుచుం గొందఱు చూచుచున్నారు. ఇట్లుందఱు కాంతలు వేలువేలు వింతవింత చూపులతోం జూచుచున్నారు.

విజయదశమినాడు రాత్రి వేశ్యానృత్యగానాదులతో మంగళ వాద్యములతో తుపాకుల యగాదులతో మహావైభవలక్షణములతో బంగారపు టంబారికట్టి పట్టుగజముపై నూరువెంట స్వారివెడలిన మండలాధిపతినైన ద్వారమునొద్దకువచ్చి కాంచని కాంతలు గ్రంథాధికారిగారిం గాంచుటకు సంతబైటం గూలంబడినారు. శివరాత్రినాడు నందివాహనారూఢుండై గుమ్మమునొద్దకు వేంచేసిన శంకరదేవు నీక్షింపని వెలంగాం...

తెరయెక్కిన చెడుగక్కసునిం జూచుటకు తెలుపటనువచ్చి వేచియున్నారు. ఆహా! ఈతఁడెంత ప్రసిద్ధపురుషుఁడో! దినదినమున ప్రదానత్వమున దేవతలితని కమోఘముగఁ జేసిపోవుచున్నారు. రావణాసురునిపేరు వినని వారైన గ్రంథకారిగాని నెఱుఁగుదురు. రామాయణకర్తయగు వాల్మీకి నెఱుఁగనివారైయున గ్రంథకారిగాని నెఱుఁగుదురు. చిరంజీవులలోఁ జేర్పవలసిన చిత్రచర్యగలవాఁడీ యసంఖ్యాకయశస్సాంద్రుఁడు. శౌర్యము లేదు. విద్యలేదు. బుద్ధిలేదు. మానము లేదు. ధనము లేదు. గుణము లేదు. వానిపుణ్యమేమో యిప్పటివారును వానిబొమ్మ తెరయెక్కసరికి పట్టరానియుత్సాహము ప్రజలు హృదయములు నక్కవలసినదే! అమృత విగ్రహము! కీర్తిస్వరూపము!

కాంతలిట్టుచూచి కనుక్కన నవ్వువారుకొందఱు 'హేహేహే' యని యొత్తునవ్వు నవ్వువారుకొందఱు, నట్టి నడుమ హాసమునర్చి గప్పుచిప్పగ నుండువారుకొందఱు, వంకగనవ్వి నవ్వునకు వేఱు వంకపెట్టువారుకొందఱు, "నదేమనిగ నేమినవ్వో" యని యొకతె నధిక్షేపింపఁబోయి నవ్వువారు కొందఱు, నొకతె నవ్వుచుండ నానవ్వులోఁ గలిపి నవ్వువారు కొందఱు, నాపుకొన—నాపుకొనఁ జాలక కాఁగక దగ్గువైఖరిగ నవ్వువారు కొందఱు, నిగిలించువారు కొందఱు, సకిలించువారు కొందఱు, చప్పుడు కాకుండ వెక్కిరింపువలె నవ్వువారు కొందఱునై యుండ వారితలలు పండినదానిమ్మపండ్లవలెఁ బ్రకాశించెనని మన వాణీదాసకవి చెప్పుట కవకాశమైయుండెను. ఇట్లొక త్రుటికాలము నవ్వినవ్వి యెందుకో కాని యొకతె రెండవదానికేమో చూపుమని కనుసన్న యొనర్చెను. ఒకతె మఱియొకతెను నిమ్మళముగ మోఁచేతితోఁ బొడిచెను. ఒకతె మఱియొకతె పిక్కపై గోకును. ఒకతె మఱియొకదాని గాలిబొట్టనవ్రేలితోఁ దాకును. ఒకతె మఱియొకతెకు 'అదిగో' యని త్ర్యక్షరమంత్రమును గర్ణమూలమున రహస్యముగ నుపదేశమొనర్చును. ఇట్లన్యోన్యసంజ్ఞ లొనర్చుకొనునంతలోఁ గొందఱికిట్టె ముసిముసినవ్వునవ్వి సంతోషించిరి. కొందఱి చెక్కులట్టే యెఱ్ఱబారినవి; కొందఱికు గుండెలు దడదడలాడినట్లు పైటలు ముందువెనుకకుఁ ద్రొక్కులాడినవి. కొందఱచేతులు గాళ్ళులేమో కాని వడకినట్లు నాకుఁ గనఁబడినవి. కొందఱట్టె కొయ్యబారి నిలువుచూపున స్తంభించిరి. కొందఱికు గొంతు

కలో పట్టుపట్టినట్లుండ మాటలాడఁబోయి గడగడలాడిరి. కొందఱు మూఁడునాల్గుబారల నిశ్వాసములిచ్చిరి. కొందఱట్టె పులుకుపులుకున గన్నీరొలుకఁ బులకరించిరి. కొందఱు చేలాంచలముచే స్వేదమూర్చు కొనిరి. కొందఱట్టె దీర్ఘాలోచనమునఁ బడిపడి తునకు మైమఱచినట్లు కనఁబడిరి. లోపలనుండి దుష్టరక్తము దేహాముపైఁ దామరగనో చురుగు గనో పొలుసుగనో కుష్ఠుగనో కమలముగనో వ్యాపించినట్లు లోనిసాత్విక రసము కొందఱిలు పై కన్నిరూపములుగ నుబికియుండెను! ప్రారబ్ధము.

అంత గ్రంథారిగాఁ డొడలట్టె దులుపుకొని భార్యావలోకన కుతూహలాయత్తచిత్తుఁడై యిట్లుగంతులువైచుచుఁ బాడఁదొడఁగెను.

పదము

రావె రావె పిల్లదాన-రావేమె పిల్లదాన॥ రావె॥
గోరంచు కోకెట్టి-కొప్పులో పూలెట్టి
కోరిన నగలెట్టి-కులికించి ముద్దెట్టి॥ రావే॥

అంతట యాతని యిల్లాలు వచ్చి దూరముగ నిలువఁబడెను. ఇది రెట్టించి యాతఁడుపాడి గంతులువైచెను. అప్పుడొక ముసలిది "ఓసే పెద్దమ్మో! కుఱ్ఱది జడుసుకొనునేమో జాగ్రత్త" యని హెచ్చరించెను. "అమ్మా! చాలులే నీమాటలు. మఱి యుపద్రవములు. బుల్లి కూచియా యేమి? సమర్తయియాఁడుపిల్ల జడసికొనుటయేమి" టని పెద్దమ్మ తల్లినిఁ జీఁగొట్టెను. నీబాబాకరము బ్రద్దలైపోను! నీకిది యుపద్రవముగనే తోఁచుటలేదా?" యని సమీపస్థాయిని యగుచాకిత యొకతె పెద్దమ్మను బంధుప్రేమచేఁ బరిహాసించెను. "అదృష్టము చెప్పవచ్చినప్పు డీయ య్యను జేసుకొన్న యాఁయాఁడుదాని" దని యొకకాంత నాకంటె పొడ వగునది—బొఱ్ఱయ్యశెట్టియంత స్థూలమైనది. చేతఁబట్టెలు మెడలో నానుకోళ్లుగలది—యెత్తుకొఱకు బోరలించిన నిలువుటిత్తడి చెంబుపైనఁ గూరుచున్నది—దీర్ఘనిశ్వాసపురస్సరముగా నిమ్మళముగ ననుకొనెను. అంతయట్టెయట్టె కనుకొలఁకుల నీరుగ్రమ్మగఁ జీదుకొనుటకై వంగెను. నిలువుచెంబు తెటికిలఁబడఁగ నామె దబుక్కున గ్రిందఁబడెను. అంతట వాణీదాసునివంటి కవిరేయఁడు నెడల వనితపిఱుఁదులకు వసుధకు సామ్యమను విషయము సత్యమా? కాదా? యని తన పిఱుఁదులను

భూమిని పరిఁజేర్చి పోల్చినవాఁడునున్న చేమ యని యుత్ప్రేక్షించి యుండును. ఈమె యిట్లు మనమున ననుకొనుచుండఁగను విచారించుకొనుటయుఁ బ్రక్కనే సరోవర్పుంచి విడిచియుంచిన యొక సుల్తానుగారి యా చెంబు నత్తెసరి చేసి యామెను సస్నేహముగఁ బిలిచి "మీ యింటివారి కారణ మేదియో నే నెఱుఁగుదును. మీ బావగారు బొంబాయి పురంబునఁ గారాగారంబునఁ బాసఁ బడినవాఁడని మీ యింటివారి యెఱుకనున్నది. నేను గన్నగన్న యిరువది సంవత్సరములు తపస్సు చేసితిని. నా గొప్ప బ్రహ్మోపదేశమునకు బలమునకు దగినయాఁడుబిడ్డ దొరకకపోవునేమో యని సంశయము గలిగి నిరాశనొందియుంటిని. నిన్నుఁ జూచితిని. నా ప్రాణములు లేచివచ్చినవి. మనమిద్దఱము "మూఁడా ముహావ్వా" వలె సుఖమును పొందెదము. మా యిరువుర పెండ్లికి "నా దరఖాస్తును మంజూరుచేయుము" అని యామె మోకాళ్లు పట్టుకొనెను. అంత నామె నడుమునట్టియుని యిట్టియుని వయసీమసీనవ్వనవ్వి మొగమట్టె త్రిప్పుకొని చేతనిలఁగుకొనఁ బ్రయత్నించిన త్తుసకించి "నీవెవఁడ" వని యడిగెను. "నేనెవఁడనైన నెందులకు? పెద్దగ్రంథారిగాఁడ" నని యాతఁడు బదులు చెప్పెను. అంత నీ నాసకొళ్ల వితంతువు జట్టున నోడలు గగుర్పుఁ గిసుక్కున నవ్వెను. అంత నాతోళ్లవస్త్రకుఁడగు లబ్బి వాఁ డామెను "బిస్మిల్లా" యని లేవఁదీసెను. ఆమె చెంబు చేతఁ బుచ్చుకొని యాతనితోఁ బోయెను. నేనేమో తన్నుఁ గని పట్టితిననుకోపముచేఁ గాఁబోలు నాతురకయొక్క త్రోపును నాకుఁ గటాక్షించి మఱిపోయెను. అక్కడనుండి మఱియొక్కయెడ కేగితిని. అక్కడ నొక తె మఱియొక తెతో "అమ్మా! నుదుటి క్రింద సుఖపడఁ గీత లేకపోయినతరువాత పైనఁ బొట్టబిందిరిలెందులకమ్మా! చేతఁజేసికొన్న పూజ సన్నమైన తరువాత మెడలోనికిఁ జేయించుకొన్న కంటె రోఁకలియంత లావున్న నేమిఫలము" అని దీనవదనముతో ననుచుండెను. అమ్మా! నీవెఱుఁగవు కాని నాపూజ మఱింత బుగ్గియయినది 'బారిష్ట' రని పైకి బంగారమే గాని లోపల లోటారము. ఏమిచెప్పుకొనను. నాపిండకూడు" అని యామె యామె నోదార్చుచుండెను. అంత మఱియొకవైపునకుఁ బోయితిని. అక్కడ నొక యుపాధ్యాయుఁడు మఱియొకనితో నేమేమో చెప్పుచుండెను. "స్కూలు ఫైనలు ఇన్‌స్పెక్టరు" అని చచ్చిపోయినాఁడని మాత్రము [redacted] వినఁబడెను. బొమ్మలాటనుగూర్చిన గొడవకాదు కాఁబోలునని

యింకొకచోటికిఁ బోయితిని. అచ్చట నొక యాఁతరుప్ప తలది యుపదేశము ప్రసంగించి "బ్రదుకునకు ఫలమిది" యని భవతంత్రసర్వ రహస్యసారమును సూత్రప్రాయముగఁ బొమ్మపటములలో నవరత్నమంజరి యనునట్లుగ విశ్లేషముగ బోధించుచుండెను. ఈవేదాంతిని యుపదేశమును గ్రాహ్యముగ వినుచున్నవారిలో నొకయాఁడుదాని బిడ్డఁడు నిద్రనుండి యట్టెలేచి తెరపైఁ బొమ్మను జూచి "అమ్మా! నాన్నయడుగో" అని కేకవేసెను. అప్పు డామె మిగుల విసుగుదలతో "నాన్న! అడుగనక్కఱలేదు. నాన్న బ్రదుకునకు నా బ్రదుకున కా మాత్రమా" యని పలుకుసరికి స్త్రీలందఱు నవ్విరి. బిడ్డఁ డేడ్చెను.

"గోచంచు కోకొద్దు—కొప్పులో పూలొద్దు
కోరిన నగలొద్దు—కులికించు ముద్దొద్దు॥ రానురో పిల్లోడ"

అని జగదేక యశఃపరిపూర్ణుఁడగు భర్తగల యాపరమసుందరి పాడి యొగిరి యొగిరి యాడెను. అంత విరహవేదన భరింపలేక యాతఁడు—

"పండిమాంస మెట్టిస్త—బానకల్లు తాగిస్త
సందిటికి లాగేస్త—స్వర్గమట్టే చూపిస్త॥ రావె"॥

అని పాడి బలాత్కారముగ భార్యపైఁ బడెను. జనులెల్ల గొల్లుమనిరి. తల యూపిరి. సెబాస్ అనిరి. చప్పట్లుగొట్టిరి. "అద్దీ! అలాగున నుండవలెను." అనుమాట స్త్రీప్రపంచమునుండి ఱెక్కలు కట్టుకొని బయలువెడలెను. ఇంతలో "చోడిగాఁడు" తెరపైకి విచ్చేసెను. ఈతఁడు గ్రంథారిగాని మేనల్లుఁడు. అత్తయందనురాగము గలవాఁడగుటచే నామె నీతఁడు వెనుకనుండి కౌఁగిలించుకొని తనవైపునకుఁ ద్రిప్పుకొనుచుండెను. జనులు గొల్లుమనిరి. గ్రంథారిగాని భార్యకు "చోడి"గాఁడనినఁ బ్రాణమగుటచే భర్తను ద్రోచివైచి యల్లుని నమితానురాగమున ముద్దుపెట్టుకొనెను. అంత గ్రంథారిగాఁడు కోపమున బరవళ్లు ద్రొక్కుచుండఁగా నత్తనెత్తుకొని యల్లుఁడు పారిపోయెను. జనులు తిరుగ గొల్లుమనిరి. గ్రంథారిగాఁ డేడ్చుచు నింటికిఁ బోయెను.

"అట్టిమహాత్మునికే యిట్టియవస్థ పట్టినప్పుడు మనుష్యమాత్రులకు లెక్కయేమి" టని నూతనముగఁ గాపురమునకు వచ్చిన తృతీయభార్య

తెలుకులవానితో నీవసుమ లేనిపోవ్రాటనే బరితపించుచున్న భగ చ్ఛాస్త్రులవారు కొంత తాపోపశమనము నొందిరి. అంతట దేవస్థ శ్రీరామ చంద్రమూర్తి మూర్తిమంతుఁడగు ఉత్సవముతో శిష్టగణాదులు ప్రవేశించిరి.

అంతలో జనసంఘమునందు నాలుగుమూలల నిద్దరు జనులు గట్టిగ మాట లాడుకొనుచున్నట్లు ధ్వని వినఁబడెను. అట్లు పెక్కువ్రేగ హగురి ధ్వని వినఁబడెను. అంతలో గబగబలాడుచుండ గొందఱు జనులు లేచిరి. కూర్చుండుఁ డని కొందఱు కేక వైచుచుండిరి. జను లుద్రేకమున లేచుచుండిరి. పెద్దగోల యగుచుండెను. బండబూతులు శృంఖలానుశృంఖలముగ వెడలు చుండెను. ఇంతలో గుబుకు గుబుకుమని గ్రుద్దులధ్వనులు మిన్నుముట్టు చున్నవి. చెప్పు లంతరిక్షమున నెగురుచున్నవి. కఱ్ఱలు విఱుగుచున్నవి. జనుల తలలు పగులుచున్నవి. కఱ్ఱలింకఁజాలక కొందఱు జనులు బొమ్మ లాట పందిరికఱ్ఱ లూడలాగిరి. బొమ్మలాటవాండ్రు తోళ్లు మడతవైచు కొని కాలికొలఁది పరుగెత్తిరి. పిల్లలు జనుల కాళ్లక్రిందఁబడి మొఱ్ఱో యని యేడ్చుచుండిరి. స్త్రీలు సందడిలో నలిగి నలిగి "నాన్నా, తాతా, బావా, మామా" యని కేకలిడుచు విలపింపఁజొచ్చిరి. కరణముగారు, కఱ్ఱచేఁబూని యడ్డమువచ్చినవారినెల్లఁ గొట్టుచు జనారణ్యమును ఛేదిం చుచు లోనికిఁ బోవుచుండ నొకని పంగలకఱ్ఱచే నారని ప్రక్కటెముకలు విఱుగుటచే నక్కడనే కూలబడెను. ఏమిటి! సంగతియేమిటి! ఆగుఁడు! ఎందులకు! ఈగోడవకు మొదలేమి" యను కేక లనేకకంఠములతో బయలువెడలినవి. ఆమాటలకు ప్రత్యుత్తరము లేదు. కొట్టు—ఈడ్చు తన్ను—పొడుచు—చంపు" మను కేకలకు విరామము లేదు. హుంకార ములకు ఝాంకారములకు గిస్సు బుస్సులకు నంతము లేదు. దబుకు దిబుకు టప్పు టిప్పుమను ధ్వనులకు మితిలేదు. అమ్మయ్యో! మొఱ్ఱో! బాబూ! చచ్చితినిరా" యను నాక్రందనములు హాహాకారములు భయంకరముగ నుద్భవించుచున్నవి. ఇంతలో రక్షకభటులు వచ్చిరి. కాని చుట్టలు గాల్చుచు దూరముగ నిలువఁబడిరి. కరణముగారిని గంజి కావడివైచి యింటికి భటులు మోసికొనిపోయిరి. మునసబు బుద్ధి మంతుఁడగుటచే నొకఁడు మోసికొని పోనక్కఱ లేకుండ స్వతంత్రముగ నింటికిఁ బోయెను. బొమ్మలాట గ్రుద్దులాట తన్నులాటక్రింద దిగినది. కారణమేమో వీరెవరికిఁ దెలియదు. కఱ్ఱవ్రేటు లడఁగెను. గ్రుద్దులాట

మిగిలెను. గ్రుద్దులాట కొంతసేపటికిఁ జల్లారెను. జనులంత రొసరొస లాడుచు నొత్తిగిలఁ నారంభించిరి. "అక్కడిదే సమయ" మని రక్షకభటు లప్పు డా కాశవిదారణ ప్రతిస్ఫారాదారుణములగు కేకలతో జనసంఘ మునఁ బ్రవేశించి గొట్టపాగలవలనఁ గలిగిన రౌద్రరసముతో వారినీడ్చి వీరిని బెదరించి దెబ్బలుతగిలి క్రిందఁబడినవారిని లాగి యెంత "హంగా మా" యయిన నాచరించిరి. జనులందఱు జడిసి యింటికిఁ బారిపోయిరి. క్రిందఁబడినవారిని వారివారిప్రజ వచ్చి యిండ్లకుఁ దీసికొనిపోయిరి. రక్షక భటు లిండ్లకుఁ బోయిరి. నేను నింటికిఁ బోయితిని. కలహకారణమేమో మఱునాఁడు తప్ప నితరుల కెవ్వరికిఁ దెలియదు. వారిలో నిద్దఱు తమకు శిక్షయగునేమో యనుభీతిచేఁ బయటఁబెట్టరు. మూఁడవవాఁడను నేను. వారిద్దఱపేరులేవో నే నెఱుఁగనుగాని వారిని గుర్తుపట్టగలను—ఈ కారణమేదో మీరు విందురా? అనేక సహస్రజనములకు నీడ నీయగల వటవృక్షమునకు మూలకారణము జీమకంటెఁ జిన్నదైన బీజముకాదా? మహాగౌతమి నాసికాక్షేత్రమున చిన్నకాలువకాదా? అటులే యీ మహాకలహమునకు గారణము చిన్నది. చోడిగాఁడు గ్రంథారిగాని భార్యను లాగుకొని పోయినతరువాత—నెవ్వరో యిద్దఱు జనులు మాటమాటయనుకొనిరి. అప్పుడు నే నచ్చటనే యుంటిని. చోడిగాఁడు గ్రంథారిగాని మేనల్లుఁడని యొకనివాదము. కాఁడు అల్లుఁడని యొకని వాదము. ఈనెపనే పెణక పైఁబడి యిన్నికొంపలంటించినది.

జంఘాలశాస్త్రి యింక నేమో చెప్పఁబోవుచుండఁగా నిద్దఱు రక్షకభటులు మాసభాకుటీరమున సెలవులేకుండఁ బ్రవేశించి "కవిగా రిచ్చట నున్నారా?" యని యడిగిరి. అంతట వాణీదాసుఁడు లేచి "నేనే కవి" నని పలికెను. "అలాగా" యని రక్షకభటులు తిరుగ వెలుపలకుఁ బోవుచుండ నేను వారినాపి "కవితో నేమిపనియున్న" దని యడిగితిని. విశేషము లేమియును లేవు. కరణముగారి చెల్లెలు కవినొకనిఁ దీసికొని తెల్లవారుగడ లేచిపోయినదఁట—ఆతడు మీకవియేమోయని సందే హించి వచ్చితి" మని చెప్పిపోయిరి. "కవియను బిరుదముగలవాఁడు మఱియొకఁడు గ్రామమున నుండెనా" యని వాణీదాసుఁ డనుకొనుచు వెడలిపోయెను. సభముగిసెను.

సాక్షి

సభాస్వకీయవ్యాపారము

ఈరాత్రి యుపన్యాసమేమియును లేదు. సభావ్యవహారములు చూచుకొనవలసియున్నది. ఒక మాధ్వునియొద్దనుండి యీయనుత్తరము మొన్న నాకు వచ్చినది. దీనిలోని సంగతులం జదివెదను. మీ మీ యభిప్రాయములు నాకుం దెలియపఱచునెడలం దిరుగ నాతనికిం బ్రత్యుత్తర మిచ్చెదను. మొదటి లేఖను వినుండు.

సాక్షిగారికి—సఖ్యపురము, గోదావరిజిల్లా.

పత్రి రఘునాథాచార్యులు నమస్కారపూర్వకముగ వ్రాసికొనినది. సువర్ణలేఖలోం బ్రచురింపబడుచున్న మీయుపన్యాసములను జదివి యానందించుచున్నాను. మీలో విశిష్టాద్వైతులును నద్వైతులును నున్నారు కాని ద్వైతి యొక్కఁడును లేఁడు. ఎంతటిచక్కని సభలోనైనను త్రిమతస్థులు చేరియుండుట న్యాయమై యున్నది. నేను మాధ్వుఁడను. శ్రీమదాచార్యులవారి యన్ని గ్రంథములం జదివితిని. సుధాధ్యయన మిప్పుడు చేయుచున్నాను. ప్రకరణములవఱకుం దర్కమును జదివినాను. మతవిషయక సాంప్రదాయములు శ్రీమదానందతీర్థులవారి కటాక్షమునం గొంత యెఱిఁగినవాఁడను. నే నీనడుమను మీయాజమానియసులో సభ్యుఁ డొక్కఁడు చనిపోవంగం దత్స్థానమునకై యపేక్షించి యధికారులకుం బ్రార్థనాపత్రము నంపుకొంటిని. కాని యది నిరాకరింపఁబడెనని చెప్పుటకు వగచుచున్నాను. ఏదైనం దగిన సభలో సభ్యుఁడుగ నుండవలయునని యభిలాషతో నున్నాను. ఈమతవిషయోపన్యాసము లీయఁగలను.

మాధ్వమతావలంబకుఁడు మీలోనుండక పోవుట శోచనీయమని నాయభిప్రాయము. అందుచేత నన్ను సభ్యునిగాఁ జేసికొనఁ బ్రార్థింతును.

ఇట్లు విన్నవించు,

పెద్దాపురము. పత్రి రఘునాథాచార్యులు.

ఈతండును మనసభలో సభ్యత్వ మపేక్షించుచున్నాఁడు. ఈతని జేర్చుకొనవచ్చునో లేదో యాలోచించి చెప్పుఁడు.

కాలాచార్యుఁడా! నీయభిప్రాయ మేమి ?

కాలా—మాధ్వమతమునకు రామానుజమతమునకు విశేషభేదములేదు. రెండునుగూడ భక్తిప్రతిపాదకములే ? విష్ణు సర్వోత్తమత్వ స్థాపకములే! జీవాత్మ పరమాత్మల యైక్యము నిరాకరించునవే! మతమునకుఁ గావలసిన ముఖ్యాంశములలో రెండు నొక్కటే! మధ్వాచార్యులవారీమతమును స్థాపింప నక్కఱలేకయే యుండవలసినది. కాని రామానుజమతస్థులు భక్తిప్రపత్తులకుఁ బ్రాముఖ్యమిచ్చి వైదిక కర్మముల నిరాకరించి యాచారనిష్ఠాదూరులగుటచే వైదికకర్మములఁ దిరుగ నిలువఁబెట్టుటకై నీ రీమతమును బోధింపవలసివచ్చినది. ముక్తిదశలోఁ గూడఁ గొన్నికొన్ని భేదము లీరెండుమతముల కున్నవి కాని యవి యంత గణనీయములుకావు. మిగిలిన యంశములు రెంటికి సామాన్యము లగుటచే వేదాంతాచార్యులవారీమతమును సన్నిహితమని పిలిచిరి. కావున నేను నామతమున బోధించునంశములే యామాధ్వుఁడు బోధింపవలయును గాని మఱియొకటి కాదు. ఒక్కవిధమైన యంశములఁ బ్రతిపాదించుట కిద్ద ఱుపన్యాసకర్తలావశ్యకము లేదని తోఁచుచున్నది.

సరే! జంఘాలశాస్త్రీ ! నీయభిప్రాయ మేమి ?

జంఘా—నేను గాలాచార్యునితో నేకీభవించితిని.

వాణీదాసా ! నీవేమందువు ?

వాణీ—వ్యాపారులలోఁ గొందఱు మిగుల తెలివికలవారనుట సత్యము వాదమునఁగూడ న్యాయమగుపట్టుదలవారు కుత్సితులుకారు. దయాధర్మములందు బుద్ధిగలవారు—దైవభక్తికలవారు. ధారాళాంతఃకరణముగలవారు—కావున వ్యాపారిని సభ్యునిగాఁ జేర్చుకొనవచ్చును.

బోడ్డుయ్యశెట్టి పంపిన తనయభిప్రాయమును జదివెను.

"మనమిప్పటికి కలుపుకొనిన సభ్యులము. అయిదు మంచిసంఖ్య. ఇది సభకి సరియైనది. ఏడవదియు నీవరకే తీసినంత దౌర్భాగ్యతో సిద్ధించినదని నానమ్మకము—ఆరవ సంఖ్య 'యేడు' వరకు పెరిగినయెడలను పనికిరాదు—సభ కలుపుటకు రోజాలు—తొమ్మిదిమంది 'పంచాయతీ' గౌరవము సభకుఁ గలుగును. ఆశ్చర్యకరమైనది వార్తాపత్రికాబాధ్యత యున్నది. ముగ్గురి యభిప్రాయమును నిగుడు ముగ్గురికి యభిప్రాయమును బడిన యెడలఁ దీర్పున కవకాశముండదు. అప్పుడు 'సాక్షి'కి నిద్దరు సభ్యులయధికారము మీరయ్యవలసియుండును. అట్లుండినచో నందును సాక్షి యంగీకరింపఁడు. సభ్యులసంఖ్య యేకారణముచేత నైనను వృద్ధి చేయఁగూడదను నియమము మన ముంచుకొనవలయును. తక్కువ వ్యాపారములలోనున్న లాభము బహుళవ్యాపారములలో నుండదు. ఔషధముల మాత్రలని దీసికొందు మనుకొనుడు. రేపు మహాత్మ్యదీయుడు తన్నుఁదీసికొమ్మనును. వానిని నిరాకరించుటకుఁ గారణముండదు. సభాసంఖ్య యనునది నల్ల మందుమాత్రవంటిది. వృద్ధికిఁ గొంత సాగిచ్చినయెడల తరువాత గొంతువిగుట కష్టముగ నుండును. సభలో సభ్యులు లొంగుబాటుగ నుండవలయునుగాని విరివిగఁ జేతికంపనివారుగ నుండఁగూడదు. అదిగాక సభాగృహము మిగుల చిన్నదిగనున్నది. ఆలోచించి మాటలాడు నయిదుగురిలోఁ దేలనియంశ మేడుమందల సభ్యులలోనైనఁ దేలునని యనుకొనుట వెఱ్ఱి. మనము పైసభ్యుల నిరాకరించుటకుఁ గారణము మనలో నుండిన ట్లితరులకుఁ గనబఱచవలయునుగాని వారిలో నున్నట్లు కనఁబడినయెడలఁ బ్రజలయిష్టమునకు దూరమగుదుము. దుకాణములో నిత్యము కూర్చుండువాఁడు గూర్చుండునప్పుడే రాబడి యెక్కువగ నుండునుగాని క్రొత్తవాఁడు కూర్చుండు నెడల సామాన్యమే! నేను దురదృష్టమున సభకు రాఁజాలనైతిని. కాన నేను వచ్చుచుండునెడల నాకు మీకుఁగూడ స్థలము చాలనే చాలియుండదు. ఈకారణములచే బైవారు మనకెవ్వరువలదు.

మనలో ముగ్గురు వ్యాపారిని దీసికొనుట కంగీకరించలేదు. కావు నాతనికి మనయనిష్టతఁ దెలియపఱతును— రెండవయుత్తరముకూ నున్నది. మీరు దీనిని వినఁదగును.

మహారాజశ్రీ సాక్షిగారికి——

సత్యపురము.

అయ్యా !

నేను గన్యావితంతువను. 41 సంవత్సరముల వయస్సుగలదానను. వెలనాటివారి శాఖదానను. మీలోఁ గాలాచార్యుఁడని యొకవిద్వాంసుఁ డున్నాఁడని యెఱుఁగుదును. ఆయన నీనడుమ చెరువునొద్దఁ జూచితిని. ఆయనకు వివాహములేదని వింటిని. వివాహాపేక్ష పూర్తిగ నున్నదని వింటిని. నావంటి వితంతువు నాతఁడు పరిణయమాడుట కిష్టపడునా? ఈ యంశ మాతనికి నేను నాదాసిచే వార్తనంపితిని కాని తాను "సాక్షి యధీనుఁడనై యుండుటచే నేమియు స్వతంత్రించి చెప్పఁజాల"నని నాకు మాఱువార్తనంపినాఁడు. అందుచే మీకు వ్రాయవలసివచ్చినది. క్షమించి యాతనిగసుఁగొని యాతని యభిప్రాయమును నాకుఁ దెలుపునెడల సంతసింతును. నా పేరేదో యాతఁ డెఱుఁగును. అందు చేవ్రాలుచేయ లేదు. సత్యపురము.

ఈయుత్తరము చదువుసరికిఁ గాలాచార్యులు పొంగిపోయెను. మంచినల్లమందువలె నలుపులో మసరెక్కెను. ముక్కుల లిద్దె గొట్టినట్లు దిబ్బడులు వైచుటచే నట్టి యుపదేశముద్రను బుఱ్ఱునఁ బీల్చెను. అట్టి యొంటి జన్నిదమును జూచుకొనెను. సభ్యులంద ఱాతని తొట్రుపాటును జూచి నవ్విరి. ఈయుత్తరమునకు నీవేమి ప్రత్యుత్తర మిచ్చెదవని నే నాతని నడిగితిని.

అంతటఁ గాలాచార్యు లిట్లనియెను.

చిరకాలమునుండి వివాహవాంఛతో నున్నమాట సత్యమే. చేసికొనకున్న జరుగుసాధనము లేదనుమాటకూడ సత్యమే. సగమీఁడు దాటిపోయినది కావున నూరకుంటయే మంచిది యనుటకూడ సత్యమే! ఇట్టిసంధిలో నాకేమియుఁ దోఁచియుండుటలేదు. కావున మీ రెట్లుచెప్పిన నట్లు వినువాఁడను.

అంత జంఘాలశాస్త్రి యిట్లనియెను.

వివాహమనునంశ మెవరియిష్టానుసారము వారు చూచుకొనఁ దగినది కాని సభవారి యభిప్రాయమునకు వదలివేయఁదగినది కాదు. తన బలాబలములు చూచుకొనవలయునుగాని "యథాను గా" దను

సభ్యుల సంఖ్య బలాబలములు [illegible] కాదు. అంతటఁ గాలా చార్యులు లేచి యిట్లనిరి.

"[illegible] నా సభలో సభ్యత్వము పోవునా? [illegible]. నేను సాక్షికంటె సతి యెక్కువ దానను.

అంత సభ్యులు నవ్విరి. సభ్యత్వముపోయినది యనువారు [illegible] కంఠముగఁ బలికిరి. సరే! ముందు మాఘమాసమందేకాని వివాహ ముహూర్తములు లేవు కాన నన్ను [illegible] చెప్పుడు" అని కాలా చార్యులు ప్రత్యుత్తరము చెప్పెను.

ఆయుత్తరము బాగుగలేదని యొంత తొందరగాఁ జెప్పిన నంతకంటెఁ బ్రస్తుతమునఁ జెప్పుట కవకాశము లేదని కాలాచార్యులు భీష్మించు కొనెను. ఈయంశమైనది. "ఇదిగో! యీయుత్తరము సభామందిరపు టద్దెనుగూర్చి యింటియాతఁడు వ్రాసినాఁడు. ఆఱుమాసముల బాడిగె యాతని కీయవలసియున్నది. ఇదే దీనియభిప్రాయము కావునఁ జదువ నక్కఱలేదు. ప్రవేశరుసుము [illegible] చేరియున్నది. నాల్గు రూపాయిలున్నవని సభసంబంధమగు నాయాయవ్యయపు లెక్కను జదివితివి. నెలకొకరూపాయి చొప్పున నీయవలసిన యాఱురూపాయలలో నాలు గున్నవి. కాన మిగిలిన యొక్కటి బొజ్జయ్యసెట్టిగారియొద్ద బదులు తెచ్చి యింటియాతనికిమ్మని యొంక అభిప్రాయపడిరి.

తరువాత—ఇదియొక యుత్తరము.

సాక్షిగారికి—

గ్రామ్యభాషావాదులకు, గ్రాంథికభాషావాదుల కిప్పుడు వాద ము లింత ప్రబలముగ జరుగుచుండఁగా మీ రాయంశ మెత్తుకొనకుండనే యూరకుంటిరేమి?

ఇట్లు విన్నవించు,
అనామకుఁడు.

రెండవసాక్షిలో నాయంశ మెత్తుకొని మాయభిప్రాయము వెల్ల డించియుంటిమి. కానఁ బదేపదే దానినిగూర్చి పలుకనక్కఱ లేదనినాయభి ప్రాయమని జంఘాలశాస్త్రి చెప్పెను. సభ్యు లాతనిమాట నామోదించిరి. అన్నియుత్తరములు పూర్తియయినవి. కావున సభ చాలించవచ్చును.

సావిత్రి

సత్యము

జంఘాలశాస్త్రి యిట్లు పలికెను.

నాయనలారా! నాకుఁ దల నొచ్చుచున్నది. క్రిందటిసారి మా యుపన్యాస మేమియు జరుగలేదని స్థిరపడితిని. చెప్పఁగలిగినంతవట్టునకుఁ జెప్పి యూరకుండెదను.

"సత్యేనోత్తభితా భూమిః" యని ఋగ్వేదశ్రుతియున్నది. భూమి సత్యముచే స్థాపనము జెందియున్నదని దీనియభిప్రాయము. అనఁగ సత్యము లేకుండిన భూమియందలి వ్యవహారములు జరుగవని దీనివలనఁ దేలుచున్నది. ఈయంశ మెంతసత్యమో పరిశీలింతము. గురుఁడు శిష్యునకు విద్యఁ జెప్పి యాతని యజ్ఞానమును ధ్వంసమొనర్పఁజేసి యాతని బాగుసేయవలయునను సత్యబుద్ధితోఁ బ్రవర్తింపవలయును. శిష్యుఁడు గురువునందు యథార్థభక్తిఁ గలిగి యాతఁడు తనక్షేమము కొఱకే పాటుపడుచున్నాఁడని సత్యబుద్ధి గలిగి విద్య నభ్యసింపవలయును. ఉభయుల సత్యములో నెచ్చట లోపమున్నను విద్యావ్యాపారము జరుగనేరదు. వైద్యుఁడు తనకున్న భేషజజ్ఞానముతో రోగి రోగమునకుఁ గారణమేదియో పరిశీలించి యాతనితత్త్వ మెట్టిదో బాగుఁ గనిపెట్టి తనయొద్దనున్న యౌషధములలో మంచివాని నిచ్చి యాతని కారోగ్యమును గలుగఁజేయవలయు నను సత్యబుద్ధితో దైవముఖమునఁ జూచి పాటుపడవలయును. "ఈవైద్యుఁడు యథార్థవైద్యజ్ఞానము కలవాఁడు, సత్యవంతుఁడు; నమ్మదగినవాఁడు, రోగము కుదుర్చును. దొంగమందులిచ్చి రోగము హెచ్చుచేయువాఁడు కాఁడు. ఆతని శ్రమ

మునకుఁ దగిన ప్రతిఫలమీయవలయును" యను సత్యబుద్ధితో రోగి మందును దీసికొనవలయును. ఉభయుల సత్యబుద్ధులలో నెచ్చట లోపమున్నను, భేషజతంత్ర మెక్కడనిమిషమైనను జరుగనేరదు. ఈపై రెండుదానాదానములవలనను సత్యములేకుండెనేని మనుజుల చిత్తరోగ మగు నజ్ఞానము నశించుటకు వీలులేదు. ప్రకృతిరోగములు నివర్తించుదారి లేదు. బాగుగ నుండవలసిన దేహాది స్థూలములు రెండును బాడగును. పిమ్మట నిఁక దేహయాత్ర యువిదితరీతి నెట్లు జరుగఁగలదు?

అదిగాక "ప్రజలు యథార్థముగ నాబిడ్డలు; మనోవాక్కాయ కర్మములచే వారిని బుత్రులవలె నే నాదరింపవలయును" అను సత్యబుద్ధి గలిగి సత్యమే యాధారముగల శాసనము లేర్పరచి సత్యవంతులగు నుద్యోగులమూలమునఁ బ్రభుఁడు తన యధీనులగు ప్రజను పరిపాలింపవలయును. "రాజామాతా పితా చైవ రాజాహితకరో నృణాం" అను నార్ష వాక్యమును త్రికరణశుద్ధిగ నమ్మి ప్రభుఁడు తానొసఁగునదెల్లను దమ క్షేమమునకేయని సత్యమునమ్మి యాంతర్యమునందు విశ్వాసము, నను రాగము, భక్తియుఁ బూర్ణముగఁ గలిగి ప్రజలు పాలింపఁబడవలయును. ఈయుభయుల సత్యబుద్ధులలో నెచ్చట లోపమున్నను రాజకీయతంత్రము జరుగదు. పాలనతంత్రము లేనప్పుడు ప్రజల బ్రతుకిఁక నడుగవలయునా? గొల్లఁడు లేనియప్పుడు 'ఛే' యని యదలించుఁ గట్టులేక యటునిటుఁబోవుచు గంచెలుదాఁటుచుఁ గాళ్లువిఱుఁగఁబడుచు నొకదానినొకటి తన్నుకొనుచుఁ గుమ్ముకొనుచుఁ దోడేళ్లనోళ్లలోఁ బడుచుఁ జెడు గొఱ్ఱెలవలె, రాజులేని యప్పుడు జనులు దిక్కులేక, గతిలేక, శాసనములకట్టులేక, యాస్తులకు స్వస్థతలేక, యాఁడువారి మర్యాదలకు రక్షణములేక, యర్భకులకుఁ గాపులేక, యన్యోన్యకలహములలోఁ గఱ్ఱలువిఱుఁగఁ, గత్తులెగురఁ, దలలుతెగిపడ, రక్తములు ప్రవహింప, ప్రాణముల కొక్కత్రుటియైన నిలుకడలేక, మనసులకు తెప్పపాటయిన శాంతిలేక, మహాసంక్షోభము నొందుదురుగాదా! సత్యము లేకుండు నెడలఁ బ్రపంచవ్యాపారములకింతకలఁతసిద్ధించుట స్పష్టముగఁ గనఁబడుచున్నదా! "జనులు తమ్ము పరిపాలించుకొనఁగూడదా? ప్రభువే పరిపాలింపవలయునన్న నియమమేమి?" యని యందురేమో! అట్లు జరుగవచ్చును కాని జనులలో సత్యము లేనియెడల నదిమాత్ర మెట్లు

జరుగఁగలదు. నీయందు నాకుఁ బ్రమాణబుద్ధి, నాసత్యమునెడల మఱి యొకనికి విశ్వాసములేనప్పుడు మఱియొక యథార్థమం దింకొకనికి నమ్మకము లేనప్పుడు నిట్లొకనితో నొకఁడు హత్తుకుండఁ గలియకుండ నుండునప్పు డన్యోన్యసాహాయ్యము నశింపకారణ మెచ్చుటనున్నది. అదియు లేదు. భూమిలో సత్యము లేనప్పు డింక జగత్తే లేదు. కావున జగత్తునకు సత్యమే యాధారము. సత్యముచే జగము స్థాపింపఁబడియున్నది. కావునఁ బూర్వోదాహృతమగు వేదవాక్యము సత్యము.

కాని జాతిలో సత్యము నశించుట కేవలము ప్రళయాసన్నదశ యందుఁగాని సిద్ధింపదు. కాని సత్యము విశేషముగ క్షీణించి యసత్యము మిక్కిలి ప్రబలియుండు సన్నివేశములు ప్రపంచమున నప్పుడప్పుడు సంభవించును. అప్పుడే యసత్యనాశనమునకై సత్యస్థాపనము నకై యవతారపురుషు లుద్భవింతురు. రామకృష్ణాదులే కాక, శంకర రామానుజ క్రీస్తు మహమ్మదాదులుకూడ నవతారపురుషులే యని చెప్పనొప్పును. ఇట్టి యవతారోద్భవమునకు గూడ నవసరము తఱచుగఁ గలుగనేరదు.

అగ్నిసాక్షిగఁ బెండ్లాడిన కాంతతోఁ బరిణయకాలమునఁ జేసిన ప్రమాణమునకు బద్ధుఁడై జనుఁడుండవలయును. అట్లుండక యొకఁడు వ్యభిచరించినాఁడనుకొందము. ఈవ్యభిచారదోషమున కాదికారణమేది? ప్రమాణమునకు బద్ధుఁడై యుండకపోవుట. అనఁగ నసత్యము—న్యాయ ప్రదానమున కేర్పడిన శాస్త్రబ్రహ్మచారి లంచములు దీసికొని శాసనముల కపార్థములఁ జేసి జనుల బాధించును. ఈజనహింస కాదికారణ మేది ? బ్రహ్మచర్యదీక్షాపూర్తికాలమున సభలో "న్యాయముగ వర్తింతు" నని పరిపాలకనిధియెదుటఁ దీసికొనిన ప్రమాణమునకు భిన్నముగ నడచుట. అనఁగ నసత్యము. ఒకఁడు చెడఁద్రాగి యొడలు తెలియక ప్రేలుచు గంతులువైచుచుండు ననుకొందము—ఈదుర్వృత్తము నకు మూలమేది? తన స్వభావమునకుఁ దానుగనుపఱుపవలసిన సత్యమునకు భిన్నముగ వర్తించుట—అనఁగ నసత్యము—జనులలోనొకఁడు జనపతికి హానిచేయఁ బ్రయత్నించెననుకొందము—ఈద్రోహమునకు మూలమేది ? జనపతినుండి తాను బొందుచున్న మేలున కసత్యముగ నడచుట—అనఁగ నసత్యము. ఒకఁ డొకనిని జంపె ననుకొందము. ఈ

నేరమునకు మూలము సంఘసత్యమునకు వ్యతిరేకముగ నడచుట— అనఁగ నసత్యము. ఇట్టి మనుజులు సంఘమునెడలఁగాని, తనయెడలఁ గాని, దైవమునెడలఁగాని, చేయుచుండు నన్ని నేరములు నిగ్గఁజూచిన దూరమునను యసత్యమునకు సంబంధించియున్నవి. అసత్యమే మూలకారణము గలిగియున్నవి. ఇట్టి నేరములను జను లేలయూ లాభము గోరి చేయుదురు. స్వార్థముఁ దనకేమి మంచి త్యాగమును జేసికొను వాఁడయుండుఁ దాత్కాలికసుఖముననే గలుగు మహానందమునకై మతి యొప్పిచేసికొ త్రాగుదు. తమ యానేరములవలనఁ బరులకు నష్టము వచ్చినను దమకు లాభముగనే పరిగణింపఁబడును. జనులిట్టు లశాశ్వతములగు నైహికసౌఖ్యములకొఱకు శాశ్వతమగు సత్యమును బరిత్యజింతురు.

సెనగపిండిలో గొంచెము బియ్యపుఁబిండి కలిపినగాని కారపుఁ బూస కరకరలాడుచు నొకటిరెండు దినములు నిలువయుండదు. జబ్బులో హాపుఁగూడిక యుండినఁగాని టంకము బింకముగ నతికింపలేదు. కాసులో రాగిమేళవింపు లేకుండునెడల నాణెమున కది యంతగా నుపయోగింపదు. పేకకంటెఁ బడుగు మోటుగ లేకున్న బట్ట బాగుగ మనదు. అటులే జనుని మనసుగూడఁ గొంత నసత్యముతోఁ గూడి యున్నగాని దైహికవ్యవహారములాటలకు రాపిళ్లకు నాగదు. మిగుల మెత్తనయగునెడల మిగుల బట్టబయలగు నెడల నది గొల్లవారి కెరగ్గై పోవును. హాస్యాస్పదమై నిందాపాత్రమై పోవును. కొంత మూటుండవలయును. కొంత గాటుండవలయును. ఎంతసౌందర్యవతియైన సరే! కొంత బిగింపు, కొంత కొఱకొఱ, కొంత ధూర్తత్వము, కొంత నిష్ఠురత్వము, అవయవగోపనమునఁ గొంత కట్టుదిట్టము లేని దైనయెడల జనప్రేమాస్పదురాలు కానేరదు. సరేకదా! త్వరగ నిందాపాత్రురాలగును. అదిగాక జనమధ్యమున నామె దక్కలేదు కూడను. తేనెటీఁగకు ముల్లులేనియెడల క్షుద్బాధచే నొకదినములోనే చచ్చును. గొఱ్ఱెలమందలోఁ గుక్క లేనియెడల మంద చిందఱ వందఱ యగును. ప్రపంచవ్యవహారములందు సత్య మసత్యముతోఁ గొంతయైనఁ గలిపి యుండవలయును. పట్టి సత్యము ఒక్కనేరదు. పత్రికల ప్రకటనదర్పములు భేషజతంత్రవుపీరాలాపములు గ్రంథకర్తల గ్రంథములఁగూర్చిన

స్తుతివాక్యోపలంబనములు మొదలగునవి యిందులకు నిదర్శనములు.

Truth may perhaps come to the price of a pearl that showeth best by day but it will not rise to the price of a diamond or carbuncle that showeth best in varied lights అని Bacon చెప్పినాఁడు. ఆ ప్రాపంచికదృష్టిని జూడ సత్యము మిక్కిలి శ్లాఘ్యమైనదిగాఁ దోఁచును. కాని యది ప్రపంచవ్యవహారోపయోగదృష్టిని జూడ దానివిలువ తగ్గుచున్నది. ప్రపంచవ్యవహారములందలి జయమునకుఁ గొంత కపటము, తలపులుమూట, నైతళుకు, మాటుఁదనపుసీటు మొదలగునవి కావలయును. ఇట్టి దొంగగోటులు, శుద్ధసత్యము చూపఁజాలదు. అది యసత్యముచేఁ గొంతసాంకర్యము నొందవలయును. పోత్తినూలుకలసిన గుడ్డకున్న తళుకు, మన్నిక, వట్టిపొత్తుగుడ్డ కుండదు. కఱ్ఱసాములో నటుచూపి యిటు చూపి యటుకొట్టువానికి జయము చేకూరును. సత్యాసత్యసమ్మేళనము ప్రపంచయాత్రాసదుపాయప్రదమని యూహించి జనులు బహుళముగా నట్లుచేయుదురు. ఇట్టి జనుల గౌరవమును భాగ్యమును గీర్తియుఁ జూచి వారిస్థితిని దామునూడఁ బొందవలయునని కొందఱు పాటుపడుచున్నారు. కాని సత్యమును గనుఁగొనుటకు దానిని హెచ్చుతగ్గులు లేకుండ సందర్భముగ నసత్యముతో మేళవించుటకు దానిని వెల్లడిపఱచి కార్యముల సాధించుకొనుటకు శక్తిగాని యోరిమిగాని లేక వారసత్యమునకే మఱి కొన్నివన్నెలు చిన్నెలు కల్పించి, వివిధవర్ణదీపికాకాంతిని దాని నింద్రధనుఃకళికను జేసి జనుల నేత్రములను మనస్సుల నాకర్షించుచున్నారు. ఇది వట్టి కనుకట్టు, ఇంద్రజాలము, పైకిఁబొట్టి—లోపలలొట్టి, మీఁదికి హుమ్ము, లోన మన్ను, బట్ట మంచిరములకుఁ బ్రత్యక్ష మందిరము లందవు. డాఁగురేకుగద్దెపై 'పీకాకు' సింహాసనము దిగదుడుపు పూస కొంతలముందు బుటేదారు జలతారుకోటులు పనికిరావు. తారను వలపించిన శీతాంశునికంటె చీనారేకుశీతాంశుఁ డెక్కువసొగసుగ నుండును. ఈ 'కోహినూరులు' నీ 'టాజ్ మహాలులు' నీ నిశాధిపతులు నిశాకాలమందుమాత్రమే! సత్యసూర్యోదయమగు వెంటనే యివియన్నియు దేవదారు పెట్టెలు కాగితపుతట్టలు సవరాలబుట్టలు అయిననేమి? నాటకుల పెట్టెలలోని రూపాయలు పాదరసపురూపాయలుకావు. ఇండ్లలోని

భార్యలు గొరుగుడుమీసముల వారు కారు. సత్యాసత్యసమ్మేళనమునుండి జను లిట్లు కేవలమగు నసత్యప్రయోగమునకై దిగిపోయిరి. ఎందువలన? ధనమునందలి కాంక్షచేత—బ్రతుకునందలి పామరతచేత—

పొట్టకూటికై జనులు కొంత యిట్లసత్యకథన మవలంబించియుండ నోటిమాటకై కొందఱందులకుఁ గక్కుర్తిపడుచున్నారు. వడలరుచికై కొత్తిమిరికలిపినట్లు గమగమకై యింగువపలుకు కూరలవైచినట్లు మాటలపొంకమునకై వీరు వానితో నసత్యముఁ గొంత మేళవించుచున్నారు. తమమాటలలోని పాకముచే రసముచేఁ బాకపు పరిమళముచే జనులకు నోరూరఁ జేయవలయునని వీరిముఖ్యాభిసంధి. అతిథులకుఁ బదార్థములు వడ్డించుటయందుఁగూడ వీరికిఁ జాకచక్యమును హెచ్చు. ఈవచఃపాచకుల రుచిచే సత్యము పట్టిచప్పనిది. అరఁటిదూట అయిననేమి? ఆదూటనే సన్నగఁ దరిగి యథార్థరసమును బిడిచివైచి గిన్నెలో సొగసుగ, దోరగ ముకురంధ్రములు కృతార్థములగునట్లు మిరపకాయలు పోగపుగింజలు మరికొన్నివైచి వేచి తరుణముకని పెట్టి, యాగాటు కమ్మఁదనముల గనిలో నాముద్దను బడవైచి, పరిమళము పైకి పోకుండ మూఁతనిడి తఱచు కలియఁబెట్టి చిక్కనిపులుసుచే దానిపైఁ గొంత చిలకరించి పసుపుచే దానికి సౌభాగ్యమిచ్చి బుట్టలోనిదికూడఁ గొంతఁ బొందుపరచి దింపి పత్రమునఁ బరిమార్జనమొనర్చి యట్టికాకుండ మోతాదుగ నావఁ దగిల్చినయెడల వహావ్వా! జిహ్వకుఁ దారకమంత్రోపదేశము కలియుగామృతము చేయవచ్చునని వీరినమ్మకము. వీరు తఱచుగ నడిమివయసు దాఁటినవారు. వీరు ప్రాయికముఁ బూర్వగాథలనే పలుకుచుందురు. తాను గాశికిఁ బోయినప్పుడు హిమాలయప్రాంతముననున్న యొకమహర్షి పందెమువైచి దుండివిఘ్నేశ్వరుని తొండ మల్లలాడింపఁ జేసినాఁడనియు నేడుకొండలవెంకన్నకు మండపమును కట్టించిన భోగముది ప్రతిరాత్రియుఁ దములపాకుల చిలుకలు చుట్టి స్వామి కర్పించుననియు "నానాగత్తరలో, రెండుతలల సన్యాసి యొకఁడు గంగనుండి వచ్చి యర్ధవితంతువురూపమున నర్ధసన్యాసిరూపముగ నట్టె విడిపోయినాఁడనియు, సంగతులపై సంగతులు, కల్పనలపైఁ గల్పనలు, వివిధజాతుల సొగసులతో వినిపించుచుందురు. శబ్దముల పొందిక తప్ప యర్థసందర్భముతో నిమిత్తములేని యథమకవులకు వీరు

జ్యేష్ఠభాత్రిత లనిపించుకొనఁగలరు. వారికి పేరికిఁగూడఁ గల్పనలన్నియు నసత్యములు, నస్వభావములే! రాత్రులభోజన మగుపిదప వీరు చుట్టలు గాల్చుచునో, నల్లమందు పట్టిచ్చినతరువాతనో, యజ్ఞ బాలవృద్ధ వితంతు సభాగ్రాసనాధిపత్యుపన్యాస మారంభింతురు.

పరులుచెవులు నిగుడఁజేయుటకై వీరు స్వాత్మలను గ్రిందికిఁ ద్రోచు కొనుచున్నారు. వృద్ధవేశ్యలు గోరింటాకు రక్తిమచేతను, మొగము మెఱుఁగుల సునుపులచేతను, దుప్పికొప్పుసంస్థచేతను, జ్ఞానశూన్యమగు విటజనము నాకర్షించుకొనఁగఁ బడుపాటు లీవచనప్రబంధకవుల పాటుల కందవు. వీరు రాయబారవుపనులకు బొత్తుగఁ బనికిరానివారు. వీరి నందు లకై యుపయోగించునెడల నిక్కడిమాట లక్కడినవలతో, నక్కడి మాట లిక్కడినవలతోఁ గార్యమును గడతేర్తురు.

వినోదమునకై యసత్యమును వీరిట్లాడుచుండ మఱియొకరు యందు లకై కొంద ఱింతకుమించిన నసత్యమును లాడుచున్నారు. వీరు పైవారి వలె వయసుగడచినవారుకారు. పడుచువాండ్రు, నడిమివయసువారు. వారివలె పూర్వవిద్యలేకాని యాధునికవిద్యలు లేనివారుకారు. కల వారు. వారివలె సత్యాధికత నసత్యాధమత నెఱుఁగనివారు. ఎఱిఁగిన వారు. వారివలె నాగరికత లేనివారుకారు. కలవారు. వారివలె నజ్ఞులతో సంభాషించువారుకారు. విజ్ఞులతో సంభాషించువారు. వారివలెఁ దెల్లియ సత్యము లాడువారుకారు. వారికంటె నెక్కువగ గడుసగు నసత్యము లాడువారు. వారివలె నల్లమందుపట్టుచేతను జుట్టకైపు సొగసుచేతను బలుకువారు కారు, ఎఱిఁగియుండి విద్యావైభవముచేఁ బలుకువారు. వారివలెఁ దాత్కాలిక వినోదమునకై కల్లలాడువారుకారు. శాశ్వత గౌరవమునకై యాడువారు. ఆ! ఏమిమింత? ఇట్టివా రున్నారా? ఉన్నారు. ఏక్కడ? ఎక్కడఁ జూచిన నక్కడే! వారి ప్రతిభయే యిప్పుడు ప్రబలముగ నున్నది. ఆధునిక విద్యాభ్యసనముచే నవనాగర కతాసమాలబ్ధ సంస్కారముచే నూతనాభ్యస్తవిజాతి మర్యాదపరంపరచే వీ రపూర్వముగఁ బ్రకాశించుచున్నారు. వీరు వీథిలోనఁ దటస్థునైనఁ గాని సామాన్యశత్రువునైనఁగాని చూచినతోడనే యేమి సమావేశ సంభ్రమములు! ఏమి మందహాసవిజృంభణములు! ఏమి హస్తచాలనచాక చక్యములు. ఏమి నమస్కృత్యర్పణ స్వీకారవైభవములు. ఏమి సల్లాప

వచఃకలాపనైపుణులు. ఇద్దఱు ఆప్తమిత్రులు పరిచేరి కలసిమెలసి ప్రత్యక్షముగ నేకశరీరధారు లయిపోయిరేమో యని పైవారికిఁ దోఁచునట్లు వీరి యాంతరానురాగప్రేరిత బహిశ్చేష్టాసముదాయము కనఁబడును. ఒకనాఁడు నేనొక గొప్పయుద్యోగియింటికి—భూతవైద్యమని తెలుఁగుఁ జెప్పఁ దగదు. 'మెస్మరిజము'నకై పోయితిని. ఆతఁడును నేను మాటలాడు కొనుచుండఁగా నొక్క సేవకుఁడు వచ్చి యొక తెల్లనిచీటినొక్క నాతని చేతఁ బెట్టెను. దాని నాతఁడు చూచి కొటకొటలాడి గఱ్ఱుమని నాతో నిట్లనియెను. నా కీతఁడు ప్రబలశత్రువు. ఈతఁడు నేనుకూడ Chair-man పనికి stand అయితిమి. అందులో మా బలాబలములేమో చూచు కొనవలయునా? నేను వేశ్య నుంచుకొంటిననియు నది నా పేరిట లంచము తీసికొనుచున్నదనియు నీచండాలుఁడా కాశీరామన్నయర్జీని నాపై యధికారికిచ్చినాఁడు, మఱియొకని కట్టిపనిచేయుటకై interest లేదులెండి, నేనూరకుండువాఁడనా? ఈతఁడు వెనుక గోదావరివంతెనపనిలో వ్రాసిన తప్పులెక్కలన్ని పెట్టి త్రాడు తెంచుటకు సిద్ధముగనున్నాను. ఆపనిచేతనే మూఁడురాత్రులనుండి యొక్క Pink అయినను లేదు. అని యింక నేమేమో చెప్పుచుండఁగా టక్కుటక్కుమను కాలిజోడుతోఁ దళుకుతళుకుమను కంటిజోడుతో హాహాయను గల్లుగల్లునవ్వు గోడుతో 'well my dear friend' అనుచు లోని కాతఁడే వచ్చెను. నాతో నిన్నిమాటలాడిన యుద్యోగి తటాలున లేచి యొడలు తెలియని తీవ్రతచే ముందున కొకగంతువైచెను. ఆతనిఁ గలియఁబడి కొట్టునసుకొంటిని. తన రెండు చేతులతో నాతనిచేతినిబట్టి యూఁపుచు I am my dear friend so very glad to see you అనుచు వెఱ్ఱినవ్వుచే వెకవెకలాడుచుండెను. విద్యావంతులు బుద్ధిమంతులగు వీరిద్దఱు లేనిప్రేమములు గనబఱచి రాని నవ్వులు తెచ్చుకొని యొకనినొకఁడు మోసముచేయుటకుఁ బొట్లఁపడుచుండఁజూచుట నామనసునకురోఁతయగుటచే 'రానియేడ్పు నేనుమాత్రమేల తెచ్చికొనఁగూడ' దని బోరుమని యేడ్చుచుఁ గడుపునొప్పిగానున్నదని సంజ్ఞచేఁ గనఁబఱచుచు నాఁటికిఁ బారిపోయితిని. ఒకలక్షాధికారి యొకసారి యయోధ్యలో తనగుమ్మమునఁ గూర్చుండ నేనాతని యొద్దకుఁ బోయి వినయముతో రయిలుఖర్చున కొక్కరూపాయ నిమ్మని యడిగితిని. నేను దొంగనేమోయని యెంచి కాఁబోలు నన్ను గ్రుచ్చి

గ్రుచ్చి యనేకాంశము లడిగెను. నామర్యాదనుగూర్చి యాతఁడు సంతుష్టిపడెను. ఏమైన నిచ్చునని చేయిచాచితిని. My friend, I very much regret my inability to help you అని నాకంటె దిక్కుమాలినదైన మొగము పెట్టుకొని యనెను. అంత నేనొడలు మండినవాఁడనైన నాయేడ్పు చల్లార్చుటకేమైన నీయవలదు. నాయేడ్పునుమించిన నీయేడ్పు చల్లార్చుకొనుటకైన నేమైన నిమ్మింటిని. అంత నాతఁడు గొణుగుకొనుచు లోనికిఁ బోయెను.

న్యాయవాది యొకఁడు సభలో నెదుటి న్యాయవాదిపై బండ్లు కొఱుకుచు నాతనిఁ జంపునంతటి తాత్కాలికకోపమున నుండుచున్న వాఁడై I beg to differ from my learned friend అని పలుకును. శబ్దములకు నైఘంటికార్థములు నశించినవి. ఇప్పటి regret కు విచారమని యర్థముకాదు. glad కు సంతోషమని యర్థముకాదు. learned కు పండితుఁడైన యని యర్థము కాదు. beg అనుదానికిఁ బ్రార్థించుట యర్థము కాదు మనుజుల క్రొత్తపద్ధతుల ననుసరించి మాటలకుఁ గ్రొత్త యర్థములు వచ్చుచున్నవి. ప్రపంచమున నింతబహుళముగ నుపయోగపరచఁబడు నీ regret ఈ glad యథార్థములయినచో నింతకంటెఁ గావలసినదేమి? ఈదయాళుత యీసహానుభూతి యీయాపద్దర్శనాసహిష్ణుత—ప్రజలలో నుండునెడల నీభూమియే స్వర్గాధికమైనది కాదా? అట్లేయగునెడల నీవ్యాజ్యము లెందులకు? ఈచోరత్వము లెందులకు? ఈక్షామబాధ లెందులకు? ఈనరహత్య లెందులకు? ఈఘోరయుద్ధము లెందులకు? వానిని మించిన మనస్సంక్షోభము లెందులకు? మాకుక్కకు జబ్బుగా నున్నదని నేనొక పెద్దమనుష్యుని కుత్తరము వ్రాసితిని. ఈవార్త వినినప్పటినుండియుఁ దనకేమియు దోఁచుట లేదనియు మతిలేకుండ నున్నాననియు నెప్పటిక్షేమ మప్పుడు తెలియఁబరచుచుండవలయు ననియు నాకుఁ దిరుగ నాతనియొద్దనుండి యుత్తరము వచ్చినది. ఆతఁడు తండ్రి చచ్చినప్పుడైనఁ గంట నీరు పెట్టకుండిన వాఁడని నేనెఱుఁగుదును. నేఁడు నాకుక్క తనతండ్రికంటెఁ దనకెక్కువగుట యథార్థమగునా? మతిలేక యుండువాఁ డున్మత్తాలయములో మందుతీసికొనవలయునుగాని వ్యాపారములలో రూపాయకు మూఁడు ప్రాతడబ్బుల వారపువడ్డి యేలతీసుకొనవలయును. బ్రదుకిచ్చిన

భగవంతునికైన నమస్కరింపనివారు పొడుము పట్టిచ్చిన శాస్త్రిని thank you very much అని పదేపదే ప్రస్తుతించుచున్నారు. ఈ యూహాము లేమిటో యీమాటలేమిటో యీచేష్టలేమిటో శ్రుతిలో గాత్రము గలియదు. గాత్రధ్వని తాళముతోఁ గలియదు.

మనపూర్వులు సత్యదీక్షకలవారు. వారిలో నసత్యవాదులు లేరని యెవ్వరును జెప్పరు. కాని, యిట్టి జనసామాన్యసత్యము, నిట్టి స్వల్పహేతుకాసత్యము, నిట్టి సత్యవాక్యభీషతాప్రేరితాసత్యము మాత్రము వారితో నెన్నడు లేదు. వారు తఱచుగ జిహ్వయందు ధారాళమగు సత్యమును జిత్తమందు వెనుదీయని ధైర్యము గలవారనుట కేమియు సందియము లేదు. ఇప్పటివారివలె నాలాపమార్దవమున కసత్యమాడిన వారు కారు. మర్యాదకొఱకాడినవారు కారు. నడతయోగ్యతను దెలుపుటకాడినవారు కారు. ప్రచారప్రక్రమము కొఱకాడినవారు కారు. ప్రజాసంతోషముకొఱకాడినవారు కారు. భయస్వభావమున నాడినవారు కారు. సత్యమాడవలయునను నియమముచే వారు సత్యమాడిరి. కాని కొంచెము మోటుతనము గలవారైనను కఠోరవాదులని వారనిపించుకొనలేదు. మనము శబ్దమార్దవములకొఱకు శాసనధిక్కారమును జేయుచున్నాము. స్వల్పమర్యాదకొఱకు పెద్దమర్యాదల మీఱుచున్నాము. ఒకని చెవులకు సంతోషము నీయఁదలఁచిన మన మనస్సాక్షికి బాధ నిచ్చుచున్నాము. ఒకని చిత్తమునకుఁ దాత్కాలికశాంతి నీయఁ దలఁచి మన యాత్మకు శాశ్వతదుఃఖము నిచ్చుచున్నాము. జడువఁదగిన భగవంతునికి జడువక, జడువఁగూడని మనుజునికి జడియుచున్నాము. ఎంతసేపు నటనము, నభినయము, మాఱువేషము, దొంగమాట, కల్లగంతు— ఇవితప్ప మన ప్రస్తుతచర్యలో నింతకంటె వేఱేమున్నది. సత్యవాక్యమునకు సత్యప్రవర్తనమునకు భంగము రాకుండునంతవఱకు మన మెంత మార్దవముగ నెంతజనరంజకముగ మాటలాడినను దప్పులేదు. కాని, దేనికొఱకు బ్రతుకుచుంటిమో, దేనిఁబట్టి తరింపఁ దలఁచితిమో, యేది జగదాధారమో, యేది దైవస్వరూపమో, యట్టిసత్యమునకే నాశనము గలుగుట సంభవించుచుండ, మన కల్లనవ్వులు మన వంకదండములు, మన నాలుకకొనపలుకులు, మన కపటాలింగనములు, మన తేర యేడుపులు, మనల రక్షింపఁగలవా? మర్యాదకొఱకు తెచ్చుకొనిన యీసందర్భ

ప్రవర్తనమున కింతలోఁ శాంతిఁజెప్పక నిరంతరముగ దానినే పారాయణ మొనర్చుచోఁ మన మనుమల మనుమలేడ్చుచు, గర్భాధానములొనర్చు వారు, నవ్వుచు నరహత్యలు సేయువారగుట కేమైన సందియమున్నదా! అట్టిభవిష్యత్ఫలాగమమునకు బీజారోపణ మిప్పుడే మనతత్త్వములోనయి నట్లు కనఁబడుచున్నదే! సాలగ్రామతీర్థములలోఁ సాపీకపాషాణముఁ గలుపువారు వేదపాఠములోఁ గళాశాస్త్రాధ్యయనము చేయించువారు మనకడుపులఁ బుట్టునట్లు మనమేల నడువవలయును. అట్టిపిశాచపునవ్వులు మొసలియేడ్పులు రాక్షసచేష్టలు గలుగు సంధిగ్ధమనుజ జన్మములకుఁ బితామహులము, వృద్ధప్రపితామహులము మన మేలకావలయును.

మర్యాదకొఱకు మహనీయులు గొంద ఱిట్లు కల్లలాడుచుండఁగ మఱికొంద ఱూరక కల్లలాడుచున్నారు. తలుపుతీసి లోనికి వచ్చుచున్న యాతఁ డెవఁడో తెలియక "యెవరువా" రని యొకఁ డడుగ లోనికి వచ్చుచున్నవాఁడు "ఎవ్వరులే" రని ప్రత్యుత్తరమిచ్చును. ఏమిటి వ్రాయుచున్నా" వని యొకని మనమడుగ "నేమియులే" దని ప్రత్యుత్తరమిచ్చును. ఇటులే "ఏమిచేయుచున్నావు" అను ప్రశ్నమున "కేమిలే" దను నుత్తరము వచ్చును. "బయలుదేరినవాఁడవు తీరవెళ్లక తిరిగి వచ్చితివేల" యను ప్రశ్నకు "నేమియులేదు ఊరకే" యను నుత్తరము వచ్చును. ఇటు లెన్నిదృష్టాంతములు చెప్పవలయును. పోనీ! అడిగిన ప్రశ్నమున కుత్తర మేదైన రహస్యమేమో దానిని జెప్పుట కిష్టము కాక "యేమియులే" దనుచున్నాఁడేమో యని యూహించుకొందమన్న నట్టి రహస్య మేమియుఁగూడ లేదు. ప్రత్యుత్తరము చెప్పుట చాలాసేపు పట్టునేమో యనుకొనిన నదియుఁ గాదు. ప్రశ్నించువానిపైఁ జెప్పు వానికి శత్రుత్వమేమోయని యూహింప నదియు లేదు. అట్టిచోఁ బ్రశ్నమునకై తఱచుగ నవకాశముండదు. కారణ మేమియు గోచరింపదుకాని యసత్యముమాత్ర మాతఁడు పలుకుట సత్యము వినుగుఁదలయో నోరు నొప్పియో మఱియేహేతువో తెలిసికొనఁగోరి యాతనినే యడుగ "నేమియులే" దని యాతఁడు చెప్పును. ఆతనికిఁ గూడఁదెలియని కారణ మేదైన నుండునేమో! స్థూలదృష్టిచేఁ బరికింపఁగ మాత్రము వృథగ నిట్టిపను లసత్యమాడునట్లు కనఁబడుచున్నవి. నాయనలారా! చెప్పవలసిన యంశములు ముందుపన్యాసమునఁ జెప్పెదను.

సాక్షి

రంజాన్ పండుగ – వినాయకచతుర్థి

జంఘాలశాస్త్రి యిట్లు పలికెను.

ఈనడుమఁ గార్యాంతరమున సాక్షియు నేనును హైదరాబాదునకు వెళ్లవలసివచ్చెను. అందుచే మాసభావ్యాపారము వర్షకాలపు జడువువలె వెనుకఁ బట్టినది. ఇంకను గొలఁది దినములు హైదరాబాదునందుండవలసిన యావశ్యకత యుండెనుగాని, బొజ్జయ్యసెట్టికి రోగము హెచ్చుగనున్నదని మాకాలాచార్యులిచ్చిన తంత్రీవార్తపై నింతశీఘ్రముగ నిటకు రావలసివచ్చినది. నిన్నరాత్రి నేనును సాక్షియు ధూమశకట మెక్కితిమి. మే మెక్కినబండియాఱలో నదివఱకే యొక మహమ్మదీయుఁడును, యొక బ్రాహ్మణుఁడును మాటలాడుకొనుచుండిరి. మహమ్మదీయుఁడు నల్లనివాఁడు, పడుచువాఁడు, పొట్టివాఁడు. నున్నగ గొఱిగించిన తలపై రోకటిపొన్నువలె బింకముగ నదుకుకొనిన చిన్నకుళ్లాయి గలవాఁడు. పెండ్లికాలమందు వరున కొసఁగఁబడు నెఱ్ఱచారల పంచెను గూడకట్టు గట్టుకొనినాఁడు. కేవల చుబుకప్రదేశము మాత్రమె తుఱుకునికత్తి కఠినమగుటచేత గండభాగముల వెండ్రుకలు నిర్భీతిగ దిగఁబెరిగి యాందోళకవాటముగఁ గ్రమక్రమముగ సన్నగిల్లి కొసదేరినవి. నడుమ గడ్డము తాండ్ర బెత్తువలె బింకముగ నున్నది. ఆమొగమును వాణీదాసుఁడే చూచినయెడల దానినిట్లు మంగళమహాశ్రీవృత్తమున వర్ణించియుండును. తలనున్న వెండ్రుక లంబట్టని యాయుధమునకు జడిసినవై తలచూపనొల్లక యెదుగు స్వభావము నడపలేని కారణమున లోపలకుఁ బెరిగినవి. కంటిగోతులయొద్దకు వచ్చి యాగి వానిలోఁబడి

పోవుదు మనుభీతిచేఁ బైకిఁ గనుబొమ్మలుగఁ గొంచె మేర్పడి యంత నంతర్వాహినిరియై పోయెను. లోపల సిట్లధోవృద్ధి నొందుచు నో రను భయంకరగహ్వరము నొద్దకు వచ్చి యట్టె యాగిపోయి తిరుగఁ బైకుబికి మీసములుగఁ గొంచెమేర్పడి వానికొనలనుండి యుబుకు వేగ ముచేఁ గొంచెము పైకెగసినను జట్టున దిగజారి యీప్రక్క కొక ప్రవాహ మాప్రక్క కొక ప్రవాహమై విడిచిపోయెను. అందుచేతనే గడ్డమను నిసుకతిప్ప యానడుమ నుండుటకుఁ గారణమైనది. అని స్వభా వాలంకారసహితోత్ప్రేక్షాసమన్వితముగఁ జమత్కరించియుండును. ఆ మహమ్మదీయునితో మాటలాడు బ్రాహ్మణుఁడు గొంచెము కాలము గడ చినవాఁడు; మెడలో స్ఫటికమాల కలవాఁడు. అతఁడు ప్రథమశాఖ బ్రాహ్మణుఁడని నేను గొంతసేపటికిఁ గనిపెట్టితిని. వారిద్దఱు మమ్ము జూచి కొంతసేపు వారిమాటలఁగట్టిపెట్టిరి. సాక్షి వెంటనే పండుకొనెను. నేనుగూడ నడుమువాల్చి కనులుమూసితిని. కాని నాకు నిద్ర రాలేదు. మేలుకొంటినని వారికిఁ దెలిసినయెడల వారు స్వేచ్ఛగ మాటలాడుకొన రేమోయని యోచించి నేను నిద్రను నటించితిని. వారిట్లు రైలుధ్వనిలో గట్టిగ మాటలాడుకొనుచుండిరి.

మహ—నలుపు తెలుపని యేమిటి చెప్పినారు?

బ్రాహ్మ—యజస్సు.

మహ—తెలియ లేదు; యేమిటి ?

బ్రాహ్మ—అది వేదములో నొకశాఖ.

మహ—వేదమనఁగా మీఖొరానేనా ? వేదమునకు నలుపేమిటి తెలుపేమిటండి!

బ్రాహ్మ—ఏమిటని ప్రశ్నింపకూడదు. మామతములో నున్న కట్టుదిట్టమదే !

మహ—సరే నాకెందుకు! నలుపుగొప్పా తెలుఁపుగొప్పా !

బ్రాహ్మ—తెలుపు గొప్పకాదా! పక్షిరాజమైన హంస తెలుపు; మృగరాజమైన సింహము తెలుపు; మణిరాజమైన వజ్రము తెలుపు; హస్తిరాజమైన యైరావతము తెలుపు; వృక్షరాజమైన కల్పవృక్షము తెలుపు; దేవరాజగు దేవేంద్రుఁడు తెలుపు.

మహ—అదేమిమాటండి. పాల"దర్యామీఁదబిచానా" (పాల

సముద్రమున ద్రక్కు) వేసినవాఁడు నలుపా? తెలుపా?

బ్రాహ్మ—అబ్బో! మీ రీరహస్య మెఱుఁగుదురా? అతఁడు నలుపే కాని యతనికంటె ఘనుఁడగు శంకరుఁడు తెలుపు.

మహ—మీకు మతిలేదా? ఇన్ని దేవు లేమిటి?

బ్రాహ్మ—ఆ ప్రశ్నలలో దిగకుఁడు. దైవశోధనము తప్పు. రయిలుహోరుచే వారిమాటలు నాకేమియు వినఁబడుటలేదు. అంత శ్రద్ధగవినుటకు వారి సంభాషణమున రుచియేమియుఁ గనబడలేదు. అంత వీరిద్దఱసంగతి యాలోచించుకొనుచు నిద్రించితిని. ఒకకలఁ గాంచితిని. అదియొక పెద్దపట్టణము. హాయిదరాబాదువలె నుండెను గాని యది కాదు. నేనాపట్టణమున కేలపోయితినో నాకుఁ దెలియలేదు కాని దానిపెద్దయంగడిలో నిలువఁబడితిని. డప్పులచప్పుడు లగుచున్నవి. కాహళుల రవళులు గుండ్రగుండ్రముగఁ దిరుగుచుఁ బైకిపోవుచున్నవి. నౌబత్తులధ్వనులు నాల్గువైపుల వ్యాపించి మాఱుమ్రోఁత లిచ్చు చున్నవి. హిందూస్థానీబానిగ సన్నాయిపాట వినఁబడుచున్నది. సారంగ ధ్వనులు మృదంగరవములు ముఖవీణానినాదములు వెల్లగుచున్నవి. ఈయుత్సవమున కేమి కారణమని యటనున్న యొకనిని నేనడిగితిని. అతఁడు మంచిదుస్తులు ధరించి నాకు సమీపముననున్న కోమటిదుకాణమున నగరుపుల్లలఁ గొనుచున్నాఁడు. నాప్రశ్నమును వినినతోడనే యాతఁడు రోషకషాయితనేత్రుఁడయి నీవేమి "కాఫరువా" మహమ్మదీయవంశమున జన్మించిన నీ వీసందడి యేలజరుగుచున్నదో యెఱుఁగవా? యని నన్ను గద్దఱించెను. అతనిమాటలను విని తెల్లపోయి నిలువఁబడితిని. నేను గట్టుకొనిన రుద్రాక్షయంచుదోవతి బిళ్లకచ్చల తోడి దేమైపోయెనో కాని దానిస్థానమున వదులుకాళుల తెల్లని యిజారుండెను. జన్నిద మేమయ్యెనోయని తడిమిచూచుకొనఁగ నది యాలాగునకు బొందుగ బంధింపఁబడియుండెను. నాతలనున్న చిన్న జుట్టుపిలక బుడుక్కున నాతలలో దూరిపోయి యట్టె గడ్డముమీఁద నడుగుపొడుగుతో వ్రేలాడుచుఁ గితకితలాడఁ జేయుచుండెను. శిష్టు జంఘాలశాస్త్రి తళుకుమనునంతలో షేకు జంఘాల సాహేబయ్యెను. "సలామలే" కనుచు నాతఁడు నాచేతినిబట్టుకొని యాయుత్సవము లోనికి గీసికొనిపోఁ బ్రయత్నించెను. నేనిట్లు తురకనగుటకుఁ గారణ

మేమోయని లోపల గింజుకొని చచ్చుచుంటిని. క్రొత్తగవచ్చిన వెండ్రుక లగుటచేఁగాఁబోలు, గడ్డము కొంచెము దురదగనున్నది. నాతల మా మేన త్తతలవలె నుండెను. తురకనగుట స్పష్టముగఁ గానఁబడుచున్నది. ఇది కలగాని సత్యముగాదని తలఁచుచు మనస్సును శాంతిపఱచుకొంటిని. కాని యాశాంతి నిలువఁబడకున్నది. అయ్యయ్యో! వేదవిహిత కర్మము లడుగంటెనని లోలో నుడికి యేడ్చుచుంటిని. మొగ మింతటి నుండి క్రిందినుండి పైకిఁ గడుగుకొనవలయును గాఁబోలు. వ్రాత కుడి నుండి యెడమకు వ్రాయవలయును గాఁబోలు! అయ్యయ్యో! కాశీ రామేశ్వర యాత్ర మాని మక్కా మదీనాలకుఁ బోవలయునుగాఁబోలు! మహేశ్వరదేవాలయమును వదలి మసీదులోనికిఁ బోవలయును గాఁబోలు! మూఁడువేళల సంధ్యనుమాని యయిదువేళల "నమాజు" చదువవలయును గాఁబోలు. దేవీనవరాత్ర దీక్షమాని పీర్లదశరాత్రిదీక్ష చేయవలయును గాఁబోలు. శంకరగురుత్వమును ద్యజించి మహమ్మదు శిష్యుఁడనయితిని గాఁబోలు నా వికృతస్వరూపమును జూచి సాక్షీ యేమనుకొనునో; వాణిదాసుఁడు కాలాచార్యులుచూచి నవ్వుదు రేమో! నాభార్యయే న న్నింటికిఁ జేరనియ్యదేమో యని లోపల గుబ్బెటలు పడుచుంటిని. ఇంతయాందోళనముతో నున్నను నేను లోపల మట్టునకు జంఘాలశాస్త్రినను నమ్మకమే నాకుఁ బూర్ణముగాఁ గలిగి యుండెను. గడ్డమువచ్చినదిగాని జ్ఞప్తిపోయినదా? తలపై జుట్టెగిరి పోయెను గాని తలలోపలిబుద్ధి నశించినదా! అయ్యయ్యో? దర్భముడి యుంగరముతో నర్ఘ్యప్రదాన మొనర్పవలసిన ముండకొడుకును, బెడ్డముక్క చేతఁ బుచ్చుకొని మూత్రవిసర్జన మింకఁ జేయవలయును గాఁబోలు. ఒడలు తెలియని యాందోళనముతో హరహరా యని యఱచితిని. ఆమాట నానోరువిడుచుటయేమిటి రెండుచపేటము లూచి పుచ్చుకొని యాతురక నాకుఁ గటాక్షించుట యేమిటి? ఆదెబ్బలతోఁ గన్నులు జీకటులు పడినవి. తల దిరిగినది. అంతలోనే తిరుగ స్మృతిని దెచ్చుకొని రోషావేశమున నాతనిఁ గొట్టుటకూహించి కాలినున్న నేవ పల్లిలంక చెప్పులజోడు నొక్కటి తీసితిని. తీసిచూడఁగ నది "లూడి యానా" ఛడావయ్యెను. అంత మె త్తనిపాదరక్షతో నామొఱకు తురక పండ్లూడఁగొట్ట వీలులేదని తటపటాయించుచుఁ దలయెత్తి కొంచెము

చూచుచుండఁగ సుత్సవజనము మమ్ము సమీపించినది. భేరీధ్వనులతో జెవులు గింగురుమనుచున్నవి. అందఱు తురకలే! ఒక్కఁడైన హిందువుఁడు లేఁడు. నేను తప్ప—నాయవస్థ యిటులున్నది.

"ఆబాబ్ షరాల్పీసాబ్" అనుచు నామహమ్మదీయు లందఱు నన్ను గౌరవించిరి. నాగుండెలలోఁ బెద్దబాయి పడినది. ఇక్కడకు మ్లేచ్ఛత్వము సిద్ధాంతమని నిశ్చయపఱచుకొంటిని. నన్ను వట్టి పనికి మాలిన తురకగా భావింపక మతగురువులలో నొకఁడుగఁ గూడ వీరందఱు భావించుచున్నారు. అంత నొక శ్వేతవసనధారియగుముసలి ముసలమానుఁడొక్కఁడు నాయొద్దకు గౌరవపూర్వకముగ వచ్చి నా యెడమచేతిలో ఖొరాను నుంచెను. కుడిచేతిలో నొక పొడుగుపుల్ల నుంచెను. ఆపుల్లచివర బాలచంద్రాకృతిఁగల యొకరజతరేఖ కనఁబడును. వెఱ్ఱిమొగమువైచుకొని వారివంక నటునిటు చూడనారంభించితిని. జల తారుపాగలలో, జలతారుకుల్లాయిలలో ప్రతిమనుజుఁడుండెను. పొడుగు గడ్డాలవారు, పొట్టిగడ్డాలవారు, గరుసుగడ్డాలవారు, నలుపుగడ్డాల వారు, గోరంటాకువైచిన గడ్డాలవారు, తెల్లగడ్డాలవారు, కరకకాయ రంగుగడ్డాలవారు, కంటిసుర్మాలవారు, గాజుకన్నులవారు, వడిప్రేతమీసాలవారు, చెవులసందునఁ బెట్టిన పొగదేలు నగరువత్తులవారు, నలుబది యేబది బొత్తాములకుఁ దక్కువలేని మొకమలు మొండిచొక్కాలు వారు, నర్ధచంద్రాకృతిఁగల జేబులవారు, వెండిపొన్నుల చేతికఱ్ఱలవారు, వింతవింతరంగులలాగులవారు, వెండిపొడుముడబ్బీలవారు, వివిధము లగు దేహచ్ఛాయలతో, నాకృతులతోఁ గానఁబడిరి. వివిధరూపలావణ్య యుక్తులగు మహమ్మదీయవేశ్యలయాటలు, పాటలు, కోలయాటలు, కారువాలు మొదలగునవి యాహ్లాదకరముగ నేయుండెను. ఏమియున్న నేమి? నామనస్సున కెంతమాత్రము స్తిమితతలేదు; చేతిలో ఖొరా నున్నదని యేడువనా? నెత్తిపై శివునివలె చంద్రరేఖయున్నదని సంత సింపనా? మహమ్మదీయశిఖామణిత్వము గలిగెనని సంతోషింపనా? మా మూలుశిఖ మట్టిలోఁగలిసెనని యేడ్వనా? మతము పోయినదని యేడ్వనా? బ్రతికియుంటినని సంతోషింపనా? నామన సప్పుడు పడిన యాందోళన మింతంతగాదు. వర్ణనాతీతము. అనుభవైకవేద్యము. వేల కొలఁదిగడవము లిటు వెంబడింపఁగ నేనుముందుకు నిమ్మళముగ నడచిపోవు

చుంటిని. ఇట్లు మేము గొంతదూరము నడువగ మా కెడమప్రక్కగ నొకమసీదు కానఁబడెను. దానిలోని కందళము ప్రవేశించితిమి. మార్కండేయాలయమా? ప్రదక్షిణమా? నందీశ్వరదర్శనమా? మహేశ్వరసేవయా? మారేడుపత్రిపూజయా? అభిషేకమా? విభూతిరేఖాధారణమా? దుర్గాదర్శనమా? కుంకుమస్వీకరణమా? శివపాదుకాగ్రహణమా? ఏమియు లేదు. ఎవరిమట్టునకు వారు, చేరుమాళ్లను గ్రిందబఱచుకొని చెవులలో వ్రేళ్లుగుక్కుకొని మోఁకాళ్లచిప్పలపైఁ గూరుచుండి నమాజును మొదలిడిరి. వారందఱట్లు చేయుచుండ వారిలో మౌల్వీపలయి ఖోరానుభరానుషంగినగు నేనట్లుచేయకుంట మంచిదికాదని యెంచి ముక్కుగుడ్డపై ముంగాళ్లుమోపి కూలఁబడితిని. అలవాటుచొప్పున తూర్పుమొగముగఁ గూర్చుండఁబోయి నాశిష్యులందఱు పశ్చిమాభిముఖులైయుంటఁ జూచి నేనును వారివలెనే కూరుచుంటిని. పౌరోహిత్యపుఁ బీటనెక్కితిని కాని, పునస్సంధానపుమంత్రము చదువఁగలనా? కృష్ణవేష మమరినది కాని కేదారగౌళరాగము పాడఁగలనా? అయ్యయ్యో! నమశ్శివాయమంత్రము పఠింపఁగలను గాని, నమాజుమంత్రము పఠింపఁగలనా? సంభావనాపేక్షచే సభకు వచ్చిన బ్రాహ్మణులంత మహదాశీర్వచనపుఁబనసను బఠించు వైదిక్కులతోఁ గంఠముకలిపి పెద్దసందడిలోఁ "బనమదయా కరయో" "యరలవమదనసయో" చదివి పరిసివారిపోవఁ జేయునట్లు నేను శివానందలహరియో, భజగోవిందశ్లోకములో చదివితిని. సంస్కృతభాషలో నేనిట్లొనర్చిన శోపననమాజు నెవ్వరును వినియుండలేదు. అది పూర్తియగు వెంటనే బ్రతికితినిరాయని తల తడిమిచూచుకొనుచు మహమ్మదీయవేద హిమధామరేఖాపాణినై మసీదు వెడలి మహాజనసంఘము వెంటాడింప వీథిలోనికి వచ్చి తిరుగ ముందునకుఁ బోవుచుంటిని.

అంతలో నెదురుగ వచ్చుచున్న దేవియో చూచితిని. నిశ్చేష్టుండనైతిని. కొంతసేపటి కొడలు గడగడవడఁకఁజొచ్చెను. కన్నులవెంట బాష్పములు జొటజొట రాలఁ జొచ్చెను. దుఃఖ మాపుకొనుటకుఁ బ్రయత్నించుచుంటిని. గొంతు బిగిసికొనిపోవుచున్న ట్లున్నది. ఎదుట వీరాంగపుమ్రోత యగుచున్నది. పుష్పభరితమగు ననంతశయన మొన మ్మండ్రచే బహుకష్టమున మోసికొని మా కెదురుగఁ దేఁబడుచున్నది.

దానిలో నయ్యయ్యో! మన బొజ్జయ్యసెట్టి శిరఃకంపము చేయుచుఁ గూరుచుండెను. తలయొకప్రక్కకు వ్రాల్చఁబడియుండెను. నరవాహన గమనానుసారిగ నది తిర్యక్కంపన పునఃకంపన పశ్చాత్కంపన చక్రకంపనము లొందుచుండెను. ఆతనిని బ్రదికియుండఁగఁ జూడ నాకు ఋణము లేకపోయినదని విచారించితిని. కాని శవమైనఁ జూడనోచని సాక్షికంటె నేనే యదృష్టవంతుఁడనని యనుకొంటిని. సభయం దింక వ్యాపారాది విషయమునుగూర్చి యుపన్యాసము లీయఁగల మహానుభావుఁ డీతనితో సముఁడెవ్వఁడు దొరకఁడుగదాయని విలపించుచుంటిని. సభవారి కీతఁ డప్పుడప్పుడు స్వల్పపణ్ణములనిచ్చుటఁగూడఁ వాడుకగలదు. సభాభవనపు బాడిగ నిచ్చుటకై యీతనియొద్ద నొకరూపాయను సాక్షి బదులుతెచ్చినాఁడు. ఇతఁడింత యాకస్మికముగ నేల చావవలయునో నాకు బోధపడలేదు. పోనీ స్వేచ్ఛానుసారముగఁ జచ్చినాఁడేమో ఇతనిశవముతోఁ గాలాచార్యులయినఁ వాణీదాసుఁడయిన నుండనక్కఱలేదా? వారిద్దఱు కనఁబడరు. ఇతఁడు మనసత్యపురములోఁ జావక మహమ్మదీయపట్టణమున నేలచావవలయును? అక్కడనే చచ్చియున్నవాని నింతదూరము మోసికొనివచ్చుచున్నారా? ఇతఁడు వీరశైవుఁడు కావున వీరశయ్యనెక్కినాఁడు. వీరాంగపుమోతలతో బయలుదేరినాఁడు. అంతవఱకు సందర్భముగానేయున్నది కాని యతఁడు బొజ్జయ్యసెట్టికాఁడేమో? ఆఁ! కాకపోవుటకూడనా? అవిగో తామరకోరములు కందూతిఖండనకాల్పనికకరములు! అతని కిటునటు నిరంకుశదీప్తిచే వెలుఁగుచున్నవి. తన్నుఁ బదుగురుగాని మోయలేరను సంగతి వెల్లడించుటకై వాని నట్లుంచినట్లున్నది. అతనియొద్ద లెంతమాత్రము సొక్కలేదు. నిండుగనున్న కడుపుపై దామరడాగులు మాత్రము భూగోళపుఁ బ్రతిమపై వివిధదేశముల వింతవింతరంగులతో నదుల నల్లనిచారలతోఁ బర్వతముల గొంగళి పుర్వుపట్టెలతో నడుమ నిగనిగలాడు దేహచ్ఛాయాసముద్రముతో ద్వీపభ్రమనిచ్చు జీడివ్రేతలమచ్చలతోఁ బ్రకాశించుచున్నవి. బొజ్జయ్యసెట్టి దురదచే మరణించినాఁడు.

నేనిట్లు తురకచేత మరణించితిని. సాక్షి జాడ లేనేలేదు. ఇఁకసత్యపురసంఘము చల్లారిపోవును కాఁబోలునని ఖేదపడుచుంటిని. ఇన్ని యోచనలన్నియు నాహృదయమున నొక్కతెప్పపాటులోఁ గలిగినవి.

నా మొగమందలి దుఃఖచిహ్నములు, నామిత్రు లెవ్వరయిన జూచుచుండిరేమో యని నేను వారందఱవంక నొకమాఱు చూచి చూడనట్లు చూచితిని. వారందఱు రౌద్రమూర్తులై యున్నారు. పండ్లు కొఱుకుకొనుచున్నారు. గడ్డముల లాగికొనుచున్నారు. కాళ్లు నేలనడచుచున్నారు. చేతికఱ్ఱలు పైకెత్తి యాగుఁడాగుఁడని బెదరించుచున్నారు. వీరాంగమువాయించు మంగళ్లను "మార్ డాలో" యని కేకలువైచుచున్నారు. కోపముచే నూపిరిసలుపక పోయినపుడు పొడుమును పీల్చుచున్నారు. మహమ్మదీయ వేశ్యలు విశృతశవాకారమును జూచి బెదరి వారివారి ప్రియులయొద్దఁ జేరినారు. ఉత్సవమంతయు మిగుల గగ్గోలుగనున్నది. తురకలు ముందునకు బడిటెలు చేఁబూని పోవుచున్నారు. కాని నాల్గుహస్తములతోఁ బెద్దపళ్లెరమంత మొగముతో సత్రపుతరవాడి కుండంత తలతోఁ నోరలగాదెవంటి కడుపుతోనున్న మనసెట్టినిజూచి "అరేయిఃషైతాన్ సాదిస్హైహై" (ఇతఁడు పిశాచమువలెఁ గనఁబడుచున్నాఁడు) అనుచు వెనుక నడుగువైచి వెల్లిమొగములతో మరలిరి. తురకలనొబత్తు లడఁగినవి. మంగళ్లవీరాంగములు హెచ్చినవి. వెలయాండ్రకసుగీటు లంతరించినవి. వైశ్యబాజు తలత్రిప్పులు ప్రబలినవి. జారుకాళ్లు వెనుకాడుచున్నవి. అంగవస్త్రపుభుజములు ముందునకువచ్చుచున్నవి. బొజ్జయ్యసెట్టి వాహనమునొద్దకుఁ బోవలసిన నేను తురకల దండుతో వెనుకాడవలసి వచ్చినందులకు విచారించుచుంటిని. అంతలోఁ గొందఱు తురకలు నాయొద్దకు వచ్చి "ఇప్పుడేమిచేయవలసిన" దని నన్నడిగిరి. వెనుకకుఁ బోవుట పౌరుషముకాదని నేనంటిని. అంత "బలే బలే" యనుచుఁ గేకలువైచుచుఁ గొంపఱుతురక లెదుటిగుంపులోఁ గలియఁబడిరి. తెప్పవేటుకాలములో ననంతశయనముచుట్టు వేలకొలఁది ప్రమథగణము నిలువఁబడియుండెను. తళుకుమనునంతలో ననంతశయనము పుష్పరథమైనది. అట్టియట్టెచూచుచుండఁగ సెట్టిగారిముక్కుమూరెడై బారెడై ప్రేలాడఁజొచ్చెను. ఒక్కపెద్దదంతము నోటినుండి పైఁకి దలసూపెను. తుందిలుఁడగు బొజ్జయ్యసెట్టి తుందిలోదరుఁడగు విఘ్నేశ్వరుఁడయ్యెను. కడుపుమీఁద చారలు సర్పబంధములయ్యెను. ఉతనిచేతులు శృంగిభృంగులయ్యెను. ఆతని కాళులయొద్ద గవుడిపోతంత

మూషకము చెవులు నిక్క బెట్టి, యల్లలాడుచున్న తురకలగడ్డముల వంకఁ జూచుచుండెను. అట్టు ముందుకు నట్టె వెనుకకు నూఁగుచున్నది. నాకప్పుడు చైతన్యమే లేదు. కొంతసేపటికి స్మృతితెచ్చుకొని చూచుసరికి విఘ్నేశ్వరవాహనము మహమ్మదీయసమాజములోఁబడి యందఱిగడ్డములు కొఱికివైచెను. ప్రమథులు ముసలిమానులుఁ గొట్టుకొని కొట్టుకొని ప్రాణము విసిగి నిలువఁబడిరి. రంజాను పండుగ 'ఖరాబ్' అయిపోయినదని తురకలు మిగుల విచారించుచున్నారు. అది యాపండుగ యని యప్పుడు నాకుఁ దెలిసినది. ఆదినమున నే వినాయకచతుర్థి కూడ వచ్చినది కాఁబోలునని నే నేమియుతోఁచక యనుకొనుచుంటిని. గణనాయకునిఁ బూజించిన మారేడుపత్రి తురకలనెత్తిపైఁ బడుచున్నది. తురకలనోటి సిగరెట్లు గణనాయకునిపైఁ బడుచున్నవి. అప్పుడు విఘ్నేశ్వరుఁడు సర్వమతసామరస్యమునుగూర్చి యుపన్యాసమిచ్చుటకై రథముపై నిలువఁబడి చేయెత్తి మాటలాడఁ జొచ్చెనుగాని కడుపు బరువుచే మాటలాడ లేకపోయెను. తుండము వాక్ప్రవాహమున కడ్డు వచ్చునేమో యని దాని నాతఁడు పైకెత్తినట్లు యెత్తి నాచేతనున్న ఖొరానును లాగుకొని నెత్తిపైఁ గొట్టుకొనెను అంతట వెలగపండ్లుగ నేరేడుపండ్లుగ దూర్వలుగ నుండగాళ్లుగ నాపుస్తకముమారిపోయెను. అప్పుడా తినఁదగిన వస్తువులసందడిలో మాటలాడఁదగిన యంశము నాతఁడు మఱచిపోయెను. కడుపట్టెపొంగిపొంగి పర్వతసన్నిభమయ్యెను. అంతట కిచకిచమనుచు నానెత్తిమీఁద నేమోచప్పుడయ్యెను. తలయెత్తి చూడఁగ నాచేతిలోని కఱ్ఱచివరనున్న చంద్రుఁడు గణపతిని జూచి నవ్వుచున్నాఁడు. ఇంతలో ఫిరంగులధ్వని వినఁబడెను. గణపతి కడుపాధ్వనితో విడిచిపోయెను. దొడదొడ లింగోటిపూసలు, విభూతిపండ్లు, తిరుచూర్ణపుఁబొట్లములు, లింగకాయలు, శంఖచక్రములు, 'క్రాసు' చిహ్నములు మొదలగునవేమేమో క్రిందఁబడినవి. అంద ఱాశ్చర్యమునఁ జూచుచుండిరి. విఘ్నేశ్వరుఁడు గప్పుమను వెలుతురుతో మాయమయ్యెను. కను తెఱచుసరికిఁ బెద్దభవనమున నేనుంటిని. తురకలు లేరు. ప్రమథులు లేరు. మంగళ్లు లేరు. వేశ్యలు లేరు. ఆభవన మొక్క యాసుపత్రియఁట! ప్రత్యేకముగ స్త్రీలకొఱకేర్పరుపఁబడినదఁట. రెండు ప్రక్క-

లపై నిద్దఱు పిల్లలు పండుకొనియుండిరి. ఆసుపత్రి కధికారిణియగు నామె నాయొద్దకు వచ్చి "నేను వార్తాపత్రికలోఁ బ్రకటించిన ప్రకట నను జూచియే వచ్చితివి కాదా" యని నన్నడిగెను. ఏమియుఁ దోఁచక ఊఁయని యంటిని. ఇటురా ఇదిగో! పిల్లవాఁడు, పదునెన్మిది మాసముల వయస్సుగలవాఁడు. ఇదిగో పిల్లది, పదఁమూడుమాసముల వయస్సు గలది. నీకుఁ గావలసినయెడలఁ దీసికొనిపొమ్మని చెప్పెను. వీరి కుల గోత్రములేమని నేనడిగితిని. అదియేమియుఁ జెప్పవీలులేదని యామె తీవ్రముగఁ బల్కెను. సరేయని యాపిల్లలఁ జెరియొకచంక నెత్తుకొని పోవుచుంటిని. ఆపిల్ల లాకలిచే నేడ్చుచు నేను స్త్రీననుకొని కాఁబోలు పాలు ద్రావుటకు నావక్షమును నోటితో స్పృశింప మొదలిడగ నాకు గిలిగింతయయి కెవ్వున నవ్వుచు మేలుకాంచితిని. లేచిచూచుసరి కెదపై రెండుచేతులు వైచుకొనియుంటిని. సాహెబు, ప్రథమశాఖా బ్రాహ్మ ణుఁడును మాటలాడుకొనుచునే యున్నారు. సాక్షి కూడ నిద్రించు చున్నాఁడు.

పార్థసారథిస్వామి

జంఘాలశాస్త్రి యిట్లు చెప్పెను.

బొజ్జయ్యసెట్టి కీసడుమఁ బ్రాణము మీఁదికి వచ్చినది. అందుచేత సభాకార్యములు మనకు సరిగ జరుగుచుండుట లేదు. ఆతఁడు రోగమును గుదుర్చుకొనుటకు రాజధాని యగు మదరాసునకు వెళ్లినపిమ్మట నక్కడ ప్రాణవాయు చికిత్సచే రోగహరణము చేయుదునని యెవ్వఁడో వైద్యుఁడు చెప్పినాఁడఁట. రోగచికిత్సచేఁ బ్రాణవాయు హరణము చేయుటయే యిదివఱకు వైద్యప్రపంచమున బాహాటముగ జరుగుచున్నదనియు నీనవీనపద్ధతి యేదో బాగుగ బోధపడలేదనియు, దీనినే oxypathy యని ఆంగ్లేయమునఁ బిలుతురనియు దీనిని గూర్చి సర్వాంశములు సవిస్తరముగ ముందుఁ దెలియఁబఱతుననియుసు సెట్టి సాహాయ్యమునకై యాతనితో మదరాసునకుఁ బోయి యచ్చటనున్న కాలాచార్యులు వ్రాసినాఁడు. ప్రాణనాశనమున కెన్నెన్ని సులభసాధనములు కనిపెట్టఁబడుచున్నవో రోగనాశనమున కన్నియన్ని సులభసాధనములు కనిపెట్టఁబడుచున్నవి. ఈయుత్తరములో దానితరువాయిభాగమును జదివెదను వినుఁడు.

"కందసామి కోవెలయొద్దనుండి నడచి బండ్లునిల్చుస్థలమునకై పోయితిని. అచ్చటనుండి తిరువల్లిక్కేణికి నాకు బండి కావలయునని నేనుగోరఁగఁ బది పదునాల్గు బండ్లవాండ్రు వచ్చి "సామీ! వరుంగో" యని నన్నుఁ దమతమ బండ్లలోఁ గూర్చుండఁబెట్టుకొనుటకుఁ గొంచెము 'జబరదస్తిని' జేయ మొదలిడిరి. నాకిన్ని బండ్లక్కఱలేదు. ఒక్కబండియే

కావలయును. తిరువల్లిక్కేణి కెంతబాడిగ యీయవలయునో చెప్పుమని నేను వారిలో నొక్కని నడిగితిని. నాముఖమై ఖరి—మాటరీతిఁ జూచి యీతఁడెవఁడో తెలుగుజిల్లాలోని మూఢుఁడనియు, ముష్టికో వంటఫూటితనమునకో నూతనముగ నచ్చుటకు వచ్చినాఁడనియు నీతని యొద్దనున్న సొమ్ము సులభముగ హరింపవచ్చుననియుఁ దలఁచి కాఁబోలు! అందఱుకూడ నన్నే తమబండ్లలో నెక్కించుకొనుటకుఁ బ్రయత్నించుచున్నారు. బండియద్దె తెలియకుండ నేను బండియెక్కుటకు సమ్మతింపలేదు. వారిలో నొక్కఁడు తిరువల్లిక్కేణి కొకరూపాయ యని చెప్పెను. మూఁడణాలకువచ్చెదవా యని నేనడుగ. "పోడాముట్ఠాళ్" అని యాతఁడు తన యసహ్యతాసూచకముగఁ దబుక్కువ నుమిసెను. అంత నొక్కమహామ్మదీయుఁడువచ్చి యరణా కమ్మిచేసికొండి యని పదునైదణాలన్నరకు దనయభిప్రాయము నగపఱుప నేను మూఁడణాలనియే తిరుగనంటిని. 'జారే? హైవాన్' అని యాతఁడు బండికొరడనెత్తెను. ఇంతలో నొకదాక్షిణాత్యుఁడు తనభార్యతో నచటకు వచ్చి మూఁడు పావులాలకుఁ దిరువల్లిక్కేణికే బండికుదుర్చుకొనిపోయినాఁడు. ఇచట నుండి తిరువల్లిక్కేణికి గల దూరము హెచ్చుయెయ్యెనా! యని నేను సందేహముతోఁ గూడిన వింతతో నిలువఁ బడితిని. ఇంతలో నొకఁడు బండితోలుకొని యటకు వచ్చెను. అతనిమాటవిని యాతఁడు పూర్వమునఁ దెలుఁగువాఁడని నేననుకొంటిని. "దా" ప్రయోగాదులు "రండి మీా, వస్తుడు" మొదలగుశబ్దములువానినోటనుండి తఱచుగా వెడలినను వాని తెనుగు నాకుఁ గొంచెము బాగుగఁ దెలియుటచే నే నాతనిఁజూచి సంతసించితిని. అదిగాక యాతఁడు నాయెదుట నస్యమును బీల్చుటచే నాకు గుంభకరేచకాదులవలనఁ గలిగినంత స్తిమితతగలుగుఁ బ్రాణమట్టె లేచివచ్చెను. తిరువల్లిక్కేణికి మూఁడుపావులాలిచ్చెదను రమ్మని యాతనితోఁ బలుక నాతఁడు సమ్మతించెను. విద్యుచ్ఛకటమెక్కుట నాకు భయము నసదుపాయము నగుటచే గుఱ్ఱపుఁబండిలోనే పోవుటకు యోజించి యిట్లొనర్చితిని. బండియెక్కఁగనే 'కొంచెము నస్య' మని యాశకటసారథిపై మందహాసముపఱపి చేయిచాచితిని. అంత నతఁడు నాకు ముక్కుపొడి యలవాటులేదనియు, రొంపభారముచే మలగ చెక్కను సున్నమును దంపి దానిని గుడ్డలోఁబెట్టి బీల్చుచున్నాననియు

నాతఁడు నాగుండె బగులునట్లు నడుము లొటుక్కుమనునట్లు చెప్పెను. ముక్కుల వివరము తగ్గిపోవుచున్నట్లుకనఁబడుచున్నది. దాని ననుసరించి నోటివివరము హెచ్చుగునట్లు కనఁబడుచున్నది. ఈపట్టణమున నస్యకరులలో షణ్ముఖమను నాతఁడు దిగంతవిశ్రాంత యశోధురంధరుఁ డనియు నాయవతారపురుషుఁ డిప్పటికిఁ గొన్ని వత్సరముల క్రింద నస్తమించె ననియు వానితరువాతివారి కాతనిసామర్థ్యము నైపుణియు రాలేదనియు నాతని నస్యసృష్టికిఁ బద్ధతియే వేఱనియు, నాకల్పనమే వేఱనియు, నాధోరణియే వేరనియు నర్థమిచ్చెడు మాటలు నాతో బండివాఁడేమో చెప్పినాఁడు. "పొడుము పీల్చనినీకు నస్యమందు నస్యకారకునియందు నింత యభిమానమేల" యని యాతని నడిగితిని. మామేనమామ నస్యప్రియుఁడనియు, నతనికిఁ గలిగిన నస్యగుణగ్రహణశక్తి యింతయని చెప్పుటకు బ్రహ్మతరమైనఁగాదనియు, నతనినస్యరసాస్వాదన సామర్థ్య మొక్కయంశమువలననే తెలిసికొనవచ్చుననియుఁ జెప్పుచనూరకుండెను. "ఊరకుంటివేల? అదియేదోచెప్పు" మని నే నడుగ "ఏమున్నది. షణ్ముఖము పోయినపండ్రెండవదినముననే మామేనమామ తనదేహము చాలించినాఁడు. షణ్ముఖము చావాతఁడు వినినప్పటినుండియుఁ దిరుగఁ బొడుముపొత్తి నట్టివ్రేలితో ముట్టలేదు. అంత వాఁడు కడతేరినప్పు డింక బ్రదుకవలసినపనిలేదని యాతఁడు మూర్ఛపడి వెంటనే లేచెను. "పొడుము పీల్చ "రేల' యని నేనడుగ "ఇఁక ముక్కులున్న సార్థకతలేదు. నాముక్కులాతని వెంబడించిపోయినవి" అని చెప్పెను. ఆదినమే ముక్కుదిబ్బడియారంభము. అలౌకికమైనరొంపభారము. గొంతుకలో బొరగలిగినవి. మిక్కిలి తంటాలు పడితిమి లాభము లేకపోయిన" దని చెప్పెను.

ఈమాటలు జరుగుచుండఁగాఁ దేరువీథిలోనికి వచ్చితిమి. అట జనము మిగులఁ గిటకిటలాడుచున్నది. అనేకశకటములు వరుసలుదీర్చి నిలువఁబెట్టఁబడియున్నవి, మిక్కిలి సందడిగ నున్నది. ఈదినమున నిట్లుండ నేల యని నే నాతని నడుగ నీనెల పెరటాశియనియు నీదినమున శనివారమనియు నీమాసములో వచ్చుశనివారము లన్నిటియందుఁ బాడఁ బార్థసారథిస్వామి కఖండవైభవముతో నుత్సవము జరుగుననియు నందువలననే బండ్లకు 'గిరాకు' హెచ్చుగ నున్నదనియు నాతఁడు నాతోఁ జెప్పెను. మంచిదినముననే దైవదర్శనము లభింపనై యున్నదని

సంతసించి బండిదిగితిని. ఆతనికి మూఁడుపావులా లీయఁబోవఁగ బదునాలుగణాలకు మాటలాడి పంద్రెండణా లిచ్చెదరేమి యని యసత్యమాడి నాయొద్ద బలాత్కారముగ రెండణా లధనముగఁ దీసికొనినాఁడు.

బండిదిగి కృష్ణా! గోపాలకృష్ణా! పార్థసారథీ! యని బిగ్గఱగ దైవనామపఠన మొనర్చుచు గుడివంకఁ బోవనారంభించితిని. ఇటు ప్రక్కలఁ గొబ్బరికాయ లరటిపండ్లు కర్పూరము మొదలగు వస్తువులు గల యంగళ్లనడుమనుండి దారిచేసికొనుచుఁ బోవుచుంటిని. దేవాలయ గోపురమందు వెలుగుచున్న విద్యుద్దీపికలు పండువెన్నెలలఁ గాయుచుండెను. తత్కాంతి కఠినములగు స్త్రీపురుషాదుల మొగము లందెల్ల వింతకాంతులు బఱపుచుండెను. కొందఱు స్త్రీలు కొందఱు పురుషులు గుమిగూడి వంగి యేమేమో చూచుచుండిరి. అచ్చటకుఁ బోయి చూడఁగ వారు పుష్పమాలలను పుష్పలావికులయొద్దఁ దీసికొనుచున్నారు. దమనము, మరువము, గడ్డిమోపులవలె నచ్చటఁ బడియున్నవి. పూలమాలలతట్టలసంఖ్యకు మితియే లేదు. స్త్రీలకుఁ బూలయందుండు నాదరమునకు నేను మిగుల సంతసించితిని. కొప్పులలోఁగాని జడచుట్టలలోఁగాని వివిధవర్ణములుగల పుష్పములో దమనము మొదలగు సుగంధద్రవ్యములో లేనివారలు లేరు. స్త్రీలనుజూచియో వారి కనులయెదుట కలకలలాడుచు గమగమలాడుచు నుండవలయుననియో కొందఱు పురుషులుకూడ తమవ్రేలుసిగలలో పూలు దురిమియున్నారు. కాని స్త్రీల కేశపాశముల నలంకారములుగనున్న ప్రసవమాలలు పురుషుల సగము గొఱుగుడు మొఱకుబుఱ్ఱలపై నసహ్యతాకరములై యున్నవి. ఏయలంకారము లెవరికుండవలయునో వారికే యుండవలయును గాని యవి యితరులకుఁదగునా? మగవాని నెత్తికి టోపియో పాగయో తగునుగాని దమనపు తురాయియో పూలమాలయో తగునా? బోడిగోడపై తాటాకు మదురుండవలయును గాని కాశీరత్నలతావితాన ముండఁదగునా? పువ్వులు పొలతులచేరుటయే యుచితము. వానికి వీరివలన శోభ, వీరికి వానివలన శోభ. అంతేకాని పుష్పమాలచేఁ బురుషులు పోతుపేరఁటాండ్రగుట హేయముకాదా? మరువముచే నలంకరించుకొని మగవారు మాచకమ్మలగుట యసహ్యతకాదా?

నేను స్వామి కర్పించుటకొఱకుఁ బూలహార మొకటి కొనుటకై వంగితిని. అచ్చటనే యొక చిన్నపిల్లది వంగి పూలు కొనుచున్నది. కాని దానిమొగము నేను జూడలేదు. వెనుక వీపు చేతులు మెడ మాత్రము కనఁబడుచున్నవి! ఆపిల్లకుఁ బదిసంవత్సరములకంటె నెక్కువ వయస్సుండదని నేను నిశ్చయపఱచుకొంటిని. పిల్లగొంతుతో పుష్పముల బేరమాడుచున్నది. మరియొక తట్టువద్దకుఁబోయి పూలు కొనవలయు ననుకొంటిని గాని యక్కడ మిక్కిలి సందడిగనున్నది. ఈచిన్న పిల్లను 'అమ్మా! కొంచెము ప్రక్కకొత్తిగిల్లు' మని యొకచేతితో దానిని గొంచెము ప్రక్కకొత్తిగించితిని. ఆమె యంతట నదరిపడి యేమేమో తంబళమునఁ దిట్టుచుఁ గోపము పట్టఁజాలక చేతిలోని పుష్పములు మరువము మొదలగునవి నాపైఁ బడవైచెను. తీరఁ దేరిపాఱఁజూడఁగ నామె కన్యకాదు. వివాహిత సంతానవతి కూడను. పూలుకొనుటకు వెళ్లిననాపైఁ బుష్పవృష్టి యిట్లు కురిసినది. తిట్లవర్షము దానితోఁబాటు లేకుండునెడల సరసముగనే యుండును. అట్లు జరుగలేదు. ధనాగమనముతో మానసికాందోళనము రాకతప్పదు. కాంతాగమనముతో సంసారబాధ రాకతప్పదు. ఐహికసర్వసుఖములతోఁ గూడఁ గష్టములు మిశ్రమములు కాకతప్పవు. ప్రాపంచికసుఖస్వభావమదియేయని వేదాంత విజ్ఞానమును దెచ్చుకొని యాకాంత చేతినుండిరాలిన పుష్పము లెంత భోగ్యములో తిట్లుకూడ నట్లే యనుకొని కొనకుండ మీఁదఁబడిన పూలతో నవతలకుఁ బోవుచుఁ బుష్పలావిక కొకయణా విసరివైచితిని. సందడి మిక్కిలిగనుంటచే నీయపూర్వసరస మెవ్వరును జూడలేదు. కాని నేనిట్లు మోసపడుట కాశ్చర్యపడుచు ముందుఁ బోవుచుంటిని.

మనజిల్లాలలోని కన్యలకే యౌవనము శీఘ్రముగ వచ్చుచున్నది. అంతకంటె శీఘ్రముగ నిక్కడి కన్యలకు వచ్చునుగాఁబోలునని నే ననుకొంటిని. ఊదరకొట్టిన యరటికాయలవలె భూమధ్యరేఖాసమీపగతలగు నిక్కడికన్యలు బలాత్కారపరిపక్వదశ నొందుచున్నారు. ఆపిల్లకుఁ బండ్రెండేండ్లకంటె నెక్కువలేవు. అయిననేమి? ఒకసంతానము కాంచినట్లు తిట్లలో వింటిని. రెండవ సంతానమును నింక నాల్గుమాసములలోఁ గాంచవలసినట్లు దానివైఖరి చెప్పుచున్నది. స్త్రీలదేహములకు నతిశీఘ్రపరిపక్వదశ యెట్లిచ్చట సిద్ధించుచున్నదో పురుషులబుద్ధులకుఁ గూడ

నట్లే సిద్ధించుచున్నది. మనజిల్లాలవారి దేహదార్ఢ్యము వీరియొద్ద లేదు. కాని మన పదునాలుగేండ్లబాలునికంటె నిక్కడి యావయస్సు బాలుం డధికవిద్యాన్వితుఁడై యున్నాఁడు. అధిక ప్రాపంచికజ్ఞాన యుక్తుఁడై యున్నాఁడు. ధనమును సంపాదించుట యందలి గుంటచిక్కు లెక్కువగఁ దెలిసినవాఁడై యున్నాఁడు. తల్లిదండ్రుల విడిచి దూరదేశమునకు నొక్కఁడు పోవుట కెక్కువసాహసము కలవాఁడయి యున్నాఁడు. మన దేశమువారికంటె వీరెక్కువ బుద్ధిమంతులని నాయభిప్రాయము కాదు. కాని వీరిబుద్ధి మనవారలబుద్ధికంటె నెక్కువ శీఘ్రముగ వికసించుచున్నది.

ఈయాలోచనములతో నిమ్మళముగ దారిచేసుకొనుచు ముందు నకుఁ బోవుచుండఁగ టక్కున నేదియో కాలికిఁ దగిలినట్లు కాఁగ ముందునకుఁ బడబోయి యాపుకొంటిని. కాలికిఁ దగిలినది స్వామిముఖ మండపపుటంచు. అదిదాటి మండపములోనికి నిమ్మళముగఁ బ్రవేశించితిని. దానికి ననేకస్తంభములున్నవి. దాని కిరుప్రక్కల బొమ్మల దుకాణములు నాలుగైదున్నవి. ఆబొమ్మలచుట్టుఁ జేరి వానిగరస్పర్శము లొనర్చుచు ముద్దిడుకొనుచున్న బంగరుబొమ్మలు గుంపుగుంపులయి 'కొర్నాటి' చీరల వారు జిలుఁగురవికలవా రనేకులున్నారు. బండికందెన నలుపుమొదలు పదునారువన్నె బంగారు వఱకుండు నన్నివిధములగు రంగుల భేదము వారుకూడ నాకిచ్చటఁ గానఁబడిరి. చెవులరవలదుద్దులకాంతులు చెక్కు లకు మంగళపుటారతు లిచ్చుచుండఁ గొందఱు, ముఖచంద్రికలఁ విద్యు ద్దీపికలకు విశదత్వ మిచ్చుచుండఁ గొందఱు, చిత్రచిత్రవర్ణములుగల చీర లకాలశక్రధనువులు గల్పించుచుండఁ గొందఱు, పిల్లలయేడుపు లూదుకొను గాలితిత్తుల కుపాంగము పట్టుచుండఁగ గజ్జెలగుత్తులవలె పిక్కటిల్లి గంటలయొడ్డాణములగలగలతో కంకణములగణగణలతో నొయ్యారముగ నడచుచుండఁ గొందఱు నాకనులఁ బడి నన్నానంద సాంద్రునిఁజేసిరి. దుకాణములోఁ గఱ్ఱికృష్ణుఁడు మట్టిరాధ నట్టె ముద్దు పెట్టుకొనుచుండ నాప్రక్కనున్న బోదకాలి ముసలి మొదలారి తనపడుచు టిల్లాలినిఁ జేయిపట్టుకొని నిమ్మళముగ నడిపించుచుండె. స్తంభము లపైనున్న కాగితపుసీతారాములుకల్యాణమున తలఁబ్రాలు వోసికొను చుండఁ బిళ్లగారొక్కఁడు తనభార్యకొప్పులోఁ బూలు ముడుచుచు న్నాఁడు. ఆమె యీతని నెత్తినున్న జిలుగుబెందుబుట్ట దీసి పిలకజుట్టున

మరువపుమొలకఁ బెట్టుచున్నది. అంగడివాండ్ర మృద్దారుపాషాణ పాంచాలికల దుకాణమందే యింతశోభగా నున్నదికదా! ఇందఱు బంగరుబొమ్మల నిట్టి రూపరేఖావయోవిలాసలావణ్య చాకచక్య చమత్కారజ్ఞాన కళాలాలిత్యాతి లక్షణభేదములతో సృజించిన యా పరమాత్ముని యాపెద్దదుకాణ మెంత శోభగనుండునో చెప్పవల యునా? అంగడిలోని మట్టిబొమ్మలకుఁ జైతన్యములేదు. కావున వాని నీబంగరుబొమ్మలు గొని లాలించుచున్నారు. వీరందఱు చైతన్యయుక్తు లగుటచేతఁ దాము మిగిలినబొమ్మలను స్పృశించుచున్నారు. ముద్దుబెట్టు కొనుచున్నారు. ప్రక్కలలోఁ దాఁచుకొనుచున్నారు. అలంకరించుకొను చున్నారు. బొమ్మలకుఁ బోలినబొమ్మలనుసృష్టింపఁ బ్రయత్నించుచున్నారు. విఱిగినబొమ్మలఁ బాఱవైచుచున్నారు. చేయఁదగిన యన్నిచిత్రములను జేయఁగూడని యన్నికార్యములను జేయుచున్నారు. పేదబొమ్మల యంగడివాఁడు కడుపుకక్కుర్తిచే నిట్లు చేసెనుగాని యాపెద్దయంగడి యాతఁ డేకక్కుర్తిచే నిట్లు చేసినాఁడో, అని తుదమొదలు సంగతి సందర్భములేకుండ నేమేమో మనసులో ననుకొనుచు మండపములో నుండి దేవాలయసింహద్వారమువఱకుఁ బోవఁ బ్రయత్నించుచుంటిని.

ఈప్రక్క నాప్రక్క బారులు తీర్చి బిచ్చగాండ్రు కూర్చుండి ధర్మము ధర్మమని కేకలు వేయుచున్నారు. ఇత్తడిపళ్లెరములో మట్టి మూకుళ్లో చేఁబూని వానిలో సీమ యినుపరేకుబుడ్లలో దీపముల నుంచి వానిపొగ గన్నులలోనికి దూరఁ గనులవెంట నీరుగార్చుచు ధర్మమో ధర్మమో యని మొఱ్ఱలిడుచున్నారు. ధర్మము! ఎక్కడి ధర్మము! ఏమిధర్మము? వానియెదుట దివ్యమంగళ విగ్రహులై యనేకు లుండ వారుమాత్రము మనుజకోటిలోఁ జేరియు వికలాంగులై యుండుట యెక్కడిధర్మము? వారియెదుటివారు సర్వసౌఖ్యములతోఁ గిలకిల లాడుచుండ వీరుమాత్రము కడుపుకూటికిఁగఱవై యిట్లుపలవలనేడ్చుట యేటిధర్మము? వారు బంగారు వసనములతో వజ్రాభరణములతోఁ దళతళలాడుచుండ వీరుపుట్టగోచులతోఁ జింపిరితలలతో బెకబెకలాడుట యెట్టిధర్మము? సృష్టిలో నింతవైషమ్య మేటిధర్మము? ఈజలతారు పాగలవారు, వజ్రపుటుంగరములవారు, బనారసుకోకలవా రాముష్టి వాండ్ర కేమైన నిచ్చెదరేమో యని కనిపెట్టితిని. వారెవ్వరు వీరివంకఁ

జూడనయిన జాడ లేదు. నేను నాయొద్దనున్న వేమో వారల కొక్కొక్క డబ్బుచొప్పున నిచ్చితిని. బిచ్చగాండ్రు మిగిలిరిగాని డబ్బు లయిపోయెను. అంత నొక ముష్టివానియొద్ద నూరక నిలువంబడితిని. ఆముష్టివాఁడు చిన్నవాఁడు. ఆతనితల్లి కాఁబోలు నాతనియొద్దను గూర్చుండి గ్రుడ్డివాఁడ నని యేడువవేమియని యొక్కపోటుపొడిచెను. అదివఱకు నన్ను నిక్షేపముగఁ జూచుచున్నవాఁ డంతలోఁ గన్నులు గట్టిగ మూసికొని తనకంటి పోటుచేతనో తల్లి కాలిపోటుచేతనో గట్టిగ నేడ్వ నారంభించెను. అంత నొకకవి రచియించిన యొకపద్యము నాకట్టె స్మృతికి వచ్చినది.

కడుపుకక్కుర్తిఁ గలుగనికష్టజాల
మభినయ మొనర్చి బీద మహార్తి నేడ్చు
సుఖి యనెడు కీర్తికై యెన్నొ సొగసు లెన్నొ
వగనగవు లేడ్వలేక సంపన్నుఁ డడరు.

గోచిపాతరాయని మొదలు కోటీశ్వరునివఱకు నభినయమే కాని యథార్థప్రాచుర్యము లేదు. జనులనుండి యప్పులు పుచ్చుకొనఁదలఁచు కోమటి మూఁడువేలరూపాయల విలువఁగలిగినవాఁడు మూఁడులక్షల వానియట్లు వైభవవిడంబన మొనర్చును. సుఖికి, దుఃఖికి, ధనికి, దరిద్రునకు, విద్యాన్వితునకు, విద్యావిహీనునకుఁ గూడ నీయెరువు కూనురాఁగములు తప్పవు. ఆహా! యథార్థ మెంతపనికిమాలినదై పోయినదో! అది నవ్వులోఁ బనికిరాదు. ఏడ్పులోఁ బనికిరాదు. మంచిలోఁ బనికిరాదు. చెడ్డలోఁ బనికిరాదు. సభలోఁ బనికిరాదు. రహస్యములోఁ బనికిరాదు. యథార్థముబలుకుట యిప్పుడు మోటుతనముగ Good manners యెఱుఁగకపోవుటగ Common sense లేకపోవుటగ నేర్పడినది. విచిత్ర దినములు ! ఎటులయిననేమి ? ఆయంధబాలపాత్రమునకు నేనేమైన నీయఁదలఁచితినిగాని డబ్బులేమియు లేవు. రొంటినున్నరూపాయల మార్చి యిచ్చెదనని రొంటెఁ దడుముకొంటిని. అంతట నొలయంతయుఁ దడుముకొంటిని. రూపాయలు లేవు. వూలుకొనుటకు నంగియున్నప్పు డెవఁడో యామూటను దీసికొనిపోయినాఁడని యనుకొంటిని. ఇచ్చుటకు నాయొద్ద నేమియు లేక యట్టెనిలువఁబడఁగ నాహృదయము గరఁగు నంతసేపుగ సంతనగ నేడ్వ లేదనుకోపముచేఁ గాఁబోలు తిరుగ నా బాలుని యావృద్ధవనిత కొట్టుచుండ నేను జూడలేక మఱియొక వైపు

నకుఁ జూచి సింహద్వారముగుండ నతికష్టమున దేవాలయము ముందు భాగమునఁ జేరితిని.

అక్కడ రెండు స్తంభములున్నవి. ఒక్కటి ధ్వజస్తంభము; ఒకటి గరుడస్తంభము. దానినిండ దీపములు ప్రకాశించుచున్నవి. ఈదీపముల కాంతిచే నాలుగువైపులను వెలుగువైచ్యుతదీపికలకాంతిచే నచటచేరి గుంపులుగుంపులయియున్న కాంతలముఖబింబకాంతులచేఁ గన్నులు చీఁకటులు పడునట్లున్నవి. కొంచెముసేపు కనులను గాజుపఱచి చూడఁగ నొక్కటే కలువలవనము; ఎఱ్ఱకలువలు, నల్లకలువలు, తెల్లకలువలు, వింతరంగులకలువలు పండువెన్నెలలోఁ బ్రకాశించుచున్నవి. "కవిత్వ మెఱుఁగని నాకప్పుడు కవిత యుద్భవించునా యేమి" యను చిన్న సందేహము కలిగినది. అట్టిసందేహమునిచ్చు నాందోళనము కడుపులో మొదట గుబులువలె గలిగినమాట నిజము. అది కడుపునొప్పిగఁ బరిణమించుటచే నట్టిసందేహము వదలిపోయెను.

స్త్రీజనమంతయుఁ గలగలలాడుచు గరుడస్తంభమునొద్ద భక్తితోఁ జేరియుండెను. ఎందులకోయని యటకుఁ బోయితిని. అచ్చట నందఱుఁ జేరి దాడలు నిమ్మళముగఁ గొట్టుకొనుచున్నారు. కణఁతలపై చిన్నమొట్టికాయలను వైచుకొనుచున్నారు. మోఁకాళ్లపైఁ గొంచెము వంగి చెవి తమ్ములను లాగుకొనుచున్నారు.

తురకలు ధ్యానకాలమునఁ జెవులు మూసికొందురు. మనవారు ముక్కుమూసికొందురు. బ్రహ్మసమాజికులు కన్నులు మూసికొందురు. మఱికొందఱు నోరుమూసికొందురు. ప్రార్థనకాలమందలి దేహావస్థలు పలువిధము లయియున్నవి. ప్రధానమగుభక్తి యున్నయెడల నివియెన్ని భేదములుగనున్నను బ్రమాదములేదు. దౌడలు గొట్టుకొనవచ్చును గాని మనసులోని యూఁపులాట లాపవచ్చునా? కణఁతలను బొడుచుకొనవచ్చును గాని దుష్టచింతలఁ బొడువవచ్చునా? మోఁకాళ్లపై వంగఁగలరుగాని మనోనైచ్యమున వంగవచ్చునా? తమ్ములను దిగలాగవచ్చును గాని యహంభావము నూడలాగవచ్చునా? బింకముగఁ బద్మాసనమునఁ గూర్చుండవచ్చును గాని గట్టిగ మనస్సును గట్టదగునా? దైహికావస్థలు మనోనిశ్చలత్వమునకు నందుమూలమున భక్తిజ్ఞానములకు సదుపాయములై యుండఁ బ్రధానములగునట్టి మనస్థితులఁగూర్చి మనవారికి

చింతయే లేదు. పైగతులే భక్తియనుకొనుచున్నారు. మతసంబంధమగు ప్రాశస్త్యముకాని మనస్సంబంధమగు నిశ్చలత్వముఁగాని మనకెక్కడఁ గనుపట్టుచున్నదనఁగా —— నుదుట——ముక్కుచివర——పృష్ఠదేశమున—— ఇట్లనుకొనుచు నేను వనితలుచేరిన యాప్రదేశమునఁ జేరితిని.

అచ్చట నొకవిగ్రహమున్నది. అది నూతనవస్త్రమాలాద్యలంకార సమన్వితమై యున్నది. దానియొద్ద నిద్దఱు శ్రీవైష్ణవార్చకు లున్నారు. వారు "సంతానగోపాలస్వామి" యని కేకలువైచుచుండిరి. ఇంతలోఁ బిల్లయేడ్పు విశేషముగా వినఁబడెను. ఆగుంపులోనుండి యొకకాంత యిట్లు పూజరితో గట్టిగఁ బల్కుచున్నది. "నేను గ్రిందటి సంవత్సరపుఁ బెరటాశినెలలో నీస్వామికి మ్రొక్కుకొంటిని. నాకుఁ దిరుగఁ బెరటాశి రాకుండ సంతానము గలిగినచో నేను స్వామికి వెండితొడు గిచ్చెదనని మ్రొక్కుకొంటిని. ఇదుగో నాకొడుకు; మూఁడుమాసములవాఁడు. ఈతని స్వామికర్పింతునని పిల్లవానిని స్వామికాళ్ళులయొద్దఁ బడవైచెను. అంత పూజరి "ప్రత్యక్షదైవము. ప్రత్యక్షదైవము!" అని కేకవైచెను. ఆమాటలు వినినతోడనే కాంతలందఱు నాదేవునకు మ్రొక్కుకొనిరి. "అక్కా! నీ వేల మ్రొక్కుకొనవు" అని చెల్లెలడుగ "తలతెగినదానను నాకేల" యని చెప్పఁగ నెల్లకాల మిటులేయుందువా యేమి? మ్రొక్కుకొనుము" అని మందలించెను. ఎల్లకాలమనునప్పు డుత్తరజన్మమని నా కర్థమైనది. "అమ్మా! మీరేల మ్రొక్కుకొనలేదు" అని యొకకాంతను బూజరి యడిగెను. ఆమె చిన్నదివలెనున్నది. సంతానవతిగఁ గానఁబడుట లేదు. ఆచిన్నది తలవంచుకొని కన్నుల నీరు నించెను. ఆమె నెఱఁగిన యామె కాఁబోలు! ముందునకు వచ్చి పూజరి చెవిలో నేమియో చెప్పెను. అంతట నాతఁడు "సంతానమీయఁగలవాఁడు సమర్థుఁడఁజేయ లేఁడా? సందేహ మెంతమాత్రము వలదు. వచ్చి మ్రొక్కుకొనుమని చెప్పు"మని యనియెను. అంతట నామె మ్రొక్కుకొనెను. మఱియొక యామె దూరమునసుండి చూచుచుండెను. ఆమెను బిలిచి మీరేల మ్రొక్కుకొనరు? అని పూజరి మొగమోటమి లేకుండ నడుగ "నాకుఁ బదుగురు కొడుకులండి! మీదేవునికంటె నాభర్తయే యెక్కువ సంతాన గోపాలస్వామి" యని పరిహాసముగఁ బల్కెను. అంతట పూజరి విసుగు

కొనెను. కాంతలకు సంతానము లేదను నాందోళనము వారికంటె పూజరి కెక్కువగ నున్నదని నేననుకొంటిని.

“డప్లా”ననూది “ఫట్ ఫట్”మని మూడుసారులు మంత్రించు సరికి సంతానము గలుగునని పలుకు మంత్రవేత్తను జనులు నిందించుచున్నారు, ఒక్కకషాయము లోపలికి, నొకకాటుక కంటికి, నొకరసాయనము పొత్తికడుపుమధ్యనమున కిచ్చి మండలములోపలఁ బిండోత్పత్తి కలుగఁజేసెదనని వాదించు నాయుర్వేద భిషక్చక్రవర్తిని జనులు మోసగాఁడని దిట్టుచున్నారు. కానియెట్టితప్పయినను దైవనామసంబంధయుక్తమగునెడల నది యాదరణీయమగును. దైవేచ్ఛకు వ్యతిరేకముగ నేదియుఁ జరుగదని వారి నమ్మకము. కాని రాధాదిగోపికాప్రియుఁడగు బృందావనగోపాలుఁడనియు అష్టదేవీభర్తయు పార్థసారథియునగు మధురాగోపాలుఁడనియు నేను వినియున్నాను. సంతానగోపాలుఁడని నేను వినియుండలేదు. ఇట్లు నే నాలోచించుకొనుచు నాలుగడుగులు ముందునకు వైవగ నీపూజరులలో నొక్కఁడును మఱియొకకాంతయుఁ దగవులాడుచుండిరి. నేను గొంచెము దూరముగనుండి వారి తగవు వింటిని. “రెండురూపాయ లిచ్చెదనని చెప్పి యొక్కరూపాయఁ జేతిలోఁ బెట్టెదవా” యని తీవ్రముగ నాకాంత యడిగెను. ఆమె మొగమును మాటను బరిశీలించితిని. “క్రిందటి పెరటాశికి మ్రొక్కుకొనఁగ నిప్పటికి మూఁడుమాసముల కొడుకు గలిగినాఁ”డని చెప్పిన యామెయే యిది యని గ్రహించితిని. ఈమాటలు చెప్పుటకుగాను రెండురూపాయ లిచ్చుట కొప్పుకొని యామెను బూజరి తెచ్చినట్లు నే ననుకొంటిని. ఈ గొడవలు వినకుండ లోనికిఁ బోవలయుననుకొంటిని. కాని స్వామికెదుట తెరవైచియున్నది. నివేదనము జరుగుచున్నదికాఁబోలు! ఎవ్వరిని లోనికి రానిచ్చుటలేదు; తరువాతివృత్తాంతము ముందులేఖలో వ్రాసెదను.

జంఘాలశాస్త్రీ! నేను గవినిగాను. నాల్గుమాటలైన పొందికతో వ్రాయ శక్తిగలవాఁడనుగాను. ఇదివఱకెన్నఁడును వ్రాయలేదు. వస్తువులను వర్ణించుటకు శక్తిలేదు. వానివలన నేమైన నీతిని బోధించుటకు శక్తి చాలదు. భాష్యాదులలో నభిప్రాయమును జెప్పఁగలవాఁడను గాని— ప్రపంచతంత్రమునకు దండాన్వయము వ్రాయఁగలవాఁడను గాని—

చిత్తగించవలెను.

సాక్షి

పార్థసారథిస్వామి

జంఘాలశాస్త్రి పలికెను.

క్రిందటిసారి పెరటాశిమాసమున శనివారమునందుఁ బార్థసారథిస్వామి దేవాలయమున జరిగిన యుత్సవమునుగూర్చి యసంపూర్తిగఁ గాలాచార్యులు వ్రాసినయుత్తరమును జదివితిని. దానితరువాయి యుత్తరమిదిగో! చదివెదను వినుఁడు.

సాక్షికి—కాలాచార్యులు నమస్కారములు.

బొఱ్ఱయ్యసెట్టి కింక నారోగ్య మారంభింపలేదు. ఈనడుమ నొక్క యకార్యము జరిగియుండవలసినది. అది జరిగియుండినయెడల జంఘాలశాస్త్రికి వినాయకచతుర్థి దినమునఁ గలిగిన స్వప్నము సత్యమే యయియుండును. చర్మమునకు మర్దనముఁ జేయవలసినమందు లోనికిఁ బుచ్చుకొనవలయునని కొలతగాజుబుడ్డిలో బోసి యాసీసాకు మూఁత బిగించుచుండఁగా నేనతనికొఱ కెందులకో పోయితిని. నన్ను జూడకుండనే యాతఁ డామందును లోనికిఁ దీసికొనుటకు నోటియొద్ద కెత్తుకొనినాఁడు. నేను జూచి కెవ్వునఁ గేకవైచి యాతనిచేతిని గట్టిగఁ బట్టుకొంటిని. మందొలికి నాచేతులపైఁబడి వ్రేళ్లు గాల్చివైచినది. నేను రాకుండ నింతటినుండి మందు తీసికొనవలదని యాతనికిఁ జెప్పితిని.

ఈదేశమున నెట్టిపనిచేయుటకైన సేవకులు విశేషముగ దొరకుదురు. చేయవలసినపని యెంతనీచమైనదైనసరే? మనదేశమునఁ జిన్నపిల్లలయిన సేవకులెత్తుకొని యాడించుటకు లజ్జపడుదురు. అట్లు చేయునెడల లంపటాలని బానిసలని యనిపించుకొందురని వారిభయము. ఇచ్చట నిట్టి

సందేహాము లేదు. బోదకాళ్ల చేఁ గాని యండవాతములచేఁ గాని మహా వికృతస్వరూపులగు మనుజులనైన "రిక్షా"లను బండ్లలోఁ బెట్టి యవలీలగ నానందముగ లాగికొనిపోవుదురు. ఇంతకంటె నధమాధమములగు పనులఁజేయుటకైన నిక్కడ సేవకులు పుష్కలముగ దొరకుదురు. దైవముచేసిన యూర్ధ్వాధఃకాయముల యేర్పాటు ననుసరించి యూర్ధ్వకాయమున కొక్క సేవకుని, నధఃకాయమున కొకని నినుపగోళ్లతో సెట్టికి నిరంతరగాఢపరామర్శనము చేయుటకై నిర్ణయించితిని. పగలిద్దఱు పనిచేయుచున్నారు. రాత్రిభాగమందు జామున కిద్దఱు చొప్పున "పహరాబదలాయింపు" పద్ధతితోఁ బనిచేయుచుందురు. ఇత్తడి గోళ్లపని కంటె నినుపగోళ్లపని యెక్కువసాపుగ సరసముగ నున్నదని సెట్టి సంతోషపడుచున్నాఁడు.

సరి! ఈగోడవకేమికాని క్రిందటి యుత్తరమున పార్థసారథిదేవాలయయాత్ర సంతానగోపాలస్వామియొద్ద నాగిపోయినది. శ్రీశ్రీస్వామివారికి సెనగలసేవ యప్పుడగుటచేఁగాఁబోలు నాలయములోని వారినందరును బూజరులు వెలుపలకుఁ గొట్టివైచి తలుపువైచినారు. ఈయవకాశము వృథపోవనీయ నేలయని యటునిటుతోచక చూచుచుంటిని. ఎడమవైపున దేవస్థానపువ్యవహారమును జూచు నుద్యోగి కొలువుజేసి యుండెను. అతనియొద్ద భత్యములో మరేమోతీసికొనుటకువచ్చిన వేశ్యలాతనియొద్ద నిలువఁబడియుండిరి. "నీవు నీవంతునకు వచ్చిన యాముదమును తీసికొందువా? దానికి బదులుగ డబ్బులు తీసికొందువా" యని యాతఁ డావేశ్యలలో నొకదాని నడుగ "నాముదము తీసికొనఁదగిన జబ్బు నాకేదియు లేదు. డబ్బులే యిప్పించండిమీా" యని బదులుచెప్పెను. దాక్షిణాత్యశృంగారరస పరీతపరిహాసవచనరచనకై మిగుల నలరితిని.

అంత లోనుండి ఘంటానాదము వినఁబడినది. స్వామికి నివేదన పూర్తియగుటచే నందఱును ముందునకుఁ బోవసాగిరి. ఒకద్వారములో నుండి యందఱు పోవలయును. అప్పుడొక కొంతనలిగి యెటులయిన లోనఁ బడితిని. ఇచ్చట స్వామివారి దేవాలయపుఁ బ్రాకారములోనికి వచ్చితిని. ఇక్కడ నందఱతోఁగలసి శ్రీపెరుమాళ్లకు సాష్టాంగపడితిని. ఇక్కడకింక స్వామి అరువదిగజములకుఁ దక్కువదూరములో లేరు. నన్నుఁ జూచి తెలుఁగువైష్ణవుఁడని ద్రావిడీవైష్ణవులు కొంతనిరసనముగఁ

జూచినట్లు నాకుఁదోఁచినది. ఆంధ్రవైష్ణవులు వైష్ణవులుకారని వీరి నమ్మకము. "స్వామీ! దాసోహ" మ్మని నేనొక్క యాచార్యపురుషు ననఁగ నాతఁడు నవ్వుచు "తెలుగువారా" యని యొకసక్కెములు చేయుచు నానమస్కారములు బరిగ్రహింపకే జుట్టు ముడివైచుకొనుటయందు నిరంకుశదీక్షచే వర్తిల్లినట్లు నటించుచుండెను. వైష్ణవునకుఁ బ్రధానమగు శేషగుణము వీరికి నామమాత్రావశేషముగ నున్నది. ఉపపత్తి విశేషించినకొలఁది శేషత్వము క్షీణించును; కడుపు బరువగుకొలఁది శేషత్వము లఘువగును. ఎదుటి మండపమునకై నాలుగయిదు మెట్లెక్కుసరికి నచ్చట శ్రీస్వామివారి యుత్సవవిగ్రహములు వేంచేయింపు చేయఁబడి యున్నవి. అచ్చటి వైష్ణవులతోఁగలిసి నేను ద్రావిడ వేదమును బఠించితిని. మాటలాడుచున్న కాకినిఁ జూచి మనుజు లాశ్చర్యపడునట్లు వారు నన్నుఁజూచి వింతపడిరి. వారిని నేను లక్ష్యపెట్టక ముందునకుఁ బోవ నారంభించితిని. అంతట ముందుదారి కచ్చట వెదురుకఱ్ఱ లడ్డుగఁ గట్టఁబడినవని రక్షకభటుఁడు చెప్పఁగ వెనుకకు నడచి తిరుగ మెట్లుదిగి ప్రక్కభాగమునుండి గర్భాలయమునకుఁ బోవ సమకట్టితిని.

స్త్రీపురుషులు పడుగుపేకలవలె నున్నారు. పెనవైచుకొని పోవుచున్నారు. పురుషులయజ్ఞోపవీతములు కాంతల కాసులపేరుల నడుమను జిక్కుకొనుచున్నవి. పురుషులు స్త్రీలుకూడఁ దమచేతులను ముందుకుంచి వీలగునంతవఱకు చేతులతో దారినిఁ జేసికొనుచున్నారు. ఆఁడువారికాళ్లను పురుషులు ద్రొక్కుచున్నారు, పురుషుల బుఱ్ఱలు స్త్రీలచేతి కొబ్బరికాయలతో డీడిక్కులు కొట్టుచున్నవి. "అమ్మణ్ణి! అమ్మణ్ణీ" యని యొక మొదలారి తనకూఁతును గట్టిగఁ బట్టుకొనఁ బోయి మఱియొకపిల్లగారి విధవవదినెగారిని. వెనుకవైపునుండి పట్టుకొనెను. అంతట నాకాంత శాంతమూర్తి యగుటచేతఁగాఁబోలు నూరకయే యుండెను. కాని యామె మఱఁది కోపస్వభావుఁడగుటచే మొదలారిని మోఁచేతితోఁ బొడిచెను. ఆపోటు పుణ్యపాపము లెఱుఁగని నాకుఁ దగిలెను. ఇచ్చటికాంతలు మనవైపు స్త్రీలవలె గేవలము పిఱికిస్వభావముకలవారు కారు. అట్టె వెఱ్ఱి సిగ్గుగలవారు కారు. పురుషునిఁ జూచి పరుగుపరుగునఁ బోయి 'పర్దా' చాటున దూఱువారు కారు. వారితో మాటాడవలసివచ్చినను బెదవులు దడుపుకొనుచు గ్రుక్కలు

మ్రింగుచు నెట్లు మాటాడవలయునో తెలియక క్రిందిమీఁదగువారు కారు. భర్తలతో నిత్యము సముద్రతీరమునకుఁ బోవువారు. అచ్చట తోడిస్త్రీలతోఁగాని యట్టి తమపురుషులతోఁగాని బహిరంగముగ నాడు కొనువారు సముద్రపునీరు మీఁదఁ జల్లుకొనుచునో, యిసుక నెగర వైచుచునో భర్తల కన్నులకు గంతలుకట్టి యటునిటు పరుగెత్తుచునో, పల్లెవాండ్రతో వారు పట్టిన చేఁపలనుగూర్చికాని, కన్నపాపలను గూర్చికాని పరిహాసముగ నడుగుచు, నితరస్త్రీల సిగ్గుమాలినతనము నకో యితరపురుషుల భార్యాలోలత్వమునకో వెకవెకనవ్వుచుఁ నగలు గల స్త్రీలను జూపి భర్తలను బుగ్గలుఁపొడుచుచు ననుదినము సాయంకాలమునఁ గాలక్షేపము చేయువారు; వీరు విద్యనేర్చినవారు. వాక్చాకచక్యముగలవారు. చురుకుఁదనముగలవారు. పురుషులతో నిర్భీతిగఁ గలసిమెలసి ధైర్యమునఁ బ్రవర్తించుట కలవాటుపడినవారు. కొందఱు స్త్రీలు నామీఁదిమీఁదికి వచ్చుచుండ వారేమనుకొందురో యని భయపడి నేను దప్పుకొనుచుండువాఁడను. నిర్భాగ్యుఁడని చేతగానివాఁడని కాఁబోలు, వారు నిందాసూచకముగ నవ్వుచుండెడివారు. ఇట్లు బహుకష్టముమీఁద దారిఁజేసికొని నడచుచుంటిని. ముందుగ నొకద్వారమున్నది. దానిగుండ దూరిపోయితిని. ఇప్పటికి గర్భాలయమునఁ జేరితిని.

ఎడమచేతివైపున "చిరియతిరువడి" వేంచేసియున్నారు. వారి ప్రక్కను బన్నిద్దఱాళ్వారు లవతరించియున్నారు. కుడివైపున శ్రీరంగస్వామియు వారిప్రక్కను వరదరాజస్వామియుఁ బ్రకాశించుచున్నారు. పొగఁగమ్మిన దీపములు దీపములఁ గ్రమ్మినపొగ తప్ప నేమియుఁ గనఁబడుటలేదు. మంచు విశేషముగఁ గురియుచుండ నడుమ మెరుగుడు పువ్వులు మిగులఁ బ్రకాశించుచున్నట్లున్నవి. వివిధపుష్పముల పరిమళము నారతికప్పురఁపు ధూపములసౌరభము ఘ్రాణేంద్రియమునకు మత్తు గలుగఁజేయుచున్నవి. అచ్చటివాయువు మిగుల నుష్ణమైయున్నది. అచ్చట మిగుల నిరుకుగ నున్నది. గర్భదేవాలయమునొద్దనే యుంటిని. ఎందఱు జను లచ్చటనున్నారో లెక్కలేదు. బాగుగఁ గనఁబడుటయు లేదు. ఎదుటఁ బార్థసారథిస్వామి యున్నారనిమాత్రము తెలియును. ఆమూర్తి కనఁబడుటలేదు. బట్టలాఁగుచున్న యాతఁడు బ్రాహ్మణుఁడో

య బ్రాహ్మణుఁడో, ముందునకుఁ ద్రోయుచున్న వ్యక్తి యాఁడుదియో మగదో, బుజముమీఁదఁ జేయివైచినది పుణ్యస్త్రీయో పూర్వసువాసినియో, ఏమియుఁ దెలియుటలేదు. తెలిసికొనుట కూహయైనలేదు. అందఱదృష్టియు, మనస్సు నెదుటి లీలామానుషవిగ్రహమువంక నున్నది. ఆవిగ్రహ మింక నగపడుటలేదు. తలుపులు తెఱచియే యున్నవి. స్త్రీల చెవుల దుద్దులకాంతులు నడుమనడుమ జిగజిగలాడుచు దీపపుఁగాంతులకు నెఱ్ఱపచ్చనీలపు "మహతాబు" రంగుల నొసఁగుచున్నవి. అవిగో నివాళిపళ్లెమునఁ గప్పూరపుజ్యోతులు! అదిగో! శ్రీపెరుమాళ్ల వక్షస్స్థలమున నివసించు మహాలక్ష్మి—అదిగో! తిరుమొగము. అదిగో తిరుభుజము. అదిగో. తిరుకర్ణము. సరత్నకుండలమై ప్రకాశించుచున్నది. అదిగో! జగదానందకరమగు. నేత్రయుగ్మము. అదిగో తిరుమణి! అదిగో దివ్యకిరీటము. అదిగో వైజయంతము. అదిగో కౌస్తుభము. ఆహా! స్వామి యేమిదివ్యదర్శనము సాయించుచున్నాఁడు! తడతడ తడతడ జనులందఱు లెంపలు వైచుకొన్నారు. చెవులులాగికొనుచున్నారు. పార్థసారథి! గోవిందా! శ్రీనివాసా! యని కేకలు సర్వతోముఖములుగ విజృంభించినవి. అంతటతో నాయారతి యావిగ్రహమునకు కుడివైపునఁ దిరుగుచున్నది. "అదిగో! రుక్మిణి! శ్రీమహాలక్ష్మి లోకమాత! అమ్మణ్ణి! అమ్మణ్ణీ! జగన్మాతా!" యనుచు నందఱు లెంపలు కొట్టికొనినారు. ఆహా! ఆహా! యేమి లోకమాతాపితల వైభవము! నాకుఁ దల్లిదండ్రులగు రుక్మిణీకృష్ణులు, నావంటివారికందఱకు నార్యావర్తమందలి స్త్రీపురుషుల కందఱకుఁ దల్లిదండ్రులు కారా! ఆహా! ఈ కుటుంబమంతయు వారిదేకదా! మనమందఱము సోదరసోదరీభావమున నుండవలసినవారముకదా! ఆహా! స్వామీ! మమ్మందఱను నీకటాక్షమున కర్హులమగునట్లు చేసికొనుము. నీయెదుట భాగ్యవంతుని దరిద్రుని భేదము నశించునుగదా! సుందరవికృతరూపభేదము నశించునుగాదా! పండితశుంఠభేదము నశించునుగాదా! జాతిభేదము నశించునుగాదా! నశింపని దొక్క సోదరభావముతప్ప వేరేదియు లేదుగదా! ఆహా! తల్లీ! తండ్రీ! మే మస్వతంత్రులము. కించిత్ జ్ఞులము. ఇంద్రియవశ్యులము. పాపచిత్తులము. ఎట్లు రక్షింతురో! ఎట్లురక్షింతురో! ప్రపంచమున మీరు తప్ప మఱేమియు నాధారములేదు. ఆహా! మాధు

లమై జీవములు శాశ్వతమనుకొని ప్రపంచసుఖములు యథార్థమనుకొని మీపాదసేవ మఱచి పామరాధములమై చెడిపోవుచున్నాము. నిష్కా-రణకటాక్షముచే మీరు మమ్ము రక్షింపవలయునుగాని మాలో నట్టి రక్షణమును బొందుట కర్హత లేదు. రక్షించుఁడు రక్షించుఁ” డని నేనేమో లోపల నొడలు దెలిసియుఁ దెలియని యవస్థతో ననుకొనుచుండఁగ నెదురుగ “అదిగో! మంగళపుటారతి అదిగో! పార్థసారథివదన పుండరీకము! నాయనా! నీముఖమండలము నిశ్చలభక్తితో నొక్కసారి చూచువానికిఁ బునర్జన్మభీతి యుండదని పెద్దలుచెప్పినమాట సత్యము కాదా! అదిగో! నాతండ్రి మందహాస మొనర్చుచున్నాఁడు. సత్యమే— నాయనా! నన్నొకసారి నిన్నుఁ గౌఁగిలింపనీయవా? కౌఁగిలింపనీయవా?నాజన్మము కృతార్థము కానీయవా?” యని పెద్దపెట్టున నొక్క-సారి యేడ్చితిని. అంతలోనే యొడలు తెలిసి సిగ్గు తెచ్చుకొని నన్నేమనుకొందురో యని యటునిటుఁ జూచితిని. నాయేడు పెవ్వరును వినలేదు. ఎవనిమట్టునకువాఁడే తదేకధ్యానమున మైమఱచియున్నాఁడు. ఇది యాఁడుది. వీఁడు మగవాఁడను భేదముకూడ నచ్చటనున్న త్రుటికాల మెవ్వరికి లేదని నాయభిప్రాయము. అందఱును మహానందమున స్వామితీర్థమును పుష్పములును శఠగోపమును స్వీకరించిరి. స్వామీ! పార్థసారథీ! తల్లీ! మహాలక్ష్మీ! యనుచు నందఱు మరలిరి. ఉష్ణవాయువుచే నందఱు స్నానమొనర్చినట్లు స్వేదపూర్ణులయి యుండిరి. కాళ్లతోఁ దడుముకొనుచు జాఱకుండ బింకముగనడచుచుఁ దిరుగ ద్వారమునొద్దకు వచ్చుచుండిరి. “నేనిచ్చినమూటయేది” అని ప్రక్క-నున్న మనుజునిభుజమునుండి కొంతబరువు గలవస్తువు నొకఁడు లాగుకొనెను. ఆమూట కీచుమని ధ్వనియైనది. దానిలో నేమైన తోలుతిత్తియున్నదేమోయని యనుకొంటిని. ఆమూట నాతఁడు లాగినచోటినుండి యమ్మయ్యో యని ధ్వనియైనది. అంతట నాతఁడు లాగుకొనుట మాని “అమ్మా! క్షమింపుము. నీవు నాసేవకుఁడ వనుకొంటిని. నీపిల్లను నామూట యనుకొంటి” ననియెను. అంత నాతఁడు సేవకుఁడు కనఁబడకపోవుటచే నాతనికిచ్చినమూట యేమైనదో యని తొందరపడి యటునిటు సంభ్రమమునఁ దిరుగ నారంభించెను. వారిని వీరిని ద్రోచికొనిపోవ మొదలిడెను. ద్వారము దాఁటెను. నేనుగూడ నాతఁడుచేసిన

త్రోవవెంటనే వెలుపలకు వచ్చితిని. స్తంభముచాటునఁ గ్రీనీడలో నెవఁడో ముసుగువైచికొని కూర్చుండెను. ఆతఁ డతనిసేవకుఁడని నిర్ధారణము చేసికొని "ముండకొడుక! మూట కాళ్ల క్రిందఁ బెట్టుకొని యిచ్చుటఁ గూరుచుంటివా ?" యని యాతని రోషముతో గద్దరించెను. మూటయాతఁడు మాటలాడలేదు. అంత నాతఁడు కోపముతో సేవకుని లేవఁదీయఁగ "అతఁడు మూఁగవాఁడనియు నది యాతని ప్రభుఁడు కాదు-ప్రారబ్ధమిచ్చిన మూట" యనియు నెవరో జెప్ప నాతఁడు సిగ్గుపడి ముందునకుఁ బోయెను.

మనస్సునఁగలిగిన మహాతేజ మింద్రధనువు రంగులవలె మారిపోవుచున్నది. దేహమునఁగలిగిన స్వచ్ఛకాంతి దీపపుచాటుదొంగ కాంతుల దాఁగుడుమూఁతలలోనికి దిగిపోవుచున్నది. సోదరభావము, నిష్కలుషస్వభావము, యథార్థప్రేమము, మాయమైవంకచూపులు, ప్రక్కదారుచేతిజోనుపుటలు, త్రోపులాటలలోనికి దిగిపోయినవి. మా వెనుక స్వామి యిరువదిగజములలో నున్నాఁడు. మాకుఁ గలిగిన స్వచ్ఛభావము మాకిరువదిమైళ్లకు ముందుగఁ బాఱిపోవుచున్నది. ఇంతయే మనుజునిబుద్ధి! ఇంతయే సద్భావము! ఇంతయే వైరాగ్యబలము! ఇంతయే మనోనిశ్చలత! ఇదిగో తీర్థపానము! అదిగో అధరపానము! ఇదిగో గోముఖమందలి జపమాల! అదిగో కొప్పులందలి పూలమాల! ఇదిగో ప్రణామము! అదిగో పరిరంభము! అదిగో జన్మరాహిత్యప్రయత్నము! అదిగో చంకను గవలపిల్లలు! ఇంతే! అట్టి మెఱుపు! అట్టిగాఢాంధకారము! ఏమనిచెప్పుదును! జంఘాలశాస్త్రీ! నాకుఁ గవిత్వముండునెడల నామనసునఁ గలిగిన తుపానెట్టిదో నీకుఁ గొంతవఱకయినఁ దెలియఁజేసియుందును. అట్లుజరుగుట కీజన్మమున నవకాశము లేదు. పోనిమ్ము!

ఏనుఁగుతొండమును చేతఁబట్టి కదలకుండ నాపఁగల బలశాలు లున్నారు. మోటారుబండ్లను బిగఁబట్టఁగల మహాశక్తిసంపన్ను లున్నారు. కాని మనస్సునప్పుడాటుల నాపఁగలవారు లేరు. ఎదుర్కొమ్ము పయిన నాయసకణికల సమ్మెటలచే సాఁగఁగొట్టింపఁగలవా రున్నారు. లోని యరిషడ్వర్గమును జయింపఁగలవారు లేరు. పర్వతములఁ గఱగింపఁగల పండితశిఖామణు లున్నారు. ప్రాపంచిక కర్మలతాకతినమగు

మనసును గలఁగఁజేయగలవారు లేరు. ఎటులయినను మన మొకందు లకు సంతసింపవలసియున్నది. ఇట్టి మహాదివ్యక్షేత్రము లుండుటచేతనే మనమందఱము సోదరసోదరీసహితముగఁ జేరుటయు, నేకకుటుంబము లోనివారము మన మగుదుమను యథార్థమును గ్రహించుటయు, స్వల్పకాలమైన నైహికసుఖవిరాగ ముదయించుటయు, దైవభక్తి మనసున నంకురించుటయు మొదలగు శుభలక్షణములు మనయందుఁ గనఁబడుటకుఁ గారణమైనది. అట్టి సమంజసతాత్కాలిక మనస్థితి నభివృద్ధి పఱచుకొను భారము మనదై యున్నది.

ఇట్లనుకొనుచు దేవాలయమునకుఁ బ్రదక్షిణ మాచరించితిని. మనదేశమునఁ బ్రదక్షిణము ముందొనర్చి యటుపిమ్మట స్వామిదర్శనము చేయుదుము. ఇచ్చట నట్టియాచార మంతగాఁ బరిగణింపఁబడుట లేదు. శ్రీయమ్మవారిదర్శనముచేసి యామె యాలయములోని తిరుచూర్ణమును దీసికొంటిని. ఆమెపేరు వేదవల్లి. అంతట వెనుకనున్న శ్రీనరసింహస్వామిని దర్శించితిని. అట్లు తిరుగుచుఁ దిరుగ ప్రధానాలయము ముందునకు వచ్చుసరి కచ్చట జనులు చాల మూఁగియున్నారు. అక్కడ నేమున్నదో యని యటకుఁ బోయితిని. అచ్చట స్వామి ప్రసాదములమ్ము నంగడి యున్నది.

స్వామిమండపమునఁ దిరుగ సాష్టాంగపడి వెలుపలకు వచ్చి గరుడస్తంభమునొద్ద నిలువఁబడితిని. చెమటచే నాబొట్టంతయుఁ గరఁగిపోయినది. నేను వడహాలనో తెంగలినో తెలిసికొనుట కవకాశము లేకుండెను. ఒక్కవడహాలస్వామిని నేనచ్చటఁ జూచితిని. ఆతని నాదరముతో సమీపింపఁగ నాతఁడు నేనుగూడ "వడహాల" ననుకొనియుండెఁ గాఁబోలు! తంబళముతో దేవాలయగర్భ మంత యిఱుకుగ నుండుటకుఁ గారణమేమియని నే నడిగితిని. జనులు విశేషముగ వచ్చి స్వామిని సులభముగ సేవింపఁదగిన యీగర్భాలయ మంతయిరుకుగ నుండునట్లు కట్టఁబడుట కేమి కారణము? ఈప్రశ్న మాతని నడుగఁగానే యాతఁడేమో తంబళమునఁ దీవ్రకోపుఁడై యుత్తరమిచ్చినాఁడు. నాకుఁ దంబళము మాటలాడుటరాదు గాని మాటలాడినయెడల దానియర్థము నాకుఁ జాలభాగము తెలియఁగలదు. ఆ వడహాలస్వామి సాయించిన దేమనఁగా అరువదియేండ్లక్రిందటివఱకు నీదివ్యదేశము వడహాలదేశమై

యుండెను. స్వామికి దిక్కుమాలిన పాదములేదు. ఏముండకోదుకో దానిని స్వామికిఁ దగిలించి దివ్యక్షేత్రగుంతయుఁ దగులఁబెట్టినాఁడు. స్వామి మొగముఁ జూచుట కిప్పుడు పరమాసహ్యముగ నున్నది. అని యర్థమిచ్చుమాట లరవమునఁ జెప్పినాఁడు. అంతట నేమియు మాట లాడక యటనుండి బయలుదేరి "ఆహా! ప్రపంచమున నెంతటి మూర్ఖులున్నారు! భక్తి ప్రధానమై పరమపవిత్రమైన రామానుజమత మెంత ధ్వంసమై పోయినది!" అని కనులవెంట నీరుపెట్టుకొనుచు వెలుపలకు వచ్చితిని. అంత నొక గుండ్రనివస్తువు నాబుజముపైఁ దాకినది. అదరిపడి నేనట్టె వెనుకకుఁ జూచితిని. నన్ను పెండ్లిచేసికొనఁదలఁచిన వితంతువు నవ్వుచు నిలువఁబడెను. నే నామెను జూచి కొయ్యవైపోయితిని. "అన్నయ్యా! నీవంత తొందఱ పడనక్కఱలేదు! నేను తీర్థాటన మారంభించి దివ్యక్షేత్రములఁ జూడ మొదలిడినకొలఁది నాపూర్వవాంఛలన్నియు నశించినవి" యని నవ్వుచుఁ బోయెను. నేనేమియు మాటలాడ లేకపోయితిని. దివ్యక్షేత్రముల మహిమ యెంతయో వ్రాయుటకుఁ గాదుకదా! ఊహించుటకైన వలనుపడదుగదా యని యనుకొనుచు నింటికిఁ బోయితిని. దయయుంచవలెను.

ఇట్లు మిత్రుఁడు,
కాలాచార్యులు.

సాక్షి

కాలాచార్యుని వివాహ ప్రయత్నము

దాదాపుగా నయిదు మాసములనుండి మా సత్యపురసంఘ వ్యాపారములు చల్లఁబడినవి. సభాశాలతలుపులపై గొండ్లెము పడినది. జంఘాలశాస్త్రినోటికిఁ దాళము పడినది. కాలాచార్యులముక్కునకు దిబ్బడి పడినది. వాణీదాసుని కవితావనితాగండస్థలమకరికాపత్ర లేఖన సాధనమతల్లియగు 'జేపాళీ' మూలఁబడినది. బొఱ్ఱయ్యసెట్టి తామర కుష్ఠులోఁ బడినది. సువర్ణలేఖనుండి 'సాక్షి' యను నక్షరద్వయము తుడువఁబడినది. కొట్టునకు మే మీయఁదలఁచిన యద్దెకై యూరి మునసబువొద్ద చిన్నవ్యాజ్యము పడినది. అందఱ యదృష్టమిట్లు పిట్ట తలలు పడివది.

బొఱ్ఱయ్యసెట్టియే యీసభకంతయు లక్ష్మీదేవిపఱక—అతనికిఁ దామర సోచ్చినకొలఁది మాసిరి తగ్గిపోయెను. చెన్నపురివైద్యము నిష్ప్రయోజనమగుటఁ గాలాచార్యులు బొఱ్ఱయ్యసెట్టిని దీసికొని యింటికిఁ జేరెను. కండూతినివారణార్థమైన యాతని యిత్తడిచేతులు చెలరేఁగినకొలఁది దురాచార నిరాసన పరాయణమగు జంఘాల శాస్త్రి కంచుగొంతు బీఁటరేగ మొదలుపెట్టినది. సెట్టి యీనడుమ మాకేమియు ధనసాహాయ్యము చేయకుంటచే సభావ్యాపారములు జరుగుటకు బహుశ్రమముగ నున్నది. ఎటులయినఁ గష్టపడి సభలు చేయుదు మని యెంత ప్రయత్నించినను సాగినదికాదు. కాలాచార్యులు గ్రామాంతరము వెళ్ళవలసివచ్చెను. అతనికి సహాయుఁడుగ జంఘాల శాస్త్రి వెళ్ళవలసివచ్చెను. వారిరువురు పోయిన కొలఁదిదినములకు

నేను వారికై పోవలసివచ్చెను. ఈతొందరలో మేముంటచేత సభ కట్టువడినది.

మాయూరి రాజుగారి తండ్రిగారి యాబ్దికమునకుఁ గాలాచార్యునకుఁ గన్యాదానముక్రింద నయిదువందల రూపాయ లీయఁబడెను. ఈతఁ డస్ఖలితబ్రహ్మచారియనియు, సదాచారసంపన్నుఁడనియు, వేదాంత విద్యాపారంగతుఁ డనియు, నీతని కీదానము మా ప్రభువుగారిచే నొసంగఁబడినది. ఆరూపాయలు తీసికొని యాతఁ డమితానంద మొందెను. రెంటఁ బోడుముపాత్రికఅవ్వైనవానికిఁ బ్రక్కలోఁ బడుచు పోలఁతి సందర్భమగు సన్నివేశము సంభవించెను. ఈనడుమఁ గొంత కాలమునుండి వివాహోద్దేశము మానిన యీయయ్యవారు లరసంచి రూపాయలు కనులఁ బడఁగానే నీరును జూచిన యేనుఁగువలెసంభోగ గంభీరవాంఛా సమారంభ విజృంభణాడంబరుఁడై ప్రకాశించెను. శీతకాలము గేదెలకు, వేసవికాలము గోవులకుఁ, జిత్తకార్తి కుక్కలకు ఋతుకాలమగునుగాని, నరునకుఁ గరమునఁ గాలు రూపాయ లెక్కువగ నెప్పుడుండునో యప్పుడే ఋతువు. అట్లు జనసామాన్యము నకుఁగాఁగ, నంగనాసంగమము కలలయందు, గ్రంథములయందుఁ దప్ప నెఱుఁగని యీయాచార్యశిఖామణి కయిదువందల రూపాయల మాట యసాధారణానంగసముద్దీపకముకాదా! ఈరూపాయ లేమి చేయవలసినదని యానాడురాత్రి సభలో విచారించితిమి. సభకు మూలధనముగ నిమ్మని జంఘాలశాస్త్రులు చెప్పెను. శ్లేషకావ్యము చెప్పిన కవి కిమ్మని వాణీదాసుఁడు పలికెను. నేనేమియుఁ బలుక కూరకుంటిని. బొఱ్ఱయ్యసెట్టి యభిప్రాయ మిందునుగూర్చి యడుగగ దేవరపల్లితేనెబారు పాటిపాగాకుఁ దెప్పించి పొడుము దుకాణము పెట్టిన మంచిదని యాతఁడు లేఖఁబంపెను. బొఱ్ఱయ్యసెట్టియభిప్రాయము కాలాచార్యునకుఁ గొంత రుచించెనుగాని ముక్కుబాధకంటె ముడిత బాధ యెక్కువగుటచేఁ దుదకు నాతఁడు నిరాకరించెను. "పెండ్లియేయగు నెడలఁ బెండ్లియే యగునెడల" నని రెండుసార్లు పట్టువలతోఁ బలికి బల్లపై నాచార్య్య లోకగ్రుద్దు గ్రుద్దెను. అప్పు డాతని వైఖరి చూడగ మా కందఱకుఁ గొంత భయముకలిగెను. అతఁడేదో దారుణోద్దేశము లోనఁగల్గినవాఁడువలె మాకుఁ దోఁచెను. ఆమఱునాటినుండి జంఘాల

శాస్త్రియు, నాచారియు సభకు వచ్చుట మానినారు. కారణము తెలియ లేదు. వారు తఱచుగ రహస్యముగ మాటలాడుకొనుచుండిరని నాకుఁ దెలిసినది. అట్లు పదునైదు దినములు గడచినపిమ్మట నొకయుత్తరము నాపేర వచ్చినది. అది జంఘాలశాస్త్రి వ్రాసినది. "కాలాచార్యులకుఁ బెండ్లి తహతహ యెక్కువగా నున్నది. మనదేశములో నెక్కడను బిల్లలు దొరకలేదు. దక్షిణదేశమున ద్రావిడకుటుంబములలోఁ బిల్లలు సులభముగఁ జిక్కుదురు కావున నచ్చటకు మేమిద్దఱ మిప్పుడే పోవుచున్నాము. క్షమింపవలయును" అని యాతఁడు వ్రాసినాఁడు. జంఘాలశాస్త్రి దేశముల దిమ్మరి కావున నాతఁ డెక్కడెక్కడ కక్కుర్తి పెండ్లికొడుకులకు కొక్కుపుఁ బెండ్లికూఁతులు దొరకుదురో బాగుగ నెఱింగినవాఁడగుటచే నాతఁ డీతని నిట్లు కన్యాఖేటమునందుఁ ద్రిప్పసాహసించెను. ఈయుత్తరము వచ్చినపిదప నాలుమాసములు గడచినవి. శాస్త్రి వార్తయే లేదు. ఆచార్యుల జాడయే లేదు. నేనేమియుఁ దోఁచక నస్థిమితతగ నుంటిని—వాణీదాసునితో నాలోచింతమన్న నాతఁడు మసూచికపుగంగ వెఱ్ఱులలో మనువసుచరిత్రలు తలక్రిందుగఁ జదువుచున్నాఁడు.

ఇట్లుండఁగ నొకదినమున నొకతంత్రీవార్త వచ్చినది. "మేము చిక్కులలో నున్నాము. వెంటనే రావలయును" అని యాశోణపత్రమున నున్నది. అది కాంచీపురమునుండి వచ్చినది. జంఘాలశాస్త్రి పేరు దాని క్రిందనున్నది. ఆరాత్రియే బయలుదేరి కాంచీపట్టణమునకుఁ బోయితిని. రైలుస్టేషనునొద్ద నాకొఱకు వేచియున్న జంఘాలశాస్త్రిని జూచి "కాలాచార్య లేఁడని యడుగఁ గారాగృహమున నున్నాఁడని గద్గదికతో నాతఁడు ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. "ఎందుచేత?" నని దిరుగ నేనడుగ "మామగారిని మేదరమంచముగ మోదినాఁ"డని యాతఁడు మాఱుపలికెను. "పెండ్లియైనదా" యని నేనాశ్చర్యమున నడుగ "శ్రాద్ధయోగ్యముగ" నని యాతఁడు జవాబుచెప్పెను. ఇట్లు మాటలాడుచుఁ గారాగృహమునొద్దకు మేముపోవఁగఁ గాలాచార్యులు దానిలో దీనవదనుఁడై కూరుచుండెను. నన్నుజూచి బోరున నేడ్వసాగెను. అంతట నాతని నోదార్చి యేమిజరిగినదని యడిగితిని. అందున కాతఁడు మారు పలుకక యెక్కడకయినఁ బోయి యొకచిటికెడు పొడుము తెచ్చిపెట్టుమని నన్నుఁగోరగ నేనట్లు తెచ్చి యాతనికి రహస్యముగ నిచ్చితిని.

"మామగారేరి, పెండ్లికూతురేది కారాగృహమేల" యని యాతని నేనడుగ "శాస్త్రీ! నీవు చెప్పుమని యాతఁడు జంఘాలశాస్త్రిని బ్రోత్స హించెను. మాపరిషత్ప్రధాన వావదూకుఁడైన జంఘాలుఁ డిట్లు చెప్ప సాగెను.

ఈయూరు చేరకముందు పెరుంబుదూరు మొదలగు దివ్యదేశ ములకుఁ బెరుమాళ్లను జూచుటకొఱకుఁ గాక పిల్లలను జూచుటకై పోయితిమి. ఉచితవయసుగల కన్య యెచ్చటను దొరకలేదు. పెద్దపిల్ల దానిని చేసికొనుటకుఁ గాలాచార్యుని యూహమైయున్నది. అటుపైని నిచ్చటకు వచ్చితిమి. ఈగ్రామముననే పిల్లలకై రెండుమూఁడు మాస ములు తిరుమాళిగ లన్నియు సేవించితిమి. పిల్ల లెచ్చటను దొరకలేదు. తుదకుఁ బ్రాణము విసిగి సత్యవ్రతము పోవలయునని సంకల్పించు కొంటిమి. రైలుష్టేషనుకుఁ బోఁదలఁచియుండఁగా మేము బసచేసిన సత్రములోని కొకవైష్ణవుఁడు వైష్ణవియు వచ్చిరి. ఆవైష్ణవి కాలా చార్యునిజూచి కొంచెము జారిన మేలుముసుఁగు నిమ్మళముగ వైచు కొనఁగ నీతఁడు గట్టిగ లొట్టవైచెను. అది కాలాచార్యునకుఁ గంతు ప్రకోపనచిహ్నము కాఁబోలు! ఆవైష్ణవినిదాను వివాహము చేసికొందు నని యాతఁడు నాతో రహస్యముగ నప్పుడే చెప్పెను. ఆమె యావైష్ణ వునకు భార్య కాఁబోలు"నని నేనంటిని. "కాదు మెడలోఁ బుస్తెలు లే" వని తిరుగ నాతఁడు గట్టిగ లొట్టవైచెను. ఈరెండవ లొట్టతో నావైష్ణ వుఁడు మావంకకుఁ దిరిగి దాసోహమ్మని యాతనికి నమస్కరించి నన్నుఁ జూచి కొంత కొఱకొఱలాడెను. కాలాచార్యులు దాసానుదాసోహమ్మని యాతని సేవించి స్వకళ్యాణనాటకమునకు సూత్రధార పుష్పాంజలిగ నస్యభిక్షతోఁ బ్రస్తావన మారంభించెను. ఆపిల్లది యాతని కూఁతు రనియుఁ దల్లి లేనిపిల్లయనియు మాకుఁ దెలిసెను. ఆపిల్లకు పదునాల్గు వత్సరములు దాఁటియుండవచ్చునని నాకుఁ దోఁచినది. కాని గోవగనెది గిన పిల్లయని కాలాచార్యులు సమర్థించెను. పిల్ల నింతకాల మవివాహి తగ నట్టిపెట్టియుంచినారేమని నేనడుగ దీనితల్లివంక నేమి తండ్రివంక నేమి పదునేడు సంవత్సరములు వచ్చువఱకు నాఁడువారి కీదేరునాచా రము లేదని యాతఁడు చెప్పఁగఁ గాలాచార్యులు కొంతవిసుగుకొని

నన్నుఁ జూచెను. అది యెఱిఁగి యావైష్ణవుఁడు మాయింట నిషేకమే యనూనాచారమని తిరుగ సాధింపఁగ నీమారు కాలాచార్యులు లోకాతీతమైన యొకలొట్టను గటాక్షించెను. నేను సాయంకాలపచన సామగ్రికై సంతలోనికిఁ బోయితి. నేను వచ్చులోపునఁ గాలాచార్యులు నావైష్ణవుఁ డేమిమాటాడుకొనిరో కాని యాతనియొద్ద దారిఖర్చులు పోఁగ మిగిలియున్న నాల్గువందలరూపాయలు నావైష్ణవునిచేతి కీతఁ డిచ్చెను. ఆ రాత్రి రెండుయామములకు స్వామిసన్నిధిలోఁ బెండ్లి స్థిర పడెను. నేనింటికి సంతనుండి వచ్చుసరికిఁ గాలాచార్యులు మహానందభరి తుఁడై యుండెను. రాత్రి వివాహము జరిగినది. కాని యావైష్ణవుఁ డామరునాటియుదయముననే ప్రయాణమనిచెప్పెను. పెండ్లికూఁతును భర్తతో విడుచుటకే యేర్పాటుజరిగెను. ఉదయమున లేచి ప్రయా ణమై పోవుచున్న కాలాచార్యుని మామను సాగనంపుటకయి మేము కొన్నియడుగు లాతనితోఁగూడఁ బోయితిమి. అంత నొక వడహాల వైష్ణవుఁ డెదురుగవచ్చి కాలాచార్యుని మామను 'ఏమండోయిబావ గారూ! యనిపిలిచి "నీకొంతుకఁగోయ! తెంగలికాపు చేసితివే"మని యడిగెను. అంత నాతనిమాట వినిపించుకొనకుండఁ గాలాచార్యుని మామ పోవుచుండఁగ నే నాతనిచేయిపట్టుకొని "మీరు తెంగలివారు కారా" యని నేనడుగ "కామని" చెప్పెను. అంతట నెత్తినోరుకొట్టు కొని కాలాచార్య్య లేడ్వసాగెను. మాయింట నొంటలేనిదే ఏకాదశీ శ్రాద్ధము, విధవాశిరోముండనము సిద్ధించినదా యని యరవసాగెను. అంతటఁ గొందఱచ్చటమూగిరి. ఇచ్చట "నీ యిరుతెగలవారికి సంబంధ ములు బాహాటముగ జరుగుచున్నవనియు తప్పులేదనియు వారు గాలా చార్యుని మందలించిరి. "శిరోముండనముమాట యేమిటని" కాలా చార్యులు గట్టిపట్టుదలతో నడుగ నదియు నాలోచింపవలసిన సంగతి కాదనియు, నప్పటికి వీలు వెంబడిని యథోచితముగ జరిగింపఁబడుననియు వారిలోఁ గొందఱు పలికిరి. వీథిలో నల్లరిగ నున్నదని భయపడి నేను గాలాచార్యుని, కానని బిగియుచున్న యాతనిమామను నూతనముగ వచ్చిన వడహాల వైష్ణవుని సత్రములోనికిఁ దీసికొనివచ్చితిని. ఈక్రొత్త వైష్ణవునకు మిగులఁ జెవుడు. అతఁడీయల్లరేదో యుదివటకు గ్రహింపనే

లేదు. ఆతనిపేరు కృష్ణమాచార్యులు; ఆతఁడు లోనికివచ్చి దూరముగ గూర్చుండు పెండ్లికూఁతును జూచి "ఏమేకన్నీ, దూరముగఁగూర్చుంటివి? వెలుపలనుంటివా" యని యడిగెను. అంత మొగము తెల్లబోవగఁ గాలాచార్యునిమామ పరుగెత్తుట కుద్యుక్తుఁడయ్యెను. అంత నాతని గట్టిగఁ బట్టుకొంటిమి. కృష్ణమాచార్యులు పెండ్లికూఁతునడిగిన ప్రశ్నమున కిప్పటి కర్థము తెలిసికొంబోలుఁ గాలాచార్యులు తీవ్రతతోఁ "బెండ్లికూఁతు రిదివఱకు రజస్వలయయినదేనా? యని యొడలు తెలియని కోపముతో మామను సమీపింపఁగ నేనాతని నడ్డగిలితిని. ఈ గందరగోళమంతయును వెఱ్ఱిమొగము వైచుకొని కృష్ణమాచార్యులు చూచుచుండెను. ఈయల్లరియంతయుఁ దన కెట్లర్థమయ్యెనోగాని యాతఁడు "బావా! కన్నె ఱికముకొఱకు కీకుట్టముండ నింతదూర మెందులకుఁ దీసికొనివచ్చితివి. మీయూరు నీవారులోనున్న దేంద్రవాఁడందులకు సిద్ధపడఁగ నావాలాయత నచ్చుటఁ దీర్పింపలేకపోయితివా! కడుపు మమకారముచేత దేవులాడుదువుగాని యిందులకుఁగూడ శ్రీవైష్ణవుఁడే కాని పనికిరాఁడా? నీవుంచుకొన్న దీనితల్లి బెస్త! వీరికి మంగలివాఁడే కాఁడా కన్నె చెఱఁబాపినది" యనెను. ఆమాటలువిని కాలాచార్యులు రౌద్రమూర్తియై భార్యపైఁబడి పుస్తెలుద్రెంపి మామను మెదలనీయకుండ మాదిగమంచమువలెఁ బడఁగొట్టెను. పెండ్లికూఁతు రేడ్చెను. కృష్ణమాచార్యుల కిప్పటికైన నేమైనఁ దెలిసెనో లేదో తెలియదుగాని యాతఁ డల్లుఁడు మామలను వేఱుచేసెను. కాలాచార్యులిచ్చిన సొమ్మేమయ్యెనోగాని యాతని మామయొద్ద లేదు. అంత నాతఁడును గృష్ణమాచార్యులు గలసి పెండ్లికూఁతును వెంటఁబెట్టుకొనిపోయిరి. సాయంకాల మగుసరికిఁ గాలాచార్యునికొఱకు రక్షకభటులువచ్చి యాతనిఁ దీసికొని పోయి యిటనుంచిరి. ఆతనిమామ రక్షకభటాధికారి కాళ్లపైఁబడి యాతనిప్రక్కలోఁ గాలాచార్యుని పెండ్లికూఁతునుఁ బడవైచి యింత పనిచేసినాఁడని కొంతపుకారు గానున్నది. తరువాత సబుమేజస్ట్రీటుగా రేబదిరూపాయలను మామగారియొద్దదీసికొని యల్లుని గారాగృహమున నుంచినాఁడు. మూఁడుదినములు గారాగృహనివాసము గాని ముప్పదిరూపాయలు 'జరిమానా' గాని మామను కొట్టినందులకై దండ

నముఁ గాలాచార్యునకు విధింపఁబడినది. రూపాయ లేమియు నొద్ద లేకుం టచే నయ్యవారులగా రచ్చట వేంచేసియుండుటకే యంగీకరించినారు. తేపు విడుదలయని జంఘాలశాస్త్రి చెప్పి యూరకుండెను.

మఱునాఁ డుదయమునఁ గాలాచార్యునకుఁ బ్రాయశ్చిత్తాదుల జరిగించితిని. ఊరికిఁ బోవుటకుఁ జేతిలోఁ గ్రొత్తకాసు లేదు. అప్పుడు జంఘాలశాస్త్రి యరణా చా॥ టిక్కెట్లు పెట్టి యొకయుపన్యాసమిచ్చి నాఁడు. సమకూడినసొమ్ము స్వల్పమగుటచే నందఱము చెన్నపట్టణము వచ్చితిమి. ఇచ్చటినుండి నేనుమాత్రము సత్యపురమునకుఁ బోవు చున్నాను. కాలాచార్యులు "ఆంధ్రద్రావిడీ వివాహానిషేధ" మను నొక గ్రంథమును వ్రాసెనని చెప్పినాఁడు. పేరు బాగుగ లేదని జంఘాలుఁడు చెప్పగ "విశాఖావిపరీతవివాహ విపద్విరోచన" మని దానికి సరసముగఁ దిరుగ నామకరణ మొనర్చెను. ఆగ్రంథ మెప్పుడు బయలుదేరునో చెప్పలేము.

సాక్షి

కాలాచార్యుని వివాహ ప్రయత్నము

జంఘాలశాస్త్రి యిట్లుపన్యసించెను.

కాలాచార్యుని యకాలవివాహ శ్రాద్ధతంత్రమును నిర్వహించుటకై నిమంత్రింపఁబడిన భోక్తనగు నేనును స్వతంత్రకర్మకర్తయగు కాలాచార్యులును గలిసి యనంతర కర్మపరిపూర్తికై చెన్నపట్టణమున బసచేసితిమి. అక్కడకూడ నితరస్థలముల యందువలెనే వధ్వన్వేషణాభిలాషచేఁ గొన్ని దినము లుంటిమి. పార్థసారథిస్వామి కోవెలప్రక్క నున్న కోమటిబంగాళాలో బసచేసితిమి. మామూటలను జిన్నమేడ మీఁది యొకగదిలో నే నింకఁ బెట్టుచుండఁగనే కాలాచార్యులు మేడ క్రిందకుఁ బోయి నీటిగొట్టమునొద్ద నిలువఁబడి యప్పుడే వధ్వన్వేషణ కార్య మారంభించినాఁడు. ఉదకయంత్రమునొద్ద బట్టలుజాడించుచున్న యొకవైష్ణవిని జూచి "నీకుఁ బిల్లలున్నారా" యని యరవమున నడిగెను. ఆచారిమాటల నామె లక్ష్యపెట్టక నిరుత్తరయై యుండెను. ఆఁడుపిల్లలు దనయొద్దనుండుటచేతఁ జెప్పుట కావైష్ణవి కొంత బెట్టుచేయుచున్నట్లు గ్రహించి "పిల్లలున్నారా" యని తిరుగఁ బ్రత్యుత్తరస్వీకరణబద్ధదీక్షాపటిష్ఠతాపరిపాకుఁడై యాతఁ డడిగెను. ఆమె యాతని వంకఁ గన్ను లెఱ్ఱచేసిచూచి యట్టె ధుమధుమలాడుచు నట్టె రొసరొసలాడుచుఁ దల నడ్డముగ నూఁపెను. అంతట నాచారి 'పిల్లలు లేకేమి' అని యామె నెగదిగఁ జూచి 'ఉండఁగ లేవనుట న్యాయమా' యని 'నాలుక తప్పాడిన నొడలు తప్పాడునా' యని తనశారీరశాస్త్రసాహితీ సమగ్రతను సంకోచశూన్యముగ సంక్షేపముగ వెల్లడించెను. అంత నావైష్ణవిరోష

కషాయితలోచనయై "నీతలపగుల; నీ వాఁడుతోఁడునఁ బుట్టలేదా? నీ రూపు కాలిపోను" అని యింకేమో నోట వచియింపరానితిట్టులు తిట్టుచు లోనికిఁ బోయెను. ఈకోపాటోపోద్దీపిత రూపవతీ శాపాలాప కలాపము నాకర్ణములను బడఁగనే నేను మేడనుండి దిగి క్రిందకుఁ బరుగెత్తుకొని వచ్చితిని. కాలాచార్యులు మొఱడువలె నిలువఁబడి యున్నాఁడు. మొగము సంకుచితమైయున్నను నోరుమాత్రము తెఱచి యున్నది. ముక్కుటములగుండ శ్వాస మాడకుండుటచే నోరే నాసికా కర్మకర్తృత్వమును మీఁదవైచుకొని సన్నిహితసామగ్రి సానుభూతిచేఁ బ్రకాశించుచున్నది. "ఇప్పుడు నిన్నుఁ దిట్టినవారెవ్వరు" అని నేనాచారిని గంఠోక్తిగ నడుగ నాతఁడు నామాట వినిపించుకొనక "సంతానవతియెవతెయో కానిదెవతెయో దేహసోధననుబట్టి సుళువుగఁ జెప్పలేవా" యని నన్నడిగెను. ఆప్రశ్నమును నేను వినిపించుకొనక "నిన్నుఁ దిట్టిన యాఁడుదెవ్వతె" యని నేనడుగ నాతఁడు నామాటను బాటింపక "కొంచెము నస్యము తెచ్చిపెట్టఁగలవా" యని నన్నుఁ గోరెను. అంతట నేనతనికిఁ గొంచెము పొడుము తెచ్చియిచ్చితిని. దాని నత్యాతురతతో గ్రహించి యుపదేశముద్రను వహించి శ్యామాశ్యాప సంవిధానోపాఖ్యానమును సమగ్రముగ సాయించెను. వివాహితయై సంతానవతియగు ప్రతివైష్ణవియుఁ దనకత్తగారుగను పాలుద్రాగుచున్న బాలిక మొదలు బదుమూఁడేండ్లవయసుగల పిల్లవఱకు ప్రతికన్యను దనకుఁ బెండ్లికూఁతుగను భావించుచున్న కాలాచార్యుఁడు వివాహైక దృష్టిచే నిశ్చలుఁడై యున్నాఁడు. మదపుపిచ్చివంటి మనువుపిచ్చి యాతని నావేశించినట్లు కనఁబడుచున్నది. ఒక్కొకపుడు కడుపులో నున్నపిల్లలఁగూర్చి పెండ్లిమాటలాడ మొదలుపెట్టును. ఈకల్యాణోన్మాదముచే నతనిపూర్వవ్యక్తి కొంతనశించినట్లు స్పష్టముగఁ గనఁబడుచున్నది. పెరుమాళ్లు దివ్యమంగళవిగ్రహామునుగూర్చిన చింతపోయి పెండ్లికూఁతు చామనచాయరూపు చింతలోఁ బడినది. పన్నిద్దరాళ్వారుల ప్రభావమును గూర్చిన శిరఃకంపము పండ్రెండేండ్లపిల్లల యొడలి పొంకపుదనములఁగూర్చి నిట్టూర్పులోనికి జారినది. ఒకటియా రెండా యను వేదాంతవిచారణము నాలుగా యయిదా యను పెండ్లికట్నపు రూప్యశతమును గూర్చిన మీమాంసలోనికి జారినది. శంకరసూత్రార్థ

ఖండనచింత మంగళసూత్రాంక బంధనములోనికి ఖేదించినది. ఇట్టిపిచ్చి నేను గనిపెట్టి దీనిని వదలుకొనుమని యాతని కెన్నిమారులు చెప్పినను, "పెండ్లితో నన్నివెఱ్ఱులు వదలు"నని యాతఁడు నన్నోదార్చుచుండెను. మేమావైష్ణవిని గూర్చియే యట మాటాడుకొనుచు దంతధావనము చేసికొనుచుండఁగా నింతలో నిద్దఱు రక్షకభటులు నొకరక్షకభటాధికారియు మేమున్నకడకు వచ్చి నిలువఁబడి మీరెవ్వరని మమ్మడిగిరి. మేము పరదేశవాసులమని చెప్పి యూరకుంటిమి. "చూడమ్మ"గారీప్రక్కకొట్టులో నున్నారాయని రక్షకభటాధికారి కాలాచారి నడుగ "నాకేమి తెలియును. నీవేచూడమ్మా" యని కొంతచచ్చుశ్లేషతో జవాబు చెప్పెను. అంత రక్షకభటాధికారి యాగది తలుపునొద్దకుఁ బోయి "చూడమ్మా" యని తట్టుచుఁ బిలిచెను. ఎవరు మీరు? ఇక్కడ మగవారెవ్వరు లేరు? అని లోనుండి యొకయాఁడుదానికంఠరవము వినఁబడెను. "మీకొఱకే వచ్చినాము తలుపు తెఱువుఁ" డని యారక్షకభటాధికారి తిరుగ ననఁగ "ఆఁడుదాన నొక్కతె నున్నాను. తలుపుతెఱువవీలు లేదు" అని లోనుండి తిరుగ ధ్వని వినవచ్చెను. "తలుపుపగులఁగొట్టి లోనఁ బ్రవేశింతు"మని యారక్షకభటాధికారి యాధికారికారవమైఖరిని బెదరింపఁగ నేడ్చుచు నొకవనిత తలుపు తెఱచెను ఆమెను వెలుపలకు రమ్మని యధికారి కోరెను. కాని యామె రాకపోవుటచే నాతఁ డామెను వెలుపలకీడ్చి చేతుల కరదండములు తగిలించెను. అంత నావైష్ణవి చూడమ్మ నామక కామినీచూడామణి హోరుహోరున నేడ్చుచు నీకాకిముండకొడుకు నాకొంప దీసినాఁడని బిగ్గఱగ నఱచుచుఁ గాలాచార్యుని జూపుచు వారివెంటఁ బోవుచుండెను. "కాకి" శబ్దము కాలార్థబోధకమగుటచేఁ గాఁబోలు నట్లామె మనయాచార్యపురుషు నభివర్ణించెను. ఆ మాటలు వినుటతోడనే రక్షకభటాధికారి యిసుమంతయాగి కొంత యాలోచించి కాలాచార్యునిబట్టుకొని తీసుకొనిరండని తనతోడ నున్న రక్షకభటుల కాజ్ఞాపింపఁగ వారు గౌరవపూర్వకముగఁ గాలాచార్యుని ముందునడిపించుచుఁ దాము వెనుక నేగ మొదలిడిరి. రెండవ యరదండలజోడు లేకుంటచేఁ గాఁబోలు గాలాచార్యులు రిక్తహస్తుఁడై పోవుచుండెను. "ఇదియేమి? ఎందులకు? అని కాలాచార్యు లెంత యడిగినను వారెవ్వరు మాటలాడకుంటచే నేను దిరుగ నిరుప

మొగపృచ్ఛలను జేయక చప్పున మేడమీఁదికిఁ బరుగెత్తి నూతన గృహప్రవేశముహూర్తఫలము మంచిదేయనుకొనుచు మూ క్రొత్తగదికిఁ దాళమువైచి దిగివచ్చి కాలాచార్యుని వెంబడించితిని. ఇట్లు మేము నగర రక్షకభటాలయమునొద్దకుఁ దీసికొనిపోఁబడితిమి. చూడుకుడు తమ్మవారొకకొట్టులో నుంచఁబడిరి. కాలాచార్యులు సగౌరవమున నరుగుపై గూర్చుండఁ బెట్టఁబడెను. తోడుపెండ్లికొడుకు నగు నేను గొలఁదిదూరమున నాయంత నేనే నిలువఁబడియుంటిని. ఇట్లొకయర గంట జరిగినపిదప నారక్షకభటాధికారి కాలాచార్యునియొద్దకు వచ్చి యాతనితో నిట్లనియెను. నేనుగూడ నటకు రావచ్చునని యధికారి యక్షిసంజ్ఞయగుటచేఁ బోయితిని. "అయ్యా! ఆచార్యులుగారూ! నన్ను క్షమించుఁడు; మీకు వృథగ శ్రమనిచ్చితిని. ఈవైష్ణవితిరుచూర్ణ ధారిణియయ్యును కరపదకట కాభిరామయయ్యును గళభూషాకలిత యయ్యును వితంతువు. అందులో బాలవితంతువు. ఈమెభర్త తలఁ బ్రాల సమయముననే మరణించెనని ప్రతీతి. ఆతఁడీమెకుఁ దలఁబ్రాలఁ బోయుచుండఁగ నామె జడచుట్టునున్న మొగలిపువ్వుమీఁద బ్రామా దికముఁగఁ బైనుండిపడిన యొంటిపూసతే లీతని నంటఁబొడుచుటచే స్థాలీపాకపువేళకే కాష్ఠపుటపాకదశ నొందెనఁట. వివాహపరిపూర్తి కాకుంటచేఁ దిరుగ వివాహము చేసికొనవచ్చునని పండితులు నిశ్చ యించిరి. కాని ప్రాణమందలితీపిచే నెవ్వ రందులకు సాహసింపలేదు. ఇదియెంతసత్యమో మనకు తెలియదు. కొన్నిగడియలు హెచ్చుతగ్గు మాటయే కాని "యామె కులదేవతారాధనానాథ" యనుటకుఁ దగి యున్నది. ఆమె తిరువళ్లూరువాస్తవిని. అక్కడ నామెమోక్షసాధన మగు నాచార్యాభిమానమును బరిత్యజించి, వ్యభిచారాభిమానమును స్వీకరించెను. ఆమెకులముమాత్రము వదలుకొని బహిరంగముగ దుష్ట వృత్తిఁజేయలేదు. ఇట్లు కొంతకాలము జరుగ నక్కడ గర్భవతి యయ్యెను. అంతట నామె యీయూరికి వచ్చి మైలాపురములో నొకస్థల మున నివసించి పుణ్యస్త్రీవలెనే ధారాళముగఁ బిల్లనుగని దానినిజంప జేతులురాక యాస్వామికుంటయొద్దఁ బడవైచి యటనుండి పారిపోయి తిరువలిక్కేణిలోనున్న కోమటిబంగాళాలో బసచేసెను. ఈయంశము లన్నియు మాకిప్పుడు తెలిసినవి. మైలాపురము మంతురసాని మూల

ముగఁ గొన్ని జాడలు కనిపెట్టి తుద కిక్కడ నామెను బట్టుకొంటిమి. ఈకాకిముండకొడుకే నాకొంపఁ దీసినాఁడని యామె మిమ్ముఁజూచి యఱచుటచేత నామెకుఁ బుట్టినయాఁడుపిల్లకు మీరు తండ్రియగుదు రేమో యని భ్రమపడి మిమ్మిటకుఁ దెచ్చితిమి. ఆమె మిమ్మట్లు తిట్టుటకుఁగారణమేదియో యామెవలననే వింటిని కాన క్షమింపవలెను" అని తటాలున లేచిపోయెను. అంతట 'బ్రతికితిమిరా' యని యనుకొనుచు నింటికి మఱలి వచ్చుచుండగఁ దేరువీథికి సమీపముననున్న వీథిలో నొక గొప్పసభ జరుగుచుండగఁ దానిలోనికిఁ బోయితిమి. అక్కడఁ జీనా దేశమున నెక్కడనో భూకంపమువలనఁ గలిగిన జనోపద్రవమును గూర్చి యొక యుపన్యాసకర్త మాటలాడుచుండెను. ఆయుపన్యాసము దీర్ఘమైనది. దానికిఁ బ్రత్యుత్తరము నేనుగూడ నాసభలోఁ జెప్పవలసి వచ్చెను. కావున నవి రెండును పైరాత్రిని జెప్పెదను. ఇద్దఱయుప న్యాసానంతరమున బంగాళాలోనికి వచ్చితిమి. ఆతఁడు తలిహా యారంభించెను. నేను వంటవూటింటికిఁ బోయితిని.

సాక్షి

దాక్షిణాత్యోపన్యాసము

జంఘాలశాస్త్రి యిట్లు పలికెను.

కన్యాన్వేషణపుఁదొందరచేఁ దిరుగఁ గాంగాగృహమునకు వేంచేయవలసిన కాలాంచార్యులు నాతని యనుగ్రహమున నైన నేనుఁ దేరువీథిని జరుగుచున్న సభలోనికిఁ బోయితిమి. అచ్చటి సభ్యులు మమ్ముఁజూచి కొంచెము వెగటుపడినట్లు నానమ్మకము. నిష్కాంచుకుఁడై పోతవిగ్రహమువలెనున్న యాచార్యస్వామిని జూచి "నాన్సెన్సు, గెటవె" యని వారిలోఁ గొంద అనినట్లు నాకు స్వల్పముగ వినఁబడెను. నన్నుఁజూచి "లాంగ్ షాంక్సు" అని "క్యామెలు" అని యేమేమో యనిరి. కాని నాకప్పటికి వానికర్థము తెలియలేదు—ప్రపంచములోఁ దిట్టుదిననివాఁ డెవ్వఁడు—భగవంతుని మొదలు పాకివానివఱకుఁ బ్రజచే మాటఁబడనివాఁ డెవ్వఁడు—జనులు కొందఱును బ్రత్యక్షమున ద్రావిడీస్తనగతిఁ దిట్టుదురు. కొందఱు గోడ చాటున "ఘూర్జరీకుచయుగక్రియ" గూఢముగాఁ దిట్టుదురు. కొందఱు "నాంధ్రవధూటి చొక్కపుఁజనుఁగవఁబలె" నరచాలుగఁ దిట్టుదురు. ఎటులయిన, నెవ్వరికయిన నూపిరి ముక్కునబట్టియున్నన్ని నాళ్లు తిట్లుతప్పవు. కాని ముసుగులోని తిట్లకంటెను దోఁబుచ్చితిట్లకంటె ప్రత్యక్షపుదిట్టులే యుభయతారకములని నామతము—తిట్టవలసినవాని నెదుట నిర్భీతిగఁ దిట్టితినిగదా యని సంతుష్టియు నాంతరాగ్రహ భారమోచనము నొందుటచే హృదయబాధోపశమనమును దిట్టిన యతఁడు పొందును. తిట్టఁబడిన యాతనికి స్వలోపజ్ఞానము, కోపనిరాసనము శాంతివృద్ధియుఁ గలుగును. కావున నీసభాజనశాపాలాపములు మన సదుపయోగములే యని

నాలో నేను సంభావించుకొనుచు సమీపమున నున్న బల్లపైఁ గూరు
చుంటిని. కాలాచార్యులు నిలుచుండియే యెడమయరచేయి విప్పి దక్షిణ
హస్తతర్జన్యగ్రమున మూడుమారులుపొడిచి భీకర ఘోరాభ నాసికో
ద్రేకుఁడగు నొక్క విశ్వబ్రాహ్మణునకీ సవ్యాపసవ్యకరసమావేశసన్ని
వేశమును గనఁబఱచెను. అంత నాతఁ డాసంజ్ఞ కర్థము తెలియక కుడిచేతి
ముష్టిని తనచెవినొద్ద పెట్టుకొని దానిని ముందునకు వెనుకకు నూఁపెను.
కాలాచార్యులసంజ్ఞను గాంచి యాతఁడు మూఁగవాఁ డనుకొని
యీవిశ్వబ్రహ్మ తిరుగ సంజ్ఞ చేసెనని నే ననుకొంటిని. అంతట "నస్య
మయ్యా" యని గాలాచార్యులు గట్టిగ నఱచెను. మారేడుకాయ యల
వాటులేని యాదేశమునఁ గాలాచార్యుని హస్తాభినయనము దురవ
గాహమైయుండదా! ఆకేకనిని సభయంతయు వెనుకకుఁ దిరిగి కాలా
చార్యుని జూచెను. "సైలెన్సు" అని కొందఱు "నాన్సెన్సు ఫూల్సు"
అని కొందఱు మహాదాశీర్వచనపుఁ బనసతో నక్షతలఁగాఁదలఁచిన
పెండ్లికొడుకుపైఁ జల్లిరి. కూరుచుండుమనకుండఁ గాలాచార్యుని గట్టిగ
లాగి కూర్చుండఁ బెట్టితిని. అంతకుఁ బూర్వ మచ్చటి యుపన్యాస
కర్త యేమిచెప్పుచుండెనో కాని మేము కూర్చున్నపిమ్మట ఇట్లు చెప్ప
సాగెను. ఆతఁ డొకపిల్ల—కల్లెపిరాంపిల్ల" యాతనిపేరని తరువాతఁ
దెలిపెను. ఆతఁడు కొంతకాలము రాజకీయశాసనసభలో సభ్యుఁ
డుగా నుండెను. ఆంధ్రదేశమునందు రాజకీయోద్యోగములఁజేసి గౌరవ
వేతనమును దీసికొనుచున్నాఁడు. ఆంధ్రభాషాభిమానము పూర్ణముగఁ
గలవాఁడు. ఆంధ్రులఁ గూర్చి యేసభజరిగిన నీతఁడే సభాద్వారకవాట
మోచకునికంటె ముందువచ్చును. తోఁచినదేదో లగ్గుబిడియము వదలి
మాటలాడును. ఆతఁ డిట్లు చెప్పసాగెను.

"చీనావారేమి మన మేమి అంతావకటే. భ్రాతృత్వము మన
దేశములో నవతారంచేసిన బుద్ధుఁడే అంగెవుడ్చినాఁడు. (నో నో
యను సభలోఁ గొందఱకేకలు) హుర్రా! ఏమి బుద్ధుఁడు! అందఱ
సోదరత్వమును ప్రపంచమునకు విడమరచినాఁడు. అతని మోహామత
మను తణ్ణి యార్యవర్తపు గుండెకాయలోఁబుట్టి బుస్సుమని పైదిక్కు
వారిని చీనావఱకేమి జపానువఱకేమి పూడ్చి జనుల మనస్సులను తన
త్వమునుండి (selfishness) యూడ్చి వేసెను! (హియర్ హియర్)(తన

త్వముకాదు తెలుఁగుభాషా గుడ్డివ్వమని నాయొద్దఁగూరుచుండిన కృష్ణా జిల్లా బాలకుఁ డొక్కఁ డఱచెను.) అతని మతపంచదార పానకము ప్రపంచమంత వ్యాపించి ఎల్లవేర్ హృదయములలో ఒక్కకుటుంబత్వ కండచక్కెరగింజలను కింధికి డిప్జిలు చేసెను. (స్లైఎండిదు) మంచుకొండల గొలుసుమ్యాలలో పండుకొన్న చీనాబిడ్డపాపఁడు మనచేతికై చూచు చున్నది, హిందూదేశ మొక్కపీకెతో తనధ్వనియొక్క పెద్దమేర కిట్ల అవవలసి యున్నది. (నీవు నోరుమూయకున్న నీగొంతు గోయవలసి నది యని యెవ్వఁడో పిల్లవాఁడు నిష్కళముగ ననెను.) ఓసోదరచీనా! నీహృదయము నల్లలాడించివేసిన భూకంపము మాతలలకు తాకు డిచ్చుచున్నది. అందులో శత్రుపూడ్చిన నీమహాబిడ్డల రక్తముతో ప్రపంచపుగాలియంత పీల్చఁబడి (Saturate) అయినది. నీతిత్తులనుండి పైకియెగురుచున్న వేడిగాల్లు కొండరాజములమంచుగడ్డలను నీరుచేయ యోగ్యమై యుండుచున్నది. భూకంపించుసట్టి (Crisis) లో నీవిచ్చిన మూలుగు నాచెవిని నాతమ్ములచెవిని బడి కన్నులగుండగా కారిపోయి నది. ప్రపంచమొగముమీఁద ప్రక్కవేసిన నీసోదరుల కందఱకు వారి వారిహృదయానుభవిత నొప్పులను నీకు విప్పిచూపింప విధియైయుండి యయినది. మాకన్నీళ్లు నీపుండ్లను గడిగి మాఊరకొట్టిమాటలు నీకు మెత్తనిమలామాపట్టుమాటవలసినది. ఓనాగరిక చీనాతమ్ముఁడా! నేనిక్క డేడ్చు సర్వజనయేడుపులను నీవు స్వీకారింప చేయవలెను అని మొద లైనమాటలతో యీ మనతల్లి నేల యేడ్వవలెను.

ఓసభాపతీ! ఓసభ్యతమ్ములారా! మీచెవులకు విప్పవలసిన కొన్నమాటలు నానాలుక కలిగియున్నది. ఏడ్చుటకు మీకిదికంటె దొడ్డఅదను లేదు. (సత్యము సత్యము అని యొకయుత్తరదేశ బాలకుఁ డఱచెను.) ఉపద్రవమునకు మీకన్నుల దెఱచి ఉపాదానమునకు మీ సంచు దెఱవవలెను. మీచేతులను బొడుగుగా చాపి పిల్లరహితగతికై యేడ్చుచున్న మీపినతల్లి గాగరయొడిలో మీశక్తికొలఁది వెండి, బంగారములను కురిపించవలసిన వేళ యిది. జాతీయసాయముచేగాని యెత్తుపడిన చీనా లేవదు. అది లేచినగాని శక్తితులాచిప్పలు సరిగ నల్లలాడవు. మనమిచ్చుట తలలను మనసులను జేబుసంచులను గలపి ఉత్తరక్రియలు మొదలుపెట్టవలెను. తల్లి నేలయంతయు గంభీర

గొంతుకలో నాగుండా సాయముచేయమని యరచుచున్నది. మఱి ప్రకృతి నాలోనుండి సహస్రనాలుకలతో సాయము చేయమనుచున్నది. దేశభ్రాతృత్వముగా జాతీయభ్రాతృత్వము నాద్వారముగా సాయము చేయమని మొఱపెట్టుచున్నది. ఇదిగో చందాపట్టీ శక్తి యంగీకరించు మేరకు సాయముచేయవలెను" అని చెప్పి యాతఁడు కూరుచుండు సరికిఁ గరతాళధ్వను లెగసెను. అంతట సభాధ్యక్షుఁడు లేచెను. అతఁడు మహమ్మదీయుఁడు. అతఁ డిట్లు చెప్ప నారంభించెను. Is there any other man coming forward to speak on the Subject ? యని యడుగ నేను లేచితిని. "నీ కింగ్లీషు వచ్చునా?" యని కళ్లైపిరాం పిళ్లగారు నన్నడుగ "నింగ్లీషు వచ్చినఁగాని తెలుగు మాటలాడ వీలు లేదా" యని నే నడిగితిని. ఇంగ్లీషువచ్చినవారుగాని యీవిషయముల యొక్క యాత్మలో దూరలేదు. గనుక యిట్లు పలికితిని" అని కళ్లైపిరాంపిళ్లగారు తిరుగఁ బలికిరి. నీపే రెవరని సభాధ్యక్షుఁడగు మహమ్మదీయుఁడు నన్నడుగ "జంఘాలశాస్త్రి" యని నేను చెప్పితిని. అప్పుడు సభాధ్యక్షుఁడు నవ్వుచుఁ "జంగల్‌శాస్త్రి కోఁ—రే" అని తనయొద్దఁ గూరుచుండిన పిల్లిగడ్డపువాని నడిగెను. నాపేరు వినుసరికిఁ గొందఱు నావంకజూచి చిరకాలమిత్త్రుని జూచినట్లు సంతోషపడి "జంఘాలశాస్త్రి ముఖ్యముగ మాటలాడవలయును. ఆతని నెవ్వరు నడ్డుపెట్టఁగూడదు జంఘాలశాస్త్రిగారూ! ఉపన్యాసపీఠమునకు దయచేయుఁడు" అని సభలోఁ గొంచెము హెచ్చుతగ్గుగ నందఱు పలికిరి. నే నట్లు ప్రోత్సాహింపఁబడి పీఠ మెక్కితిని. నాయుపన్యాస మిప్పుడు చెప్ప మిగుల నాలస్యమగును గాన మఱియొకసారి చెప్పెదను.

సాక్షి

జంఘాలశాస్త్రి యుపన్యాసము

అగ్రాసనాధిపతీ! దాక్షిణాత్యసోదరులార! ఇంతకుముం దుపన్యసించిన యీ నాయుఁడుగారి (కాదు—కాదు—పిళ్లగారు—కల్లైపిరాం పిళ్లగారని సభలోఁ గేకలు) నాయనలారా! కల్లైపిరాం పిళ్లగారి యుపన్యాసమును సావకాశముగ వింటిని. తదర్థభేదనమునకై తలఁ జింపుకొంటిని! ఉహూ! అంతయు విడలేదు. కొన్నికొన్ని వ్యాసఘట్టములు దురవగాహదుర్భేద్యదుర్గ్రాహ్యదురవస్థాధురంధరములై యున్నవి. మన కందఱకుఁ దెలియుటకొఱకే మాటలాడినారుకద; వారుపన్యసించిన దాంధ్రభాషయేకద! అంతవఱకు మీ కెవ్వరికిని సందేహము లేదుగదా! మీకందఱకు లేనప్పుడు పైయూరనుండి యొకటి రెండురోజులు మాత్రమే యిటనుండఁదలఁచిన నాకేల యుండవలయును? గేదెదూడలను బెంచుట బహుకష్టము. వానికిఁ బాలెక్కువ విడిచినఁ గష్టమే—తక్కువ విడిచినఁ గష్టమే. అది చావఁగ దానిస్థాన మలంకరించుటకుఁ జేతపెయ్య నొకదానినిఁ జేయుట యాచారమని మీకందఱెఱుఁగక పోరు. "చెఱుపుటకుఁ జేతపెయ్యచాలదా" యనులోకోక్తి యున్నది. కాని యథార్థలోకోక్తి యదికాదు. "చేపుటకుఁ జేతపెయ్యచాలదా" యనునది నిజమైనసామెత—ఎటులయినను జేతపెయ్యయనఁగ నేమో మీ రెఱుఁగుదురు. ఈనడుమను మాతూర్పుసోదరులు గొంద రాంధ్రభాష చచ్చిపోయినదని సెలవిచ్చియున్నారు. దానిని మాదాక్షిణాత్యసోదరులు సరస్వతీస్తన్యగ్రహణార్థమై చేతపెయ్యగఁ జేసి వాడుచున్నారేమో యను సందేహము మనపిళ్లగారి విచిత్రవిపరీతాంధ్రభాషోపన్యా

పాకర్ణనమున నాకుఁ గలిగినమాట సత్యము. నేను బుద్ధిహీనుఁడనైనఁ గావచ్చును. కాని గడ్డిదూడను జూచి కామమలపగేదె చేసిన ట్లీకృత్రి మాంధ్రభాషను జూచి వాణీమహాదేవి మోసపోయి భ్రమపడి సారస్వత రసమును జేపునంతటి బుద్ధిహీనురాలా ! (well go on, Enter into the Subject) అని కేకలు (Do not hurry him please) అను మాఱుకేకలు.

నాయనలారా ! నామాటలు వినుట మీకంతకష్టముగానున్నదా? మా యాంధ్రభాషను మీ రిట్లు మాదిగమంచముగఁ జేయుట నాకుఁ గష్టముకాదా ? శిరీషకుసుమపేశలమై, పుట్టతేనెరుచు లుట్టిపడుచు, స్వచ్ఛమయి, సరళమై, సకల ఫలచంపకమువలె, సర్వ సౌగంధ్యసన్నిపాత సముద్గారిణియై, యశేషజనశిరఃకంపన కారణాధోరణి విరాజమానమైన మాయాంధ్రభాషను—మా తేట తెనుఁగు బాసను— మీరేమిచేయుచున్నారు! ఆహా! మీరేమిచేయుటకు సాహసించినారు. దానిని ధ్వంసముచేసినారా ! దానిని గురూపను జేసినారా ! దాని హంసయానమును ధ్వంసపఱచి కప్పదాఁటుక్రింద ఱొప్పుచున్నారా! ఆంగ్లేయభాషావాక్యముల బందుకట్టుతో దానిని బిగఁగట్టి చెడఁగొట్టుచున్నారా ? ఆంగ్లేయభాషయెక్కడ ? ఆంధ్రభాషయెక్కడ ? దానికి దీనికి మంజులతలో,మధురతలో, మార్దవములో నెంతవ్యత్యాసమున్నది. ఆంగ్లేయులే యాంధ్రభాషవంటి మృదులమగు భాషలేదని వేనోళ్ళ దానిని స్తుతించుచుండఁగా మీరు దాని ఝుళంఝుళారవ నూపురాలంకృతము లగు పాదములఁ గర్ణజ్వరకారకములగు పాశ్చాత్యచర్మపాదరక్షలను దగిలించితిరా! మొలనూలుగంటలచే విలసిల్లు దానిసనసన్మధ్యావస్థాస్థానమగు మధ్యమునకు "మొరాకో" తోలుతో మోటుపట్టిని బిగించితిరా ? (Kindly get into the subject అను కేకలు) అనిన మీకుఁ గోపముకాని "Oh sons of the soil" అనఁగ నోమట్టికొడుకులారా! యని యాంధ్రమునఁ బలుకుచున్నా ? (Never mind please అను కేకలు) ఇంతకంటెఁ జెప్పనీయరా ? పోనిండు! మీ యిష్టమువచ్చినట్లే కానిండు! మీ దేశము-మీ దేశస్థులు మీసభ, మీయాలోచనము!

సరే—చీనా దేశమున నెచ్చటనో భూకంప మొకటి కలిగిన ధనియు నందువలన ననేకకుటుంబము నశించినవనియు మఱికొన్ని

కుటుంబము లన్నశూన్యములై యగతికములై యసాధారణబాధావళీ
విధేయములై యున్నవనియును మనమందఱ మిచ్చుటనుండి కొంతధనము
ప్రోగుచేసి చీనాదేశమున కంపి వారి దురవస్థ దొలఁగింపవలయు
ననియుఁ బిళ్ళగారియుపన్యాసమునకు సారాంశమని నే ననుకొంటిని.
అదియే యగునా కాదా—అదే యగునెడల ముందుఁ జెప్పవలసినది
చెప్పెదను. కానియెడల నదియేదో సెలవిచ్చితిరేని ముందుఁ జెప్పవల
సినది మార్చుకొని చెప్పెదను. (అదే అదే అని సభలోఁ గేకలు)

మంచిది. ఆహా! నేఁడుగదా మహాసుదినము! ఇట్టి మహాపర్వదిన
మును జూచుటచే మనము మనపూర్వులకంటె మహాదృష్టవంతులము
గదా! ఆర్యావర్తదేశ మధిక భాగ్యవంతమైన దేశమను సమీచీనాభి
ప్రాయము—యీ చీనా విషయకోపన్యాసమువలనఁ దేలుచున్నది.
ఆహా ? హిందూదేశము కృతార్థమైనదిగదా ! ఆహా ! తనబాధలను
దాను స్వశక్తిచే నివర్తింపఁ జేసికొని ప్రపంచమునసున్న యితరదేశముల
బాధలను తనఁజేతనైనంతలో నెగరఁగొట్టఁజాలియున్నది. స్వపోష్య
పరపోషణప్రజ్ఞాసాధారణమైయున్నదే! మేలు. అంత మహాశక్తిసంపన్న
మైన దెప్పుడైనది. ఇంతయాకస్మికముగ నంతభాగ్యవతి యైనదగు
టకు హిమాలయపర్వతపంక్తి యొకసారి హేమాలయపర్వతపంక్తి
యయినదా ? కస్తూరివార్తాక రజతపర్వతము గడచినరాత్రి పరమార్థ
రజతపర్వతమైనదా? గోదావరీతీరమునఁ గోహినూరునూరులు బయల్పు
దేరినవా ! ఊహూ! ఏమియులేదే! కొండలలో మంచుగడ్డలకు సమృద్ధి!
నదులలో బొమ్మరాలకు సమృద్ధి! మన్నెములలో శీతజ్వరసమృద్ధి! శీతల
ప్రదేశములలో మహామారికాసమృద్ధి! మహోష్ణప్రదేశములలో
మసూచివ్యాధి! మధ్యకాలములో మరిడమ్మ! సర్వదేశ సర్వకాల
సర్వావస్థలయందును క్షామసమృద్ధి! కాని సభలలో మహోపన్యాస
పీఠములపై స్వప్నభాగ్యసమృద్ధి! హే! హే! పూర్వపు పూలవరాల
సంచులు, రామమాడల గోతము లిప్పుడామెకుఁ బ్రక్కయెత్తులక్రిందఁ
దలయెత్తులక్రింద నుపయోగపడుచున్నవి. పురాతనపు రత్నహిరణ్య
నిక్షేపము లిప్పుడు పాతఱుఁగోఁతులక్రింద నోరలనూతులక్రింద నుప
యోగపడుచున్నవి. పూర్వపుగోగజ కంఖాణలక్ష్మీసమృద్ధి యిప్పుడు పాల
గొట్టములక్రింద బొగ్గు గాలిబండ్లక్రిందను బూర్వపక్షమయినది. రూప్య

మున కరణావంతున వడ్డితోఁ దెచ్చిన ఋణముతోఁ గట్టిన యగ్నిపుల్లల శాలలోని వ్రాఁతపుల్లల శాలలోని సబ్బుబిళ్లల శాలలోని కట్టకంపసరకు లింటి చలిమంటల క్రింద వీథిగోఁతి పెంటల క్రింద నుపయోగపడుచున్నవి.

దేశభాగ్యసౌష్ఠవ మిటులున్నది. అదృష్టదినములు గడచిపోయి నవి—బహుదరిద్రస్థితి నది యనుభవించుచున్నది.

ఇంగ్లాండుదేశములోఁ జనసంఖ్యలోఁ దలకొకటి మొత్తముమీఁద దినమున కాదాయ మేదో కొన్ని పెన్సులయిన నుండునుగాని అట్టి దార్యావర్తదేశమునఁ బైసలోఁ బదిలక్షల వంతయిన నుండదని యను కొందును. **The balance is even minus** అని సభలోఁ గేకలు) ఎడమచేతిలో రాగిముష్టిచెంబు కుడిచేతిలో నవనవాన్నసత్రశంకుస్థాప నోపయోగమగు వెండితాపియునా? కట్టుబట్టకై యొకచేత జండా పట్టియు నొకచేత భూహిరణ్యదానశాసనపత్రమునా? కాలుకుంటి ఆకాశగమనోపదేశమా?

తానుఁ దరించినతరువాతకదా, యొకనిని దరింపఁజేయుట! తనకుఁ బుట్టగోచియైన యున్నతరువాతఁగదా యొకని కొక్కనూలుపోఁగయిన నిచ్చుట—తనకుఁ దనవారికొక్కపూటయైన నర తృప్తియునఁదీఱుట కన్న మున్న పిదపకదా యన్యదేశమున కన్నప్రదాన మొనర్చుట—మనకున్న కాసంతసొమ్ము—మనకొఱఁతల దీర్చుటకు—మనబాధలఁ బాపుటకు—మనకడుపుమంటలఁ జల్లార్చుటకుఁ గొంచెమైనఁ జాలియున్నదా? మనలోఁ గోటీశ్వరులు లేనేలేరు—లక్షలకొలది రాబడి వచ్చువారు మిగులఁ గొలఁదిగ నున్నారు—వారిలోఁ గొందఱు ఋణాక్రాంతులై యున్నారు—మిగిలినవారు సామాన్యమధ్యమధ్యామధ్యాధమాత్యధమావస్థలో నున్నారు. అద్యాశనహీనులగువార లనేకులున్నారు. అవయవగోపనసాధనము లేనివార లనేకులున్నారు. అట్టి వీరందఱకు సాహాయ్య మొనరింపవలసినవారు మనలోని ధనవంతులే కారా? అట్లు సాహాయ్యమును జేయుచున్నారా లేరా యని విచారింపనక్కఱలేదు. చేయవలసినవారు వారు—చేయఁదగినవారు వారు—పొందఁదగిన వారు దేశస్థులలో మహాదరిద్రులు. అట్టిసాహాయ్యము లేకుండునెడలఁ జచ్చుటతప్ప గత్యంతరములేని మనదేశస్థులలోని మహాపన్నులు—ఎటులయిన నన్నదానమున మనయార్యావర్తమే యన్యదేశములకంటె

నధికమనుటకుఁ దగియున్నది. ఎచ్చటనో కాశీక్షేత్రమున సత్రములున్నను, రామేశ్వరమున నన్నదానశాలలున్నను, బ్రజకు విశేష ప్రయోజనమేమి? అక్కడకు క్షుధార్తులు ప్రయాణమగుసరికి వారి దేహములనుండి ప్రాణములు ప్రయాణమగునుకదా! కావునఁ గొంత సొమ్ము చందాలు వేసికొని యట్టి యన్నశాల లచ్చటచ్చట దట్టముగ నుండునట్లు చేయుట కొంతయావశ్యకమైయున్నది.

మనలో నక్షరాస్యులు నూటికిఁ బదుగురైన సరిగ లేరు. శేషించిన యశేషజనులు వట్టిశుంఠలని వేఱే చెప్పవలయునా? విద్యాగంధశూన్యులయి, సదసద్విజ్ఞానశూన్యులై, కల్లుపాకలలోనో, కాంతాపరిరంభములలోనో, కలహములలోనో కాలక్షేపము చేయుచున్నారు. వీరికి విద్యగఱపినయెడల వీరిలో నెందఱు మంత్రియౌగంధరులుందురో, యెందఱు రామమోహనరాయలుందురో యెవరు చెప్పఁగలరు? దేశక్షేమమునకై పాటుపడు ధీశాలు లెందఱుందురో, అట్టివా రజ్ఞానమున నడఁగియుండుట దేశమున కెంతయరిష్టమో చెప్పవలయునా? అట్టి వారిని విద్యాన్వితులఁజేసి వారిమూలమునఁగూడ దేశోద్ధరణముఁ జేయించుట మనదేశమందలి ధనవంతులు చేయదగినకృత్యము కాదా! మన పరిపాలకులగు వారిందువిషయమై యెన్ని పాఠశాల లుంచినను వారు ప్రత్యేకముగ నేమిచేయఁగలరు—సర్కారువా రిట్లు చేయుచున్న పనికి మన ధనయుక్తులు తగువిధములఁ దోడ్పడి యాపనిని విపులతమముగఁ జేయవలసియున్నది.

ఇక నెన్నెన్ని దురాచారములు మాన్పుటకుఁ బ్రయత్నింపవలసి యున్నది. ఒక్కటిమాత్రమే సంకుచితముగఁ జెప్పెదను—ఈనడుమ వంగదేశమున 'స్నేహలత' యేల మరణించెనో మీరందఱెఱిఁగియే యుందురు—పిశాచికంటె, మహామారికంటె భయంకర స్వరూపిణి యగు వరశుల్క మహాశక్తి కగ్నిముఖముగ నీయఁబడిన యాకన్య బలి వార్త ఫిరంగిగుండు ప్రేలుకంటెఁ బిడుగుపాటుకంటె, మహాదారుణముగఁ బడఁగ దేశస్థుల హృదయసీమలఁ గలిగిన భూకంపముకంటెఁ జీనాదేశమునఁ గలిగిన భూకంపము మనకు దుస్సహతరమా?

ఇట్లు మనదేశములోని దురాచార మహాభూత సంక్షోభము వలనఁ గలిగిన తుపానులు—క్షోణీకంపములు—ఆగ్నేయపర్వతజ్వాలా

మారీకావిజృంభణములు — సంఘమరణములు — మొదలగు మహో త్పాతములకంటె, నాయనలారా! చీనాదేశపు భూకంపము మన కెక్కు వదికాదు—తఱుగని తలమునిఁగిన మహాచింతలు మనకుండ మనదేవు లాటయేదో మనము చూచుకొనక యితరుల చింతాలేశములకై కూను రాగములతోఁగూడిన పరామర్శలు పనికిరావు—మనకొంపలు నాల్గు చూరు లంటుకొని కాలిపోవుచుండఁగ వాని నార్పుటమాని పొరుగూర నున్న మఱియొకని వరికుప్ప నార్పుటకై నీటిమోత తగునా? భూమిగల యంతవట్టు కంపములు సిద్ధించుచునేయుండును. సముద్రమున్నంతవట్టు తుపానులు గలుగుచునేయుండును. మహాపాపము పండినప్పుడెల్ల నిట్టి మహోపద్రవము లేవో సిద్ధించుచునే యుండును—ప్రాపంచికావస్థలో సమత్వమును స్థాపించుటకొఱ కవి ప్రకృతిచే నుద్దేశింపఁబడిన సాధన ములు—వానికొఱకు మనమిచ్చుట సభచేసి వచ్చియురాని తెనుఁగుతో క్షోభింప నక్కఱలేదు. పిళ్లగారుచెప్పినట్టు 'తలలను జేబుపంచులను' మైదాపిండిగ లట్టించనక్కఱలేదు—ఐహిక మహోన్నతదశామగ్నతను' బొంది దానితో నత్యంత పాప పరిపక్వతనొంది "Babylon, Ninevao" మొదలగునవి నామావశిష్టముగ నశించినవి—కాని యప్పటి మనదేశ స్థులు వానిని దిరుగఁ గట్టుటకుఁగాను మట్టితట్టల నిక్కడినుండి పంపి యుండలేదు.

చీనాకేమి! అది స్వతంత్రదేశము—ఏదయిన నట్టి యుపద్రవము దానిలోఁ గొన్ని పట్టణములకు సిద్ధించినయెడల నందువలనఁ గలిగిననష్ట మును దానే కూడ దీసికొనఁగలదు—అధికధనము కావలసినయెడల నదియే యనేక సాధనము లందుకొఱకాలోచించుకొని వాని నాచరింపఁ గలదు. దానికి మనసాహాయ్య మనావశ్యకము—పరదేశమున కిట్టి యా పదలలో సాహాయ్యము చేయఁగూడదని చెప్పువాఁడను గాను— మీరు నాయుద్దేశమును బాగుగఁ గనిపెట్టవేడుచున్నాను—ముఖ్య ముగ మనము సాహాయ్యము చేయవలసినదే—ఎప్పుడు—మనకు మనము సాహాయ్యము చేసికొన్నతరువాత—మనచిక్కులను మన మూడఁదీసి కొన్నతరువాత—మనపిశాచములను మనము వదలుచు కొన్నతరువాత—మనయేడుపులేవో చల్లాఱినతరువాత—అంతే కాని మనయూఁడువారు, నంతకంటె నేడాకులు తక్కువయగు మనవారిలో

గొందఱు ప్రబలతమాజ్ఞానసముద్రమున మునిఁగి కెక్కు కెక్కుమనుచుఁ గొట్టుకొని పోవుచుండఁగ జీనాలోని వానలలేమికై మన కిచ్చట వారుణపూజలు—సహస్రఘటాభిషేకము లెందులకు? మన దేశప్రజలు కడుపులు కాలి, కొంపలు కాలి మడులు కాలి యేడ్చుచుండగ మనము చీనా వారి తేయాకుపంట నష్టములకో రైలు ప్రమాదమునకో బొరుమని విల పించి చేతులతోఁ జెంబులమ్ముకొని చందాపట్టీలను జూపించు టెందులకు? "స్వయంతీర్ణః పరాన్ తారయతి" యను లోకోక్తి వినియుందురా-పరులఁ దరింపఁజేయకుఁడని నేను జెప్పుటలేదు—ముందు మనము తరించి యా పనిఁ జేయుదమని జెప్పుచున్నాను—

అని యూరకుంటిని. అంతట సగ్రాసనాధిపతి లేచి "జంగల్ శాస్త్రిజీ ఫర్మాయించినది బలేగావుంది—చందాపట్టిఘోడ్ డాలో— సచ్చీమాట శాస్త్రిజీ శలవిచ్చాడు. మాకీ లేనప్పుడుబస్—చీనాజానా నహీ—జపాన్కీ జానానహీ" యని గంభీరకరతాళధ్వనుల నడుమఁ గూర్చుండెను—

ఎవయిన దురాచారములఁగూర్చి నన్ను మఱి రెండుపన్యాసము లిమ్మని సభవారందఱు కోరగ నటులేయని యుంటిని

సాక్షి

సభా స్వకీయాంశములు

మదరాసులోని కల్లైపిరాంపిళ్లగారి యాంధ్రభాషోపన్యాసమును ఖండించిన జంఘాలశాస్త్రి వాగ్ధాటినిఁ జూచి యచ్చటియాంధ్రులు దాక్షిణాత్యులుకూడ మఱిరెండుపన్యాసము లిమ్మని శాస్త్రిని బ్రార్థించిరి. ఆయుపన్యాసము లేవియో తెలియదు. రాజుగారిచ్చిన కన్యాదానధనమును "గేపుమారి" మామగారి యొడిలోఁ బోసి తనభార్య తన వివాహశ్రాద్ధమునకుఁ బూర్వమే యీడేరి గడిఁదేరియున్నదను కోపమున మామగారిని జెప్పుదీసికొనికొట్టి రక్షకభటులచేఁ గారాగృహమున బెట్టఁబడిన కాలాచార్యులకుఁ జేజారిపోయిన ధనమును డిందు కొనుటకు మిగులఁ గుతూహలముగ నుండెను. ఇనుపసంకెలలు పడిన గాళ్లింటి వైపునకు మఱలుటకు సంకోచించుచుండెను. ఏదైన నొకవృత్తి జేసికొని మదరాసునందే కొంతకాలముండుటకుఁ గాలాచార్యులు నిశ్చయపఱచుకొనెను. అతఁడొక్కఁ డెక్కడనున్న నేమివినియోగమున్నది? పాదముఁ దెచ్చి ముక్కుక్రిందఁ బెట్టినఁగాని యెగఁబీల్పలేని శుద్ధసత్వస్వరూపమయిన యాతఁ డేవృత్తి చేసికొనఁగలఁడు. కావున జంఘాలశాస్త్రిని గూడ దనతో నుండుమని ప్రార్థించెను. జంఘాలస్త్రి కేమున్నది! ఆతని కావూటకున్నఁ జాలును. ముందువూటమాట దేవుఁడెఱుఁగును. ఆతఁడు సర్వజనసోదరుఁడు. సర్వదేశనివాసి; ముక్కులకొఱకు నెవరితోనైన మూడుమాటలతో నేస్తమొనర్పఁగలఁడు. పట్టిమడతమనుష్యుఁడు. ఎక్కడ కక్కడకే యిమిడియుండఁగల మనస్సంధులుగలవాఁడు. కావున శాస్త్రికూడ నాచార్యునితో మదరాసున నుండుట కొప్పుకొనెను.

రామానుజకూటములో నాచారి తళిహాకైంకర్యముఁ జేయుచుండఁగా పూటకు మూడణాలన్నర పుచ్చుకొనుచున్న కృష్ణాచారి యన్నసత్రమునందు శాస్త్రి "కొళంబు" కైంకర్యముఁ జేయుచుండెను.

ఏదియోయొకవృత్తి చేసికొనవలయును గాన నేది చేసికొందమని వారాలోచించుచుండిరి. "సుగంధముక్కుపొడి" వర్తకము బహుళముగఁ జేయు నొకమహమ్మదీయుఁ డున్నాఁడని తెలిసి యాతనియొద్దకు వీరుపోయిరి. ఆతనియొద్ద కమీషను ఏజంట్లుగఁ బనిచేయవలయునని కొంత ప్రయత్నించిరి. వీరివికృతవేషములు చూచి యామహమ్మదీయుఁడు వీరినిఁ జేర్పకపోవుటచేఁ గాఁబోలు నాతనికి "సలాము" చెప్పి సముద్రపుటొడ్డునకుఁ బోయిరి. అచ్చట నొక వైష్ణవుని గాంచిరి. అతఁడింగ్లీషు మర్యాదననుసరించి దుస్తులుధరించి కంటికి జోడుపెట్టుకొని చేతితో కఱ్ఱనుబుచ్చుకొని యటునిటు దిరుగుచుండెను. ఆతఁడు నవ్వుమొగముగలవాఁడగుటచే నాతనియొద్దకుబోయి మనవారు నిలువబడిరి. well Good Evening, What can I do for you? అని మృదులముగ నాతఁడుపల్క దానికర్థము కాలాచార్యునకుఁ దెలియలేదు. "మీవలననే మేలుకోరి యుంటి" మని జంఘాలశాస్త్రి ప్రత్యుత్తరము చెప్పెను. అతఁడు తెనుఁగు బాగుగవచ్చినవాఁడగుటచే సరే మీకేది కావలయునో యిదివఱకు చూచుకొంటిరా? యని వారి నడిగెను. "ఇదివఱకు చూచుకొంటిమి. కాని మాకు నచ్చలేదు. మీరే యేదయిన నాలోచించి మాబాధ దొలఁగింపవలయును" అని జంఘాలశాస్త్రి తిరుగఁ జెప్పెను. సరేయని యాతఁడు కొంతసేపాలోచించి జేబుగడియారమునకై జేబును దడుముకొనెను. పొడుముపొత్తికొఱకు వెదకుకొనుచున్నాఁడని కాఁబోలు కాలాచార్యు లూర్ధ్వశ్వాసపురస్సరముగా నెడమచేయి చాచెను. చేయిముడుచుకొమ్మని యర్థమిచ్చున ట్లాతని కాలిపై శాస్త్రి ప్రచ్ఛన్నముగఁ దన్నెను. "మీకు తెలుఁగువారు కావలయునా? అరవలు కావలయునా? యని యాతఁడు మనశాస్త్రినడుగ నెవ్వరయిననేమి మాకు సగౌరవముగా జరుపువారయిన జాలునని శాస్త్రి బదులుచెప్పెను. well give me an advance of two rupees అని యాతఁడు చేయిచాచెను. మనవారిద్దఱవద్దను గలిసి యేడణాలున్నవి. "మీకిచ్చుటకు మాయొద్ద నేమున్నది?" అని శాస్త్రిచెప్పెను. కొంచె

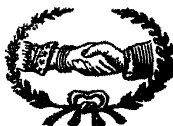
మర్థ మెట్లు తెలిసెనో కాని రెండురూపాయ లున్న బొడుము వస్త్రకమే మొదలిడియుందుమని కాలాచార్యులు దరిద్రతాసూచన నస్యవాంఛా పరిపోషకమగు వాక్యమును జెప్పెను. 'పోడామువ్వాళ్' అని యాతఁడు గిరుకు—మని దిరిగి కణ్ణను జక్రాకారమునఁ ద్రిప్పుచు నీలపై చుకొనుచుఁ బోయెను.

జంఘాలశాస్త్రి భుజించుచున్న యన్నసత్రమున కధికారియగు కృష్ణాచారి యటకు వచ్చి హేళనముగ వెకవెకలాడుచు "శాస్త్రీ! అవర గళుకు" సరసము కావలసివచ్చెనా యని జంఘాలశాస్త్రి వీఁపుపైఁ దట్టుచు ననెను. అంతట శాస్త్రి "ఆకట్టుచేతి పెద్దమనుష్యుఁ డెవఁడని కృష్ణాచార్యులు నడిగెను. అతఁ డీపట్టణమున "లంజలయేజంటని" వంట పూటిమేనేజరు బడులు చెప్పెను. అంతట మనవారు లెంపలు వైచికొని యానాటికి కింటికిఁ బోయిరి. ఆరాత్రి యంతయు నిదుర లేకుండ నేవృత్తి చేయవలయునో యోచించిరి. తుట్టతుదకు "కాఫీ హోటలు" పెట్టిన మంచిదని నిశ్చయించిరి. కాలాచార్యుల మామగారు తనవివాహ కర్మాచరణసమయమునఁ దనకొసఁగిన దర్భముడియుంగరమును కృష్ణాచారి కమ్మి పదిరూపాయలనుఁ దెచ్చి మరునాఁడుదయముననే సన్నిధి వీథిలో Victoria Coffee Hotel (విక్టోరియా కాఫీ హోటలును) స్థాపించిరి. గాలాచార్యులే యీసంస్థానమునకు నలుఁడు, జంఘాలశాస్త్రియే కోశాధికారి. ఇట్లు మూడుమాసము లగుసరికి ఓ! దివ్యభవనము ఎక్కడఁజూచిన నిలువుటద్దములే! రవివర్మపటములే, కుర్చీలే, బల్లలే, నివాడ వెండితోఁ జేసిన గరిటెలే, వాలుకుర్చీలే! వంటవాండ్రు వడ్డన వాండ్రందఱు దాక్షిణాత్యులే. వారిపని పెళపెళలాడిపోయినది. ఊరి వారినుండి రావలసినసొమ్ము మూడువేలున్నది, మనవారు కోమట్ల కీయ వలసినది నాల్గువేలున్నది. సాయంకాలమున వారంటువచ్చినది. సూర్యోదయ మగుసరికి "హోటలుతో" గూడ మనవారు మాయమైరి. వీరొక మాసము వఱకుఁ బ్రచ్ఛన్నముగ నెటులోఁ గాలక్షేపము చేసి (George Town) జార్జిటవునులో చెంగాయంగడి సమీపమున (North and South) నార్తు అండు సౌతు అను కాఫీ హోటల్లును దిరుగఁ బెట్టిరి. ప్రచ్ఛన్నతకై జంఘాలశాస్త్రి గడ్డము పెంచెను. కాలాచారి గడ్డము గొరిగించెను. ఇట్లు కష్టముగ వాడుకొని కొంతధనము సేకరించి కొలఁది

రోజులక్రిందటనే మాసత్యపురమున కాకస్మికముగ వారు వచ్చిరి. వారు తెచ్చినసొమ్ము నూటయిరువదిరూపాయలు. దీనిని సాక్షి సంఘమునకు మూలద్రవ్యముగ నొసఁగిరి.

వాణీదాసుఁ డీనడుమ గవిత్వమును మాని గ్రామ్యగ్రాంధిక వాదములలోఁ జిక్కుపడి తూర్పుననే పడియుండెను. జంఘాలశాస్త్రియుఁ గాలాచార్యులు వచ్చినారని తెలిసి యాతఁడుకూడఁ బదిదినముల క్రిందటనే యిటకు వచ్చినాఁడు. పరమపదించిన బొఱ్ఱయ్యసెట్టి రాఁగలిగి యుండునెడల తిరుగ నయిదుగురము పూర్తియయి యుందుము. బొఱ్ఱయ్యసెట్టి స్థానమున నెవరినైన సభ్యుని జేర్చుకోవలసియున్నది దరఖాస్తు లంపుకొనువారు పంపుకొనవచ్చును.

తిరుగ నుపన్యాసము లిమ్మని గ్రామస్థులు కోరుచున్నారు. సాధ్యమైనంత త్వరలోఁ బూర్వపద్ధతి నవలంభింప వలయునని చూచుచున్నాము.

చెన్నపురి: వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్‌వారి
'వావిళ్ల' ప్రెస్సున ముద్రితము—1954.